

11-C-97-4

JAROSLAVA GOLLA

VYBRANÉ SPISY

DROBNÉ.

I.

Iaaa 40

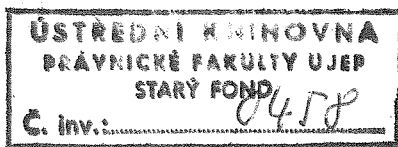

3477-I

V PRAZE 1928

NÁKLADEM HISTORICKÉHO KLUBU

1049/5.

K sedmdesátým narozeninám Jaroslava Golla vydal roku 1916 Historický klub s názvem „Chelčický a Jednota v XV. století“ soubor prací Gollových, hledících ke vzniku a prvním období dějin Jednoty bratrské. Deset let potom, k osmdesátce Gollové, vydal zase souborný překlad jeho článků, vydávaných po francouzsku v „Revue historique“, jež sledovaly postup naší dějepisné práce od let sedmdesátých až do počátku dvacátého století. Mimo tyto dva soubory zůstává však mnoho článků, referátů a vůbec drobnějších prací Gollových, roztroušených po rozličných časopisech a v jiných publikacích, které zaslouží nepochybně podobné pozornosti. V životním díle Gollové byly právě práce někdy neveliké rozsahem, ale vynikající svou hutností i původními postřehy, složkou velmi působivou a významnou, která zvláště vynikne, když ji oceníme jako celek v náležité souvislosti soudobého vývoje české vědy historické. Proto přistupuje Historický klub k vydání dalšího souboru drobnějších prací Gollových. Soubor ten, který ovšem nevyčerpá nikterak všeho bohatství Gollovy práce monografické, zejména, pokud jest psána v jiném jazyce než českém, vyjde ve dvou svazcích. První, který se tuto předkládá, obsahuje především Gollovy články hledící k dějinám českého dějepiscectví v posledním století i jeho nejvýznačnějším individualitám, provázené několika pracemi a referáty rázu spíše metodologického. Svazek druhý bude obsahovati řadu článků Gollových, jednajících o rozličných themech z dějin českých a provázených rovněž výběrem referátů. Články Gollovy jsou tu otištěny tak, jak byly původně vydány, skoro veskrze bez doplňků a změn, leda tam, kde to zvláště bude vyznačeno.

Dějiny a dějepis.*)

Jako učitel historie pokládám za svou povinnost svým žákům vyložití, že se studium, kterému se věnují, chválnivá i hanivá, že má své výhody i obtíže, že mínění o úloze historikově jsou rozličná. Ti, kdož o tom již něco vědí, mají aspoň poznati, jaké mínění má jejich učitel.

Co zde čtenáři předkládám, nekryje se s přednáškou ex cathedra samou. V přednášce na mnohých místech bylo třeba výkladu širšího; zde mohu očekávat, že čtenář leccos si domyslí a doplní sám. Co následuje, sepsáno jest na základě poznámek, jaké před přednáškou a pro tuto sloužívají přednášejícímu za přípravu. Tím se vysvětluje též z části aforistická forma těchto úvah.

Zdali dobře činím, předkládaje čtenáři to, co ve škole (o čemž nepochybuji) na svém místě bylo: o tom soud ponechatí musím jemu samému. Jedné výtce bych se však rád vyhnul. Čtenář věci znalý pozná zde jen, jaké mínění spisovatel o těchto věcech má. Nenajde zde ani nových problémů, ani nových odpovědí. To vše tak nebo podobně řečeno bylo také od jiných; částečně již velmi dávno. Proto také nepřipojuji všude poznámek odkazujících k tomu, co kdo řekl. Kde počít, kde přestat? Jen tu a tam jsem takové neb i jiné poznámky pokládal za vhodné.

Co následuje, jest v jistém smyslu a do jisté míry, jak čtenář pozná, apologii historie.¹⁾ Postavíme se na stanovisko

*) Athenaeum 1888—1889, p. 73—77, 93—103.

¹⁾ Ode dávna se historie chválnivá, někdy také haní, častěji se však hana týká ne tak historie, jako historiků. Mnoho z toho, co řečeno bylo v té příčině, snesl, příčiniv leccos ze svého, nejnověji (1888) *Louis Bourdeau* ve své knize „*L'histoire et les historiens*“. Avšak tak zpozdile, jak on tomu chce, historikové si přece nevedou. V staré literatuře máme Lukiana ze Samosaty a jeho satirické pojednání „Jak by se měla psáti historie“. Lukian se vysmívá historikům své doby, avšak s obdivem pohlíží nazpět ke Thukydidovi. Bourdeau počíná svou předmluvu takto: „*L'histoire est toute à refaire ou plutôt elle n'est pas encore faite*“. Jeho pozitivní návrhy čtenáře potom přece zklamají. Ve výtkách jest mnoho pravdy; není určité stanoveno, co jest předmětem historie, s pomocí metody historické nejsme

konservativní, avšak budeme ochotni učit se od přátel i nepřátel.

I.

Odpovíme-li k otázce, proč studujeme dějiny (proč se spisují a čtou dějepisná díla; proč se dějepisu vyučuje na školách vůbec a na universitě zvláště), v tom smyslu, že se tak děje, abychom *poznali* to, co jest předmětem takových studií (a k práci dějepisické, badání i spisování, způsobilými se stali): tož dáváme si odpověď zatím ještě prázdnou, pro kterou však obsah následujícími úvahami hledati míníme. Ani nejbližší odpovědi, ke kterým tou cestou dospějeme, nebudou hned určité.¹⁾

Skoro *všecko* ve světě má své dějiny a může nalézt svého dějepisce. Když však řeč bývá o dějinách a dějepise, míváme na mysli něco určitého.

Předmětem historických studií jest *člověk*. Než tato formule hodila by se i na práci vědeckou jiných odborů (anthropologii, medicínu atd.). Předmětem historického studia jsou osudy *lidstva*, jsou změny, které se během času s *lidstvem* udály.

Tedy ani člověk vůbec, ani jednotlivec není předmětem studií našich. — Než biografie se přece k historické literatuře počítají? Všim právem. Avšak bývají to biografie osob historických, takových totiž, mezi jejichž osudy a osudy lidstva neb některé části jeho jest nějaká bližší souvislost, osob, kterým připadla ve světě historická úloha. Také životopisům (zvláště autobiografiím) osob, kterým se takové úlohy nedostalo, se přikládá slušné cena historická. Co jim však této ceny — také interest psychologický, estetický se dostavuje — dodává, jest to, čím se i tu, ve zlomku, odráží celek, ke kterému onen jednotlivec patřil, se zračí doba, do které život jeho spadl.

Předmětem historických studií není tedy člověk izolovaný, nýbrž jest jím *člověk, pokud je částí nějakého celku* (člověk společenský). A jsou dále tito *celkové* (společnosti) sami.

Avšak nemohou to býti celky zdánlivé, nýbrž mohou to býti jen celky skutečné: v tom smyslu asi, jako tělo lidské celek tvoří. Celkem nejobsáhlejším zdá se býti *lidstvo celé*. Než tázati se lze, zdali lidstvo tvoří skutečně celek jeden. Že jím bylo někdy v době prehistorické, i o tom pochybovati lze.

vždy s to, abychom mohli fakta konstatovati s plnou bezpečností, a historie (dodávám historie sama) neodkrývá zákonů dějin (sa capacité d'établir des lois est nulle). Avšak následuje z toho tolik, kolik B. chce? K objasnění pojmů a dorozumění se o nich (toho se opravdu nedostává) nemálo by přispělo, kdybychom měli dostatečnou historii historie.

¹⁾ Co hledáme, jest empirický pojem „historie“.

Zkušenost historická takého celku nenachází, aspoň ne hotového. Avšak v době naší, kdy evropská kultura si dobyla západní polovice světa, kdy Anglii patří Indie a Austrálie, Rusku severní Asie, kdy se podobá, že Evropa se rozdělí o Afriku; v době naší, ve které jsme se dočkali války francouzsko-čínské, ve které se obilí z Ameriky k nám dováží a právem již řeč bývá o konkurencích na trhu *světovém*; v době naší, kdy uznáváme některé jazyky za jazyky světové: v době této se nám otvírá nová perspektiva do další budoucnosti, ve které na nejvzdálenějším obzoru někdo i celé lidstvo spojené jedním svazkem státním by spatřiti anebo tušiti a prorokovati mohl.

Veškeré dějiny nejsou dějiny *všeobecné*. Když spojíme dějiny sebe většího počtu rozličných národů a států v jedné knize nebo v jednom díle (nebo řadě děl, třeba od rozličných spisovatelův,¹⁾ tím ještě *všeobecný dějepis* nepovstane. Vlastním úkolem dějepisu všeobecného by bylo vypsati onu jednotu, jak se tvoří. V něm by místo našly ne všechny možné příběhy a události, nýbrž jen takové, které jsou významu universálně-historického. Takový nebo podobný program se všeobecnému dějepisu častěji předepsal,²⁾ obyčejně se tento však spokojuje zevnější jednotou téže knihy, téhož díla.

Předmětem *dějepisů zvláštních* (speciálních) jsou dějiny těch celků menších, do kterých člověk přírodou a historickým vývojem vřaděn byl: jako jsou dějiny národů a států i říší, dějiny náboženských společností (církví) atd.

Kde není jednoty v předmětu, nevznikne vpravdě jednotné dílo. Proto se však obsah díla speciálního s objemem předmětu nemá krýti. I speciální dílo má jíti dále, než sahají vlastní hranice jeho předmětu. Tak mezi národy a státy bývají styky vzájemné: i v dílech speciálních se k těmto má přihlížeti.

Pokrok a nové výsledky práce historické objevují se bezmála vždy jen v dílech speciálních: všeobecný dějepis z nich kořistiti bude. Uspokojivý vývoj tohoto odvětví historické literatury lze teprv od budoucnosti očekávati.

Jestliže bylo řečeno, že historie vypravuje *osudy* lidstva, nemá tomu rozuměno býti, jako by člověk byl čistě passivním proti osudu, jenž by jím při změnách, kterými prochází, vládl. V osudech člověka historického i těch celků, které jsou dalším předmětem dějepisu, proplétá se všude mnohonásobně akce a reakce. Člověk stojí proti přírodě: v jakém poměru, náleželo by do řady otázek jiných. Anebo stojíme (jednotlivec i celek)

¹⁾ Jako na př. nyní sbírka vydávaná řízením Onckenovým pod titulem, jenž sám sobě odporuje, totiž „Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen“.

²⁾ Srv. L. Ranke, Weltgeschichte (v předmluvě).

proti jednotlivcům i celkům postaveným do proudu historického života, na které působíme a které na nás vliv mají. Člověk působí a trpí změny. Státník působí změny ve státě, které se dotknou každého občana. Změny v ústrojí ekonomické společnosti zjednájí si dříve nebo později platnost také v zřízení státním. Církve a státy dohodují se neb zápasí o meze své působnosti . . . A také spisovatel neb umělec jest členem společnosti (obecenstva), na kterou působí on a která působí také na něho: podobně na činnost řemeslnou mají vliv potřeba a vkus obecenstva. V práci vědecké pokračujeme, kde jiní přestali před námi nebo vedle nás, a co my nedokonáme, dokonají jiní. Co pak dnes má jen teoretický význam, zítra nabude ceny praktické.

Každý obor činnosti lidské, která přechází na jiné a nabývá významu obecného, má své dějiny a může nalézt svého dějepisce.

I zde lze mluvit o dějinách všeobecných a zvláštních. Nemám tu na mysli proti dějinám na př. celé literatury dějiny speciální literatury tak zv. krásné, nýbrž míním onen rozdíl mezi dějinami všeobecnými a zvláštními, který svrchu byl vytčen. Tak proti všeobecným dějinám literatury klademe dějiny literatury některého určitého národa nebo v některém určitém národě.

Co však onde řečeno bylo, vrací se tuto zase. Mechanické spojení nestačí. Všeobecné dějiny literatury v onom smyslu ještě napsány nejsou. Čím by byly, ukazují leda podarené monografie pro některou dobu.¹⁾

Z toho, co řečeno — a bylo to především proto řečeno — vysvítá, že historie (dějiny a dějepis) určitějšího obsahu nabývá teprv, když k slovu připojíme, že to jest historie všeobecná (často ovšem jen domněle) nebo zvláštní (a jaká) a když přistoupí mimo to ještě také bližší udání toho oboru činnosti lidské, k němuž badání a vypravování historické jako k nějakému programu přihlížeti bude (na př. dějiny literatury).

¹⁾ Srv. A. Ebert, Allgemeine Geschichte der Literatur des Mittelalters in Abendlande (3 sv. 1874—1887). Škoda, že spisovatel dílo dokončiti nemínil. — Alfabetické encyklopedie vůbec anebo i určitého oboru jsou něco — sit venia verbo — hrozně barbarského. Mám za to, že se přežily a že by měly zůstatí jen jako zcela stručné naučné slovníky. Na jejich místo vstupuje encyklopedie v pravém smyslu, t. j. cyklus monografií pro jednotlivé obory vědecké (srv. Handbuch der klassischen Alterthums-wissenschaft in systematischer Darstellung, vycházející jako společné dílo četných odborníků řízením Ivana Müllera). Ve „všeobecných dějinách“ bývá sice větší jednota než v nějakém slovníku, nicméně i to bývá často jednota jen zevnější. — Tomu, co zde řečeno, není na odpor, že jednotu objevíme pomocí nových prostředků (pramenů) a zrakem zbystrěným často i tam, kde jsme dosud neviděli žádné. Pokrok jest pak v nás, ne ve věci.

Nicméně mluvíváme často o dějinách bez bližšího určení, zvláště ve směru druhém. Co očekáváme na př. od vypsání dějin národa českého? Kdybychom v něm slyšeli jen o dějinách politických, zůstali bychom nejspíše neuspokojeni. Avšak kdybychom tam našli také kapitoly věnované dějinám literatury a jiným oborům svrchu naznačeným, byl by obsah knihy sice bohatší, ale tázati bychom se i mohli, zdali spisovatel se nespokojil s jednotou mechanickou. Kdyby však obmezil se na dějiny politické (zcela v těchto hranicích by se udržeti ovšem sotva mohl) a knize své dal název „dějiny“: proti vládnoucímu zvyku by se neprohřešil. Mluvíce o dějinách míváme na mysli dějiny vůbec v širším slova smyslu anebo často, ba obyčejně tím míníme hned ne některé, nýbrž jedno určité odvětví dějin, a sice *dějiny politické*, aniž bychom to výslovně řekli. Zvyk popřál politickým dějinám jakési privilegium, podle kterého zdají se býti dějinami „*č. 1)*

II.

Jak onen zvyk, podle kterého se mluvívá o dějinách bez bližšího určení a mínívají se určitě dějiny politické, se vyvinul, vysvětlily by dějiny dějepisu. Kdyby však někdo proti tomuto zvyku namítal, že jest neoprávněn, že aspoň dějinám politickým nyní již toto privilegium, toto právo historické, zůstatí by nemělo, mohli bychom přisvědčiti, ač zvyk měniti bývá nepadno. Než jde o věc vážnější a důležitější.

Co se proti dějinám a dějepisu (v tomto obvyklém smyslu) často namítá — a takové námitky se v naší době ozývají zase a zase — jest více. Tyto námitky přicházejí z rozličných stran. Co v nich společného bývá, jest, že se žádá a předpisuje, aby tato historie svůj program rozšířila; dosavadní program prý jest příliš úzký a těsný. Než nedosti na tom. I právo existence se tomuto dějepisu dosavadním zvykem privilegovanému někdy popírá: dějepis, jehož předmětem jsou dějiny politické, neměl by dále tvoriti zvláštní odvětví studií historických vůbec.²⁾

Takové námitky slychají se často od těch, kdo proti dějinám a dějepisu kladou a vychvalují *dějiny kulturní*. Dějepis má svůj úzký program rozšířiti, má se povznésti na vyšší stupeň kulturního dějepisu.

Nemíním tím vším triviální výčitky, že prý dějepis vypravuje jenom nebo hlavně o válkách a o pletichách diplomatův. Skutečně politický dějepis tak úzkého programu nemá.

¹⁾ V následujícím historii ne sice všude, ale často (čtenář pozná, doufám, sám kde) míníme historii politickou.

²⁾ Velmi energicky se zastává historie politické Ot. Lorenz (Die Geschichtswissenschaft in ihren Hauptrichtungen und Aufgaben. Berlin 1886).

Kdo by více nevypravoval a svoje dílo přece „dějinami“ nazval, zneužil by oné výsady, sliboval by více, než by pak splnil. Avšak jako příspěvek k dějinám by takové dílo v historické literatuře oprávněné místo vždy podrželo. Co se jinde děje, proč by u nás přestatí mělo? Co jinde se cení — dělení práce — proč by u nás ceny pozbývalo? Skutečná cena se v každém případě musí stanovit zvláště. I zde pokrok se často objevuje nejprve v práci podrobné.¹⁾

Otčí bychom se na druhém konci, kdyby historik historii obmezovat na dějiny politické, t. j. kdyby tvrdil (což ovšem nikdo netvrdí), že dějiny politické jsou jediným oprávněným předmětem studií historických. Kdybychom se však tázali, který z kolegův in historia vybral si předmět cennější, nemohla by ovšem rozhodovati osobní predilekce. Spor o cenu objektivnou řešiti — a byla by to úloha velká a nesnadná — zde nemíníme. Tolik však lze říci, že častěji se křivdí (abych tak řekl) nám od jiných, nežli že my bychom křivdili jiným. Sliť někteří skutečně tak daleko, že tvrdili, že ten celý život politický za to nestojí, aby studium historické jemu se věnovalo, buď pro svou malichernost, buď pro svou špatnost, pro špatnost mravní, jež v něm vládne. Malicherný a špatný jsou dějiny politické Du Bois-Reymondovi: a netoliko tyto on zavrhuje, nýbrž vlastně všechny ostatní mimo jedny. Dějiny věd přírodních by podle něho byly vlastními dějinami lidstva.²⁾

Dejme tomu, že jsou dějiny politické tak černé, jak se někdy praví — neoprávněnost politického dějepisu by z toho neplynula, ani kdybychom se musili vzdáti naděje, že bude kdy lépe. Podobně přání, by války přestaly, neopravňuje k záповědi, aby se neskládaly dějepisy válek a válečného umění.³⁾

¹⁾ Jiná jest výtká, že se tak často mnoho práce vynakládá na věc, jež za to nestojí. V určitých případech může býti zcela oprávněna. Všeobecné pravidlo se stanovití nedá. Interes při takových pracích často poutá se k cestě a ne tak k cíli, t. j. k výsledku práce. Zajímá nás, jak dobře, jak methodicky si badatel vede. Jest však pravda, že by se každá práce a prácička nemusila uveřejňovati. Literární hyperprodukce (i co se týče velkých několikavazkových děl) jest však zlo, které nás stihá všude, netoliko v historické literatuře, ač tu jest zvláště citelné. Útěchou nám budiž, že i jiným se tak vedlo. „Intemperantia literarum laboramus“ — naříká již Seneca. — Jeden z pramenů literární hyperprodukce velmi dobře naznačil Cicero (Tuscul. disput. II., 6): Eadem dicuntur a multis, ex quo libris omnia referserunt. Jenže při této hyperprodukcí ani odborník již nestačí a zůstává pozadu za proudem literatury svého odboru, zvláště když se tak často přesvědčí, že zase již vyšla nová zbytečná kniha.

²⁾ Culturgeschichte und Naturwissenschaft. Leipzig 1878. (Též v 1. svazku sbírky „Reden“.) Viz zvláště str. 34, kde čteme: „... die Geschichte der Naturwissenschaft ist die eigentliche Geschichte der Menschheit“.

³⁾ Dovoleno-li užiti přirovnání drastického: mají dějepisy prostitute býti vymýceny z vědecké literatury?

O důležitosti politického života poučuje každého již vlastní zkušenost, poučují nás dějiny vůbec (netoliko dějiny politické samy).

Studium historické s obmezením na dějiny politické, jehož předmětem jest člověk v politickém životě, člověk v státě — Aristotelovo ζῷον πολιτικόν — jest oprávněným *zvláštním* odvětvím studií historických. Předmět tento jest tak důležitý a bohatý, že vyžaduje a zasluhuje práce člověka celého. Napomenutí, abychom se při tom nezavírali v hranicích příliš úzkých, nepřeslechneme, za oprávněné je uznávajícíe, *pokud tak žádá povaha věci samé*. Neb co v theorii se dá oddělití, ve skutečnosti odděleno nebylo. Podobně jako národ se stýká s národem, nezůstává bez vlivu na národy jiné neb od nich: tak život politický některého národa se rozmanitě proplétá s ostatními dějinami jeho. Nepřihlížejíce k těmto, neporozumíme dějinám politickým úplně.

Uprostřed těchto rozmanitých proudů života historického můžeme zaujmouti stanovisko *pevné*. Historik v obyčejném slova smyslu stojí v proudu politických dějin, na ostatní dějiny pohlíží s tohoto pevného stanoviska. Z těchto ostatních dějin přibírá tolik, kolik za potřebné a užitečné uzná, co poslouží k objasnění nejvlastnějšího předmětu jeho, života politického a vývoje státního. Tak se na př. dějiny politické odrážejí vždy nějak v dějinách literatury. Avšak jde při tom o více: jeden proud působí na druhý. Co však platí v dějepise politickém, platí také jinde. Abychom podrželi příklad: kdo by měl vypsati dějiny literární, bude (chce-li svému úkolu plně dostáti) přihlížeti také k dějinám politickým. Než tyto objeví se mu v perspektivě jiné.

Dosud jsme odpovídali k otázkám, hájili svůj předmět jako zvláštní odvětví studií historických. Obratme zbraň a položíme otázky. Ptejme se kulturní historie, která se tak často jako protiva, jako budoucí dědic historie obyčejné chválí, co jest předmět, co jest program její? Odpovědi uslyšíme rozličné a mezi sebou neshodné. Co jest kultura? Sluší ji hledati jen v práci vědecké, dokonce jen, jak tomu chce Du Bois-Reymond, ve výtěžku praktickém, plynoucím z věd přírodních? Anebo předstihli a zahanbili jsme onu obyčejnou historii tak znamenitě, když jsme pověděli, jaký byl v některé době kroj a mrav, jaké zvyky, jaké pověry? Ovšem, tak úzkým programem, jak v poslední otázce naznačeno, se kulturní historie nespokojuje. Kde jsou však hranice, kde vlastní úkol její?

Kdybychom obsah kulturní historie vyměřili sebe hojněji, pouhé mechanické spojení ani tu nestačí, sice bude platit: de omnibus aliquid, de *toto* nihil. K zevnějšímu spojení musí

přistoupení vnitřní: třeba vypsati a vyložiti, jak vše navzájem souvisí, jak v historickém vývoji vše navzájem na sebe působilo. Tato souvislost by byla hlavní věcí. Podobně i při dějepise, jenž za program má dějiny politické, přihlížeti máme k souvislosti těchto s dějinami ostatními. Avšak tu nachází se naše stanovisko uprostřed dějin politických. Při dějepise kulturním stojíme nad předmětem svých studií, přehlízíme jej s vyššího stanoviska. I musíme se povznésti dosti vysoko, abychom rozličná odvětví historického života zároveň přehlédli: také politické dějiny vedle jiných.

Práci, líčících kulturu některé doby s takového nebo podobného stanoviska a té ceny, jako jest dílo Jakuba Burckhardta o renaissanci v Itálii, není nazbyt. Všeobecný dějepis kulturní (dosavadní pokusy nemohou uspokojiti) leží před námi v budoucnosti. A bude to zároveň onen pravý, všeobecný dějepis, o kterém již řeč byla. K němu přispívati budou ostatní dějepisy (také dějepis politický), v něm se bude registrovati pokrok, vykonaný v odvětvích jiných. V něm přibude ona vzájemná souvislost: tuto vyšetřiti bude nejvládnější úlohou jeho. Nebude státi proti dějepiscům ostatním (zejména politickému) a tyto, ač bude nad nimi, proto nepozbudou své zvláštní ceny. Nebudou jen k tomu, aby pracovaly pro dějepis všeobecný.

Taková samostatná cena dějepisu politického se někdy popírá. Máť cenu podržeti jen, pokud slouží a posloužiti může, a sice buď vědě některé nebo svým užitekem praktickým. Kdyby tomu tak bylo, proč by to neplatilo i o jiných odvětvích studií historických, na př. o dějepisu literárním?¹⁾

Politické dějiny jsou tedy dostatečným programem jednoho odvětví studií historických, avšak nejsou jemu přece předmětem jediným. Co přibrati třeba, o to již snadněji se dohodneme. Tak podle toho, co řečeno bylo o vzájemné souvislosti poměrů politických a ekonomických, tyto zanedbati dovoleno nebude. Podobně se k sobě mají dějiny politické a literární atd.

¹⁾ O dějepise politickém platí, co Jindř. Brunner (Deutsche Rechtsgeschichte — str. 4. — v Bindingově Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft) praví o historii práva: „Wie alle Geschichte arbeitet auch die Rechtsgeschichte an dem erhabenen Problem der Selbsterkenntnis der Menschheit. Sie hat daher die Berechtigung ihrer Existenz in sich selbst und braucht sie nicht erst durch den Nutzen zu begründen, welchen das Verständnis des heutigen Rechts aus ihr zu schöpfen vermag.“ A připojme také hned, co Br. dále praví: „Neben dieser Auffassung hat noch eine andere, eine praktische Erwägung Platz . . . Da alles, was da ist, nur verstanden werden kann, wenn man weiss, wie es geworden, wäre es eine Selbsttäuschung, zu glauben, dass man das geltende Recht ohne Betrachtung seiner geschichtlichen Grundlagen zu erkennen vermöge“.

Čím více bystrozrak historika s pevného stanoviska, které zaujal uprostřed dějin politických, postihne i mimo vlastní kruh, tím více vykoná také na své vlastní půdě. Avšak i tu ona souvislost nesmí býti pouze mechanická (ve spojení našem), nýbrž musí býti obsažena ve věci samé.¹⁾

III.

Uznává se cena genetické definice. Nejlépe poznáváme to, co před naším zrakem povstává, vzniká a se vyvíjí. To platí též o poznávání historickém. Ale neběží jen o tento didaktický prospěch. Zde *vývoj* patří k věci samé. Chceme poznati proměny věci lidských: to naznačuje již slovo „dějiny“. Ptáme se netoliko, jaké bylo státní zřízení římské, než také jak vzniklo, jak se měnilo.

Události historické následují po sobě v čase, postupem chronologickým. Tento postup sám jest předmětem historického badání. Každá událost má obdržeti svou chronologickou etiketu, své určité místo v řadě. Než chronologická řada ještě není děj a letopis ještě není dějepis. Aby dějiny vznikly, t. j. pro nás, pro naše poznání vznikly, třeba vyšetřiti a poznati vnitřní spojení, nexus *kausální*, souvislost *pragmatickou*. Co, kdy a jak: na tom záleží. Teprve když jsme dospěli k odpovědi na třetí otázku (*jak*), historik vykonal svůj úkol. Veliká rozsáhlost říše římské, které tato nabyla do počátku křesťanského letopočtu, a pak to, že křesťanství se po říši této dosti rychle šířilo, jsou dvě fakta. Mezi nima jest však taková souvislost, že tím se vysvětluje, proč křesťanství v rozličných krajinách se rychle ujímalo, když totiž tyto patřily k jednomu politickému celku. Nicméně práce, věnovaná otázkám prvním (*co a kdy*), podceňovati se nemá. Celá práce naše musí vycházeti od verifikace fakt izolovaných. Než utvoříme řetěz, musíme míti jednotlivé články, a to dosti pevné, aby řetěz držel pohromadě. Zevrubné datování každé podrobnosti ovšem té váhy nemá. Než, uvádí-li se datum, ať je správné! A někdy správným datováním se vykoná více. Dejme tomu, že podle běžného mínění *a* jest příčina, *b* následek. Mínění to bude třeba opustiti, dokáže-li se, že postup časový byl: *b, a*.

Další práce, jež po zjištění fakt nastane, ono spojování, bývá často nemálo obtížná. Hlavně pro komplikovanost skoro všech událostí historických, která také tím roste, že velmi často (nač se nejjednou zapomíná) dva faktory pojívá k sobě

¹⁾ Má se to podobně, jako s vyhledáváním synchronismů. Co na tom by záleželo, že se věci udály stejnou dobou, kdyby tu nebylo ještě jiné souvislosti? Ovšem že shoda co do času nás často upozorňuje na tuto.

kausální nexus *vzájemný*. Tak, jak již zmíněno, působivají na sebe vzájemně všudy a vždy poměry sociální a zřízení politické. Rozličné faktory, které vedle sebe působí, měly by pak proti sobě odváženy býti, abychom silu každého poznali. Jestliže pokrok křesťanství se vysvětluje rozsáhlostí říše římské, nezapomeneme, že to byla jen jedna příčina z mnohých, a to ne nejmocnější.

Jiná obtíž, pro kterou analýsa zjevů historických bývá tak obtížná, v tom záleží, že i tu, jako při konstatování fakt, závisíme od pramenů, od jejich chudoby nebo bohatosti. Často prameny naše sotva k stanovení několika fakt stačí, jindy z nich i souvislost jak tak aspoň nepřímou dá se poznati; velmi často spojujeme fakta svými hypothesami, ve kterých nezřídka bývá jen řečeno, jak se věci sběhnouti mohly,¹⁾ bez jistoty, že se tak sběhly skutečně. Ale i tam, kde nám na pomoc přichází svědek současný, a kdyby byl tak vážný jako Thukydides, ani tu kritika nepřestává.

Než i jiná jest ještě příčina, pro kterou ona analýsa se často nedarí nebo neuspokojuje, která, nejsou obsažena ani ve věci samé, ani v chudobě pramenův, spočívati může v nás samých. Tím se vracíme k výtkám, které se historikům ne jednou činí. Od Buckla slyšíme o nich, že jedni nevědí nic o národní ekonomii, druzí se nevyznají v zákonech a právé, třetí si nevšímají církevních záležitostí atd.²⁾ Jestliže se tyto výtky generalisují, nejsou spravedlivy; v jednotlivých určitých případech mohou býti oprávněny. Když uvážíme, co bylo řečeno o komplikovanosti zjevů historických a o souvislosti dějin politických (nebo o historika toho programu tu hlavně běží) s dějinami ostatními, uznáme, že historikovi třeba rozmanité přípravy. Než nezapomeňme při tom, že encyklopedické vzdělání samo vždy ještě historika historikem neučiní.

Jiný požadavek historikům platící, o jehož oprávněnosti slovo říci sluší, zní, aby historik byl ne-li sociolog, přece sociologicky připraven a vzdělán.

Je-li *sociologie* věda, jež „nás poučuje o organizaci lidské společnosti, o jejím přirozeném konsensu, o podmínkách její existence, jež nám má vyloužiti zákony společenského pohybu, vzrůstu a vývoje historického“:³⁾ kdož by pochyboval, že by taková věda platně posloužila historickým studiím všech odvětví a zejména dějepísu politickému, ano že by mezi historií a sociologií nastati měl poměr zvláště intimní.

¹⁾ S tím se často spokojiti třeba při badání o dobách prehistorických.

²⁾ Srv. rozpravu T. G. Masaryka: O theorii dějin dle zásad T. H. Buckla (str. 1.).

³⁾ Masarykových Základů konkrétné logiky str. 81.

Sociologie jest věda budoucnosti také v tom smyslu, že jest to věda ještě nehotová, kterážto podle příznání těch, kdo ji pěstují, „na ten čas ani co do metody, ani co do předmětu není s dostatek ustavena“,¹⁾ ve které i při otázkách zásadních se ještě nejednou vyskytují velmi patrné neshody. Tolik o nynějším stavu sociologie. Proti tomu slyšíme uznání, že znamenití historikové také sociologicky zkoumali, že jejich práce i sociologii prospívají. A tak lze očekávati, zůstane i potom, až sociologie dospěje. Mezi ní a historií, kteréž z pokroku sociologie vždy pomoc přijde, vládne a zůstane poměr vzájemný. Sociolog pohlíží na konkrétní historii ovšem jen se stanoviska svého, jemu jest tato prostředkem k účelu, historik však nebadá a nelíčí jen proto, aby sociologovi látky poskytl, jemu neběží jenom anebo především o ty obecné pravdy, pravidla a zákony. Při historiku — badateli a vypravovateli — a potom také při čtenáři (a při tom zvláště a často) k čistě vědeckému zájmu se vůbec připojuje ještě zájem jiný. A tento jiný zájem se odčiniti nedá a udrží se jistě i v budoucnosti. My chceme poznati, co bylo, beze všech ohledů vedlejších, a třeba i vyšších. Historii studujeme především pro historii samu. My chceme slyšeti netoliko o tom, jak se objevení Ameriky připravovalo a pak skutkem stalo s tou nutností, která všim životem historickým vládne; chceme býti poučeni netoliko o následcích, které odtud pro Starý svět přišly: my chceme seznati i tu osobu Kolumbovu v její individuální zvláštnosti i celý ten průběh cest jeho. Nás nezajímají jen dějiny hnutí husitského, nás poutá také Hus a Žižka. Dovedeme-li si osoby historické konstruovati, tím lépe i pro historika; vždyť jemu nikde neběží toliko o izolovaná fakta, nýbrž on hledá faktory. Ať však sociologie při otázce, jak mocným proti době své faktorem jest individuum, dospěje k odpovědi jakékoli, i kdyby pro ni neměl jednotlivec ceny než jako exponent poměrů časových: při historii zůstane zájem aspoň rozdělen mezi časem a osobou, a při této bude nás poutati i ten detail, který — aspoň poznání našemu — zůstává nahodilým. Historie stopuje průběh věcí ve všech podrobnostech a netoliko výsledky, třeba od ní žádáme, by na tyto padalo světlo ostřejší. To má historie společné s románem a tragedií, od nichž tím se liší, že jest závislá na pramenech daných, kterých může hojně shledati, ač-li jich hojně najde, které může kombinacemi svými výmluvnějšími učiniti, avšak tak, že i potom chudoba neb bohatost pramenů se má zračiti v obraze, který nakreslí.²⁾ Realismus

¹⁾ Tamtéž str. 83.

²⁾ Sr. Heinr. Ullmann, Über wissenschaftliche Geschichtsdarstellung (Historische Zeitschrift 1885).

umělecký ukládá nám, abychom jen to líčili, co *mohlo* býti — historický, co *bylo*.¹⁾ Umělec jest volnější jen ve volbě, v kombinaci premis: z nich konsekvence potom plynouti mají s tou nutností, kterou historie všude nachází, třeba jí se nepodaří vždycky ke konsekvencím všecky premissy přidati.

IV.

V předmluvě ke svému prvnímu většimu dílu z r. 1824 napsal Ranke: „Man hat der Historie das Amt die Vergangenheit zu richten, die Mitwelt zum Nutzen zukünftiger Jahre zu belehren beigemessen: so hoher Ämter unterwindet sich gegenwärtiger Versuch nicht: er will blos zeigen, *wie es eigentlich gewesen ist*.“ Jak se věci sběhly! — Tím vysloven pro historii nejvlastnější úkol, tím naznačeny její hranice jak proti sociologii, tak také proti *filosofii dějin*.

Podceňovati práci historickou na kterémkoli stupni jejím, jest proti prospěchu jak té, tak oné. Poskytuje-li historie látku té neb oné, musí oběma na tom záležeti, aby to byla látka dobrá, solidní. Jakou cenu by pro sociologii měl zákon, ke kterému dospíváme indukci, kdyby případy, na nichž tato se zakládá, byly třeba jen z části klamem? A chceme-li o dějinách filosoficky uvažovati, dějiny „filosoficky pojímati“, jakou cenu by měly výsledky, k nimž bychom dospěli, je-li substrát „fable convenue“ nebo fikce, nebo dokonce lež?

Filosofie dějin, ještě nedávno tak oblíbená, nyní v pozadí stojící, byla částečně historii na prospěch hlavně tím, že ji varovala před povrchním pragmatismem, které, hledajíc nexus kausální, všimává si často jen příčiny nejbližší anebo na místě příčiny neb příčin klade neb přeceňuje podnět jen nahodilý. Filosofie dějin učila historii spojovati zjevy odlehlé sice, ale přece souvisící, učila ji rozeznávat to, co k podstatě historického vývoje náleží, od detailu třeba někdy samo sebou zajímavého, ale proti celku přece podřízeného. Avšak také filosofie dějin vystupovala proti historii jí sloužící často tak, jako by tato jen tou službou ceny nějaké nabývala. I tu platí, co již řečeno bylo. Historie nemá příčiny ani proti filosofii své samostatnosti se vzdávati. Máť svůj zvláštní, svůj nejvlastnější úkol. S výsledky práce její ať naloží filosofie, jak dovede.

Filosofie dějin s historií mají potud úkol společný, pokud obě hledají souvislost, která se táhne dějinami lidskými; než každá v jiném smyslu. Filosofie dějin předpokládá a hledá plán, podle kterého dějiny by souvisely, určuje v něm kaž-

¹⁾ Sr. Aristotelovu Poetiku IX.

dému zjevu historickému místo a úlohu i odhaduje cenu jeho podle toho, jak sloužil k uskutečnění onoho plánu. Filosofie dějin spatřuje, tuší nebo věští onen cíl a konec, ke kterému proud dějin lidských spěje a dospěje. Její zrak obrácen jest vždy k budoucnosti; přítomnost pro ni nikdy nezdá se míti ceny žádné. Historie hledí do minulosti, chtějí vyložit, jak se věci sběhly; její práce dosti případně nazvána byla: vaticinatio ex eventu. Historie pátrá po příčinách. Filosofie táže se ne tak po výsledku každého jednotlivého zjevu historického, jako po konečném výsledku, po posledním efektu dramatu dějin lidských. Pozoruhodno však jest, že ten plán, který filosofie dějin v těchto nalézala neb jim ukládala, a skutečný průběh dějin, jak jej historie vyšetřila, se nejednou rozcházel, že bylo třeba harmonii zjednati tím, že se oči před mnohým zjevem schválně zavíraly, že třeba bylo tu něco ujmouti, onde přidati, že třeba bylo měniti to, co se měniti nedá naprosto — minulost.

K otázkám, které filosofie dějin si klade a řešiti chce, dospíváme také jinými cestami. Jsou to otázky, kterými se tážeme, nejen k čemu a proč tento historický vývoj lidstva, nýbrž také tento život lidský vůbec, k čemu tento náš svět, jeviště dějin lidských, i onen svět, jehož částí toliko tento svět náš, vesmír, kosmos. Jsou to otázky, které se ozvaly a ozývati budou v náboženstvích a v soustavách filosofův. I ta soustava, která by dospěla ke skepsi, k „non liquet“, k negaci tam, kde jiná soustava, jiná věda nebo víra pozitivní dávají odpověď, těch otázek neodstraní nikdy. V jakém světle se nám objeví průběh dějin lidských, závisí u každého na jeho filosofickém přesvědčení, na jeho náboženském smýšlení a citu, nebo, pokud se snesou, na obou. Tak vysvětlíme si a pochopíme názor, že mezi velkým rozsahem říše římské a pokrokem křesťanství jest netoliko ono spojení, o kterém byla řeč, že tu jest nexus netoliko kausální, nýbrž také teleologický: proto panství Říma se šířilo a říše římská rostla, aby potom křesťanství snadněji a rychleji se ujalo. Kdo by tak dějiny pojímal, vkládal by do dějin teleologii se stanoviska náboženského. A podobně si vede také ona filosofie dějin, kterou na mysl máme: ona do dějin teleologické spojení vnáší a vkládá.

Historie v dějinách nenachází než kausální spojení. Je-li v nich také nexus teleologický, rozhodnouti nemůže. Kde by byl nexus teleologický, tam jest ovšem také nexus kausální, kde však jest nexus kausální, tam také nexus teleologický ještě býti nemusí. Vládne-li tento v dějinách, k té otázce historie sama odpověď aby dala, s to není, ocitujíc se na hranicích svého poznání.

Podobně také historie sama nemůže odpovědět, tázána jsouc, vládne-li v dějinách netoliko postup, než i pokrok, t. j. pokrok k lepšímu. Jak obtížná jest odpověď k této otázce, ač často za snadnou se pokládá, zde vykládati není úlohou naši. Chceme jen naznačiti, kam podle našeho mínění obor historie sahá.

Historie sama nemůže nikomu předepsati stanovisko, s kterého dějiny pojímati, dáti měřítko, podle kterého jejich postup oceňovati by měl. Stojí-li na př. posuzovatel na stanovisku náboženském a nachází-li, že v některé době náboženský cit hyne, bude o ní souditi nepřiznivě, i kdyby v ní vědy prospívaly, umění kvetlo, technická zručnost pokračovala a blahobyt rostl. Rozumíme-li dějinami dějiny ve smyslu nejširším, přihlízejíce ke všem stránkám lidského života, historie nám může podati obraz všestranný některé doby, sama však nemůže odhadnouti cenu jeho. Jestli že při takovém oceňování vyskytují se neshody, vinna tím není historie.

Proto také k otázce, zdali povinností historie jest posuzovati osoby historické se stanoviska ethického, ke které, zdá se, že odpověď jiná ani dovolena není, než že *jest* — neodpovíme takto ihned, když si připomeneme, že úkolem historie jest vyložiti a porozuměti tomu, co bylo,¹⁾ a ne také hned říci, co mělo býti. Historie nemůže vedle reálních sprádati ještě jiné, ideální dějiny.

Co historie všude nalézá, jest kausální nexus. A proto také nalézá, že v činech lidských to se podaří, k čemu vhodné prostředky byly voleny. S toho stanoviska osoby historické posuzovati patří do kompetence její.

Taková účelnost v dějinách vládne, že jen to jest historicky cenné, co jest účinné, co slouží svému účelu. A to platí o nejlepších motivech a prostředcích, se stanoviska mravního o nich soudě, neméně než o nejhorších. *Laudanda voluntas* — tu pozbývá ceny: si desunt vires.

Nicméně tato *laudanda voluntas* vždy zůstává — *laudanda*, a účel proto neposvěcuje prostředkův, ani tehda, kdyby se stanoviska jakéhokoli (náboženského, vlasteneckého atd.) za svatý a dobrý uznán byl, jsou-li prostředky špatné, byť byly sebe vhodnější. Ethicky chvalné motivy a prostředky nacházíme v dějinách vedle jiných, neúčinnost jim ethické ceny neodejme, ale dějinami hýbají jen potud, pokud se stávají psychologickými silami, pokud z nich efekt plyne. A historii běží o to, co dějinami hýbe.²⁾

¹⁾ V tom smyslu platí pro historii: *tout comprendre est tout pardonner.*

²⁾ Netřeba vykládati, že tím, co tu bylo řečeno, tak zv. *macchiavellismus* se nikterak neobhazuje. Historie ovšem nachází, že zvláště v poli-

Přes to, co tuto bylo řečeno, oceňování osob historických se stanoviska ethického se také při historikovi dostaví, t. j. při historikovi konkrétním, jenž nikdy člověkem býti nepřestává. Historie takového posuzování nezapovídá nikomu, ani historikovi. Tento sám však překročuje hranice její, jakmile soud taký pronáší.¹⁾ A proto neplatí o historii: „*die Weltgeschichte ist das Weltgericht*“.

Ethická cena a historický význam se často rozcházejí. Kdo to bolestně pocituje, tomu neposkytuje upokojení historie. Z ní poznáváme, že nejlepší úmysl zůstává často neproveden, že ctnost odměny často nedochází.

Že není ve světě lépe, to říci někdy zdá se paedagogicky nebezpečno, a proto také z té příčiny se dějiny upravují často *ad usum delphini*.²⁾

Dějiny samy neučiní nikoho optimistou. Avšak ani pessimistou.

Platí-li všeobecné zákony ethické pro každého, platí též pro historika při jeho vlastní práci. Nejlépe to vyslovil Cicero: *ne quid falsi dicere audeat, ne quid veri non audeat historia*. Pravdu říci a pravdy nezamlčeti, ať z toho následuje cokoli.

I v té příčině má historie (dějepis) zůstat samostatnou. Svého nejvyššího zřetele, pravdy, nesmí spouštěti s očí, ani kdyby se zdálo, že toho žádá prospěch státu, národa, církve.

A proto historii nesmíme ukládati, aby hned také ethicky prospívala, ke ctnosti nabádajíc a od špatnosti odstrašujíc. Paedagog v ní může své příklady hledati. Najde-li je, budou-li vhodné a jak se jich užije, o to o všechno ona starati se nemůže. Stará-li se, ubíhá často v nebezpečnoství, že se prohřeší proti svému nejvyššímu zřeteli, pravdě. Ani v té příčině se cena historie neurčuje tím, pokud výsledky práce historické nějak prospívají nebo nepospívají prakticky.

O užitečnosti historie se nestejně soudívá. Od dob Ciceronových se opakuje, že jest *magistra vitae*. Proti tomu se však také tvrdívá, že ani jednotlivci, ani národové se historií nepoučují; jen tolik, že se totiž nepoučují, prý učí historie.

Zklamán bude, kdo na historii pohlíží jako na snůšku paradigmat, kde by každý, zejména státník, politik, občan, našel vzor a příklad, jak by se v každém jednotlivém případě

tickém životě (ale ne toliko v tomto) často vládne. Z toho však neplyne, že tak má býti a ve vši budoucnosti zůstatí.

¹⁾ Něco jiného jest, když osobu historickou posuzujeme podle toho, co v době její za dobré a špatné platilo.

²⁾ Z jiných příčin se upravuje klassický starověk ve vyučování gymnasiím. Proto, zdá se, že třeba chváliti tak nadšeně ty ctnosti Římanův, aby se žáci s větší chutí učili latinské grammatice.

chovati měl, anebo ještě častěji — poučen škodou cizí — neměl. Vysvětlení, proč tomu tak, není nesnadné a často již bylo dáno. Mimo jiné platí také o dějinách, že nic na světě nebývá zcela nové a že se přece nic neopakuje. Snadného, abych tak řekl, mechanického poučení dějiny neposkytují. Co však řečeno bylo o ceně definice genetické, platí též v ohledu praktickém. Politik, státník a občan se také z historie učiti mohou: zvláště z historie svého státu, svého národa, z historie své doby.

Avšak proto každý historik není již tím, že jest historikem (ovšem dobrým), také za státníka a politika zvláště povolán. Jako státníku hrozí mu nebezpečnoství doktrinářství. Účastenství v politickém životě však připravuje pro práci historickou. Tím se na př. vysvětlují přednosti některých anglických historikův.¹⁾

V.

Práce historická se pokládá často, ba velmi často, za snadnou. A historikové sami si ji někdy snadnou činí, neřku-li četní diletanty.

Má se nezřídká za to, že, čeho především třeba, jest pilnost. A je-li látka hojně sneseno, že pak již stačí kompilace.

Že tomu tak není, vysvítá z předcházejícího samo sebou. Otázku, je-li dějepis vědou či spíše uměním, často slyšíme. Tolik vždy patrno, že, kdyby byla uměním, k tomuto umění by bylo třeba rozmanité *vědecké* přípravy. Třeba znáti předmět, jehož historii vyšetřiti chceme, třeba jej dokonale poznáme teprve tím, že jeho dějiny vyšetříme. Jiná příprava bude potřebna tomu, kdo pěstuje dějiny umění, jiná tomu, kdo se věnuje dějinám politickým, třeba podle toho, co již bylo řečeno, příprava všude musí přesahovati přes hranice vlastního odboru.

Než, protože všude běží o dějiny a jich vyšetření, všude bude třeba podobné metody: proto historik jednoho odboru od historika odboru druhého práci historické učiti se může.

A všude, kde mají dějiny býti vyšetřeny, třeba počítí verifikací fakt.

Práce historická není kompilací. Spíše by se nazvati mohla kombinací (ač ne libovolnou) fakt kritikou zjištěných.

Kritika nesmí ovšem historika opustiti ani při oné kombinaci, avšak první její úlohou jest zkoušeti stavivo, kterým se má budovati.

¹⁾ „Německý učenec,“ praví Freeman, „jen čítá v knihách o věcech, které my vidíme a ve kterých žijeme.“ The methods of historical study str. 289. — V této knize — vyšla r. 1886 — Freeman vydal přednášky, které měl r. 1884, přijav profesuru v Oxfordě. Jest v ní leccos zajímavého, ale ne v tom směru, jak by čtenář podle nadpisu očekával.

I tato práce se často za snadnou pokládá. A nedá se upřít, že pravidla, kterými se historická kritika spravuje, jsou velmi jednoduchá. Jsou tak jednoduchá, že se rozumějí sama sebou, že je každý hned pochopí a za správná uzná. Jsou tak jednoduchá a snadná, že historikové ani za nutné neuznali, o nějakou všestrannou theorii historické kritiky se postarati, obmezující se na jednotlivé otázky a pojednávající o nich příležitostně.¹⁾

Vysvětlíme si tuto liknavost, když uvážíme, že kritika historická nemá pravidel, jí výlučně a výhradně zvláštních. Vždyť tak si vede soudce, jenž vyšetřuje, jenž svědky předvolává, vyslyší a potom soudí. Tak si také vedeme nebo věsti máme v obyčejném životě, nechceme-li slouiti lehkověrnými a víru dáti, často ke své škodě, všemu, cokoli se povídá, a ať to povídá kdokoli.

Nicméně, ačkoli pravidla kritiky jsou jednoduchá a samozřejmá, dějiny dějepisectví učí, že bývají zanedbávána často i od těch historiků, kteří si jich — neb aspoň některých — vědomi jsou a k nim se hlásí. Ba lze říci, že teprve dějepisectví nejnovější doby jest v pravdě kritické. V starších dobách (výjimky pravidla neruší) buď převládala víra v tradici, víra ve vše, cokoli bylo psáno, anebo se dostavovala nedůvěra neobmezená (pyrrhonism). Naši době se hyperkritika někdy vytýká. Celkem však sotva právem. Proti tomu nám nastává jiné nebezpečnoství, že často mermomocí chceme i tam se něčeho dobádati a dopátrati, kde nás naše prostředky, učící nás znáti minulost, opouštějí. Ty prameny, které máme, se někdy podrobují jakési kritické tortuře, nebo se pro svou chudobu a nespolehlivost nahrazují hypothesami odvážnými a ve své odvážnosti přece zase nekritickými, kde by si kritika s resignací přiznati měla: non liquet!

Mezery svrchu dotčené v následujícím nevyplníme: nepojednáme o kritice historické všestranně. Jen něco bude řečeno, hlavně proto, aby se ukázalo, že přes to, že pravidla, kterými se kritika historická řídí, jsou jednoduchá a samozřejmá, práce její ve skutečnosti velmi často snadná nebývá a že, i když těmi pravidly se řídí, přece uspokojujících výsledkův proto ještě dojíti nemusí, jsou-li prameny nedostatečné. Výsledky pak neuspokojují nejen, co se jejich hojnosti týče, nýbrž také s ohledem na jejich jistotu. Místo jistoty třeba se často spokojiti větší neb menší pravděpodobností.

¹⁾ Mnoho dobře a pěkně pověděl Charles de Smedt ve svých „Principes de la critique historique“ (v Paříži 1883) a kratěji již před tím (1876) v úvodě ke své užitečné příruční knize „Introductio generalis ad historiam ecclesiasticam critique tractandam“.

I z toho se často dějepisci a dějepisectví činí výtka: právem v určitých případech, neprávem všeobecně. Kritice historické jsou dány hranice, přes které se dostat nemůže, i když všechny síly napne. I to jest úlohou kritiky, aby poznala, jaká míra jistoty sluší jejím výsledkům.

Úlohou historické kritiky (vracíme se k tomu) jest: verifikovati fakta; ovšem i kausální souvislost, pokud v pramenech přímo jest dána; avšak i tu třeba nejprve vyšetřiti, zdali se některé věci skutečně udály.

Fakta, která zjištěna býti mají, jsou historické kritice objektem vlastním, avšak od ní vzdálenějším; jejím předmětem bližším a bezprostředním jsou prameny. V tom smyslu jest historická kritika kritikou pramenů, které jsou jí prostředkem k účelu.

Z rozličných druhů pramenů ty toliko v následujícím na mysl máme, které sepsány byly s úmyslem, aby paměť těch věcí, které se sběhly, pro budoucnost zachována byla, jako jsou letopisy, kroniky, memoiry a p. Proti jiným lze takové prameny nazvati dějepiseckými.

Co by pramenem rozuměti se mělo, zdá se býti každému jasným. Dílo Palackého mohlo býti někomu pramenem, odkud on čerpal svou známost dějin českých: mezi prameny dějin českých je však proto předce nevradíme. Bez rozpaků však připočteme k nim kroniku Kosmova.

Avšak ani na tom nelze přestat. Kosmas sám nám naznačil, odkud mu přišlo, co ve své kronice o nejstarších dějinách českých napsal. Jeho pramenem byla „senum fabulosa narratio“. Avšak tato ústní tradice, jak se ozývala v době Kosmově, nám již dána není. Co nás došlo, jest jenom to, co na základě tehdejší tradice Kosmas sepsal. Nikoli již ona senum narratio, nýbrž vypravování Kosmovo jest pramenem *naším*.

Zcela jiného rázu jest kronika Kosmova v posledních svých částech, ve kterých Kosmas vypravuje, co sám od svědků slyšel, čeho sám byl svědkem. Jeho pramenem byla zkušenost jiných nebo vlastní, *naším* pramenem jest vypravování Kosmovo.

Dílo Liviovo nejprve bez váhání připojíme k pramenům dějin římských. Jakmile však uvážíme, že Livius, vypravuje o starší době, čerpal sám ze starších letopisců římských, jichž díla se nám nezachovala, poznáme, že pro starší dějiny římské jest *nám* vypravování Liviovo pramenem jen proto, že nás nedošly *prameny* jeho. Kdyby nás byly došly, kritika (ne ta, jež chce kritisovati Livia jako historika, nýbrž ona, jež chce vyšetřiti skutečné události) by za svůj bližší předmět místo díla Liviova měla starší letopisy římské a tyto by byly *naším* pramenem. Avšak i tu by ozvala se zase otázka, co bylo pramenem těmto starším letopiscům římským.

Z těchto příkladů jest patrno, že pojem historického pramene nemá do sebe té určitosti a pevnosti, jak se s počátku zdáti mohlo. Co pramenem nazýváme, bývá velmi často pramenem jen v relativním slova smyslu: naším, pro nás. Jest to nám daný počátek, naše východiště historického poznání. Nám nezbývá, než vyjítí od Livia. Livius sám měl východiště jiné: avšak i jeho kritika se měla ptáti (a někdy se takové otázky v něm ozývají zdají), co bylo pramenem jeho pramenův.

Mezi naším nejbližším předmětem (naším pramenem, pramenem relativním) a předmětem nejvzdálenějším (fakty historickými) kritice jest často předpokládati a hledati pramen ve vlastním slova smyslu, pramen absolutní. Někdy jej má hned před sebou. Takovým pravým pramenem jest vypravování Kosmovo v posledních částech jeho kroniky. Co zde mezi faktem a pramenem stojí, jest již jen vlastní zkušenost nebo cizí, však taková, jež ve vlastní zkušenost Kosmova přešla.

Nesnadná bývá odpověď, co by bylo vlastním pramenem při tradici toho druhu, jako se ozývá v první části kroniky Kosmovy. Nalézti jej se často kritice nepodaří. Bývalo zvykem při každé pověsti předpokládati a hledati „historické jádro“, tedy nějakou skutečnou událost. Odtud by se počínala řada, vycházející od události nějaké a počínající se zkušeností svědka, jež pak přešla na jiné a řetězem tradice konečně na článek poslední, na pramen náš. Avšak kritika, stopující tento řetěz, tuto řadu nazpět, nežádka se poučila, že onoho prvního počátku, onoho jádra, onoho fakta, které jsme předpokládali, vůbec ani nebylo. Nemíníme zde případy, kdy se kritika končí přiznáním: non liquet, historické jádro, které předpokládati třeba neb lze, nepodařilo se mi vyšetřiti. Míníme zde takové pověsti, při kterých se kritice podařilo vyšetřiti, že východiště jest jiné, než se předpokládalo, na př. pověsti, jež původ vzaly ze jmen osobních neb místních. Někaký počátek předpokládáme ovšem právem při pověsti každé. Takové pověsti nevysvětlují pak ani vznik jména, natož vznik věci, nýbrž jméno vysvětluje vznik pověsti. Historickým pramenem může i taková pověst býti, avšak ne pro to, proč se hlásí.

Mluvice v následujícím o tradici, míníme vždy takovou, při které nějaké faktum, jako východiště, lze předpokládati. Mezi prameny vůbec (řeč jest o pramenech dějepiseckých) prameny ve vlastním, absolutním slova smyslu by pak byly jen prameny takové, mezi nimiž a událostí či faktem stojí zkušenost bezprostřední. Při nich otázka po pramenu již přestává. Úlohou kritiky historické jest pak vždy ptáti se, je-li pramen její pramenem v tomto slova smyslu. Tím se sice úloha kritiky (verifikace fakt) ještě nepočíná, než jest tím

dáno jí stanoviště a východiště. Z Kosmovy kroniky čerpali pozdější kronikáři čeští. V těch částech, ve kterých kroniky jejich čerpaly *jedine* z Kosmy, přestávají tyto nám býti pramenem, protože jejich pramen nám jest přístupným. Oni sami, třeba žili v době starší, nebyli přece události bližšími, nežli jsme my pozdější, neboť mezi nimi a fakty leželo vypravování Kosmovo právě tak, jako dělí také ony dávné události a nás. Pro verifikaci fakt tedy tyto pozdější kroniky — v jiném ohledu mohou býti zajímavé — nemají ceny žádné. Faktum nějaké tím, že o něm *po* Kosmovi a *podle* Kosmy vypravuje také Pulkava, pro nás jistějším se nestává. Pulkava není nám druhým pramenem, protože pro tuto věc není pramenem vůbec žádným.¹⁾ Jináče by se věci měly, kdyby se nám kronika Kosmova byla ztratila; tu nezbyvalo by, než vyjít od kronik takových, jako jest Pulkavova. Má-li však kritika před sebou oboje, nebude ani okamžik na váhách, odkud se vlastní práce její počíná, když svou předběžnou práci vykonala. Pro verifikaci fakt nemají prameny odvozené žádného významu, jakmile nám jsou dány prameny, ze kterých odvozeny jsou samy, lze-li tedy čerpati z pramene pramenův. Tato předběžná práce kritiky, tato redukce pramenův trvati bude tak dlouho, až dojde k pramenům absolutním v tom smyslu slova, jak bylo vyloženo, — ač-li dojde. Neb velmi často se nám zachovaly jen prameny relativní. Mezi nimi východištěm bude pramen nejstarší, ten, ze kterého čerpaly pozdější, třeba tento pramen sám již vyplynul z jiného. Jest však patrné, že kdekoli spokojiti se musíme na posledním místě prameny odvozenými, již napřed nemůžeme se nadíti pro výsledky svého badání té jistoty, kterou očekáváme, když vycházíme od pramenů prvotních.

Jiná předběžná úloha kritiky historické jest vyloučiti prameny podvržené. Často se vzbudí pochybnost o pravosti právě při dotčené redukci pramenův a někdy také hned odpověď najde.

Otázka pravosti dá se subsumovati pod otázku a úlohu širší, jež zní, že třeba vyšetřiti, zdali pramen historický, ze kterého čerpati budeme, jest skutečně tím, zač se vydává nebo platí. I když některý pramen odečteme spisovateli, kterému se dosud přičítal, a přičteme jej spisovateli jinému, odstranili jsme něco, co v našem dosavadním mínění bylo mylné. Ceny historické, t. j. pro verifikaci fakt, může při tom náš pramen nabýti třeba ještě větší, ale může jí při tom i pozbyti ve větší

¹⁾ Často se čtenář domnívá, že některé faktum jest skálopevně zjištěno, protože se dá z velikého počtu „pramenů“ doložiti. A jak často to vše nic neznamená! Nežřídka při redukci bychom poznali, že tu nemáme než jediný pramen.

nebo menší míře neb i dokonce. Pozbývá jí úplně, jakmile se ukáže, že onen omyl byl výsledkem úmyslného podvodu a že k tomu konci onen domnělý pramen byl teprv udělán, t. j. zfalšován a podvržen.

Historik jest závislý na pramenech. Ať jich sebe více shledá, předepsati si nemůže, jakými býti mají. Jsou-li mezi těmi, které shledal, prameny absolutní v tom smyslu, jak bylo vyloženo, kritika ani při nich nepřestane, nýbrž teprv počne.

Pramenem vlastním a pravým jsme nazvali takový, ze kterého k nám se ozývá bezprostředně vlastní zkušenost zpravodajova. Naznačíme-li zpravodaje, historika, písmenou H, svědka, jenž co zkusil vypravuje, písmenou T (testis), bude spojené TH znamenati dějepisce (letopisce, kronikáře, skladatele memoirů), jenž vypravuje z vlastní zkušenosti. Mezi kritikou (K) a faktem (F), které taktó vyšetřiti má, stojí jenom vypravování svědka-zpravodaje, což naznačíme řadou F TH K. Ale právě, že ono vypravování mezi námi a faktem stojí, toto nám bezprostředně dáno není, ani když si vypravování samo správně vyložíme, majíce se na pozoru, abychom vypravovateli dobře porozuměli, co řekl a říci chtěl, varující se, abychom svou interpretaci nic do svého pramene nevložíli, co v něm řečeno není.¹⁾ Úlohou naší i potom vždy ještě zůstává vyšetřiti, zdali, co se nám vypravuje, skutečně se stalo, zdali a pokud platí rovnice $F = H$. Tím, že vypravování plyne z vlastní zkušenosti, dána jest jen možnost, že vypravování a skutečný průběh věci se kryjí. Vypravovatel jako svědek *mohl* faktum aneb řadu fakt ve skutečném jejich průběhu poznati; on *mohl*, t. j. okolnosti, ve kterých se nacházel, byly tomu poznání příznivé. Avšak i tu platí, že ne všecko z toho, co možným jest, skutečně se udává. Zbývá ještě ptáti se, zdali náš zpravodaj nás také správně poučiti *chtěl*.

Kritika dříve, než přijme svědectví, posuzuje svědka. Tyto jednoduché otázky, tak často opakované, zdali *mohl* věděti, co vypovídá, zdali *chtěl* pravdu říci, zdají se stačiti, abychom svědka a skrze něho pravdu poznali. Než tak snadnou úloha soudící kritiky přece není.

Místo vůle říci pravdu může se dostaviti vůle neříci jí, vůle pravdu zastříti neb změnití ne-li zcela, aspoň částečně, a sice z motivů nejrozličnějších, jako jsou zisk a prospěch osobní, žádost cti a slávy, zášť k nepříteli, stranicství, pia fraus anebo jen ona záliba klamati jiné a s nimi si zahrávati. Avšak i mimovolné klamání se dostaviti může při zpravodaji našem.

¹⁾ Na tento rozdíl se často zapomíná. Nejprv jest se tázati, co jest řečeno v pramenu našem, potom teprv, je-li to pravda, je-li to správné, zdali se to skutečně událo.

On klamal nejprve sebe sama, pak oklamal nás.¹⁾ Tytéž motivy, které vedou často ke klamání úmyslnému, i při nejlepší vůli mohly oklamati svědka hned při pozorování toho, co potom nám vypravuje. On již při své zkušenosti, ze které potom vyplýne vypravování pro nás, nebyl nepředpojatým. Avšak i kdyby takové předpojatosti, plynoucí z motivů podobných, jako naznačeno, předpojatosti, kterou mravní nazvat lze, nebylo, ani potom ještě vlastní zkušenost by nebyla *plnou* zárukou pravdy. I hodnověrný — on chce říci pravdu — a nepředpojatý — on pohlíží na věc mravně objektivně — svědek nemůže nám oznámiti nic jiného než svoje představy. K mravní objektivnosti musí přistoupiti ještě psychologická. Ze každý není stejně bystrým pozorovatelem, učí denní zkušenost. A také při bystrém pozorovateli vyskytují se náhody a okolnosti, které jeho pozornost ruší a tím i na výsledek jeho pozorování vliv míti mohou.

Z toho patrně, že současnost a vlastní zkušenost při zpravodaji našem, jakkoli je vysoko ceniti třeba, přece nejsou zárukou plné bezpečnosti ani tehdy, když máme proč jej za nepředpojatého a proto za hodnověrného pokládati. Neplatí sice jako na soudě, že „*unus testis nullus testis*“, než i při takovém zpravodaji k plné jistotě vždy něco chybí. Jest hodnověrný, avšak my mu přece věřiti nemusíme.

Co ještě chybí, může nám poskytnouti svědek jiný, když k první řadě F T H K přistoupí řada druhá F T H₁ K. Vypravuje-li o téže věci jiný svědek a sice jako první z vlastní zkušenosti a kryjí-li se zprávy obou (aspoň v podstatě): lze za to míti, že faktum přešlo objektivně do jejich vypravování. Naše víra zde nevyplývá z hodnověrnosti svědků, nýbrž má za základ jejich shodu, předpokládaje ovšem, že pozorovali a vypravovali jeden od druhého neodvisle. Aby byli stejné kvality, toho nežadáme, ba naše víra vzroste, nebudou-li sobě stejnými, náležitější-li na př. ke dvěma stranám politickým, k rozličným církvím atd. Jakmile se však ve dvou svědeckých objeví neshoda, která se netýká toliko podrobností vedlejších, nezbyvá než voliti mezi svědky, rozhodnouti se pro toho, jemuž větší hodnověrnost sluší. Než jak často takové rozhodnutí bývá nesnadné, ba nemožné! Nemáme proč dáti přednost jednomu před druhým. Druhý svědek nám nic neprospěl, ano tím, že přibyl, vznikly nám rozpaky.

Snad nám přispěje na pomoc svědek třetí? Kdyby přistoupil ke dvěma, kteří se srovnávají mezi sebou, sám se

¹⁾ On se trompe soi-même et on trompe les autres avec une certaine bonne foi. De Smeđt str. 124.

s nimi srovnáváje též, naše víra by vzrostla. Přidá-li se však k jednomu ze dvou sobě odporujících, tím jejich spor ještě rozhodnut není, *leđa jsou-li všichni tři svědkové téže kvality* (*ceteris paribus*), jsou-li na př. všichni stejně nepředpojati. Shoda dvou bude nám znamením, že oba objektivně pozorovali, kdežto při třetím objektivnost nějakou příčinou utrpěla. Nejsou-li však svědkové sobě stejní, pak majorita sama nerozhoduje. Kritika nesmí jen mechanicky počítati a prohlásiti, že jí tři jest více než dvě; pro ni platí: *vota sunt ponderanda, non numeranda*. Někdy jeden svědek platí více nežli svědkové dva, třeba mezi sebou shodní, na př. jeden nepředpojatý proti dvěma předpojatým, třeba od sebe neodvislým. Než musíme míti důvody závažné, abychom prohlásiti směli, že jeden platí proti dvěma. Tak pohodlné kriterium (nepředpojatost) se kritice ve skutečnosti nenaskytuje často. Právě mezi svědky čerpajícími z vlastní zkušenosti a zvláště těmi, kteří o sobě samých vypravují, málo bývá nepředpojatých.

Při svědeckých čerpajících z vlastní zkušenosti kritika také přihlížeti bude k intervalu, jenž uplynul mezi zkušeností svědka, mezi událostí, o které vypravuje, a tímto jeho vypravováním. I při dobré paměti, i při nejlepší intenci pravdu pověděti fantasie mezi tím v našem zpravodaji pracovala. Autobiografie, jsou-li složeny jen podle vzpomínek, bývají, jak Goethe nazval svou: pravdou a básní (*Wahrheit und Dichtung*).

Jestli že zpravodaj, jenž před kritikou stojí, čerpal ze zkušenosti ne vlastní, nýbrž cizí (F T H K), kritika jest od vlastního objektu (fakta) vzdálenější a práce její obtížnější. Jí dáno jest jen vypravování zpravodaje, jenž s faktem nesusouvisí bezprostředně. Svědka slyšíme jen skrže zpravodaje. Otázku hodnověrnosti třeba si položit dvakráte, při svědku i při zpravodaji. Tomuto uvěříme, smějí-li předpokládati, že objektivně vypravuje, co slyšel, než z jeho objektivnosti ještě neplyne objektivnost svědka. Jen jestliže faktum přešlo objektivně nejprv na svědka a pak na zpravodaje, přešlo objektivně také na nás. Aby nám platila rovnice $F = H$, je třeba, aby platily rovnice dvě $F = T$ a $T = H$.

Faktum na své cestě ke kritice má delší cestu před sebou a přemáhá více překážek, nežli v případě prvním, když svědek a zpravodaj splývali v jednu osobu. Dostanou-li se ve svých vypravováních o téže události do konfliktu svědek z vlastní zkušenosti čerpající a zpravodaj, jenž po jiném t. po svědku od onoho svědka rozdílném vypravuje, nelze pochybovati, že kritika *ceteribus paribus* nakloní se k onomu. Jemu bude platiti presumpce objektivnosti. Ani to pravidlo nedomáhá se však platnosti absolutní.

Čím více členů má řada $F T \dots T_n H K$, tím více překážek stojí mezi faktem, které zjistiti chceme, a námi a kritikou naší. Každodenní zkušenost nás učí, že pravdu dí pořekadlo: fama crescit eundo. Tradice událostí současných (F a H spadají do téže doby) jest často, ba obyčejně nespolehlivá. Aby pro nás platila rovnice $F = H$, bylo by třeba, aby platila celá řada rovnic jiných.

Nejinak se to má s tradicí o událostech ve vzdálenější minulosti za posledním zpravodajem ležících. Nespolehlivost ústní tradice o minulosti jest podobná, jako při ústní tradici o věcech současných. Nespolehlivost této se uznává všeobecně, při oné se však často dostavuje víra v té chvíli, jakmile tradice dosud ústní písemně zaznamenána byla. Avšak nikterak právem, třeba potom — littera scripta manet. Kdo ručí, že dříve se nic neměnilo? Vždyť v oné řadě, spojující faktum a nás, hodnověrnost se nedostavuje teprve na konci jejím, nezávisí toliko na přechodu z T_n na H. Avšak rozhodnouti, zda faktum přešlo objektivně celou řadou až na nás, obyčejně nám nelze, když neznáme ani počtu zpravodajů ani rytmu tradice. Čím rychleji následovali zpravodajové po sobě, tím věrnější mohla býti jejich paměť, čím pomaleji, tím snadněji mohla selhávati. Avšak s počtem svědků roste i počet překážek. Stojí-li tradice proti tradici, rozhodnutí proto bývá tak nesnadné. Vyskytne-li se o téže věci tradice na dvou místech, neodvisle od sebe a sice v stejné době (na př. sto let po události) a neshoduje-li se vypravování toto a ono, co by nám o vzniku a postupu obojí tradice známo býti musilo, abychom se s plnou jistotou rozhodnouti mohli pro jednu a proti druhé! Při dvojí tradici presumpci větší hodnověrnosti obyčejně přičítáme starší, na př. té, která se vyskytuje po století, před mladší, která by se objevila po 2 stoletích, protože předpokládáme při této ještě jednou tolik prostředníků jako u oné, po každé prostředníků stejné kvality. Avšak nezapomeňme, že tu neběží tak o větší a menší hodnověrnost, jako spíše o větší a menší nehodnověrnost! Při starší tradici jsme bezpochyby pravdě také bližší, ač vždy ještě vzdáleni. Při konfliktu tradice se svědkem současným neb blízkým musili bychom míti důvody velmi závažné, abychom přednost tradici dáti směli.

Mezi tradicí ústní a písemní není podstatného rozdílu. Jak ona od prostředníka na prostředníka, tak také zpráva jednou napsaná přechází z kroniky do kroniky, z letopisu do letopisu, od dějepisce na dějepisce. Lze ovšem očekávati, že taková písemná tradice bude konservativnější, že fakta v ní přejdou věrněji z místa na místo. Avšak zkušenost nás učí, že ani zde neztrácí platnosti pořekadlo o tom, jak pověst cestou

roste. Neběží toliko o to, že totéž faktum u jiného spisovatele se objeví v jiném světle, že některé podrobnosti se ztrácejí, jiné přibývají: faktum samo ve své podstatě se mění častěji, než bychom předpokládali, někdy až k nepoznání. Právě ona redukce pramenův odvozených na prvotní, o níž svrchu byla řeč, nás o tom poučuje. A tu také poznáváme, jak nespolehlivý jest každý pramen odvozený a jak nesnadná a nevděčná jest úloha kritiky, když se spokojiti musí pramenem takovým, který od fakta dělí řada (písemní) tradice, jejíž členové nám mimo poslední (naš pramen) dáni nejsou.

Stojí-li proti sobě svědectví současné nebo zpravodaj blízký a pramen odvozený, který redukovati se nedá, nebudeme na rozpacích, komu presumpce hodnověrnosti patří. Majíce voliti mezi dvojím pramenem odvozeným (předpokládaje, že oba jsou od sebe neodvislé), bez zvláštních důvodů nerozhodneme se pro pramen mladší, t. j. od události větším časovým intervalem oddělený. Avšak i tu nesmíme zapomenouti na to, co právě řečeno bylo o tradici proti tradici stojící.

Všecka pravidla historické kritiky, kterých jsme se zde dotkli, jako že svědek vypravující z vlastní zkušenosti má přednost přede všemi ostatními zpravodaji, že většina více váží než menšina, že starší zpráva bývá spolehlivější než mladší, jež později se vyskytuje: jsou pravidla dobrá a správná. Avšak — a to jsme právě ukázati chtěli — nemají platnosti absolutní. Platí totiž *ceteris paribus*, při stejné nepředpojatosti svědků a zpravodajů, takže by faktum na své cestě ke kritice nemělo přemáhati než ony překážky, které se dostavují i při prostřednicích objektivních. Jestliže však ona pravidla platí jenom za jistých podmínek, kritika by chybovala, neptajíc se, zdali tyto podmínky se dostavily. Avšak zhusta otázka její v cestě, netkví tedy v pravidlech, kterými se řídití má, nýbrž přicházejí odtud, že nesnadno bývá rozhodnouti předběžnou otázkou, zdali a pokud ona pravidla v platnosti zůstávají. Bezpečnou odpověď může kritika jen tam dáti, kde zná dostatečně povahu svých pramenů. Jest tedy kritika závislá od pramenův i co do látky i co do stupně jistoty, kterého se výsledkům její práce dostane. Nedostatečným často výsledkem této práce nebývá tedy vinen dějepis (ač-li dějepisec sám úkolu svému dostál). Výsledek podmíněn jest dějinami samými, t. j. dějinami pramenů. Rozličné doby historické i tím se od sebe liší, že vznikají v nich prameny rozličného druhu a rozličné povahy. A tyto prameny zase mají své dějiny. Z jejich zásoby často jen část se zachová na budoucí věky. Dějiny dějepisectví registrují veliké množství pramenů ztracených.

Oč bohatší by na př. byla naše známost starších dějin římských, kdyby se byla zachovala ona řada starších letopisů římských! A mezery ve spisech Liviových a Tacitových nahraditi nemůže ani nejdokonalejší kritika. Poznání historické nalézá tedy hranice v látce samé.

Prameny, které jsme dějepiseckými nazvali, jsou jen jeden druh pramenů vůbec. Mnohým dějepiscům, na př. mezi starověkými Liviovi, se právem vytýká, že svá díla velice jednostranně zakládali na takových pramenech, jiné zanedbávajíce. Na dějepisci se právem žádá, aby ničeho nepřehlédl, co jemu přímo nebo nepřímo za pramen sloužiti může. Že se čím dále tím více tomuto požadavku vyhovuje, v tom spatřujeme potěšitelný pokrok v dějepisectví novějším, které přibírá do svého programu na př. také historickou statistiku. Stojíme již často více o poznání doby než jednotlivce. Avšak proto přece nelze přisvědčiti těm, kdo historii předpisují, aby jednotlivce schválně zanedbávala. Jak daleko se však podaří individualitu historickou poznati a vylíčiti, záleží, jak bylo vyloženo, na pramenech, jejich bohatosti a povaze. A sice hlavně pramenů dějepiseckých.¹⁾

¹⁾ O studiu historickém na universitě budiž dovoleno v této poznámce aspoň něco podotknouti. — Historik po čas svých studií universitních má nabyti té přípravy a způsobilosti, které mu pro práci historickou třeba bude. Universita má poskytovat příležitosti, aby jí nabyl. Především musí projiti školou pomocných věd (palaeografie, diplomatiky atd.). Než tyto samy nestačí. Mám za to, že mezi všemi studujícími fakulty filosofické třeba historikovi přípravy nejrozmanitější. Ač, jak již bylo řečeno, encyklopedické vzdělání ho ještě historikem neučíni, jest encyklopedického vzdělání zvláště jemu třeba. Tato příprava nebude u všech stejná. Záleží na tom, čeho historikem se míni státi, jaký bude určitější program jeho historického studia. Velmi dobře pravi se v Masarykově Konkrétné logice (str. 90): „Každý historik musí znáti podstatu předmětu, jehož historii píše, neboť historie je přece historií něčeho, vývoj není něco prázdného... Musí tedy znáti podstatu té neb oné vědy, jejíž historii studuje, podstatu umění, podstatu politických institucí atd.“ K otázce, kterou tamtéž čteme: „Že dějinám matematiky jen matematik náležitě rozumí, dozná snad každý: a čemu rozumí „historik“?“ — lze dáti tuto odpověď: „Historik“, t. j. ten, jehož vlastní a zvláštní program budou dějiny politické, má nabyti přípravy zvláštní. Poslouchati přednášky „historické“ ovšem samo nestačí. Jemu nestačí fakulta filosofická. „Historik“ měl by býti žákem dvou fakult, této a *právnícké*. Na fakultě filosofické platí „svoboda učení“. Lze tedy dáti jen radu. „Historik“ měl by poslouchati také na *právnícké* fakultě, zvláště některé přednášky, jako jsou instituce a dějiny římského práva, dějiny práva v zemích českých, dějiny práva německého, přednášky o vědě správní, přednášky národohospodářské atd. i přednášky o právu kanonickém. Které si zvolí, závisí na směru, který již jako studující svým studiem dá. Neb není „historik“ jako „historik“. Avšak v indexu „historikové“ by *právnícké* discipliny vždy zastoupeny býti měly. Waitz ukládal studujícím, kteří měli přijati býti do jeho „historických cvičení“, by poslouchali v prvních semestrech některé přednášky

fakulty *právnícké*. Mommsen předpisuje svým budoucím seminaristům, aby se dali zapsati do institucí. I to sluší připomenouti, že na německých universitách „historikové“ velmi často při doktorátu za druhý předmět si vybírají národní hospodářství, a že mnozí historikové podle svých fakultních studií byli právníci (u nás na př. Tomek)... Předvidám námitku: jak by mohl „historik“ tomu všemu vyhověti! Ani čas by nestačil! Vždyť vedle „historie“ ten, kdo se chce státi učitelem na střední škole, musí studovati také geografii!... Odpovídám, že mám na mysli především „historika“, jenž se chce věnovati vědecké práci, a že kreslím ovšem ideál. Aspoň přiblížiti se jemu bude vždy možné. Studium na fakultě filosofické trvá nyní nejméně *čtyři* léta a neukládal bych nikterak „historikovi“, že by musil poslouchati všechny „historické“ přednášky, které se během těchto čtyř let na filosofické fakultě konají. Co na *právnícké* fakultě skutečně vadí, jest velký počet hodin týdních i při těch přednáškách, které by se historikovi zvláště doporučovaly. Nemýlím-li se, měl by přílišný počet hodin (jest často větší, než předepsáno) při přednáškách *právníckých* vůbec státi se předmětem těch reform, které se na *právnícké* fakultě chystají. K „reformám“ bude snad náležeti i to, že právník nebude již, jako dosud, povinen poslouchati přednášky historické na fakultě filosofické, ani přednášky o dějinách rakouských! Bude to opravdu „reforma“?

V semináři historickém studující má se cvičiti v interpretaci a kritice pramenů. Zde theoretický výklad nejméně by stačil. Aby někdo kritikem se stal, k tomu třeba cviku a zvyku. Historický seminář neměl by toliko od „historiků“ navštěvován býti a „historik“ s užítkem by mohl též účastenství míti při pracích a cvičeních v seminářích jiných. Jest si ovšem přáti, aby všechny tyto semináře byly lépe opatřeny učebními prostředky (svými zvláštními knihovnami). K tomu by bylo potřeba jin vykázáti dostatečné dotace. Dotace, jaké mají (mají-li vůbec jaké), podobají se almužnám.

Při tom, co v té poznámce řečeno bylo, vycházím od toho, že universitou se nemá vědecké studium končiti (u mnohých se ovšem končí), nýbrž že toto vlastně teprv se počíti má na základě té přípravy, která se na universitě získala. Každý ovšem tou cestou nepůjde, protože nebude každému vědecká práce povoláním. Avšak na fakultě filosofické, ze které vychází naše gymnasiální učitelstvo, by každý k vědecké práci aspoň způsobilým státi se měl.

Palackého program práce historické.*)

Počínáme nový ročník svého časopisu na r. 1898 tímto velkým jménem. Za nedlouho bude nás plných sto let dělití ode dne, kdy se narodil největší historik český (14. června 1798). Největší historik — to pro význam Palackého nestačí; byl největší muž, jenž v těchto sto letech vyšel z národa českého. Ze to, co každý uznává, také všestranně a podrobně bude vypsáno a vylíčeno v jubilejní literatuře nastávajícího roku, tolik nelze očekávat. Podobně jako má býti letos teprva položen základní kámen k budoucímu pomníku Palackého, tak přinese snad tento rok teprv základ pro budoucí biografii jeho, totiž korespondenci, ne-li úplné již vydání, aspoň počátek jeho. Cenné příspěvky slibuje dále *Sborník*, jež chystají Společnost nauk a Akademie; zejména bylo by důležité, aby se tím způsobem zachovaly pro budoucnost upomínky dosud žijících vrstevníků Palackého, kteří jej znali a s ním se stýkali již před r. 1848 v plné síle jeho mnohostranného působení. Cenný bude v té příčině, jak bylo patrno z přednášky v Hist. spolku (Č. Č. H. III. 262), zvláště příspěvek V. V. Tomka, po Palackém druhého historika našeho. Byl to vlastně kus autobiografie, co jsme tehdy slyšeli. Ale Tomek, vypravuje o svých počátcích, o tom, jak sám se stal historikem, nemohl než zase a zase vraceti se k Palackému. A tu v příkladu snad ještě lépe, než by to ukázalo přímé líčení, bylo patrno, jak celý český život národní byl před r. 1848 veden a řízen Palackým. Vidíme tu muže, jenž všude pracuje napřed pro budoucnost. Tak poznáv v Tomkovi budoucího historika, postavil jej hned také na pravé místo. Vidíme tu muže, kterému by se byla podle celé jeho povahy a podstaty přičila každá činnost fragmentární. Byl z těch, kteří přinesli s sebou vlastnosti, jež dávají schopnost a také právo vládnouti jiným . . . Palacký pracoval od počátku a všude pro budoucnost a podle podrobného, dobře promyšleného programu. A proto také, když nepřízní poměrů po r. 1848 činnost jeho ve své všestrannosti byla obmezována, když pokračující stáří

*) Č. Č. H. IV. (1898) str. 1—11.

nutilo věnovati se hlavně jednomu dílu, Dějinám, a když Palacký smrtí byl odňat českému národu, nastávala a nastala tím mezera v jeho organisaci, která vyplněna nebyla a ani vyplněna již býti nemohla. Jest právě Palacký z buditelů, t. j. vychovatelů národa českého největší a poslední. Jen že vychovatelská činnost jeho, ač nepřestala do konce jeho života, tím přece obmezena byla (odtud také hluboká roztrpčenost jeho pro to, co mu ukládala reakce let padesátých) před časem a příliš brzo.

Palacký jest první velký historik, jenž vyšel z českého národa. Ve středním věku leda Kosmas (třeba každou dobu měřiti měřítkem jí vlastním) nezůstal příliš daleko pozadu za jinými lepšími kronikáři své doby; na počátku nového věku vynikl Bartoš, ale dílo jeho je obmezeno co do jeviště a času. Dějepisce hledal a přece nenašel, totiž takového, jenž by byl stačil na svůj úkol, Karel IV., humanismus pak nám nevzbudil žádného českého Livia, z jakého se Poláci těší ve svém Dlu-gošovi . . . Palacký měl předchůdce, ale latinský jazyk Dobnerova díla a nešťastná forma¹⁾ — komentář k Hájkovi — jsou příčinou, že se sice o Gelasiu Dobnerovi s pochvalou mluví, ale málo kdo jej také zná a oceňuje podle zásluhy . . . Palackému mezi historiky jeho doby — není ostatek snadno ho vřaditi do určité vrstvy — sluší jedno z prvních míst. A to místo také podrží. Podrží je v literatuře světové, do které patří tím, že jako historiograf království Českého, jazykem utrakvistického, své dílo skládal anebo aspoň vydával — v první části dříve, než česky — také jazykem německým (žádný slovanský národ si ho neosvojil překladem), podrží je zvláště a na všecku budoucnost v literatuře české, které náleží jeho dílo nejen jako první znamenité vypsání české minulosti od nejstarších dob až ku prahu novověku, nýbrž zároveň jako část a výraz té doby, kdy povstalo, a jako výraz ducha a snah toho muže, jenž je — právě *πρωτα ες αει* — národu českému daroval.

Kdo tak cení Palackého, osobnost jeho i dílo jeho, smí snad bez obavy vysloviti, že, když vyšel poslední díl Dějin, první byl co do obsahu již zastaralý²⁾ a že jim jest ještě více dnes. I jinde přijdou jiní a na základě nově přibylých pramenů neb úplnějším vyčerpáním starších rozmnoží zásobu našich vědomostí (namnoze, zvláště pro 15. století, učinil to Tomek, tedy právě pro nejtkvělejší část díla Palackého), a přece i potom jako jméno Gibbonovo neb Macaulayovo zůstane jméno Palackého velkým jménem historické literatury tohoto století, a česká zvláště jej vždy počítati bude mezi své klassiky. Pa-

¹⁾ Srovn. Würdigung XIX.

²⁾ Vlastně českého zpracování první díl hned, jak 1848 vyšel. Palacký sám na to naráží v předmluvě.

lacký nikdy nebude jen předchůdcem někoho, kdo by přišel po něm, jeho díla nepotká nikdy osud díla Dobnerova.

Palacký prvotně měl úmysl vypsati dějiny české celé. Ale přípravné práce se prodlužovaly, a dílo samo nabývalo vždy větších rozměrů. Dán mu za hranici r. 1526. A tak nedospěl Palacký, jak minil, až do velkého rozhraní dějin českých, do r. 1620!¹⁾ Ale i r. 1526 jest rok rozhodný. Tenkrát vlastně již bylo předurčeno, že Čechy strženy budou do proudu katolické reformace, tak zvané protireformace, kterou sice nabyly zase jednoty náboženské, bezmála úplně, než za jakou cenu, s jakými pohromami a ztrátami českého národa, nenahraditelnými a neodčinitelnými!

Palacký pokládal svoje Dějiny rokem 1526 „za ukončené sice, ale nikoli za dokonané“. Hledalť sobě nástupce v historiografii a pokračovatele v Dějinách, i nacházel jej v *Ant. Gindelym*. Tyto naděje se potom nesplnily. Také Gindely má a podrží své místo, vynikající a zasloužené, v historické literatuře tohoto století.²⁾ Byl by se mohl státi nástupcem Palackého jako od země ustanovený historiograf, byl by mohl počítati tam, kde Palacký přestal, avšak za pokračovatele v díle Palackého Gindely se již proto nehodil, že, kdežto Palacký přestal psáti německy a staral se potom jen o překlad svého díla do němčiny od jiných, byl by psal německy, ponechávaje překlad do češtiny jiným. Ale jde o více než o jazyk. Byl Gindely vlastně bez národnosti, byl zástupce tohoto zvláštního typu v Rakousku dříve možného a dosti rozšířeného, nyní přestávajícího. A dále Palacký byl protestant a psal o dějinách českých v době husitské jako protestant.³⁾ Gindely byl katolík, což se však, ačkoli to od německých protestantských spisovatelů často bývá vytýkáno, čtenáři v dílech jeho jeví málo, leda v předmluvě a v prvních kapitolách Dějin Bratří českých. Gindely byl ve svých spisech národnostně a nábožensky bez barvy; v posledním však díle, po smrti jeho vydaném, v Dějinách protireformace, ozval se v něm ne sice Čech, ale člověk. Palacký přihlásil se pro svou osobu k tra-

¹⁾ Že to byl úmysl Palackého, patrně z předmluvy k 3. dílu z r. 1850. Ale ani úmyslu, psáti ještě dále, se tu nevzdává výslovně. Úmysl zakončiti rokem 1526 ohlášen a odůvodněn potom r. 1867 předmluvou k 1. části 5. dílu, ale nevznikl teprv toho roku.

²⁾ Podotýkám hned, že Gindelymu u nás — po vydání 1. svazku Dějin povstání 1618 — bylo křivděno, nehledě ani k formě, jak se psalo o něm a proti němu. Gindely neměl býti posuzován se stanoviska českého. Že byl posuzován, vysvětluje se tím, že v něm byl spatřován nástupce Palackého.

³⁾ Jak Palacký rozuměl protestantismu, vyložil ve svém polemickém spise proti Höflerovi. Je to jakýsi filosoficko-historický názor na křesťanství. Jen v tom smyslu platí, že psal o českých dějinách jako protestant.

dicím Jednoty.¹⁾ To však, co bychom nazvali nynější otázkou českou, sotva považoval za otázku náboženskou, že by totiž její rozřešení byl hledal v návratu k minulosti. O této minulosti psal jako protestant, nepokládaje dějin českých 15. a 16. století „za poblouzení, kteréhož litovati sluší,²⁾“ ale psal vždy s největší umírněností a s jemnou šetrností k mínění protivnému... Nevím, jaké Palacký měl o Gindelym mínění, co se týká těchto věcí, zdali si ho za nástupce vybral, ačkoli se od sebe tak znamenitě lišili, či protože tomu tak bylo.³⁾ Buď jak buď, pokračování Gindelyho, kdyby byl dospěl k té práci, bylo by se připojovalo k dílu Palackého zevně, nejsou však v pravdě jeho pokračováním a „dokonáním“... A to nám snad také z části vysvětluje, proč k té práci nedošlo.

Po smrti Gindelyho, předurčeného nástupce Palackého, již, zdá se, nikdo nehledán... A tak minula doba, kdy Palackému, jako historiografu od země ustanovenému, bylo lze dáti nástupce. Neb dnes by to asi již nebylo možná! Roztržka mezi oběma národnostmi této země dospěla již tak daleko, že by snad žádán byl jiný historiograf pro Čechy a jiný pro Němce. A dále! Vedle toho, kdo by psal — ne již v duchu Palackého a s jeho základním názorem na české dějiny vysloveným v předmluvě z r. 1867, ale přece nevidě v 15. a 16. století všude jen poblouzení, kterého litovati slušelo, ba i vedle toho, kdo by psal třeba tak bezbarvě a nestranně, jako by byl psal Gindely: nebyl by dnes požadován ještě druhý historiograf, jenž by psal ve smyslu těch, u nichž zase „obdrželo vrch to zdání, že dějiny české 15. a 16. století byly vesměs poblouzením, kteréhož litovati, za kteréž se styděti slušelo,“ jenž by ani o hrozných dobách protireformace nepsal s tou lidskou útrpností, jež se ozývá v posmrtném díle Gindelyho?⁴⁾ Katolík a protestant nemohou ovšem míti veskrz a ve všem týž názor o dějinách českých. Ale právě dějiny české napomínají k snášlivosti obě strany a poskytují také místo pro stanovisko jiné, na kterém se více vykládá a vysvětluje, jak se věci sběhly, než neustále posuzuje a odsuzuje. Avšak jsou věci, ve kterých je možná shoda všech. Já aspoň nemohu si mysliti Čecha, kterékoli konfesse a také kterékoli politické strany, jenž, máje vypravovati o tom, co následovalo po Bílé Hoře, by zůstával zcela klidným a chladným, spokojuje se pouhým vysvětlením, jak tyto věci přišly...

¹⁾ Zur Gesch. des Hussits. 66.

²⁾ Viz v předmluvě z r. 1867.

³⁾ Předmluva z r. 1867, nemýlím-li se, nevyklučuje druhého výkladu.

⁴⁾ V *Hist. Jahrbuch* 1897 čteme již o Gindelyho „Abneigung gegen die kath. Kirche!“

Opravdové „dokonání“ díla Palackého bylo nemožné hned v té chvíli, když se ho sám vzdával, když nikdo nemohl plně vstoupiti na místo Palackého; pokračování v něm stalo se nemožným během času. Nicméně celá česká historická práce bude ještě dlouho pokračováním toho, co Palacký započal, a prováděním programu, který i pro tento obor našel, promyslel a, pokud neprovedl sám, zanechal pozdějším. Lze mluvit také o Palackého programu pro vědeckou práci historickou.

Starší kroniky české — ponejprv kriticky a lépe, než vydával prameny Dobner — vydali již v předešlém století (1783 a 1784) Dobrovský a Pelcel, k jejichž sbírce po letech (1829) Palacký sám přidal třetí svazek (Staré letopisy). Toho vydání potom užíval Palacký při spisování svých Dějin. Ale ještě než přistoupil k této práci, ke které se připravoval dlouho, provedl Palacký, a to velmi brzy, revisi dosavadních edicí ve svém prvním a dosud tak cenném díle (Würdigung 1830) a již tím dal pozdější době úkol vydání nového. Ale ještě v jiném smyslu je Palacký původcem dosud nedokončené, od r. 1873 vycházející sbírky *Pramenů dějin českých*. Vydávát se tato sbírka z „nadání Palackého“, z fondu na počtu jeho založeného, jemuž určení, k čemu má sloužiti, dal Palacký sám. Co Dobrovský, Pelcel i jiní vydali dříve, co potom vyšlo lépe v *Monumentech Germaniae*, to se najde zde zase v nových edicích. Největší rozdíl mezi starším a tu přibylým vydáním novým vyskytuje se při kronice Pulkavově, tedy té, které Palacký ještě r. 1869 zvláštní věnoval pojednání. Vydána je v 5. a dosud posledním svazku sbírky, ve kterém také již našly místo některé prameny dějin husitských, pro jejichž lepší vydávání také již Palacký sám připravil půdu svým polemickým spisem proti Höflerovi z r. 1868.¹⁾ Úvody skoro všech svazků svědčí, že podnět a direktiva k veškeré této vydavatelské práci dána byla Palackým hned v jeho Würdigung, tedy v díle, kterým on sám se na dějepisce národa českého připravoval, připravuje tím zároveň práci pro jiné v budoucnosti.²⁾ Zde pokračovatelem v práci od Palackého připravené stal se obzvláště *Jos. Emler*, takže sbírku *Pramenů* slušně lze nazvat sbírkou jeho.

Že nestačí dosud známé kroniky, z nichž především čerpali starší dějepisci, vyslovil Palacký hned v pamětním spise z r. 1828; věděl, že jemu, budoucímu dějepisci českého národa,

¹⁾ Nová edice Bartoška připravena již v Palackého Würdigung.

²⁾ Výpisky z cizích pramenů dějin českých se týkající přijal Palacký hned r. 1825 do svého plánu *Musejníka*, a to je pak také (dosud neprovedený) kus v programu *Pramenů*.

nastává potřeba cestami a studii v archivech a bibliotékách rozmnožiti, a to mnohonásobně, dosavadní zásobu pramenů všeho druhu, zvláště listin. K *diplomatáři* českému byl se stal nějaký, třeba jen velmi skrovný začátek již zásluhou Pelcelovou, jak Palacký sám připomíná ještě v předmluvě z r. 1867; na pokračování v tom, co byl Pelcel započal, nezapomínala potom ani Společnost nauk, ani nově založené Museum,¹⁾ než s určitými návrhy na sbírání a pořádání diplomatáře, a sice nejdříve pro dobu Přemyslovců, vystoupil teprv Palacký r. 1831 a bez meškání jal se hned také nezbytný již pro vlastní jeho práci diplomatář zakládati sám²⁾. . . . Již po málo letech (1834) těšil se Palacký na dobu, kdy diplomatář od něho bude vydáván³⁾. . . . Sbírkou Palackým založená rostla dále (co jen opsal on sám!), ale k vydávání „všeobecného starého diplomatáře českého“ ani Palacký sám nepřistoupil, ani se nedočkal té práce od jiných. Zde tedy máme kus pracovního programu Palackého, k jehož provedení Palacký sám se chystal, a který se nestal skutkem — přese všechny přípravy až do našich dnů — ani dnes ještě, sto let po narození Palackého. Když uvážíme, že Palacký již r. 1831 prohlašoval napsání dějin Přemyslovců za nemožné, pokud tu nebude diplomatáře jejich doby,⁴⁾ nedivme se, že se často ozval stesk, a někdy i výčitka, že dosud nemáme diplomatáře českého doby předhusitské, zvláště když již Palacký mohl poukázati na diplomatáře jiných zemí, a když od té doby Morava předešla Čechy svým diplomatářem počatým r. 1836 a nyní blížícím se konci století 14. Cím si lze vysvětliti toto odkládání práce za nutnou uznávané, tento dosud trvajícím nedostatek, kterým se každá práce v oboru vnitřních dějin starší doby nesmírně stěžuje?

Jestliže Palacký sám ku práci, kterou již r. 1834 považoval za blízkou, potom přece nepřistoupil, nestalo se to jistě bez příčiny. Ta práce, kterou se počala diplomatika vůbec jako historická věda, nastávala také v Čechách tomu, kdo by vydával diplomatář, to jest odlišiti pravé od nepravého, listiny autentické od podezřelých. Co předchůdcové jeho vykonali, to Palackému nestačilo, ani práce Dobrovského nevyjímaje, když mnohá listina, ještě od Dobrovského uznávaná, objevila se mu falešnou. Již roku 1836 kritickou úvahou o zakládacích

¹⁾ Zur Böhm. Geschichtsschreibung 36.

²⁾ Zur B. Geschichtsschr. 53.

³⁾ Radhost I. 67.

⁴⁾ V pamětním spise z r. 1831 (Zur B. Geschichtsschr. 49): Es wäre thöricht zu hoffen, dass man über unsere Epoche der Přemysliden etwas Gründliches und Erkleckliches leisten könne, so lange ein solches Diplomatär nicht, wenigstens im MS., gesammelt und dem Historiker zugänglich gemacht ist.

listinách kollegiatního chrámu Litoměřického ukázal Palacký, jak dále bude třeba pokračovati. Diplomatař a diplomatika, diplomatika česká, se zvláštním zřetelem k listinám českým, nauka o kanceláři české, o listině české — jedna věc vyžaduje druhou. A dále jsme nedospěli dosud, aspoň ne k cíli, ani tu ani tam, přese všechny přípravy již od Palackého a potom od jiných — také tu najdeme na dráze Palackým otevřené *Jos. Emlera* — vykonané. Co se však týče Palackého samého, zdá se mi, že on, muž ducha systematického, proto se vzdal vydávání diplomatáře doby starší, že tu nebylo diplomatiky. Tvůrcem jejím by se byl mohl stát i muž tak všestranný, jako byl on, jen na újmu práce jiné, věnované Dějinám, k nimž vše ostatní koncentricky směřovalo. Jaké nebezpečnoství přináší diplomatář napřed vydaný, ukazuje právě zmíněný Diplomatař Moravský, ovšem zvláštním způsobem, když se zde setkali v jedné osobě, v Bočkově, vydavatel i — falšovatel.¹⁾ Codex Diplomaticus Moraviae poškodil také onen prozatímní diplomatář český nebo spíše prozatímnou náhradu jeho, *Regesta*, zvláště v prvním svazku, vydaném *Karlem Jar. Erbenem* r. 1855, do kterého přešla falša Bočkova. Po Erbenovi převzal *Regesta Jos. Emler*, a jejich prodloužení svazky následujícími do nastoupení Karla IV. patří k předním jeho zásluhám. Palacký sám svazků Emlerových mohl užiti, když r. 1875—6 vyplnil mezeru v českém vydání Dějin sepsáním 2. dílu.

Co Palacký pro své Dějiny sebral, to vše dostalo se dříve nebo později do Musea a zůstává i nyní, když mnoho z toho vydáno tiskem, podivuhodným pomníkem jeho neúnavné činnosti, zvláště když vidíme, jak mnoho byl opsal vlastní rukou. A jak pečlivě, jakým písmem pevným a téměř nic se neměním, ve kterém — jako ve slohu — se zračí člověk!

Z těchto sbírek Palackého vzešel *Archiv Český*, od něho samého založený a vydávaný, sbírka listů a listin psaných jazykem českým, která podle úmyslu jeho měla býti zároveň školou ryzí a jadrné češtiny. Po vydání 4 svazků (1840—1846) reakce zastavila tuto cennou sbírku, ale Palacký na ni nezapomněl, i podařilo se mu přiměti později zemský výbor ještě k vydání 5. a 6. dílu r. 1862 a 1872. Potom nastala dlouhá přestávka... Od r. 1887 zase vychází *Archiv Český* redakcí *Jos. Kalouska* a za spolupracovníctví četných přispěvatelů; rychlým postupem dospěl již k sv. 16., rozmnožuje neustále počet pramenů především pro tu dobu, pro kterou Palacký svůj *Archiv* byl zvláště určil, století 15. a začátek 16. Jiná

¹⁾ Falšovatel ostatek tak důmyslný, že si utvořil svou diplomatiku; Monseana oklamala i Palackého, některé kusy Bočkovy prohlásil však za podezřelé. Viz seznam Reg. I. 624.

velká sbírka, miním tím *Sněmy České* (počiná se rokem 1877, tedy již po smrti Palackého), náleží potud do programu jeho, že on sbírání akt sněmovních navrhol již r. 1828. Na mnohé důležité prameny jiné, zejména *Libri Confirmationum*¹⁾ a *Erectionum*, mnohem později vydané, upozornil Palacký r. 1845 v přednášce ve Společnosti nauk, tištěné potom v ČCM. 1846. Když pak v tomto pojednání, „Ohlídce ve staročeském místopise“, vyslovena Palackým naděje, že mu bude lze, „aspoň s pomocí několika mladších přátel, podati ve krátce ouplnou topografii staročeskou se zvláštním ohledem na staročeské hrady a rody vůbec,“ víme, že se tak později nestalo; Palacký sám svůj velice cenný *Popis* (1848) pokládal za práci jen předběžnou; co se týče chystaného slovníka topograficko-historického, zůstalo při počátcích;²⁾ avšak i tu přichází konečné provedení ve vycházejícím *Místopisném Slovníku* (II. Část historická) *Aug. Sedláčka*. A nemáme sem počítati též jeho velké dílo, *Hrady*?... Na potřebu *glossaria* poukázal Palacký již r. 1827, potřebě té vyhověl však teprva r. 1876 *Vinc. Brandl*. K rekonstrukci starých desk zemských, r. 1541 pohořelých, Palacký brzy konal přípravy; později (1863) úlohu formuloval určitěji, úlohu, kterou potom jal se prováděti *Jos. Emler*.³⁾ A tak by jistě bylo lze najíti ještě jiné příklady, že u Palackého najdeme velmi brzy podněty k pozdějším pracím vykonaným a také ještě dosud nevykonaným.⁴⁾

Obrátiv se k dějepisectví, Palacký nepomýšlel hned na vypsání celých dějin českých. Ale svůj názor o celých dějinách českých vyslovil již r. 1822 v pojednání Kopitarovi poslaném, které však potom ve *Wiener Jahrbücher* nebylo otištěno.⁵⁾ V dějinách českých viděl jako jejich podstatu samý zápas slovanství proti němectví, nesený od prvopočátku národním sebevědomím na obou stranách; na protivu národností se tu klade takový důraz — ne bez jisté míry jednostrannosti,⁶⁾ že nás potom bezmála překvapí, čteme-li o husitské válce, že byla netoliko náboženskou, nýbrž i národní; očekávali bychom spíše, že její obě stránky budou vytčeny v pořádku opácném. Později

¹⁾ Na L. C. upozornil Palacký také již ve zprávě z r. 1833 (Zur B. Gesch. 62).

²⁾ Od *Aberspachu* do *Benešova*. Vydáno teprv v Radhosti II.

³⁾ *Reliquiae tabularum atd.* (1870 a 1872). Napis této publikace je týž, jako navrhol Palacký ve své přednášce r. 1863.

⁴⁾ K nevykonaným náleží vydání rozličných pojednání *Dobrovského*, navržené hned ve Würdigung. — Mám za to, že by k jubilejním publikacím na r. 1898 se bylo hodilo sebrání a vydání Palackého menších prací do Radhostě nepojatých a také vydání menších pojednání německých, která nejsou v *Gedenkblätter*. Cenné je vše, co Palacký napsal.

⁵⁾ *Gedenkblätter* 19.

⁶⁾ Srovn. na př., co na str. 26 řečeno o Alexandreidě.

na motivy náboženské v dějinách českých u Palackého padá více světla. O husitství Höfler a Palacký nemohli mítí stejné mínění. Vlastní vědecké jádro jejich sporu bych však hledal v tom, že Höfler v husitství národní jeho moment kladl příliš do popředí, kdežto Palacký přiváděl k platnosti obě jeho stránky. A právě proto, že se tu ozývají tak mocně oba řečené motivy, tato doba dějin českých Palackého k sobě poutala od počátku do konce. To byl prvotní jeho úmysl: vypsati dějiny doby husitské, to jej r. 1823 přivedlo do Prahy: sbírat k tomu prameny . . . Pro tu dobu, století 15., Palacký i později s patrnou zálibou sbíral prameny¹⁾ a tu také neodkazoval všecku vydavatelskou práci jiným,²⁾ nýbrž vydával i sám; vydal mimo to, co místo našlo v Archivu Českém, svou krásnou sbírku *Documenta Mag. Io. Hus* a oboje *Urkundliche Beiträge*;³⁾ vydal⁴⁾ 1. svazek vídeňské sbírky *Mon. Concil.*, osvědčuje se tu jako vydavatel výborný proti těm, kdo přišli po něm. A když se rozhodl nepsati dále přes r. 1526, obrátil se Palacký k prvním desetiletím 15. století⁵⁾ a vydal v novém rozmnoženém zpracování svých Dějin díl třetí. Další sbírání pramenů doby husitské a jejich vydávání odpovídalo by i nyní pracovnímu programu Palackého. K tomu konci před několika lety k popudu danému *Tom. Masarykem* a podle vzoru podobných společností anglických založen byl *Spolek pro vydávání písemných památek náboženského a církevního vývoje národa českého*, který se však před počátkem své činnosti (chystal vydání spisů Matěje z Janova) rozešel, nenašed dostatečného účastenství . . .⁵⁾

Upustiv od pokračování v Dějinách, obrátil se Palacký ku přepracování třetího dílu, vydal druhý díl český a chtěl vykonati ještě více: sepsati doplňky a opravy k ostatním částkám Dějin a (tak čteme v předmluvě z r. 1867) vyličiti

¹⁾ Ve zprávě Palackého zemskému výboru r. 1831 čteme: Alles, was darüber (o době husitské) in Druck vorhanden ist, könnte kaum ein richtiges Schattenbild des wirklichen Geschehenen geben; hier muss alles auf urkundliche Forschungen neu begründet und gebaut werden. Glücklicherweise ist dies die Periode, worin ich seit acht Jahren die meisten und wesentlichsten archivalischen Entdeckungen schon gemacht habe.

²⁾ Pro Höflerovu sbírku (*Geschichtsschr. der Huss. Bewegung*) některé kusy poskytl Palacký.

³⁾ Ty pak byly vzorem podobným sbírkám A. Bachmanna, které jsou jim zároveň pokračováním.

⁴⁾ Weil dieser Zeitraum der böhm. Geschichte (1403—1439) an sich der wichtigste ist und eine weltgeschichtliche Bedeutung hat, *Gesch. des Hussit. 2.*

⁵⁾ Vedle lhostejnosti širší veřejnosti přispěly k nezdaru i tajné denunciacce, ač Jos. Kalousek ve feuilletonu, který v *Hlase Nár.* spolku věnoval, podotkl zcela podle pravdy, že tu nebylo žádné tendence náboženské, „jak se tu i tam z neznalosti mysliho“. Dále se na témž místě pravi (bylo to před založením Akademie), že by ten úkol, o který se pokusiti mohl spolek, měla vlastně vykonati akademie věd bohatě nadaná, kdybychom takovou měli.

jako jedním proudem všecky změny, které se udály během tří století (1253—1526) jak ve státním ústrojí a administraci, tak i v mravních, právních a sociálních poměrech národa českého. Měl to býti zvláštní přídatkový díl Dějin, jehož sepsání Palacký chtěl věnovati pili několikaletou . . . Zdá se, že to byl poslední úkol, který po toliké práci již vykonané si ještě ukládal, a který již přešel na pozdější . . . Zde zbývá ještě nejvíce práce. Z našich historiků Palackému stáli nejbliže do r. 1848 Tomek a Erben, později Emler a Kalousek. Tomek šel svou cestou; on vyšel (lze tak říci) ze školy Palackého, ale stojí vedle něho. Co z pracovního programu Palackého připadlo Erbenovi, co Emlerovi, bylo připomenuto. Do části programu naposled zmíněné náleží *Kalouskovo* Státní právo, kniha, které (u vědecké práce české věc dosti vzácná) dostalo se druhého vydání, sem spadají též práce *J. Čelakovského* i *B. Riegra*, vydání pramenů i pojednání z dějin právních.¹⁾ Sem vřaditi lze také četné a objemné práce *Zikm. Wintra*. Zde, v dějinách poměrů náboženských, zejména staré Jednoty bratrské, bych se rád o místo také přihlásil. Za část programu Palackého, jenž svou předmluvu r. 1867 zakončil přáním, aby jeho milovanému a po všecky časy nad jiné těžce zkoušenému národu co nejdříve se dostalo věrného zrcadla *veškeré* jeho minulosti, třeba konečně považovati i historickou práci pro dobu pobělohorskou, které věnovány byly poslední mnoho-slibné práce *Ant. Rezka*, když opouštěl pole, jež si byl oblíbil dříve, totiž 16. století.

To byl a jest Palackého program práce historické. Ne bez obavy klademe si dnes, více než 20 let po jeho smrti, otázku, co z něho bylo provedeno, co zbývá pro další budoucnost. Odpověď nemůže než zníti, že provedeno bylo dosti mnoho, ale přece ne tolik, kolik se státi mohlo a mělo. A když ne tolik, kde je vina neb aspoň příčina? Odpovíme-li, že v poměrech, jest tím řečeno něco neurčitého, než nevím, jak to pověděti jinak; ovšem že poměry dělají lidi a lidé poměry . . . Z těch poměrů, které zde vadily a vadí, (bylo by lze vytknouti mnoho, i poměry politické v zemích českých i v říši a leccos jiného) aspoň něco buď na konec naznačeno.

Bylo by nespravedlivě neuznati, co bylo vykonáno v České akademii přes její těžkopádnou organizaci²⁾ za několik let,

¹⁾ Do této části pracovního programu náleží též *Lippertova* Social-geschichte.

²⁾ Co v jiných akademiích přežilo, ale aspoň jejich minulostí daného, to zde, v akademii nově založené, sneseno dohromady, nehledě k tomu, že jmění, dotace a příjmy daleko neodpovídají těm všem úkolům, které jí byly předspsány.

kteřá uplynula od jejího založení. Bylo by si však přáti, aby Akademie měla program své práce (míním vždy historické a nejsem prvním, kdo se podobně ozývá), aby práci vyvolávala, neponechávajíc ji většinou více jednotlivci, tedy náhodě, aby z ní vycházela iniciativa i directiva, aby nám byla Akademie tím, čím bývala, aspoň do jisté míry, svým časem Matice. *To by bylo v duchu Palackého . . .*

A v duchu Palackého by také bylo, aby úřady a místa vyskytující se v naší národní organizaci (v ústavách atd.), při kterých je možná vědecká práce, *vždycky* také byla dávana těm, kdo takové práce jsou schopni a skutečně pracují. Je toho tím více potřebí, čím více neblahé poměry, jež se dostavily ve středním školství, zvláště u nás, stěžují vědeckou práci těm, kdo jsou k němu připoutáni . . . Programu Palackého, který tak horlivě se přičiňoval o vyhledávání nových pramenů dějin českých, by dále odpovídalo, by konečně byly uspořádány a katalogisovány četné sbírky rukopisů, jež máme v Praze . . .¹⁾ A co říci o místodržitelském archivu, o jeho kryptách pod sv. Mikulášem a jeho úřadovnách, jež připomínají známá vězení Křivoklátská? . . .²⁾ A přece Palacký již r. 1828 a potom častěji upozornil na „archiv gubernia“ mezi těmi, v nichž bude třeba pracovat pro české dějiny . . . Než dosti stesků! Nerad bych však, aby mi bylo neporozuměno. Když přehlédneme celý program Palackého a vidíme, kolik z něho vykonal on sám, nemůže než probuditi se v nás cit úcty a obdivu. Že se však později od jiných nestalo a neděje nic, to nikterak netvrdím a pokládám bych takové tvrzení za nespravedlivé. My často upadáme v přeceňování své práce, někdy pak i v nedoceňování . . . Do oné často citované předmluvy z r. 1867 položil Palacký naučení a napomenutí, vybrané pro národ český z jeho dějin: nepýchati ve zdaru, aniž kdy malomyslňeti ve protivenství!³⁾

¹⁾ Něco lépe je, anebo lze se nadíti, že bude, než bylo, když jsem se ozval v Athenaeum 1886. V Museum již tím, že má nové místnosti, v universitní knihovně, že se přistoupilo ke katalogisování rukopisů; a sice spočívá tu práce v povolání rukou Josefa Truhláře. — Nepřístupnost kapitulní knihovny na Hradčanech neplyne nijak z neochoty. Odpovídalo by však zcela starším tradicím i potřebě, kdyby kapitula pro své tak vzácné poklady, jež chová ve své knihovně a ve svém archivu, ustanovila někoho, jenž by se jejich správě úplně věnoval.

²⁾ Tím, že něco akt odneseno do vlhkých místností v Klementíně, mnoho se nepomohlo. Pro budoucnost jsou tu plány, ale pro budoucnost dalekou a ne zcela jistou.

³⁾ Nechtěl jsem podati ani přehled veškeré historické práce od smrti Palackého, ani kritiku těch jednotlivých prací, kterých se dotýkám výslovně; pokusil jsem se jen naznačiti jejich poměr k Palackého programu práce historické.

František Palacký.*)

Pro dobu našich dějin, která se počíná v posledních desítech předešlého století, máme krásné slovo: *probuzení* . . . Do řady buditelův a vychovatelů národa českého patří *František Palacký*; jest mezi nimi poslední a největší. Není to již doba probouzení, je to probuzení, kterému náleží svou nejplnější činností, jež jest zároveň prostřední dobou jeho života. Palacký spojuje dále dobu života nepolitického s probuzením k životu politickému, jež nastalo rokem 1848.

Palacký je náš nejznamenitější historik, je muž vědy. Než Palacký je více než historik, více než muž vědy.

Palacký jest muž všestranné práce, jest organisátor práce, jest muž programův. Pro život národní dal nám program tak bohatý, že ani dnes nepozbývá platnosti, sto let po narození jeho, a bude neb měl by platit i pro budoucnost. Nebyl by to však program dobrý, kdyby nepřipouštěl rozšíření podle potřeb času. Pro celý život národní dal nám Palacký program, pro politický formuloval problémy, o kterých nevíme, kdy a zdali kdy budou rozřešeny tak, jak by si byl přál on sám. Tolik však víme: k jejich rozřešení (a lze je řešiti rozličným způsobem) bude vždy třeba nespouštěti se toho, co jest jádrem programem Palackého, jeho vlastním a nejvlastnějším programem.

*) ČCH. IV. (1898), 211—279. — Dne 13. června t. r. měl jsem přednášku ve velké aule universitní. To, co zde předkládám čtenáři, je tato přednáška, jak bych ji byl přednesl, kdyby byl stačil čas (ovšem bez poznámek). Skutečně v té obsírnosti (ač ani to ne docela) mohla býti přednesena jen první část, o *mládti* Palackého. Přednášku jsem měl ku přání mládeže akademické a hlavně pro ni . . . Tím se vysvětluje forma toho, co zde čtenáři předkládám. Ovšem někdy něco, co své místo mělo jen ve skutečně přednášce, zde se neopakuje. — Užiti jsem mohl také pramenův a pomůcek chystaných a připravovaných mezi tím, co jsem následující psal, zejména Palackého Denníku a většiny pojednání v Památuiku Společnosti nauk, Matice a Akademie; částečně ovšem jen v poznámkách. — Také počala mezi tím vycházeti řada feuilletonů o Frant. Palackém v časopisu *Politik*, začínaje od č. 140 ze dne 22. května, od *Jos. Pekaře*, na které někdy odkazuji.

I.

Palacký náleží všem větvím národa českého. Narozen na Moravě, chodil do škol na Slovensku, působil a pracoval v Čechách. Jsa rodem Moravan, byl národem Čech. Ale i Slovensko mělo podíl na něm. A snad nám Palackého dalo více Slovensko než Morava.

Své krásné „rodem Moravan, národem Čech“ napsal dne 8. března 1848 v předmluvě k prvnímu svazku svých Dějin. Tyto Dějiny nazval Palacký *Dějiny národu Českého v Čechách i v Moravě*. Neomlouvá v předmluvě (na onom již dotčeném místě), že tak učinil, že totiž zahrnul do dějin „národu Českého“ také Moravu; jestliže se tu přece omlouvá, je to proto, že nevypravuje o Moravě dosti mnoho. A tu naráží Palacký na jakousi nepřízeň některých vlastních krajanův, která by mu na Moravě při jeho badání historickém byla vadila a překážela. „Ale pohříchu (tak napsal) jsou aneb byli také muži, dle kterýchžto smyslu vlastenectví moravské mělo by tuším býti protičeským.“ O vlastenectví moravském (zvláštním vlastenectví moravském) lze proti tomu dnes vysloviti přání, aby potrvalo, pokud záleží v náležitém oceňování těch zvláštností, kterými je Morava proti Čechám původnější a, můžeme říci, slovanštější, těch zvláštností, které dnes i my v Čechách náležitě oceňujeme.

Palacký náležel všem třem větvím národa českého . . . Než po ztrátě Slovenska lze ještě mluvit o trojí větvi? Pravím: po ztrátě Slovenska . . . Jubilejní slavnosti posledních let nám tuto ztrátu bolestně připomínají, slavnost Kollárova, Šafaříkova a nyní také Palackého . . . Než mně se zdá, že se již velikost té ztráty mezi námi dosti necítí . . . Palacký byl zastance literární jednoty (odvážil se r. 1848 i na smělou myšlenku jednoty politické) jak celého národa českého, tak zejména větve slovenské. On předvídal, co by ta ztráta znamenala, co by znamenala pro Slovensko samo. Ale co znamená také pro nás? ¹⁾

Palacký se narodil v severovýchodním koutě Moravy, kde ode dávna se stýkají obě národnosti (slovanská a německá)

¹⁾ To pověděl již r. 1843 Lev Thun ve svém spise *Die Stellung der Slowaken*, kde čteme na str. 18: Noch ist hoffentlich Prag wohl geeignet, wie sonst, vornehmlich für die geistigen Bedürfnisse des ganzen Stammes Sorge zu tragen: aber frische Lebenskraft muss ihm bis von den Karpathen her zufließen . . . Wir bedürfen der Slowaken so gut als sie unser . . . Podobně na str. 60: Ein Volk, das durch eine Sprache und Literatur verbunden ist, . . . ist ein organisches Ganze . . . und kein Theil desselben kann daher unberührt bleiben von den Leiden eines andern Theiles. So ist es, wenn gleich viele unserer Landsleute (t. Čechů) sich dessen noch nicht bewusst sind.

a rozdílné víry. Je to ten kraj, kam přijati již v 2. polovici 15. století z Braniborska vystěhovalí Valdenští, kraj, kde Jednota bratrská od svých počátků měla hojně přívrženců, kde působil Komenský, než opustil svou rodnou Moravu navždy, odkud vyšli (v 20tých letech 18. století) spoluzakladatelé Herrnhutu, utíkající před útliskem náboženským, jenž se byl počal tenkrát, kdy mladý Komenský byl učitelem a správcem sboru Fulneckého, a skončil nemnoho let před tím, než se narodil Palacký. Palacký pocházel z rodiny někdy bratrské, jež po vyhlášení tolerančního patentu císaře Josefa (1781), bratří neznajícího, přihlásila se k vyznání augšpurskému, z otce, jenž r. 1784 — sám mladík 16letý — v mladém sboru protestantském se stal jeho prvním učitelem školským. V hodslavické škole narozem František Palacký r. 1798, v 17. roce mladé svobody náboženské, kdy ještě lidé nestarší vzpomínali (dospiující Palacký potom od nich o tom slýchal), jak se dříve scházivali jako bratři, ale v úkrytu lesním neb po domech v noci . . . Než útlisk mívá také svou moc paedagogickou, zvláště útlisk náboženský, spíše než útlisk sociální a politický. A proto také konec útlisku a počátek svobody nejednou (dokladův k tomu v dějinách náboženských plno) přináší ztrátu nebo zeslabení těch vlastností a předností, které vypěstovala persekuce . . . U nás vlastenectví v první polovici tohoto století mělo do sebe cosi náboženství podobného, a proto zdá se, že za pokrok, jenž nastal v druhé polovici jeho, takovou oběť přinesli jsme i my, naše národní společenství. Čech a Slovan vůbec, napsal Palacký r. 1845, umí mnohem lépe chovati se v neštěstí nežli v štěstí . . . „Nouze spasení“ — to jest starobratrský výraz; u nás na počátku znovuzrození národního to byl zápas o bytí; my jsme chtěli zůstat, nechtějíce dále hynouti. Dnes chceme již více. Neběží jen o pouhé bytí, nýbrž o plnost jeho. *A to jest právě program Palackého: plnost bytu národního.* Ze zápasu o pouhé bytí přešli jsme do konkurence mezinárodní. Palacký sám měl ještě ony vlastnosti starovlastenecké a měl také již ty vlastnosti, kterých třeba pro tuto konkurenci. On nám dal program a dal nám také vzor, vzor své osobnosti.

„Kudy běží cesta (čteme v životopise Palackého, dnes 50 let starém),¹⁾ jenž z hodslavické skrytosti vede k poeuropské slávě? Srdce se vám odpoví, když uslyšíte, že se to nestává ani zděděným bohatstvím, ani náhodnou urozeností, nýbrž darem od Boha milostivě uděleným a neoblomnou vůlí lidskou krásně vypěstěným . . .“

¹⁾ Že Čejka je spisovatelem krátkého životopisu v N. Pražském kalendáři na r. 1848, patrně z dopisu Klučákova Palackému.

Vysvětliti osobnost Palackého z minulosti i z přítomnosti, z minulosti toho kraje, kde se narodil, a té rodiny, ze které pocházel, z přítomnosti, z té doby, které náleží mládí jeho, doba učení a vychování, to bude úlohou budoucího životopisu jeho, kterému vedle autobiografie také denní a jiné zápisky Palackého a korespondence z těch let zachovalá poskytnou nových pramenů. S tradicemi z minulosti pochodicími, z minulosti bratrské, nepochybně nějak souvisí to, co bych nazval puritánstvím¹⁾ v osobnosti Palackého, a co se pak vrací (víme však, které vlivy u ní rozhodly) v ušlechtilé osobnosti dcery jeho, Marie Palacké-Riegrové, jak nám ji tak krásně vylíčila vnučka Palackého, Marie Riegrová-Cervinková. A ony tradice sesílány byly u Františka Palackého vychováním skrze otce Jiřího, jehož obraz známe již z autobiografie a poznáme ještě lépe z korespondence.²⁾ Svědčí o synovské pietě, že Palacký tyto dopisy, jež nepřestávají ani v té době, kdy odrostl kázní otcovské a škole, když opustil Uhry a odešel do Prahy, zachoval úplně, takže je nyní nacházíme v jeho pozůstalosti. „Ve všem, co dotýkalo lidské mravnosti, býval nad míru přísným“, napsal o otci syn. A že jeho otcovská kázeň byla přísná v každé věci, a že z té kázně nepropouštěl syna, ani když syn dlel v Uhrách ve školách, patrně z listu poslaného do Prešpurku r. 1814 od otce nespokojeného s tím, že syn peníze, potřebné na jiné věci, vynakládal na knihy: „...kronyku Pelclovu také mohls nechati, až bys penězi zásoben byl...“ Ale hned následuje také mravné naučení: „*Mnoho věděti, všecko ještě na tom nezáleži.* Usiluj při potřebné známosti, abys tichý, nábožný a k lidem přívětivý byl. V písmě čtete, že známost nadýmá.“ A jindy (již 1812), jako by tužil, že syn jednou bude učitelem a vůdcem jiných: „*Že jsi v konviktu služebníkem, tomu jsem raděj, než kdybys tam pánem byl, nebo kdo se posluhovat a poslouchat nenaučí a sám toho nezkusí, ten ani poroučet ani panovat umět nebude.*“ I když r. 1818 vydáním „Počátkův českého básnictví“ se počínala mladá sláva synova, jehož samého, jak se potom v autobiografii přiznal, „chvála i dobré účinky toho spisu v Čechách nemálo blažily“, ozvala se kritika otcova: „*Mně by se nejvíce líbilo, kdybys ty staré pravdy, které v bibli máme neb i v jinší historické knize, tak snažně se učil v nových příkladech před-*

¹⁾ Velmi patrně vystupuje toto puritánství ve výčitkách, ve kterých vytýká Palacký Čechům a Slovanům vůbec jejich vady. Najdeme je, kde bychom hned neočekávali, v přednášce z r. 1845 o staročeském místopise, zvláště krajín poněmčených (Radhost I. 144).

²⁾ V. J. Nováček, Jiří Palacký, otec Františka Palackého. Časopis Č. Musea 1898.

náseti a lidem jako by obnovovati a tak v užitečném umění vzdělávati, ale litery, slova aneb slabiky měřiti a čítati, to se mně velice titěrná věc býti zdá“. A tak i mnohem později, kdy sláva synova také otce blažila,¹⁾ kdy čítal od něho řízený Musejník, nezamtlél (v dopise z r. 1829) svých rad, co se týče slohu synova, který síce celkem chválil („ačkoli i ty bysi mohl o něco méně z novoty přimíšovati“), a tím méně pak hany jiných, kteří podle něho, užívajíce nad míru slov zdobných, psali těnňavě, dětinsky, ochlemstně. „Není v nich ducha Comeniova, není v nich řeči Krameriovy“.

Léta od 1809—1819, od svého 11. do svého 20. roku, Palacký ztrávil v Uhrách, v Trenčíně na nižší škole latinské, v Prešpurku na vyšší, na lyceum.²⁾ Tak nízko přece toto lyceum nestálo, jak potom Jan Kollár vylíčil, vzpomínaje ve svých Pamětech na léta v Prešpurku ztrávená. Příznivější je soud Palackého samého. Ale Palacký se učil nejen od učitelů, nýbrž také od spolužáků a přátel, učil se i mimo školu, a především — vzdělával se sám, samostatně.³⁾

Sebevychování charakterisuje Palackého již jako chlapce a jako jinocha, sebevychování a práce. Program Palackého byl program práce, vynikající jeho vlastností — pracovitostí od let chlapeckých až do konce života.

Když ještě doma chodil do školy otcovy, přečetl celou bibli, v Trenčíně, kde „mimo latinu na vše jiné zapomináno“, učil se doma řečtině a franciině, v Prešpurku ve škole i mimo školu se učil „všem téměř jazykům moderním“ až i portugalskému, slovanským pomocí spolužáků. A vedle toho všeho našel se čas i k hudbě, k „varhanování a klavírování“... Ale neběží tak o určité předměty jako o tuto samostatnou práci vůbec, o toto aktivní učení vedle passivního školského.

Lyceum Prešpurské nahradilo Palackému universitu, a on si ji nahrazoval sám. Ostatek některá tehdejší universita rakouská by mu byla sotva tolik prospěla, universita cizozemská, německá (Kollár a Šafařík, kteří studovali v Jeně, byli příslušníci koruny Uherské) byla mu zabráněna... Než prešpurští učitelé Palackého studovali na universitách německých, a universita Jenská dotkla se Palackého také prostřednictvím

¹⁾ V dopise v lednu 1831 Jiří Palacký praví, že píše Františkovi „jako synu a jako příteli“.

²⁾ Jar. Vlček, O škole trenčinské a prešpurské (Památník). — O Prešpurku té doby Jos. Pekař v Politik č. 149.

³⁾ Palacký jako historik nazýval se rád autodidaktem. A to také z největší části byl. A byl to v značné míře vůbec. Z toho však neplyne, že šel ve všem svými zvláštními cestami. Při vši rozdílnosti obou, vychování a sebevychování Kollárovo a Palackého mají do sebe dosti mnoho podobného.

dvou přátel mládí jeho, Šafaříka i Benediktiho. Jsou to přátelé, od nichž Palacký, již tehdy tak samostatný, přece také mnoho přijal.¹⁾ Se Šafaříkem, o tři léta starším, jej spojilo přátelství pro život . . . V pozdějších letech Palacký ještě jednou našel podobný vřelý ton, jako se ozývá všude v jeho stycích se Šafaříkem . . . Tento poslední přítel Palackého jest — značně mladší věkem — Havlíček . . . Školská léta 20letého Palackého skončila se r. 1818, ale, vyšed ze školy, nepřestával se vzdělávati knihami a také „ve škole života“.

Škola života se byla počala Palackému, jak často bývá u chudého studenta, velmi záhy, již za jeho školských let. Uče se, pro výživu učil jiné. R. 1815 píše otcí: „Paedagogie má mně málo času pozůstává; od osmé hodiny ranní až do šesté večerní ustavičně zaneprázdněný jsem; učit pak se nemohu, ani čísti, leč v noci . . .“ Školou života se mu stala zvláště leta, která po vystoupení z lycea Prešpurského ztrávil ještě v Uhrách jako soukromý učitel a vychovatel. Cím mu byli přátelé Benedikti a Šafařík, tím a daleko více se mu stala v této době značně starší věkem, duchaplná, ušlechtilá žena, paní Zerdahely, přítelkyně a „jako matka“ . . .²⁾ Pro Palackého byla ta léta zároveň školou společenského mravu, školou tak výbornou, že, jak se zdá, potom v Praze nad své vrstevníky v literárním světě namnoze daleko vynikal.³⁾ Puritánství Palackého se s dobrým mravem (a doba ona na formu společenskou více dávala než naše) dobře snášelo . . . Když r. 1823 odcházel do Prahy, mohl mu Kollár právem říci (v dopise z toho roku): „Vy jste muž na vlastních nohách stojící!“ A s jiné strany charakterisují mladého Palackého slova Šafaříkova v dopise z r. 1818 Jungmannovi: „Já, co jsem Palackého poznal, nový život sem žítí začal.“ — Ty vlastnosti, které Palacký u jiných — byli to jeho vychovanci — pohřešoval, ty nejvíce cenil a ty měl on sám: pevnou vůli, stálost, energii.⁴⁾ Co očekával otec od sloužení jiným a poslouchání jiných, za to děkoval Palacký hlavně své autonomii, kterou v té míře, jakou byla u něho již v chlapectví, vychování nemůže dáti, která patřívá k těm darům, jež bývají člověku „s hůry dány“.

¹⁾ Jos. Pekař v Politik č. 149—150. — R. 1825 Palacký do svého deníka napsal výbornou charakteristiku Šafaříka: Ze všeho vidím, že Šafařík nejen velikého rozumu a důvtipu, ale hlubokých a otlých citů jest.

²⁾ Jos. Pekař v Politik č. 150.

³⁾ V Praze společenskému životu Palacký věnoval v prvních letech, jak nás poučuje „Každodenníček“, mnoho času, více, než bychom očekávali.

⁴⁾ Do denníku 1819 o nich napsal: Všecko dobré působení a pohnutí v nich, kteréž se výmluvnosti mé podaří, jest jen okamžité; pevné vůle, stálosti a energie zhoła nic nemají.

Kde s hůry není genius dán, praví Palacký o dějepiscích doby Karla IV., tam i nejušilovnější práce lidská ho nemůže vyvinouti. To platí, tuším, netoliko o intelektu, nýbrž také o genu mravním, o povaze. Palackému v obojí příčině bylo hojně s hůry dáno. Tradice a vychování jsou přece jen jeden faktor; čím mocnější osobnost, tím větší podíl na ní mívá to, co nevystihne náš rozbor, co v člověku nedovedeme vystopovati až k prvním pramenům.

A podobný jest také poměr velkých mužů k jejich vlastní době; jsou jejím produktem i faktorem, jdou s ní a předbíhají ji, vyrůstají z přítomnosti a připravují budoucnost.

Palackého doba jeho, osvěta 18. století,¹⁾ kterému podle roku narození ještě náleží, dotkla se velmi brzy — když totiž v devíti letech (1807), aby se učil němčině, dán byl do Kunwaldu — a to ve škole vesnické a zvláště ve škole zámecké, kterou na způsob ústavu Salzmannova, jehož spisy také u nás čítány a překládány, založila a na které sama vyučovala hraběnka Truchsesová, rozená Harrachová. Vládl tu, jak Palacký praví, „svobodný duch“, učilo se mimo jiné také počátkům všeobecných dějin, anthropologii, fysice. Odtud začínaje můžeme v hlavních rysech, které podávají autobiografie a denník, Palackého duševní vývoj stopovati až do té doby, kdy se u něho dostavil ustálený a také zde samostatnou prací docílený názor světový, který u něho zároveň byl přechodem od víry k filosofii, ale také návratem k víře. Ve víře prvním vychováním vstřípené se Palacký trochu zviklal v Kunwaldě působením jednoho ze svých učitelů, zámeckého kaplana; proto, aby se nestal katolíkem, chlapce otec, horlivý protestant, vzal domů. V Trenčíně působením jiných — Palacký je nazývá „krutými horlivci“ — a čtením knih stal se horlivcem sám, ovšem protestantským; horlivost jeho — Palacký sám mluví o fanatismu náboženském — v lákavém světle mu ukazovala povolání missionáře mezi pohany. Potom v Prešpurku dostavil se u něho zájem pro rozličné obory lidského vědění a umění, dostavily se však také (bylo to na sklonku let školských 1816 až 1818) otázky nejhlubší a nejtěžší, otázky týkající se „nejdůležitějších pravd člověčenství“. Než s otázkami

¹⁾ Jakou váhu Palacký sám přikládal osvětě 18. století, patrně z toho, co ještě r. 1865 napsal (Idea státu Rakouského, Radh. III. 165): „Pravda, že lidé všichni, bez rozdílu plemen, vyznání a stavův, jsou synové jednoho otce na nebesích, jest jedna z nejušlechtlejších známek a stránek nauky křesťanské.“ Utrpěla sice potom nedlouho zatemnění u valné části křesťanstva, nezanikla však, udržovala se přece i pomocí sekt kacířských (patrně míněna tu také Jednota bratrská), „až jí posléze filosofie francouzská 18. století . . . dopomohla k vítězství.“

nepřicházely hned odpovědi . . . To byla vlastní krise v životě Palackého,¹⁾ to byl onen „daemon“, jenž jím zatřásl, daemon skepse metafysické i náboženské. Palacký musil, jak sám pěkně praví, „celou soustavu svého vědomí sobě znova založit a vystaviti“. Člověk, jaký je sám, takovou si zvolil filosofii; Palacký znal francouzský materialismus, ale zvolil si filosofii Kantovu, než tak, že si při tom zbudoval filosofii vlastní, která se s vírou, nějaký čas otřesenou sice, ale ne vyvrácenou, snášela. Dřívější fanatismus let chlapeckých se již nevrátil nikdy, ale víra katechismu to také již nebyla . . .²⁾ Palacký ze všech věr křesťanskou, t. j. učení Kristovo, cenil nejvíce, protestantství, ve kterém se zrodil, již proto náležely jeho sympatie,³⁾ na katolictví pohlížel s objektivností filosofa a historika, o něm se vyjadřoval se šetrností, kterou vyžadovalo také jeho vlastenectví.⁴⁾ Palacký pokládal náboženství za věc osobní;⁵⁾ jeho náboženství mělo do sebe málo dogmatického. Ten smysl, tuším, má jeho známá chvála staré Jednoty bratrské . . .⁶⁾ Byla to víra předků jeho; to, co jiní v minulosti Jednotě vytýkali, že v její dogmatice bylo cosi nepevného, právě to Palacký na ní cenil; co cenil na ní nejvíce, byly její ostatní stránky, kterými se Jednota přibližuje mnohým filantropickým snahám novověkým. Palackému jeho víra a jeho filosofie ukazovaly k jednomu cíli touhou po „království božím“ a touhou po „nekonečném“.⁷⁾ Vlastně byly jemu víra a filosofie dvojí stránkou téže věci.

¹⁾ Palacký ještě po letech vzpomíná na tento svůj duševní boj „mezi rozumem a autoritou, mezi vědomím, věrou a pochybami“, kterému žádný samostatný myslitel neuniká, a kterým u něho vědomí a víra došly svého míru (Několik slov o náboženství 1873).

²⁾ Po půl noci na den 1. ledna 1820 napsal Palacký do svého denníku „Rozjímání o nynějším stavu mém“. V něm jest obsaženo jakési vyznání víry, jež se počíná: V náboženství nabyl sem opravdového, jak jsem sobě svědomí, a trvalého přesvědčení. Já věřím, že jest jakási Svrchovaná Mocnost, stvořivší světa veškerost, řídící a opatrující všechno bytí, bdící nad osudem mým . . . Zjevení nechci se dotýkati; věřím, že Kristus zvláštní mocí Božskou byl obdařen, ale do motání dogmatických nevpuštím se více. — Nesmrtnost mi jistá jest; o jejím způsobu nebudu mudrovati.

³⁾ Podobně asi jako Šafaříkovy. Když si r. 1832 přál opustit Nový Sad, psal Palackému o pomoc podotýkáje, že na professuru jako protestant nemá naděje; než při vši své filosofické volnosti že přirozeného otcův svých vyznání nikdy se nemíní odříci.

⁴⁾ Viz zvláště Několik slov o náboženství (1873) str. 7: Poznáv já za povoláním svým lépe než jiní ohromné to zlo, co z rozbíjí a pútek o víře uvalilo se na ubohý národ náš atd.

⁵⁾ Der religiöse Glaube an sich ist immer subjektiv, daher niemals offensiv. Hussitentum 64.

⁶⁾ Huss. 66. — A pak ještě jednou (1873) Několik slov str. 7: proč já dávám jsem a dávám vždy přední chválu někdejší Jednotě . . .

⁷⁾ Hussitentum 62.

Poslední dvě léta studií školských stala se Palackému rozhodnými i v jiné věci: ztratil chuť k povolání kazatelskému, ke kterému byl určen, což ve své autobiografii uvádí ve spojení s tím, že „se pohřížil do hlubin systému Kantova“. Který z rozmanitých předmětů jeho studií se stane mu předmětem nejvlastnějším, povoláním životním, o tom nenastalo rozhodnutí hned, ani stále a pevně. Ve školách se tenkrát učilo básnění neb aspoň skládání veršů. Palacký skládal verše školské (roku 1814 ponejprv také jazykem českým) a překládal. Toto překládání mu bylo zároveň kusem sebevychování. Roku 1815 píše otcí: „Tento list Vám z jakési melancholie píši . . . Mé nejmilejší knihy, aniž hudba nemohly mne pro tyto dni té tesknosti mé zbaviti . . . Hned zítra dám se do překládání některých básní v češtinu; tož se mi ještě nejvíce líbí, to mne snad rozebere . . .“ Překladem z Ossiana vystoupil již r. 1817 Palacký jako spisovatel (v Hromádkových Prvotínách), potom (hned r. 1818) také básněmi původními, obsaženými v Počátcích českého básnictví. Básně Palackého, ač v nich se jeví všude imitace antiky a z novějších zvláště Klopstocka, přece ukazují, že jeho básnické nadání bylo větší, než on sám je později cenil.¹⁾ Podle autobiografie byl již r. 1816 poznával „svou nemožnost“ státi se kdy básníkem, ovšem, jak se tu praví, básníkem velkým. Že však rozhodnutí nebylo mu snadné, že poesie Palackého i potom k sobě vábila, patrně nejen z toho, co přece ještě napsal, nýbrž také z plánů, které se ještě po vydání Počátků vyskytly.²⁾ Budoucí historik se počal, odvrátit se od lyriky, „zvláště do tragedií zamýšleti“. Jednou z takových tragedií, kterou však jako „své hlavní poetické dílo“ na pozdější časy odkládal, měl býti *Jan Hus* . . . A budoucího historika vábily látky epické, *Jaroslav*, vítěz nad Tatary — tehdy z básně mladého RKého novou slávou ozářený — a *Napoleon*. Do svého denníku r. 1819 zapsal plán epopey, jež by „opěvala poslední národů válku s Napoleonem“, počínajíc

¹⁾ Jan Jakubec, O básnické činnosti Palackého (Památník). — Jubilejní rok přinesl nám vydání básní Palackého, a to již známých, jako také dosud nevydaných: *Básně Frant. Palackého*. Z rukopisné pozůstalosti vydal Jan Jakubec. — K tomu úvod. Zde se praví, že Palacký jako básník nedoceněn dosud, protože se nedoceňoval sám. — V úvodě pojednáno též o řeči básní Palackého; jeví se v nich také vliv slovenštiny. — Zachovaly se i dvě německé básně Palackého. — Srovnej též *J. Hanuš*, Z mladších let Frant. Palackého (Česká Revue I. č. 9).

²⁾ Onť (Palacký) se velkými myšlenkami vzhledem jistě tragedie z domáci historie zanáší. Šafařík Jungmannovi 23. dubna 1818. — Ještě r. 1819, 19. února, napsal Šafařík Jungmannovi: Duch jeho ještě tisícero bojů vystáti musí, než se na čem ustanoví. — Rozvrhy básní nenapsaných vydal J. Jakubec. Jsou to: epopea (Napoleon), truchlohra (Kateřina II. či vlastně Ivan VI.). O Husovi a Jaroslavu jsou jen zmínky v denníku.

s jeho „vtrhnutím do Moskvy“, jež by slavila „úsilí knížat a národů, jejich důstojné pěkné horlení pro svobodu a důstojenství člověčenstva“, ve které by básník „následoval ideálů nynějšího věku: svobody a vzdělanosti“.¹⁾ A to byly zároveň ideály mladého Palackého: vzdělanost a svoboda. Zde zároveň patrně, co Palackému dala doba jeho, doba, kdy zrozen, kdy dospíval.

Co jsou, co znamenají Šafaříkovy a Palackého Počátkové, nemusím zde vykládati. Je to volání po nové literatuře, po jiné, než se v Čechách od mnohých spisovatelův, a zvláště básníků, pěstovala, jiné obsahem i formou. Již z titulu, jenž plně zní „Počátkové českého básnictví, zvláště *prosodie*“, patrně, že jejich předmětem byla zároveň technická či vědecká stránka poesie. Na tom se byl Palacký již ustanovil, ještě než vydal své první pokusy, překlad i skladby původní, že se totiž odevzdá vědě. Od jedné otázky (*prosodie*) vyšel a postoupil dále k poetice a hned ještě dále k celé *krasovědě*,²⁾ než i krasověda byla mu částí většího celku, filosofie. V Palackém hned od mladých let se jeví duch systematický, kterému se přiči každá činnost fragmentární, který, cokoli podniká a začíná, podřizuje nějakému většímu celku a vyššímu zřeteli. Tím se vysvětluje, že, co ze svých krasovědeckých studií uveřejnil, bylo „Povšechné zkoumání ducha člověčího v jeho činnostech“ (v Kroku 1821) a „Přehled dějin krásovědy a její literatury“ (tamže 1823). Později (v menší autobiografii) Palacký napsal: „Byl jsem té doby ještě poněkud na váhách, mám-li přední snahy svého života obrátiti ku krásovědě a kritice krásoumy, nebo-li k dějinám národu svého.“ Roku 1820 si ve svém denníku vyměřil tento plán pracovní: Po aesthetice měla přijíti na řadu buď všeobecná historie nebo dílo o řeči a literatuře jednající; pak Slovanský Plutarch (řada životopisů); za „*poslední cíl života svého*“ vytkl si již tehdy „pragmatickou historii země České“. Jak mocně ho hned v následujících letech upoutala historie, patrně ze slov, která čteme v dopise Kollárovi z r. 1822: „Nelze mi žíti, nebudu-li moci do vlastenského dějepisu se dáti.“³⁾ Než i za historií objevuje se ve smýšlení Palackého a v úmyslech jeho zřetel pro něho vyšší.

¹⁾ Toto bylo by (praví Palacký) epos národní, dílo nemenší, nežli byla Iliada; dílo věků trvajících... Divadlo skončí se v Paříži s dobrovolným ustoupením Napoleona a s usnesením knížat, že svobodu dají národům svým.

²⁾ O. *Hostinský*, Fr. Palackého esthetické studie 1816—1821 (Památník 388). — *Leander Čech*, Palacký jako esthetik (Památník).

³⁾ ČCM. 1879 str. 383.

Jako čítáme v životopise svatých středního věku, jak oni náhle, hnutí příkladem neb domluvou jiných nebo nějakou zvláštní událostí, odvrátivše se od světa, odcházeli na poušť nebo vstupovali do klášterů, tak také vlastenečtí mívali své konverse. U Palackého, tehdy 15letého, způsobili ji r. 1813 hlavně otcovský přítel Bakoš v Trenčíně, spisy Komenského (nejspíše *Labyrint světa*) a Jungmannovo dvojí rozmlouvání o jazyku českém. Byl to zvláště spis Jungmannův, po jehož přečtení Palacký „se zapálil upřímnou vlasteneckou horlivostí“. Po několika letech (1819) Palacký dal výraz svému vlasteneckému zápalu po přečtení životopisu Kościuszko¹⁾ apostrofof: „... Oslavený duchu, podporo vlasti své!... Tvé stezky jsou mi posvátné, jsou mi úkazem od Boha poslaným... Od toho okamžení odstupe ode mne všechny nehodné, chatrné myšlenky; život můj a duch můj posvěcen budiž vlasti; a jen vlasti a národu budiž dýchání mé! Já se obětuji, posvěcuji tomuto předsevzetí... Kościuszko! po svatých šlépějích tvých kráčet budu! Ač mi zbráněno tasiti meč pro dobro národu a vlasti, ale nezbráněno horliti pro slávu a samostatnost naší... Dobrotivý Genie, který snad oblíbení máš shůry v každém srdci, jenž *pro svobodu a národnost* zaplápolalo, ty veď a zpravuj a posiluj mne!“ — V těch a v jiných zápiscích Palackého z let přešpurských vane též duch, jakým byli nadšeni polští Philaretové a němečtí Tugendbündlerové. K dvěma heslům: vzdělanost a svoboda, přistupuje třetí: vlast a národ!... Od doby své konverse připravoval se mladý Palacký pro službu svého národa.

Hned r. 1816 se odvracel (odvracel, ale přece neodvrátil) od básnění,²⁾ také proto, aby vědeckými spisy jednou pomáhal odstraňovati „nedostatek naučných knih v literatuře české“. Máme řeč, ale nemáme literatury, to bylo mínění Palackého v té době. Ale o Palackém neplatí: věda pro vědu! Věda měla posloužiti k povznesení vzdělání národního a v duchu národním. „Nenaleznete tam, tuším, ani jiskry právě národního života,“ napsal roku 1822 Kollárovi o novém svazku Kroka, jenž ho byl právě došel... V onom pojednání z r. 1822, které mělo vyjít, ale nevyšlo, ve Wiener Jahrb. (Gedenblätter 36), praví Palacký, že, co novočeské literatuře chybí, je národní kolorit: „So wie ein jeder Mensch, so hat auch jedes Volk... seine eigene Weltansicht und Empfindungsweise, deren eigent-

¹⁾ Je to Notice biographique par M. A. Juillier. Palacký z ní vepsal výtah do svého denníka toho roku. — Místo zde citované otiskl V. J. Nováček v *Osvětě* 1898 str. 482.

²⁾ Měl v tom na Palackého vliv Benedikt-Blahoslav. Šafařík ho pak ještě jednou „navedl na stezky básníkův“.

liches Gepräge sich seinen Werken sowohl als seiner Sprache aufdrückt; der Böhme... hat sich in seiner Literatur bisher zwar immer als Mensch, häufig als Gelehrter und Patriot, aber selten als Böhme geltend gemacht...“ Ne literatura toliko, nýbrž národní česká literatura — to program mladého Palackého...

Vlastenectví mělo svou víru a své naděje, než znamenalo především odříkání, službu, obět. I toho si byl Palacký vědom od počátku. Již roku 1820 slyšíme od něho, zase v listu Kolárovi: ¹⁾ „Osud spisovatelů českých jest obzvláštní ve světě a — závisťi hodný! To zajisté světle dovede se může, že jich ani zisku naděje... ani zevnitřní čest, ani cti a slávy žádost... nemají a nevábí, nýbrž samo to, což na užlechtilé duchy samo sluší, horlení a enthusiasmus vlastenectví.“²⁾ V tom, v povědomí vyplněné povinnosti a požívání toho dobra i té krásy, kterou tvoří, nachází spisovatel český jedinou, ale hojnou odměnu za snažení své...“ Na Palackém se splnilo slovo otcovo: Mnoho věděti, všechno ještě na tom nezáleží...

A Palacký věděl mnoho, věděl mnoho záhy. Vědomosti ty si zjednával již v době, kdy se ještě nebyl rozhodl, který obor vědomosti mu bude vlastní a zvláštní.

V autobiografii zmiňuje se Palacký o své „čitavosti“. „Mé nejmilejší knihy“, napsal jednou otci. S biblí počal ještě, než opustil dům otcovský; v Trenčíně, kde „neustále vězel ve knihách“, poznal polemickou literaturu theologickou, tu, kterou si za nedlouho znechutil; ozývá se tato nechť také později ještě v úsudcích jeho o polemické theologické literatuře doby husitské...³⁾ V Prešpurku četl spisy Salzmannovy, cestopisy, díla geografická, později nějakou dobu, jak se zdá, převahu měla literatura poetická. Budoucí historik seznámil se s epiky od Homera začínaje, r. 1816 se počíná studium spisů Kantových...⁴⁾ O rozsáhlosti lektury mladého Palackého nás po-

¹⁾ Č. Č. M. 1879 str. 382.●

²⁾ Nic velkého nestalo se bez enthusiasmu (Denník 1819). A jinde (tamtéž): Všeho doletí se pravý enthusiasmus. — Zde již máme heslo, pod kterým potom Palacký zadal svou Würdigung: Plus ultra! Nil mortalius arduum est!

³⁾ Srovn. Jos. Kalousek, O vúdčích myšlenkách v historickém díle Palackého. Památník 190. — Roku 1789 napsal Dobrovský Rybayovi o chronicon Taboritarum: „Alles ist actenmässig, nur die theologischen Zänkereien ärgern mich.“

⁴⁾ Že znal Palacký Schillera a Goethe, patrně z listu přítele studujícího v Lipsku, který mu píše: Schiller und Goethe sind Ihre Lieblinge. — Také Jean Paul patřil k jeho oblíbeným spisovatelům. Než ne bez trefné kritiky. V denníku 1821 zapsáno o Hesperovi: Humor jeho divný jest a často nějaksi nucený a schválný...

učují také výpisky jeho, dosud zachovalé, a nejen o rozsáhlosti, nýbrž také o způsobu studia. Čítal — s pérem v ruce.¹⁾

Hájkovu kroniku (tu, které později, můžeme říci, až ne-náviděl) poznal r. 1816, když z ní pro Palkovičův Slovník vypisoval slova, kroniku Pelclovu měl již roku 1814. Z Davida Kranze „Alte und neue Brüderhistorie“ si u dělal výtah, Lenfantovy války husitské četl r. 1820. Z Angličanů poznal Gibbona a Robertsona, z Němců Ludena a Jana Müllera, z Rusů Karamzina — a mnoho jiného, spisy historické, filosofické, politické. Luden mu byl příkladem, jak psáti o dějinách „filosoficky“. Palacký totiž při tom hned také přemýšlel a poučoval se o tom, co jsou dějiny a jak se psáti mají. On napřed věděl, jak historii bude psáti sám... Roku 1820 sám chystal se napsat pojednání „o dějinách a dějepisectví“.²⁾ Tak se vzdělával na budoucího historika; historik, při bohatém obsahu historie a vzájemné souvislosti všeho historického, neobejde se bez rozmanitých vědomostí... V tom obsažena přednost i nebezpečnost; též obtíž i půvab studií historických.

K studiím historickým, k studiím o době husitské, které mladého Palackého z dějin českých nejmocněji upoutalo (a pochopíme již nyní proč), odešel do Prahy nevěda, že tam zůstane pro život.³⁾

Palacký přišel do Prahy 25letý, přišel jako hotový člověk.⁴⁾ Svě boje vnitřní měl za sebou, svůj názor světa byl si ustálil. Ustálenost není ztrnulost. Jsou však jisté rozdíly přece: tak

¹⁾ Tyto výpisky se zachovaly (Hostinský v Památníku 373).

²⁾ O historických studiích Palackého v té době: Jos. Kalousek, O vúdčích myšlenkách v historickém díle Palackého (Památník). Též Hostinský v Památníku 376 a J. Pekař v Pol. — Velmi dobře podotýká O. Hostinský (Památník 372): Právem možno říci, že málokterý historik tak dokonale filosoficky připraven, tak sám v sobě hotov započal odbornou svou práci badatelskou, jako Palacký po svém příchodu do Prahy. I politická činnost Palackého, kromě přirozené ovšem souvislosti nepřímé skrze názory historické, také přímo spočívala na jeho filosofii měrou zajisté větší, než na pohled by se zdálo.

³⁾ Prvotně (jak patrně z denníku 1819) měl jiný plán, cestovati po Evropě a pak si hledati „ouřadu poctivého...“ „To pak bude mezi Slovany, vše jedno, zdali Rusy, či Poláky, či Srby, jestliže nebude možná se cti zůstatí ve vlasti.“

⁴⁾ O této hotovosti, jak se jeví také v básníku Palackém, *Jakubec* v Památníku str. 328. I na jinou zajímavou stránku tu upozorněno. Palacký sbíral 1816 prstonárodní písně, ale v jeho básních nejeví se žádný vliv básnictví prstonárodního. A přece právě on později dobře poznal cenu a význam Čelakovského „Ohlasu písní ruských“. V literární činnosti Palackého samého chybí přece, co bychom nazvali slovem dnes oblíbeným — lidovost. Chybí tuším vůbec v jeho osobnosti. V jeho osobnosti (zde přišla k platnosti poslední léta ztrávená v Uhrách a první v Čechách) bylo cosi aristokratického. Dobře to vytkl Denis (Vzpomínky a úvahy o Palackém, Památník str. 163), jenž ho poznal v pozdějších letech.

v literatuře před příchodem do Prahy kladl (aspoň theoreticky) větší důraz na její ráz národní, později na její obsah „evropejský“; jeho základní názor o dějinách českých se později přece pozměnil; než převratty to již nejsou. Palackým již žádný daemon nezatrásl; jen politika později otrásla jeho vírou v jiné, ne však vírou v platnost ideálu jeho, tedy v program, jež vytkl již mladý Palacký pro život svůj vlastní a pro život svého národa, probouzejícího se k novému životu. A tyto ideály mu přišly jak z osobnosti jeho, z toho, co v ni bylo „shůry dáno“, i z toho, co v ní vypěstovalo vychování a sebevychování, tak z doby, které náležel vývoj jeho; těch ideálů svých pak hledal a ty také nalézal v minulosti národa českého. Skoro ke všemu, co podnikal Palacký později, lze najít aspoň zárodky již v letech přešpurských.

II.

Mluvíme-li o zázraku v dějinách, znamená to, že naše poznání k příčinám neproniklo, neb lidské poznání všude nachází své meze... To platí též o našem národním probuzení. Avšak ono podivení, ono *admirari*, které se po příčinách ani neptá, ustoupilo již rozbírání a ptaní.

Co probudilo národ český k novému životu, ta otázka se ozývá u nás zase a zase.¹⁾

Historik zná nebezpečství, které takovými otázkami nastává. Jednoduchá otázka zdá se vyžadovati jednoduchou odpověď a k ní také láká a svádí. Chtěli bychom bohatost a plnost historického života redukovati na jednoduché formule. A často se toho třeba konečně odvážiti. Jsou takové formule vždy aspoň pomůckou na cestě pokračujícího poznání. Pokrok obsažen pak nejednou i v tom, když poznáme, že jsme plnosti obsahu přece nevystihli, že jsme z bohatství dějinného života vybrali a do té formule vtěsnali přece jenom část...

S tou výhradou bych se přiznal k odpovědi, že národ český byl probuzen duchem času, duchem dějin v posledních desíletích minulého a v prvních desíletích tohoto století; tedy osvětou předešlého století, která také do našeho ještě přechází, a ideou národnosti, jež vládne století našemu. Tak bylo jinde, tak u nás. U nás k tomu přistoupily tradice z minu-

¹⁾ Nejnověji se otázky té dotýká *Tom. Masaryk*. Že se s odpovědí, jakou dává jeho Jan Hus na str. 2., nesrovnávám, patrno z následujícího. Odpověď tato zní: „Že naše obrození je pokus pokračovat v díle Husově, vidíme z těch našich buditelů a jejich úsilí: Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček... vědomě pokračují na dráze nastoupené Husem.“ — Palacký tak obrození sám nevykládal. — Srovn. k této otázce *Jos. Kaizla* České myšlenky. Také, co praví Masaryk sám v K. Havlíčkovi str. 237.

losti pocházející a, což bylo rozhodné pro zvláštní národní život, ne pro život vůbec, po mrtvu, jež vládlo před tím, anebo vlastně po spánku, jež přece nebyl smrtí — snaha sebezachování, snaha zachovati vlastní a zvláštní národnost, když nastalo nebezpečství největší.

Živel tragický, praví Palacký,¹⁾ v dějinách českých předčí nad epický. Avšak historie nezná tragedií bez viny; nicméně dějiny nejsou vždy spravedlivé; pokuta bývá nejednou větší než vina. To nebylo naší vinou, že jsme se po velké katastrofě českých dějin (a tou katastrofou jest pro všecku další budoucnost bitva na Bílé Hoře) dostali pod vládu *neosvíceného* absolutismu. Ovšem to nebylo potom ani naší zásluhou, že přišla i pro nás doba absolutismu *osvíceného* a skrze něj oživující proud osvícenské kultury předešlého století...

Úpadek, který u nás nastal pod neosvíceným absolutismem, byl všestranný. K úpadku přišla i česká národnost; mužové jako Balbin to poznávali a toho litovali...²⁾ Neosvícený absolutismus ještě přímo a vědomě negermanisoval. A vlastně je jeho dílem to, co je dnes programem našim: rovnoprávnost. Ovšem — my se domáháme rovného práva se svými krajany německými, co se týče veřejné platnosti obou jazyků zemských, kdežto tenkrát německý jazyk obdržel ve veřejném životě stejné právo s tím, který před tím měl právo výlučně sám. V tom smyslu se stal jazyk německý také jazykem zemským. Neosvícený absolutismus nepřál národu českému, ale ne tak proto, že byl český, nýbrž spíše, že byl před tím převahou kacířský.

Osvícený absolutismus germanisoval. Germanisoval, protože byl osvícený, a ještě více, že to byl absolutismus. Němčina se měla státi a také do značné míry se stala kulturním jazykem v Čechách; na školách latina, kde ustoupila, ustoupila ne oběma jazykům zemským, nýbrž jednomu z nich, německému. A vlastně se měl jazyk německý státi jediným jazykem zemským, to jest jen on měl míti platnost ve veřejném životě. Proto se germanisovalo pro stát. Osvícený absolutismus nepřál národnosti české, ne tak proto, že byla česká, nýbrž hlavně proto, že dvojí národnost zdála se stěžovati vládu. A osvícený absolutismus chtěl vládnout, chtěl vládnout mnoho a pozitivně.

Osvícený absolutismus dosáhl u nás, co chtěl, ale vyvolal také, co nechtěl. On povznášel zemi naši a obyvatelstvo její z úpadku duševního i hmotného, ale probouzel zároveň v některých vrstvách českého národa odpor proti germanisaci, a tím sebevědomí národní.

¹⁾ Děj. IV. 2 str. 7.

²⁾ Radh. III. 75.

Německý jazyk stal se kulturním jazykem (a to přinášelo největší nebezpečství) v zemi české¹⁾: stal se kulturním jazykem pro příslušníky obou národností, pro Němce, z nichž mnozí milovali zemi českou jako svou vlast a přičiňovali se o její povznesení, i pro ty Čechy, kteří si byli své národnosti sice vědomi, u kterých však jednak kosmopolitická kultura předešlého století, jednak úpadek národnosti české vyvolávaly jakousi lhostejnost neb jakousi resignaci, co se týče možnosti zvláštního českého národního života pro budoucnost.²⁾ U jiných však se probouzela snaha učiniti také český jazyk jazykem současné kultury. Možnost toho byla dána minulostí, protože jazyk český již jednou dříve kulturním jazykem byl. Běželo o to, jej ve styk uvést s kulturou současnou... Tak stáli vedle sebe (a do jisté míry i proti sobě) *Dobrovský* a *Jungmann*.

Palacký spojil v sobě Dobrovského s Jungmannem. Jungmann byl probudil Palackého, on nejmocněji. Palacký pracoval směrem vědeckým, v tom je podoben Dobrovskému, jenž mu byl i učitelem; Palacký však práci vědeckou obracel obzvláště a vědomě na prospěch národnosti české. Jako v řece voda z dvou řek přicházející dlouho ještě teče vedle sebe, tak u Palackého ještě dlouho vedle sebe pokračuje práce jeho směrem obojím, rozdílná jazykem. Samy *Dějiny národu českého* počaly vycházeti jazykem německým již r. 1836, česky teprva r. 1848. Avšak již r. 1827 utvořil si Palacký pro svou vědeckou práci jazykem českým a pro národnost českou svůj orgán, český *Časopis Musejní* — čtvrtý rok po svém příchodu do Prahy.

¹⁾ Pěkně to pověděl r. 1842 hr. Lev Thun ve svém známém spise *Über den gegenwärtigen Stand der böhm. Literatur.* — Kašpar Šternberk ve své autobiografii (str. 38), vydané r. 1868 Palackým, praví: „K. Joseph, der alles centralisiren wollte, suchte auch die českische Zunge zu unterdrücken; dieses Palladium der Nationalität lässt sich aber kein Volk rauben. Unverabredet hörte man in den Vorsälen bei Hofe (v Praze, při korunovaci Leopoldově 1791) alle, die der Muttersprache mächtig waren, böhmisch sprechen.“ — Palacký sám ve článku z r. 1832 pro Brockhausovo *Konvers. Lexikon* pojal věc nehlouběji. Uvedení němčiny do škol „war gleichsam der Todesstoss für die böhmische Sprache und Literatur, um so gefährlicher für sie, als jene Decrete wirkliche deutsche Aufklärung bezweckten und folglich auch die Überlegenheit deutscher Bildung im Lande und den alleinigen Gebrauch deutscher Sprache in allen Geschäften herbeiführten“. Než proti tomu se okázal odpor; nejdříve se ozval Kinský (1774). Jak nicméně Palacký ostatek soudil o císaři Josefovi, pověděl v dopise z r. 1839: „Trotz dem, dass K. Joseph, in irrigen Ansichten befangen, der böhm. Nationalität den Todesstoss versetzte, werde ich meine grosse Achtung für ihn nirgends verläugnen“.

²⁾ Mit Liebe, wenngleich ohne Hoffnung — praví Palacký ve své přednášce o obou hr. ze Šternberka (1842). Slovo jeho platí tu také o Dobrovském.

Palacký se byl dostal do styku s oběma, s Dobrovským i s Jungmannem, dříve, než přišel do Prahy; s Jungmannem dopisováním nedlouho po vydání *Počátků*, s Dobrovským¹⁾ osobně ve Vídni. Oba, se ho ujímali.²⁾ Dobrovský seznámil ho s oběma *Šternberky*, *Kašparem* i *Františkem*, a tím se rozhodlo, co se již dlouho připravovalo, že se Palacký úplně věnoval dějepisu a také že zůstal v Praze. Tak se počaly — prostřednictvím Dobrovského — styky Palackého se šlechtou českou.

Jako v jiných zemích, tak i v Čechách šlechta to byla, která v 2. polovici předešlého století a v prvních desetiletích našeho věku účastnila se práce vědecké přímo jako Kašpar Šternberk, nepřímou mecenášstvím jako mnozí jiní, v duchu oné doby; a právě v Čechách měrou vynikající.³⁾ Jest slušno vzpomínati toho s uznáním a s vděčností, s uznáním a vděčností tím větší, že se tyto tradice později neudržely tou měrou (ne že by byly zmizely docela), jak by si bylo práti ve prospěch vlasti naší a také ve prospěch šlechty samy. Příčiny pozdější změny jsou rozmanité; nespravedlivo by bylo hledati jich jen na jedné straně... Oba Šternberkové náležejí do dlouhé řady mužův ze šlechty české, jichž jména se připomínají zvláště v dějinách Společnosti nauk a Musea království Českého. Zakladatelem neb spoluzakladatelem Společnosti byl hrabě František Josef Kinský, kníže Karel Egon Fürstenberk jejím prvním praesidentem, když se roku 1784 ze společnosti soukromé stala veřejnou. — Mezi členy Společnosti nacházíme Františka Šternberka již od r. 1796, Kašpara od r. 1813. Ještě větší účastenství měla šlechta česká při zakládání Musea. Nevíme ani, koho jmenovati na prvním místě, zdali hr. Františka Ant. Kolovrata-Libštejnského či hr. Františka Klebelsberka či Kašpara a Františka Šternberka. Kašpar Šternberk byl prvním praesidentem společnosti musejní nejen podle jména, nýbrž také skutkem. Museum bylo ve svých počátcích dílem šlechty české; sbírky jeho založeny dary od ní věnovanými, na př. sbírka mincí darem hr. Františka Šternberka...

O šlechtě rakouské — a šlechtou rakouskou je tu proti uherské a polské zvláště šlechta česká — slyšeli jsme v poslední

¹⁾ Dobrovského spisy čítal Palacký již v Uhrách. Do denníku r. 1820 napsal: Spisové Dobrovského otevřeli mně bránu, abych duchem filosofickým do soustavy řeči slovanských, zvláště české... nahlédnouti mohl.

²⁾ Palacký přijel do Prahy v pátek 11. dubna o 10¹/₂ hod. dopol. O 12. byl již u Jungmanna, který jej po obědě zavedl k Preslovi; Presl jej pak dovedl na Hradčany k Hankovi a do Musea. Dobrovského navštívil v sobotu.

³⁾ Palacký sám to s důrazem připomíná v přednášce, kterou měl r. 1842 o hr. Kašparovi a Františkovi ze Šternberka. A později ještě r. 1864 (Radh. III. 144).

době několikrát hlasy — a jsou to zároveň hlasové varující — hlasy, vytýkající jí uzavřenost její proti jiným vrstvám společenským, jaké již nikde jinde ve světě není. Připomínám jen historika Motleye, který byl vyslancem Spojených Obcí Amerických v Berlíně, v Hágu, v Londýně, ve Vídni a svoje mínění v té příčině vyslovil v důvěrných dopisech Bismarckovi. Ale již mnohem dříve vyslovil se podobným způsobem Wesenberg — známý ministr-praesident rakouský z r. 1848. Že v době, kdy Palacký přišel do Prahy, bylo ještě lépe, že bylo ještě dosti styků mezi šlechtou a muži vědecké práce, o tom právě nás poučují zejména dějiny mladého Musea království Českého.¹⁾

Palackého (vracím se k tomu, co již bylo pověděno) po jeho příchodu do Prahy ujímali se přátelsky Jungmann i Dobrovský. Se Šternberky ho seznámil Dobrovský; Jungmann, tichý genius (jak praví Palacký sám), nechodivší kromě školy nikam mezi lidi, jemu v tom nemohl býti prostředníkem.²⁾ Dobrovského Palacký však nazývá, vypravuje o počátcích svých styků se Šternberky, „jich přítelem“. Nevím, lze-li říci, že se potom stal hned jejich přítelem Palacký sám, zejména Kašpara Šternberka; než jak hojnou měrou se mu dostávalo od počátku přízně obou — o hr. Františkovi Palacký ve své přednášce r. 1842 pověděl, že mu byl jako druhý otec — jak důvěrnými se staly brzy styky jeho s tímto slavným triumvirátem, do kterého vedle Šternberků jako třetí náležel Dobrovský, o tom svědčí vypravování Palackého samého v autobiografii. Ale zároveň vidíme, že Palacký v nových poměrech zůstal svým, že nezapomínal ideálů svého mládí. Bylo to dne 20. prosince 1825, že se po tabuli u hr. Frant. Šternberka prodloužila rozmluva až téměř do půlnoci, a že se při této památné rozmluvě objevilo, co dělilo od sebe Kašpara Šternberka a Dobrovského na jedné a Palackého, než také hraběte Františka na straně druhé. Byla to vlastenecká víra v budoucnost. Kašpar Šternberk a Dobrovský již nevěřili a nedoufali.³⁾ Palacký doufal a věřil. On neostýchal se domlouvati

¹⁾ Společenské poměry, jaké byly v Praze, a do kterých se Palacký dostal, velmi pěkně vylíčil *Frant. Ladisl. Rieger* v Památníku (Za jakých poměrů, zejména sociálních, podnikl Palacký úkol svého života).

²⁾ A snad by byl ani nechtěl. V rozmlouvání o jazyku českém (1803) čteme: Pokud ten veliký obecného lidu zástup česky mluví, plesati nad pohřbem Čecha jest směšno... Lid český jest; panstvo, nechť sobě hovoří francouzsky neb chaldejsky (rozumnější jazyk lidu svého miluji), což na tom? že lid je za to má, zač se vydávají — za cizozemce, a tím méně je miluje, čím méně od nich milován jest.

³⁾ Šafařík byl velmi upřímný vlastenec, a přece se u něho někdy objevila beznadějnost. R. 1839 napsal Palackému: Domnívali jsme se, že

Dobrovskému, že dosud ničeho nenapsal jazykem českým, a vyzval hraběte Kašpara, aby se Museum odhodlalo k živějšímu podporování literatury a národnosti české... V té věci Museum ve vlastencích, zejména v Jungmannovi a Preslovi, vzbuzovalo sice naděje na pomoc, ale nesploňovalo jich... Tužby vlastenců se setkaly s plánem, který se vyskytl již r. 1817 v přátelských rozmluvách mezi Palackým a Šafaříkem. Rozmluva dne 20. prosince 1825 vedla k provedení jeho, ač ne hned. Roku 1827 počal vycházeti redakcí Palackého český Časopis Musejní. Odpovídá to poměrům tehdejšímu, ale vzbuzovalo nespokojenost mnohých vlastenců, že vedle něho Museum vydávalo také časopis německý. Měl býti vlastně vědecktější než časopis český a vedle toho (nebyl to jeho hlavní úkol) cizinu poučovati o vědeckém životě v Čechách. Tak jsme tedy v německém časopise Musea již před 70 lety měli orgán, po jakém i nyní někdy se volá a touží. Německý Musejník zanikl po 4 letech; nenacházel dosti odbytu ani v Čechách, a ještě méně v cizině... Myslím, že by se nám i nyní nevedlo lépe.¹⁾

Jako redaktor českého Musejníka (a zůstal jím do r. 1838) Palacký zakusil dostatečně slasti a strasti takového postavení. Mezi stranami tehdejšími, Nejedlého a Jungmannovou, zaujal postavení střední; ač sám byl Jungmannovi bližší, uznával také, co bylo dobrého a oprávněného na straně druhé. Více než o jazyk, který pokládal, zvláště co do forem, za dostatečně vyvinutý a ustálený, běželo Palackému o věc, o „vzdělanost reální“, jak napsal v listu Kollárovi r. 1832. A proto nepřipouštěl neoprávněných novot, ani když přicházely od Kollára samého. Konservativnost Palackého byla založena na zásadách, na hlubokém porozumění těch otázek, o které při tom šlo. Roku 1833 napsal Šemberovi, ujímajícímu se Žáka a jeho domnělých oprav: „... formy jazykové jsou živé částky jazyka, žijící v ústech národu, jenž se podle libosti gramatiků na ruby obracetí, uřezávatí a přešívati nedají. Gramatikové jsou jen jazykopisci, t. j. referenti o jazyku, nikoli pak zákonodárci aneb tvůrcové a vladaři, rovněž jako statistikové moci konstitutivní aneb zákonodárné ve státu nemají...“²⁾ Pravíte posléze,

tento slovník (Jungmannův) bude základ novější naší literatury; nyní se spíše k tomu podobá, a tak nejedni soudí, že to bude jejím náhrobním kamenem. — A podobně bylo někdy také u jiných, nejméně u Palackého.

¹⁾ O německém Mus. viz pojednání Mourkovo v Památníku. — Censura byla přísnější k němu než k časopisu českému. Roku 1831 napsal Palacký Ebertovi: „Mir ist des Popen Zimmermann Censurtyrannei endlich unerträglich geworden.“

²⁾ Srovn. Radhost I. 45 v posudku Trnkova spisu r. 1832 a přednášku z roku 1846 (Radh. I. 193). Dále v pojednání *Fr. Bílého*, Palacký a spisovný jazyk český v Památníku.

že ne cit pravdy, ale jen zvyk opravám jeho (t. Žákovým) se přiči: ale není-li tento zvyk pánem a zákonodárcem o jazyku?..." Slova Palackého vykazují zároveň meze a dávají direktivu každému brusičství, ale také odsuzují z nemalé části ono brusičství, které proti těmto zásadám se provozovalo a z části provozuje dosud, neméně než zbytečné módy a nápady, jež se rychle šíří zvláště denními listy.¹⁾

Palacký stál o zachování jednoty ve spisovném jazyku, o utvoření jednotné a v duchu jazyka založené terminologie a fraseologie vědecké (to by byl měl vykonati zejména slovník naučný); než na tom nebylo mu dosti; šíření „reální vzdělanosti“ — to bylo předním úkolem časopisu od něho řízeného, aby se totiž „v národě českém dále již necitila větší potřeba slov a výrazův, než ponětí a známostí“. Ještě určitěji vytkl Palacký program svého časopisu, a můžeme říci svého veškerého konání a snažení v té době v předmluvě k 11. svazku (1837), pohlížeje zároveň ne bez uspokojení nazpět k tomu, co již vykonáno. Novoevropská osvěta neměla již býti v Čechách šířena toliko jazykem německým, proud její měl býti uveden také do literatury české,²⁾ staré Čechy měly býti uvedeny do nové Evropy; literatura česká měla se státi částí literatury evropské, celosvětové; literatura česká neměla býti pouze neb hlavně prstonárodní, a když se odvažovala výše, neměly neologismy jazykové ji činiti nepřístupnou, krom několika spisovatelům samým. Psáti pro „střední vzdělané třídy“ a tím je získati pro literaturu českou, to bylo podle Palackého „životní otázkou“. Životní otázka — není jediná otázka. Neporozuměl by Palackému, kdo by se domníval, že on neuznával potřeby a ceny literatury čisté vědecké, jak ji pěstoval Preslův Krok, vědy pro vědu, *pure science*. Životní bylo mu to, čeho třeba bylo tehdy *nejvíce*. Než této životní potřebě³⁾ nemohl stačiti jediný časopis čtyřikrát do roka vydávaný.

¹⁾ Srovn. vychování, výchova, výchov atd.

²⁾ Roku 1832 napsal Palacký v článku pro Brockhausův Slovník: Seit jener Zeit (objevení Řkého, založení Musea) hat die Bildung der böhm. Sprache rasche, fast zu gewagte Fortschritte gemacht, sie wurde in Form und Gehalt europäisch, und fügt sich bereits fast allen Bedürfnissen in der Kunst und Wissenschaft... A přece čteme o něco dále: Unter den 6 Millionen slavischer Einwohner in Böhmen, Mähren und Oberungarn, welche das Publikum der böhm. Literatur bilden sollen, sind es bisher immer nur Einzelne, welche daran Theil nehmen; die Massen sind todt, und selbst die Mehrzahl der Gebildeten bleibt durch ihre Erziehung ihrer Muttersprache für immer entfremdet, anderer Hemmungen, wie der strengen Censur, des jämmerlichen Buchhandels und dergl. nicht zu gedenken...

³⁾ Ze poučná literatura pro lid není možná bez vědecké, dobře poznal a pověděl Lev Thun.

Měl býti vydán společnou prací více spisovatelů a pod vrchním řízením Palackého encyklopaedický slovník, slovník naučný. Vzdělanost národu českoslovanského, praví Palacký r. 1829 v programu k němu, způsobena byla jazyky cizími, v Čechách a v Moravě němčinou, latinou v Uhřích. Další starostí bude, zjednati mu přístup k vzdělanosti v řeči mateřské, tak aby o všem česky mysliti, mluvití a psáti se naučil.¹⁾ Jednání o slovník vedlo, jak známo, k založení *Maticy České* (1831)... Jestliže založením Musejníka proveden byl plán Palackého z mladších let, založením Maticy proveden záměr mnohem starší, kterým se zanášeli již první vlastenci, zejména Pelcl, tehdy ne bez účastenství samého Dobrovského,²⁾ jenž se v mladších letech, jak se zdá, ještě nepoddával té beznadějnosti, jaká se objevila u něho při oné památné rozmluvě dne 20. prosince 1825... Starý záměr se vracel zase a zase, ve skutek jej uvedl teprve Palacký. *Maticy Česká* je především jeho dílem; on sám velkou při tom zásluhu přičítal hr. Františku Sternberkovi.

Jaké překážky při tom Palackému bylo přemáhati, to jsme se teprve po letech dověděli. Osvícený absolutismus byl přinesl větší volnost duševního života, potom po válkách Napoleonských, za restaurace, nastávala, a se tyče iniciativy vládní, doba stagnace. Vláda vídeňská nepřála žádné nové věci. Snahy českých vlastenců nepotkávaly se u ní a její byrokracie (s některými výjimkami, pokud totiž na vysokých místech stáli někteří šlechtici čeští) se žádnou přízní; další rozvoj národního života českého, ač v něm ještě nebylo žádného programu politického, vzbuzoval nedůvěru; vláda vídeňská nepřála národnosti české, nejen proto, že to byla národnost česká (ovšem i proto), nýbrž již proto, že se tu k životu hlásily nové věci.³⁾ A novou věcí by byla bývala společnost určená zvláště a výhradně ku pěstování a zvelebení literatury české. Proto se založení Musea nepotkalo s překážkou od vlády, že nebylo národní v tom smyslu, jak by si byli vlastenci přáli. Než Museum tu bylo; program jeho byl dosti široký a mohl poskytnouti zamýšlené Společnosti přístřeší. Avšak Museum samo musilo pro teprve získáno býti, musil býti získán zejména jeho praesident, hr. Kašpar Sternberk. Že se tak stalo, to bylo

¹⁾ *Rud. Dvořák*, Snahy Frant. Palackého o vydání české encyklopaedie (Památník).

²⁾ Srovn. Kalouskovy Děje Společn. nauk str. 63. Roku 1791 chtěl (ale nesměl) Dobrovský svou přednášku, kterou měl před císařem Leopoldem, zavřítí prosbou, aby císař chránil národ český při drahocenném dědictví po předcích, jazyku mateřském.

³⁾ Srovn. Kalouskův životopis Palackého.

zásluhou hr. Františka,¹⁾ který se již úplného provedení toho, k čemu byl nápomocen, nedočkal... Ony překážky nastaly však teprve potom, překážky, pro které r. 1832 Jungmann Palackého, vracejícího se z Vídně, uvítal voláním: „Pomozte, Františku, hyneme! hyneme!“ A Palacký pomohl, pomohl svým uměním jednatí s lidmi... Jemu se bylo podařilo hned od počátku získati pro věc, o kterou šlo, nejvyššího purkrabí hr. Karla Chotka. Ale byly i jiné překážky, které nepocházely od nepřiznivců; účastenství obecenstva českého se probouzelo pomalu; teprve v letech čtyřicátých počet členů rychle rostl. Nicméně za poměrů nepříznivých vydána pomocí Matice dvě monumentální díla naší vědecké literatury, Jungmannův Slovník²⁾ (1834—1839) a (1836—1837) Slovanské Starožitnosti Šafaříkovy, jehož povolala Matice do Prahy, aby se stal českým, t. j. česky píšícím spisovatelem (hlavní zásluhu i při tom měl Palacký); v letech čtyřicátých založena obojí Bibliotheka, novočeská i staročeská, a vydána náhradou za naučný slovník malá encyklopaedie i první svazek Výboru. R. 1848 zahájeno prvním svazkem vydání Palackého Dějin ve zpracování českém...³⁾

Výbor vydáván podle návrhu Palackého. I jiné jeho návrhy z té doby jsou pozoruhodny; pokud nebyly provedeny již tenkrát, obsahovaly úkoly pro budoucnost.⁴⁾ Tak měla býti vydávána Bibliotheka znamenitých děl historických, původně českých (na př. Skála, Bartoš, Sixt z Ottersdorfu) i přeložených. R. 1842 předložil Palacký návrh, aby Matice podporovala literární produkci také udílením praemií za spisy jí samou nevydané. Než jen jednou taková praemie skutečně dána, totiž r. 1845 Tylovi za jeho román Poslední Čech. A nepomohlo dále ani naléhání Palackého, jenž byl sám do Musejníka napsal několik posudků o spisech belletristických (posudků, které mají své místo v dějinách kritiky u nás), aby se v tomto časopise, který byl přešel do nákladu Matice, pěstovala pravidelně důkladná kritika české literární produkce.⁵⁾ Jest patrno, že Matice podle úmyslu Palackého měla býti asi tím, čím jinde bývaly Akademie. A tím — aspoň do jisté míry — Matice skutečně byla; z ní vycházela z velké části iniciativa i direktiva vědecké literární produkce české.

¹⁾ Gedenblätter 84.

²⁾ Na vydání Jungmannova slovníku pomocí Musea pomýšlel Palacký již r. 1827. Čelakovského Sebrané listy 203.

³⁾ Na základě zvláštní úmluvy s nakladatelem Tempským.

⁴⁾ Sr. Tieftrunkovy Dějiny Mat. Č. 115 sl.

⁵⁾ Obtíže kritiky v malých a těsných poměrech, jaké tehdy byly, vytkl Palacký v ČCM. 1827. (Radh. I. 12). Namnoze trvají dosud. — S návrhem Palackého se nesrovnával Šafařík, tehdy redaktor Musejníka.

V Museum r. 1838 smrtí hr. Kašpara Šternberka končí se doba Šternberkova, 1841 zvolením Palackého za jednatele počíná se, jak pověděl Nebeský, doba Palackého, vedle něhož v mnohých věcech stál rytíř Jan Neuberk, v té době také kurátor Matice.¹⁾ Šternberk byl více než dilettant, více než znalec v oboru věd přírodních. To dávalo též ráz Museu za jeho řízení. I to odpovídalo jeho osobnosti, že Museum, nepřestávajíc býti českým, mělo do sebe přece cosi kosmopolitického. Palacký program sbírek a činnosti Musea rozšířil a položil při tom zvláštní důraz na věci české všech oborů; že historie přišla k větší platnosti než před tím, v tom se ovšem hlásila vedle skutečné potřeby také osobnost jeho. Zmiňuji se jen o zřízení archaeologického sboru roku 1843.²⁾ — Roku 1847 přestěhovalo se Museum s Hradčan, z odlehlého a také jináč nedostatečného domu někdy Šternberského, kde je chtěl míti jeho první praesident, dolů do města, na Příkopy, do domu od stavů k tomu konci koupeného a upraveného. Palacký by byl chtěl více. On před tím navrhoval, aby na místě pomníku císaři Františkovi na nábřeží postaveno bylo Francisceum, kde by místo našly i jiné ústavy. Návrh jeho nestal se skutkem. Než všechny podobné návrhy Palackého bývají programem pro budoucnost. Co navrhoval r. 1839, provedeno po jeho smrti teprv, a to v rozměrech daleko větších, stavbou Rudolfiny a nového Musea.

Podobný význam jako jednatelství pro Museum mělo pro Společnost nauk sekretářství Palackého.

Členem Společnosti stal se Palacký r. 1830, sekretářem jejím byl od r. 1840—1844. A byl, jak praví Kalousek, nejlepší sekretář ze všech, které kdy Společnost měla. V ní provedena hned roku 1848 nová organisace rozdělením na čtyři odbory či sekce, z nichž jedna byla česko-filologická; do ní náleželi ti vlastenečtí učenci, kteří do Společnosti přibyli po Palackém, zejména Jungmann, Hanka a Šafařík. Tato sekce odpovídá Matici při Museu. Společnost měla (to bylo mínění Palackého) i nadále pěstovati vědu pro vědu; měla se však státi čestější co do předmětu své práce. Ale měla se státi čestější ještě v jiném smyslu.

Programem Palackého v těchto letech zůstává učiniti jazyk český, pokud již bylo lze, rovnoprávným s jazykem německým

¹⁾ R. 1842 těší se Palacký v dopise Čelakovskému: Matice letos přičiněním zvláště kurátora svého, p. z Neuberka, veseleji prospívá, nežli ode mnoha let.

²⁾ Palacký vyložil svůj program Musea ve spisku vydaném r. 1842 jménem výboru pod titulem „Das vaterländische Museum in Böhmen im J. 1842.“ Předaslány Dějiny Musea, potom často od jiných opakované. — Mnoho z toho, co tu pověděno, platí ještě dnes.

v ohledu kulturním, anebo aspoň připravovati ten pokrok pro další budoucnost. On uvedl jazyk český do Musea i do Společnosti. Do Musea českým Musejníkem a založením Matice. — Jednací jazyk Musea byl německý, ač hned v prvních stanovách jeho čtete — ne bez podivení — paragraf, podle kterého měli členové česky aspoň rozuměti, sekretář však býti mocen jazyka českého úplně.¹⁾ Teprve nové stanovy z r. 1847 sepsány byly rovnoprávně v jazyku českém i německém... Ve Společnosti nauk jazyk německý zůstával jednacím a uveden také do protokollů nové sekce česko-filologické.²⁾ Než v publikacích vládla němčina (vypsání cenné otázky, na kterou Palacký odpověděl svojí Würdigung, výslovně žádá spis německý) fakticky prolomena byla Palackého Letopisy (1829) a dvěma rozpravami Karla Bořivoje Presla (1830); výslovně však teprve novými stanovami r. 1837 přisouzeno jazyku českému rovné právo vedle německého, latinského a francouzského.³⁾ Práva toho užila potom nová česko-filologická sekce ve svých přednáškách a publikacích. Jazyk český (cituji zde Kalouskovy Děje Společnosti) byl již netoliko předmětem vědeckého badání, nýbrž také prostředkem vědeckého sdělování.

Jazyk český se tedy ozval v publikacích Společnosti, ale stalo se to přece jen v jedné sekci, v té, kde pěstovány jazyk český a literatura česká.⁴⁾ V sekci historické do přednášek uvedl Palacký jazyk český hned r. 1841, dne 25. listopadu, kdy četl pojednání o Rostislavovi, otcí královny Kunhuty, tištěné potom v ČCM., do akt chtěl jej uvést roku 1842 svým pojednáním o předchůdcích husitství. Ale to se potkalo s překážkou, když censura, vyžádavši si votum konsistoře, vytištění nepovolila, aspoň ne tak, jak bylo napsáno.⁵⁾ A tak toto pojednání vyšlo po několika letech německy, ale za hranicemi a pod cizím jménem.⁶⁾ Jiné historické práce Palackého (a to velice cenné) byly v těchto letech v aktech Společnosti vydány jazykem německým.

¹⁾ § 13. Sämtliche Mitglieder müssen die böhmische Sprache verstehen, der Sekretär sie fertig lesen und schreiben. Sr. k té věci *Jana M. Černého* Museum království Českého. V Praze 1884.

²⁾ Kalousek str. 158.

³⁾ Ještě r. 1839 při vypsání ceny za dějepis českého obchodu žádá se spis německý.

⁴⁾ Kalousek 190. Jsou to pojednání se společným titulem „Rozbor staročeské literatury“.

⁵⁾ Srovn. Kalouskovy Děje Spol. 169.

⁶⁾ Censura a konsistoř tím poškodily historickou literaturu nemálo. Palacký minil totiž takto zahájit řadu pojednání o učených mužích v 14. a 15. století. Ale tato nehoda, jak praví v Radhostu II. 297, odhala mu k tomu všelikou chuť.

Otázka, smí-li a má-li český spisovatel psáti německy, není nová. Palacký sám ještě v Doslovu k Radhostu vzpomíná, že i někteří vlastenci horlili proti němu, jako by se staral o Němce více než o Čechy.¹⁾ Když pak roku 1836 Dějiny jeho počaly vycházeti jazykem německým, jeden z nich, kněz Josef Myslimír Ludvík, který každý svazek českého Musejníka „toužebně očekával jako Židé Messiáše“, neostýchal se Palackému samému své (a nejspíše i jiných) zklamání vysloviti nepokrytě.²⁾

Palacký psal německy pro svět, zejména pro svět učený. Ale i některá z jeho učených pojednání historických mají zároveň do sebe cosi apologetického, jako ono z r. 1842 o vpádu tatarském, zvláště pak společně se Šafaříkem složená obrana Libušina Soudu, Evangelia sv. Jana a gloss v Mater verborum (1840).³⁾ Propaganda „pro dobré národa Českého“ nebyla částečně možná než prostředkem jazyka německého, a to i doma v těch vrstvách, které české národnosti měly býti získány. Jako jiné kusy, tak i tento kus programu se ohlašuje hned u mladého Palackého v letech přešpurských.

Ono místo v dopise Kollárovi z r. 1820 o „obzvláštním osudu“ spisovatele českého zní dále: „Mezitím volno nám také vzhledati do blaženější budoucnosti, k době té, kdež v Čechách opět i páni a rytíři, i paní a slečny česky mysliti, mluvití a čísti budou, doba příjducí až později, ale neomylně.“ Co to znamená, než že pro život národní, v duchu a jazyku národním, měly býti získány ty vrstvy společenské, ve kterých tohoto života bylo dosud málo, nejen třídy střední, ale i vyšší, *šlechta?* . . . A o dvanácte let později slyšíme od Palackého v dopise Kollárovi: „Dokud my vyšší šlechty sobě nezískáme, dotud pro nás spásy nebude.“ A povězte to hned, zde máme před sebou kus programu Palackého, totiž *počeštění české šlechty*, který se mu jen částečně podařil . . . Ona blaženější budoucnost, onen neomylně příjducí čas, leží také ještě — před námi, jako ležel před Palackým r. 1820, a snad jsme od něho ve větší vzdálenosti, než byl Palacký sám v letech třicátých a čtyřicátých.⁴⁾

¹⁾ Že k nim náležel také Jungmann, patrně z jeho psaní Kollárovi 4. ledna a 10. listopadu 1827, 22. dubna 1828. ČCM. 1880, str. 56, 57, 199.

²⁾ V dopise ze dne 20. ledna 1837: „Geschichte Böhmens v. Franz Palacký . . . Duch se mně zatajil, oči mrákota obešla, sám sobě nevěřil jsem čtoucímu, a první vzdechnutí bylo: Šeredně nás oklamal! — Odpusťte slova tato neb raději jen vzdechnutí — vždyť jste nám nic neslibil — sami jsme se oklamali — bolestně!“

³⁾ Podobně i pozdější (1856) *Zeugenverhör über den Tod K. Ladislav's*.

⁴⁾ Sr. co Palacký napsal 1864 (Radh. III. 144).

Přišel do Čech, Palacký počítal s danými poměry, ale počítal také s lepší budoucností, kterou očekával, kterou připravoval. V šlechtě české našel po svém příchodu mnoho patriotů, ale málo vlastenců.

V předešlém století hr. Frant. Josef Kinský byl se ujal jazyka českého, jeden z prvních (1774); při korunovaci Leopolda, nástupce Josefa II., v Praze pánové čeští (Kašpar Šternberk nám tu zajímavou zprávu zachoval v autobiografii vydané Palackým r. 1868 na str. 38), pokud ještě česky uměli, okázale mluvili mezi sebou při dvorských slavnostech po česku . . . Nicméně Palacký oba Šternberky, Kašpara i Františka, a také Karla Chotka počítá k Čechům „věrným krví a srdcem“, kteří však jazyka českého sami nebyli dosti mocni. A toto svědectví jeho v Doslovu k Radhostu se vztahuje na samého Dobrovského, „mistra v theorii, ale v praxi dosti nedostatečného.“¹⁾ „Proto,“ praví Palacký, „kdokoliv té doby působiti chtěl ve prospěch národnosti české, musil již užívati k tomu cíli němčiny.“

A tak se stalo, že r. 1831 páni čeští, ani hraběte Eugena Černína, také přítele Dobrovského, nevyjímaje, vyzývání byli ku přistupování k Matici dopisem německým, od Palackého složeným, od něho, Jungmanna a Presla podepsaným. A přece v tomto německém dopise na národní ideu položen větší důraz, nežli za tehdejší doby možná bylo ve vyzváních veřejných.²⁾

Probuzení národního života netoliko ve středních, nýbrž také ve vyšších stavech očekával Palacký od literatury, ovšem přiměřeně k tomu konci a cíli pěstované. Také k tomu konci a v té naději zakládal český Musejník, pro střední (jak již řečeno), ale také pro vyšší stavy.³⁾

„Naše vyšší šlechta,“ oznamoval Palacký Kollárovi roku 1832, „počíná se více chýliti k jazyku . . .“⁴⁾ Ale ovšem jsou

¹⁾ Radh. III. 263. To potvrzuje Dobrovský sám v dopise Rybayovi 1785, omlouvaje se, že píše německy. — O Rud. Kinském napsal Palacký Šafaříkovi r. 1833, že je na literaturu českou velmi laskav, ačkoli v ní jest jen povrchně zběhlý.

²⁾ Von jeher war es zunächst die eigenthümliche Sprache, welche die Böhmen zu einem besonderen Volke stempelte . . . Diese Sprache ist noch immer das unterscheidende Merkmal der Nation . . . V místě otištěném v Tieftrunkových Dějinách Matice na str. 32 vrací se myšlenka, kterou Palacký byl vyslovil již r. 1825 v rozmluvě se Šternberky a Dobrovským.

³⁾ Časopis náš český u většiny dílu vyšších stavů čten bude — Kollárovi napsal Palacký 28. září 1826. ČCM. 1879 str. 386.

⁴⁾ Jináče soudil Čelakovský v listě Vinařickému r. 1838 (Sebr. L. str. 425) právě, že si odrodilá šlechta jazyka českého dosud málo všimá. I jináče je místo zajímavé.

tu překážky: nedostatek vhodné lektury, zvláště pro ženské . . . Ale druhdy se dostavují také pochybnosti. Účastenství šlechty při Matici Palackého — aspoň do roku 1835 — neuspokojovalo; v důvěrném dopise příteli¹⁾ si stěžuje, že tak málo šlechticů k Matici přispělo, a že i ti, kteří co dali, mnozí jen jako almužnu dali.²⁾ Starší odumírali: František Šternberk již r. 1830, Kašpar r. 1838, tento ve vysokém věku (77 let). Roku 1836 zemřel teprve 34letý Rudolf Kinský, první kurátor Matice, mecenáš Čelakovského. Ještě r. 1840 v dopise Purkyňovi³⁾ Palacký vzpomíná ztráty jeho, jakož i Karla Clama-Martinice, právě zesnulého: „Byli to páni znamenitého vplyvu, jež tytíž i ku prospěchu národnosti naší vynakládali . . .“ Ale hned potom se Palacký upokojuje: „Mladší šlechtici, ku př. hrabata Thunové, nedávají než dobrou naději do budoucnosti.“

V nejbližších letech žádný ze šlechticů českých nestál vlasteneckým kruhům tak blízko, žádný se u nich netěšil takové oblibě, jako hrabě Lev Thun, žádný (nemýlím-li se) neosvojil si českého jazyka tou měrou jako on; jsa členem sboru Matičního, dával i posudky o knihách českých . . .⁴⁾ „To jest pravý šlechtic český, mnohonadějný,“ napsal o něm r. 1837 jeden vlastenec druhému.⁵⁾ Biograf hr. Lva Thuna (Helfert) nevypravuje o stycích jeho s Palackým tolik, kolik bychom očekávali. Ale i to, co slyšíme, svědčí, že Palacký

¹⁾ Vinařickému. — Podobně Čelakovský, ale hned r. 1831. Sebrané listy str. 301.

²⁾ R. 1839 stěžuje si V. Staněk Palackému: Jeden příznivec po druhém umírá, nových málo přibývá, šlechta i vláda o naši řeč a literaturu nedbá, ano snad naopak. — O šlechtě u vlastenců není vždy stejné mínění. Srovn. na př. listy Čelakovského ještě z r. 1843 (ČCM. 1871). — Také Lev Thun ve svém spise z r. 1842 praví, že mezi zakladateli Matice není mnoho velmožů (kaum Einige von den Mächtigen des Landes). — Na netečnost u vyšších stavů při odbírání Jungmannova Slovníku si stěžoval Šafařík v dopise Kollárovi r. 1834 (Zeleného Život Jos. Jungmanna str. 408). — Jindy si Palacký stěžuje, že příspěvky pro Šafaříka se těžce scházejí, jakož i podobně příspěvky pro Čelakovského.

³⁾ Slov. Sborník 1886.

⁴⁾ O tom některé zprávy podává Helfert v Oest. Jahrbuch XV. (Graf Leo Thun). — R. 1833 si dopisoval z Anglie s Hankou, r. 1835 z Paříže se Šafaříkem pro cvik v jazyku českém; s Hankou se cvičil v češtině třikrát za týden, chystaje se vstoupiti do státní služby. Také Palackému psával česky, ne bez obtíží a ne zcela bez chyb, ale přece dosti dobře. (Srovn. co podotýká Thun sám — beschämendes Geständniss — o své nedostatečné znalosti češtiny.) I Neuberk psával Palackému německy. — Thunův posudek o Tylovu Posledním Čechu v. v Tieftrunkových Děj. Matice 120. V něm čteme: Nesnadná věc jest psáti českou novellu, ve vyšších třídách společnosti našich časů se pohybující, již proto, že arci život tento dosaváde skutečně německy jest . . .

⁵⁾ Jar. Pospíšil Burianovi (Čenský, Z let probuzení). — Srovn. Paměti Jos. V. Friče I. 120.

a Lev Thun si rozuměli. Hned r. 1836, když vyšel první svazek Palackého dějin, napsal Lev Thun svým do Děčína: „Ich habe nur die ersten Capitel gelesen; habe aber gar grosse Freude darüber; *er ist wirklich ein grosser Mann* . . .“¹⁾ Zvláště se pak zavděčil Lev Thun českým vlastencům spisem, vydaným roku 1842.

K pokusům, či vlastně prosbám, které však nepomáhaly, aby jazyku českému aspoň nějaké místo popřáno bylo ve školách, náleží ono zadání sboru Matičního, které podle úmluvy s Chotkem, k podnětu Palackým danému, složil s pomocí Jungmannovou Vinařický, a které od nejvyššího purkrabí (Chotka) bylo dále podáno do Vídně.

Hrabě Lev Thun tyto snahy vlastenců schvaloval²⁾ a podporoval, schvaloval zvláště, že děti mají býti vyučovány ve svém jazyku mateřském. Aby poskytnuto bylo jazyku českému místo ve škole, ale také v úřadech, odpovídající pokrokům, kterými se literatura česká již může vykáhati, jsou požadavky sice jen více naznačené, než určité formulované spisu jeho z r. 1842,³⁾ „Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen

¹⁾ ŌJ. XV. str. 180. — Tamtéž XVI. str. 149 citát z listu Palackého, když Thun již byl ve Vídni (1845): Wie Schade, dass wir Sie, lieber Herr Graf, nicht in unserer Mitte haben. Ihre Kraft wäre uns so nöthig. Doch so Gott will, geht uns in Wien Ihr Genius nicht verloren!

²⁾ ŌJ. XV. 190.

³⁾ Podivno jest, že Helfert o tom, co je obsahem spisu Thunova, nic nepověděl. Za to nám přináší některé zajímavé podrobnosti, jako že Thun k prvnímu náčrtku svého spisu, složenému již r. 1831, připsal „*Čechové jsme, Čechové budeme*“. Druhé zpracování z r. 1833 má český nadpis: Sepsání pro jazyk český. — Dlouho trvalo, nežli si Thun vymohl dovolení k vydání svého spisu. — Že spis obrací se k vládě a ke šlechtě, není výslovně řečeno ve spise samém, je však patrné z listu psaného Tocquevillovi hned r. 1837. Škoda, že z něho neznáme v té příčině než tento citát (ŌJ. XV. 184): „Der unverkennbare Aufschwung der slavischen Nationalität beweist mir immer mehr und mehr die überwiegende und gleichwohl von der Regierung und dem höheren Adel durchaus verkannte Wichtigkeit derselben“. — Helfert podotýká, že se Thun zasazoval o povznesení české národnosti „nicht bloss vom Standpunkte der Literatur, sondern aus höheren politischen Gründen“ — což pravda. Ale tím ještě vše není řečeno. Viz následující poznámku. — Helfert (ŌJ. XVI. 107) dále vypravuje, že r. 1842 Thun Chotkovi podal pamětní spis, schvalovaný také od Jos. Mat. Thuna, „Über die Beziehungen des Wiederauflebens der böhmischen Sprache zu der österr. Regierung“; patrně přimlouval se v něm (Helfert o tom pověděl tak málo) za právo jazyka českého v úřadování. Také pamětní spis, který měl podati nebo podal přímo císaři Jos. Thun svým a jiných jménem, přimlouvající se, aby jazyk český byl pěstován ve školách, složen byl od Jos. Thuna (tamtéž str. 109). — Žádost, kterou Matice r. 1845 podala arciknížeti Štěpánovi, tehdy civilnímu správci v Čechách, aby se na universitě o soudním řádu přednášelo česky, složil hr. Lev Thun.

Literatur und ihre Bedeutung“, spisu, který není než apologií českého národního probuzení, ve kterém spisovatel mluví jako Čech národnosti české, ba jako Slovan.¹⁾ A když se r. 1843 v jiném spise ujímal Slovákův proti Maďarům,²⁾ neměli Lva Thuna naši vlastenci pokládati za svého? . . . Nevím, měl-li Palacký přímo účastenství při skládání spisu z r. 1842; než jsou to myšlenky jeho, které se tu často ožívají (zejména v první polovici), a jeho předmluva k 11. sv. Musejníka byla do spisu Thunova vložena v překladu doslovném.

Také Jos. Matiš Thun z linie Žehušické měl podobné styky s kruhy vlasteneckými. Česky se aspoň učil pro cvik; pro radost svému příbuznému, hraběti Lvovi, přeložil do němčiny Ruk. Král.; jeho překladu se ujal Safárik a vydal jej spolu s Palackým r. 1845.³⁾ I on uveřejnil spisek (1845) o národnosti české (Der Slavismus in Böhmen); vystupuje v něm proti těm, kteří se domnívají, že v Čechách česká národnost je na vymření, ujímá se Čechů proti nářku „rusismu“, prohláší se proti možnosti nějaké „rakouské“ národnosti,⁴⁾ ale

¹⁾ Frankfurter v *Allg. Deutsche Biographie* (sv. 38 vyd. 1894 str. 1813) praví o Lvu Thunovi: „wenn auch nicht national als Czeche, betrachtete er sich doch politisch als Böhme.“ Než ve spise z r. 1842 Thun mluví jako *Čech české národnosti*. Tak čteme na str. 25 *unsere Sprache*, t. j. čeština; na str. 63 zwei Männer, die jetzt den wichtigsten Einfluss auf *unsere geistigen Interessen* üben: Palacký und Safárik; tamtéž *unser grösster Dichter Kollár*. Větu na str. 86: so liegt gegenwärtig für *uns Böhmen* in der bedrohten Stellung *unsrer Brüder* in nördl. Ungarn atd. by byl někdo, kdo by se cítil jen jako „Böhme“, nenapsal. — Jako *Slovan* se ožívá Thun na str. 68.

²⁾ Die Stellung der Slowaken in Ungarn. — R. 1844 Augsb. Allg. Z. přinesla článek Thunův „Die Slaven in Böhmen und Ungarn“. — Spisek z r. 1843 obsahuje, jak známo, polemickou korespondenci s Pulszkym (1842); dodatek k ní, dopis Thunův ze dne 24. prosince 1842, otiskl Helfert v ŌJ. XVI. Hned v prvním dopise počítá Thun sebe mezi „*slavische Vorkämpfer*“. I v druhém listě mluví Thun jako Čech české národnosti na str. 16; dále na str. 18: *Wir* bedürfen der Slowaken so gut als sie *unser*; v doslovu na str. 60 *wir Böhmen*. — O spisu Thunově z r. 1842 napsal Palacký Purkyňovi: Spis hr. Thuna zde v Čechách velikou sensací působí, avšak u germanomanův i nemalý odpor zakušuje.

³⁾ Ich wollte nur Ihnen und meinem Leo dadurch eine Freude machen (Jos. Thun Palackému 1842). Jednou se pokusil o české psaní Palackému. V něm píše (1842): Rád budu, když mne jedenkrát gen za Čecha poznate, ale k tomu mě geště tuze moc scházj. Gazyk se těško češj, srdce ale tlučé vlastenske.

⁴⁾ Zajímavé místo je toto: Ebenso chimärisch wie das Weltbürgerthum ist eine österreichische Nationalität, denn das Kaiserthum ist, wenn nicht ein Staatenbund, doch ganz gewiss ein Völkerbund . . . Nur in dem Selbstbewusstsein dieser verschiedenen Nationalitäten kann das Kaiserreich seine feste Stütze finden; nur in dem Verbande mit dem mächtigen Kaiserreiche kann Böhmen wenigstens seine Nationalität bewahren.

za to pro zemský patriotismus, jenž by v Čechách spojoval Čechy a Němce.¹⁾

Jestliže jsem se při této věci, poměru Palackého k české šlechtě před r. 1848, déle zdržel, nebojím se, že by mi bylo neporozuměno, a nemyslím, že bych se měl omlouvat, anebo vlastně že bych měl omlouvat Palackého. Až bude tiskem vydáno, co se zachovalo z korespondence jeho, bude patrné, že po r. 1840 poměr jeho ke šlechtě české byl podobný jako někdy Dobrovského. Jest oběma stranám ke cti a byl oběma stranám ku prospěchu... Jestliže Palacký r. 1829 v německém *Musejníku*²⁾ napsal: *Unsere königlichen Přemysliden, Lüzelburger, Jagelloniden sind längst nicht mehr... aber wir zählen noch Männer unter uns, deren Ahnen den Přemysliden, so wie den Jagelloniden ruhmvoll gedient haben — nehledejme v tom lichocení ve stycích se šlechtou tak často se vyskytujícího, ne — zde mluví historik. Palacký přišel do Prahy, aby zde — v Praze, v Čechách — konal studia historická o jedné době dějin českých. Ale že se pak věnoval historii úplně, celé historii české, to rozhodly přece poměry, které zde našel, a které byly tomu příznivy. Palacký rád se nazýval v historii autodidaktem. Jeho samostatné studium historické se počíná již před r. 1823, v tomto samostatném studiu pokračoval i po r. 1823 v Čechách, s počátku zvláště o době husitské; než Palacký v Čechách našel také učitele. Byl to především Dobrovský. O tom máme svědectví Palackého samého v autobiografii. A nevím, nemáme-li podle téhož pramene k Dobrovskému přidati jako druhého hr. Františka Šternberka. Frant. Šternberk byl muž učený, ač sám nic nenapsal, leda tři krátká pojednání numismatická. Numismatika byla jeho specialita. Byl však více než numismatik, byl (opakuji slova Palackého) „nepovrchný znalec historie národní, kteroužto ve původních pramenech studovati již ode mládí míval zalíbení“, a to v pramenech netoliko tištěných, nýbrž také tiskem nevydaných.³⁾*

A tak si vysvětlíme, že Palacký, když, maje se státi nástupcem Pubičkovým a pokračovatelem v jeho díle, chtěl

¹⁾ Wir wollen Böhmen sein und Böhmen bleiben — und Böhmen sind die Deutschen wie die Čechen. On sám že je — weder ein Čeche noch ein Deutscher, sondern nur ein Böhme. — Co do ducha se Josef Thun hr. Lvovi nikterak nevyrovnal. Jak. Malý svým spiskem *Worte eines Čechen* se částečně obrací proti němu.

²⁾ Ve článku „Einiges über die ältesten Familiennamen des böhmischen Adels“.

³⁾ O hr. Frant. Šternberkovi r. 1830 napsal hr. Kašpar Palackému: In Graf Sternberg liegt ein Schatz von Kenntnissen, der einst mit ihm zu Grabe geht, weil er sich zu wenig zutraut und zu sehr nach Vollkommenheit und Vollständigkeit strebt. — To poněkud jinými slovy opakuje Palacký ve své přednášce r. 1842.

býti více, chtěl býti opravdu historiografem, že, když rozvinul hned také celý program historické práce, našel i v té věci plné porozumění u hr. Frant. Šternberka. Než Šternberk sám by byl nestačil, kdyby se smysl pro historii byl nenašel též u jiných mužů české šlechty, která při tehdejších stavovském zřízení rozhodovala. Jistě i jiní smýšleli jako Eugen Černín, jenž roku 1831 po ustanovení Palackého historiografem (třeba ještě bez tohoto titulu) takto jemu psal: „Ihnen sowohl wie mir und allen unseren Landsleuten, die noch nicht so entartet sind, dass sie sich schämen dem Volke eines Karl's, eines Poděbrad's¹⁾ anzugehören, wünsche ich vom Herzen Glück“...²⁾ Není to náhodou, že se historické spisovatelství Palackého počíná rodopisy panských rodů českých.

Palacký není první historiograf český. Předchůdce jeho, někdejší jezuita, František Pubička (zemřelý r. 1817) ve svém několika svazkovém díle (*Chronologische Geschichte Böhmens*), jež počalo vycházeti r. 1770, dospěl až do r. 1618. Toto dílo převzali čeští stavové r. 1778 ve svůj náklad. Vydávání díla Pubičkova potkávalo se však s překážkami se strany vlády v posledních letech Josefa II.; teprve r. 1793 povoleno zase v díle pokračovati; poslední svazek vyšel r. 1801.³⁾

Od smrti Pubičkovy hledán pokračovatel pro jeho dílo. Měli jimi býti, ať se obmezím na jména ještě v paměti žijící, Cornova, Millauer; s Millauerem vyjednávano r. 1818. R. 1827 vyzval stavovský výbor Palackého, aby se v ten úkol uvázal. Ale Palacký chtěl, jak řečeno, více býti, než pokračovatelem díla Pubičkova, díla, které svou dobou nebylo bez zásluhy, ale bylo bez ducha, díla rozvlácného a psaného v té hrozně formě, jako se psávalo v Německu sto let před Pubičkou. Podle mínění Palackého vše, co dosud o dějinách českých bylo napsáno, bylo nedostatečné: abest historia a litteris nostris — to by byl mohl říci s Ciceronem. Nejdříve musí předcházeti rozsáhlé badání v archívech, doma i za hranicemi, za hranicemi zejména v Římě, ve Vatikáně... Nevím, nebyl-li to František Šternberk, jenž pozornost stavovského výboru byl na Palackého obrátil. Když si však výbor vyžádal jeho dobrozdání, vyslovil se úplně ve smyslu Palackého, jenž navrhoval, aby vedle pokračování díla Pu-

¹⁾ Jak vypravuje Palacký ve své přednášce (1842), Frant. Šternberk zatracoval zradu svého předka Zdenka Konopištského.

²⁾ Již r. 1827 hr. Černín psal Palackému: Jedem Vaterlandsfreunde, jedem, für den die Geschichte unserer gar oft verkannten Vorzeit einigen Werth hat, muss Ihre... Anstellung in der Mitte der theueren czechischen Heimath recht warm am Herzen liegen.

³⁾ Jar. Haasz, *K české historiografii (Památník)*. Zde mnoho nových podrobností k Pubičkovi i k následujícímu.

bičkova, ve které však sotva sám již věřil, a vedle snášení pramenův, zejména pak založení velkého diplomatáře, sepsány byly nové „pragmatické“ dějiny české; Palacký tehdy měl na mysli dílo, jež by nepřekračovalo pět svazků. Když se byla Společnost nauk vyslovila ve prospěch Palackého a tím proti Horkému, tehdejšímu dvorským kancléřem hrab. Mitrovským doporučenému, usnesli se v dubnu 1829 stavové na ustanovení jeho jako českého stavovského historiografa. Snesení stavů nelíbilo se však ve Vídni, kde se vláda zdráhala vymoci mu císařské stvrzení; ustanovení historiografa stavovského byla věc nová, a také Pubička, ač jemu ten titul v obecném životě dáván, jmenovaným historiografem nebyl. Vláda svolovala jen ku pokračování díla Pubičkova tím způsobem, jak bylo počato. Stavovský výbor se však tenkrátě odvážil setrvatí na svém návrhu a také dosáhl, že návrh byl r. 1830 císaři Františkovi k schválení předložen. Než schválení s ohledem prý na deficit v zemském rozpočtu na ten čas odepřeno, skutečně však z té příčiny, že byl Palacký protestant¹⁾... Tu sněm nebo spíše Kašpar Šternberk, od něhož návrh vyšel, připadl r. 1831 na jinou cestu, která také vedla k cíli. Palacký nebyl ustanoven za historiografa se stálým platem, nýbrž měl za honorář, který by dostával místo platu, připravovati sepsání nových (od pokračování díla Pubičkova definitivně upuštěno) Dějin českých... Teprv r. 1839 obdržel Palacký titul stavovského historiografa k návrhu stavů od císaře Ferdinanda, tři léta po vydání prvního svazku Dějin v jazyku německém. Jazyk německý byl v Čechách jazykem veřejným, byl také jazykem stavů českých. V tomto jazyku počal od r. 1836 vydávati Palacký dílo,²⁾ k jehož sepsání byl povolán jako historik stavovský.

A přece byla to idea národnostní, která v programu Palackého zaujímala vynikající místo, která mu dávala jednotnost. Zvláštní národnost jevila se Palackému ve zvláštním jazyku, v jazyku národním.³⁾ Tento jazyk pokládal Palacký za dostatečně vyvinutý a ustálený minulostí; odtud jeho konservativnost a nechť proti hádkám jen o jazyk, připomínající jeho nechť k hádkám o dogmata náboženská. Zásoba jazyka

¹⁾ Palacký Kollárovi 1. října 1830.

²⁾ V předmluvě k 2. dílu praví Palacký: Když usnesením sněmu... nařizeno mi, abych sepsal novou historii Českou, ... rozumělo se tehdyž samo sebou, že to státi se mělo jazykem německým.

³⁾ V onom vyzvání hr. Eug. Černínovi a jiným pánům, aby přistupovali k Matici, čteme: Von jeher war es zunächst die eigenthümliche Sprache, welche die Böhmen zu einem besonderen Volke stempelte... Diese Sprache ist noch immer das unterscheidene Merkmal der Nation.

pocházející z minulosti ovšem nestačila; měla-li vzniknouti vědecká literatura v jazyku českém, česká národní literatura vědecká, musila býti pro mnohá odvětví terminologie teprva utvořena. To se mělo státi v souhlase s organismem jazyka českého, jak jej byl objevil Dobrovský; v tom spatřoval Palacký přední jeho zásluhu.¹⁾ Než Palackému běželo vždy o víc než o jazyk, totiž o obsah, o reální vzdělanost, o literaturu „formou i obsahem evropejskou“, o literaturu pro všechny vrstvy národa, protože stál též o všechny vrstvy národa, které měly literaturou pro literaturu a tím pro národnost všechny býti získány, literaturou krásnou i literaturou vědeckou. Palacký, vzdav se dávno již sám skládání básní, nepřestával ceniti literaturu krásnou (známo, jest, jak on, snad první, ocenil podle zásluhy básnický talent Čelakovského), i když se věnoval úplně literatuře vědecké. Jeho vlastní činnost literární zůstávala vždy ještě rozdělena co do jazyka, což také dlouho ještě vzbuzovalo nelibost některých vlastencův.²⁾ V té věci, co se týče vypěstování vědecké literatury národní, stál Palacký uprostřed mezi jejich nedočkavostí a beznadějností Dobrovského i aristokratickou blahosklonností Kašpara Šternberka, jenž připouštěl jen českou literaturu prostonárodní... Než Palacký sám také již nemohl se dočkatí doby, až „hrdí Němci sami od našich se budou učiti“;³⁾ proto byl povolal do Prahy Šafaříka, aby sepsal své Slovanské Starožitnosti v jazyku národním, kdežto české sepsání Dějin národa českého se vždy ještě zdržovalo a odkládalo pro jiné práce, kterými však toto hlavní dílo Palackého se vždy připravovalo. Svými pracemi vědeckými nabyl Palacký váženého jména doma i za hranicemi, ale již před r. 1848 slycháme často stížnosti jeho na nepřízeň, s kterou se potkává práce jeho na straně německé, také u německých krajanů doma.⁴⁾ Od svých českých krajanův Palacký slychal

¹⁾ V článku Böhm. Literatur (1832) pro Brockhausův slovník. (Šíře, co tu krátce pověděno, vykládá Lev Thun ve svém spise z r. 1842.) Zde praví Palacký dále o Dobrovském, že po návratu ze své velké vědecké cesty se oddával vždy více svým studiím slovanským, „Je mehr er sich durch Zeitverhältnisse veranlasst fand seinen Lieblingsideen von religiöser Aufklärung, Reform des Clerus und dgl. zu entsagen.“ — I zde žádá Palacký, by byla vydána sbírka jeho menších pojednání, jako již ve Würdigung.

²⁾ R. 1839 píše Čelakovský Vinařickému (S. L. 431): Šafařík si stěžuje na Palackého, proč nepíše česky historii. — R. 1845 Jos. Čejka hněvá se na Palackého (bylo to ve sporu o w a v) v dopise Bohuslavě Rajské (Z let probuzení I. 107), že chce býti zákonodárcem muž, jenž nemá ani jediné české knihy, již by byl vlast obohatil, ano, který na nás hanu uvalil, že by spisy jeho ani nedaly se napsati v mateřské řeči.

³⁾ V dopise Purkyňovi. Slov. Sborník str. 185.

⁴⁾ Eine Knölltade (1844), *Gedenkbätter* 129. — Obširně na základě dříve neznámých a dosud nevydaných pramenů jedná o tom Fr. Dvorský

již v té době slova úcty a oddanosti, jako jejich přední muž a vůdce, ale druhdy se ozvala též nespokojenost zvláště na straně, kterou bychom, ač ne zcela právem, nazváti mohli Jungmannovou. Jungmann přestal na nějaký čas přispívat do Musejníka, když mu Palacký (víme to z jeho autobiografie) odepřel místo k „útokům“ na Nejedlého.¹⁾ Osobní nepřizvě však z toho mezi ním a Palackým nevznikla.²⁾ Prudčeji se ozýval již tehdy a zvláště, když se potom zase dostavily spory o pravopis, o *au* a *w* Palackým hájené, i v pozdějších svých letech ohnivý Čelakovský.³⁾ Dráždily tyto spory o pravopis vášně bezmála tak jako nedávno mezi námi spory o Rukopisy.

Jaké bylo politické smýšlení Palackého před rokem 1848? Prameny, které máme — a byly by to zvláště důvěrné dopisy — nás o tom nepoučují dostatečně. Ve veřejnosti se o věcech politických mluvit nesmělo, v důvěrných dopisech o nich psát bylo nebezpečno.⁴⁾

Než *mladého* Palackého i v té příčině poznáváme přece, pokud jeho denník — před příchodem do Prahy, v Uhrách —

v Památníku (Frant. Palacký a náš nepřítel). — Článek Palackého v Hor-mayrově Taschenbuchu 1832 dal Knollovi, professoru dějepisu v Praze, podnět k sepsání či pamětnímu spisu nejv. kanceléři Mitrovskému, ve kterém varuje před „slavismem“ a „rusismem“, klíčovými v národním hnutí českém. Podobně provází pak činnost Palackého dále. — Zde také se poněkud vysvětluje (str. 461), proč si Palacký stěžoval na jakousi nepřizvě, jež překážela jeho badání na Moravě. — Ostatek má ta celá věc hlubší význam, který poznáváme úplně teprv my. Knoll je předchůdce jiných.

¹⁾ Čelakovský Kamarýtovi (Sebrané listy 199) 23. ledna 1827: Jungmann se na něj zlobí, že mu samovolně mnohá místa vymazal... A tak mnozí jiní, neb pan vševěda Palacký přistřihuje skoro každému po libosti a svém vkusu...

²⁾ Srovn. svědectví Palackého samého v Kalouskově životopise Palackého. — Jungmann, Čelakovského „batuška“, byl od svých osobních přátel milován, Palacký ctěn a vážen.

³⁾ Čelakovský 1824: Nyní počíná německy psát — 1825:... naše muzeum bude vydávat časopis měsíční český, a aby žádné dokonality nezbyvalo, i německý. Za spořadatele a jakoby vůdce ustanoven Palacký. Tu se mnoho nevyvede... Kdož bude psát? Žádný z nás Staročechů jej ani cititi nemůže. — R. 1831 přispěl Čelakovský sám do Musejníka posudkem Slávy dcery. A když se r. 1838 Palacký vzdal redakce, nebyl Čelakovský spokojen: „on přede měl péči u vybirání, opravě, což nyní nebude“ (tamtéž 360). — R. 1848, 6. března Čelakovský Staňkovi (ve sporu o pravopis): „Já se své strany jsem na vše hotov, i na to s Palackým navždy v rozpor vstoupiti...“ Palacký je druhý Nejedlý, chce rektorovat nad jinými.

⁴⁾ Palacký ještě v pozdějších letech připomíná, že od r. 1830 psaní jeho bývala otvírána, i ta, která psal manželce. — Srovn. co napsal Čelakovský Staňkovi (ČCM. 1870 str. 222): Přiložené psaníčko odevzdejte, prosím, p. Palackému; piší mu tentokrát z jistých příčin ne zrovna pod jeho adresu, ale pod Vaší, maje za to, že pečet suad spíše bez porušení zůstane. — R. 1843 Staněk podotýká v listě Čelakovskému, když jemu při vyšetřování všecku korespondenci prohlíželi: Nedivte se když pak neradi dopisujeme. Každé nevinné slovo se dá skroutiti.

měl povahu konfessí. Palacký všímal si současných událostí politických, zaznamenával je ve svém denníku, přidává někdy vlastní úvahy.¹⁾ Mladý Palacký byl smýšlení liberálního ve smyslu své doby,²⁾ přívrženec zřízení konstitučního, po pádu Napoleonově slibovaného, ale potom namnoze nezavedeného; co dávala přítomnost, vital s radostí, co nedávala, to očekával od budoucnosti, a to dosti blízké. Jemu se zdálo, že proud dějin, jenž se začal založením Spojených obcí v Americe, mohl býti zdržován sice, ale ne nazpátky obrácen.

R. 1818 Palacký do svého denníku napsal: „Kniha za toho času arcí mnoho čteno, zvláště k dějinám vlasti a *politice* přínaležejících. Počal sem opravdově starati se o národnoství z ohledu vyššího a o člověčenství vůbec. K tomu konci četl jsem vždy pilně noviny, pozoruje běhy těch národů, jenž v nově obdržely zprávy národní reprezentativné, jako jsou Francie, Bavorsy, Badensko a Německý spolek obcí.“

Sympathie mladého Palackého náležely knížatům a národům v jejich boji proti Napoleonovi,³⁾ potom národům zklamáným ve svých nadějích.⁴⁾ „Než revoluce a Napoleon vyvrátily staré řády, a nový duch věje po celé Evropě, jakkoli dušený tu i tam od knížat.“ Mladý Palacký očekával, že i v Rakousku procitne vše, „navzdory úsilí ministeriálních“, ne-li za této vlády, tedy po nastoupení nejbližšího panovníka. Od Ferdinanda se nadál hned na počátku jeho panování, co přinesl teprve rok 1848. Mocnářům radil ku prozřetelnému povolování, sice národové, pocítíce své síly, rozrazí nehodná pouta násilně.⁵⁾ Ne lid pro krále, nýbrž králové jsou pro lidi. Ať jsou knížata tím, čím býti mají: otcové národů; ať jsou národové tím, čím mají býti: dobrovolní synové vlasti, vždy hotovi hájiti ji a správce její...

Mladý Palacký byl liberální, ale také již konservativní. Ať mocnáři prozřetelně povolí, ale ať hájí také energicky svých práv. Nová konstituce španělská, vynucená r. 1820 na králi, povznese národ, tak hluboce padlý, na vysoký stupeň moci

¹⁾ Když r. 1820 v „kavírně“ četl řeč, „výbornou a utěšenou“, kterou král Vírtemberský zahájil sněm, byl „radostnou horlivostí všecek rozpálen“.

²⁾ V řeči své v panské sněmovně r. 1861 (Gedenblätter) Palacký pověděl: Ich bin in den Gesinnungen für freiheitliche Entwicklung von meiner Jugend auf herangewachsen und war stets ein Anhänger freisinniger Principien, auch in Zeiten, die in dieser Beziehung viel schwieriger waren, als die gegenwärtigen. — Ovšem zde Palacký rozeznává svůj starý a pravý liberalismus od domnělého liberalismu jiných.

³⁾ Viz jeho plán epopey „Napoleon.“

⁴⁾ Duch svobody u národů svého práva od mocnářů požaduje. (Denník 1819).

⁵⁾ Denník 1819.

a důstojenství. Ale snad tato konstituce, nejsvobodnější ze všech monarchických, odňala králi moc přespráliš, odňala grandům důstojenství všechno... A přítele, Mađara Ghyczy, napominá: „Weil das Leben der Völker seinen grossen Gang sicher schreitet (zde se ozývá budoucí historik, ist es unrathsam, ihm vorzugreifen, und unnatürlich, es beschleunigen zu wollen... Was da schäumt, das überschäumt so leicht; aber die höchste Kraft kündigt sich in besonnener Ruhe an.)“

Když přišel Palacký do Čech ze svobodnějších Uher, nacházel u nás klid, který nebyl však výrazem síly, nýbrž nedostatkem síly, našel mrtvé ticho politické. Pro vládní politiku této doby našel potom (1837) Lev Thun dobrý výraz v dopise známému státovědci francouzskému, Tocquevillovi: une politique étouffante.²⁾

Co bylo však probudilo 18. století, to již nezaniklo docela, žijíc — aspoň částečně — dále ve vědě, umění, literatuře, ve spolcích vědeckých, uměleckých, filantropických. A tu jsme se setkali se záslužným účastenstvím šlechty. Zde jí vláda popřála aspoň něco volnosti, kolik by jiným vrstvám společenským nebyla popřála. Zde bylo lze nalézt i podporu pro práci směřující k povznesení české národnosti; proto výrok Palackého: Dokud my vyšší šlechty nezískáme, dotud spásy pro nás nebudou...³⁾

Mužové jako Frant. Šternberk nacházeli ve vědecké a jiné příbuzné činnosti náhradu za život politický. Že z důvěrných rozmluv jeho s Palackým politika nebyla vyloučena, vysvítá z Palackého autobiografie. Než v ní řečeno i více: hr. František Šternberk,⁴⁾ „co muž ve veřejných politických záležitostech zběhlý, otvíral mu jasnější pohled na životy národů.“ Jaké bylo politické credo Františka Šternberka, tu ovšem nepově-

¹⁾ Psaní to vepsáno do denníku 1820.

²⁾ Helfert, Graf Leo Thun (Oesterr. Jahrbuch XV. 183): Je sens douteusement les effets de notre politique étouffante. Škoda, že psaní není otištěno celé. Thun se v něm — velmi nepřiznivě — vyslovuje též o školství a byrokracii tehdejší. — Svým způsobem (mluvě zvláště o censuře) řekl něco podobného Čelakovský r. 1842 v dopise Vinařickému z Vratislavi (Sebr. Listy str. 452): hnušná a hloupá poroba. — Vedle censury, co tu bylo špehování, vyšetřování, vyslýchání, o tom mnoho zpráv v dopisech vlastenců před r. 1848.

³⁾ Zajímavý je výrok Jos. Podlipského, jenž později, r. 1848, patřil k radikálům, v dopise z r. 1840 (Z let probuzení I. str. 38): „Býti prozřetelnějšími, zvláště za těchto poměrův aristokraty si předcházeti (nebo náš stát není monarchický, nýbrž aristokratický).“ — Psaní jedná o vyslýchání Podlipského a jiných ve Vídni. Ke konci Podlipský si přeje, by bylo sděleno hr. Thunovi, Palackému, Šafaříkovi atd.

⁴⁾ Srovn. co praví Palacký ve své přednášce z r. 1842 (Leben des Grafen K. Sternberk 290).

děno; ale poněkud to naznačeno jinde, totiž v přednášce o obou Šternbercích (1842). Palacký zde vzpomíná účastenství hr. Františka na sněmování, když po smrti Josefa II. obnoveno bylo stavovské zřízení v Čechách. Tehdy prý vytýkáno bylo stavům, šlechtě a duchovenstvu, že byli pamětlivi jen svých prospěchů, starajíce se o obnovení feudalismu se vším útliskem s ním spojeným... Palacký nechce rozhodovati, zdali tyto výtky byly podstatné, než to ví, že František Šternberk náležel k těm, kdo byli hotovi ke každé oběti...¹⁾ V tom naznačeno zároveň politické smýšlení Palackého samého. I v té věci stál mu tedy František Šternberk blíže než hrabě Kašpar, o němž Palacký pověděl v téže přednášce, že, ač obcovaal s lidmi všech stavův, přece zůstával šlechticem, jenž pokládal svůj stav za podstatnou část státního ústrojí, ostatek „obyčejnému politování“, jež mu nebylo po chuti, se vyhýbaje.

A přece právě Kašpar Šternberk zanechal nám své politické vyznání, a to na místě významném, na samém konci své autobiografie, kde krátce před svou smrtí (1837) napsal: „Man muss nicht vergessen, dass der österreichische Staat aus Nationen und Königreichen zusammengesetzt ist, die alle ihre eigene Geschichte, ihre eigene Verfassung gehabt haben und zum Theil noch haben; da kann man nicht Alles über einen Kamm scheeren; Geschichte, Zunge und tausendjähriges Herkommen muss berücksichtigt werden...“ A Šternberk poslal tehdá pamětní spis v tom smyslu státnímu ministrovi hr. Kolovratovi.

Tato slova hr. Kašpara Šternberka odvolávají se k minulosti a jsou — programem budoucnosti. Odvolávají se k minulosti, k tomu, co dnes nazýváme státním právem. Hlas ten se tu ozývá ze šlechty české, určitěji ještě řečeno, z panstva českého, z té vrstvy společenské, které tehdejší doba přece aspoň nějakých práv veřejných popřávala, ze stavu privilegovaného, mohli bychom říci ze „stavu“ vůbec, vedle kterého stav duchovní — ne sice jináče, ale pokud zasedal na sněmu — znamenal málo, městský pak nic. Tento stav (šlechta) byl ještě aspoň něčím, a o několik let později chtěl býti více.

Ruch stavovský ohlašoval se poněkud již před smrtí Kašpara Šternberka; několik let potom obrátil se proti nejv. purkrabí Chotkovi, který (zásluhy jeho o zem a zejména o Prahu zná každý) si vedl methodou osvíceného absolutismu a roku 1842 byl nucen opustiti své místo, an byl příliš samostatný i proti stavům zemským i proti vládě vídeňské; ruch onen vrcholil se konečně r. 1847 v jednání sněmu, v deducei

¹⁾ Frant. Šternberk náležel k těm, kdo se r. 1790 hlásili pro sněm a právo zákonodárné. Jos. Kalousek, České státní právo str. 495. O straně svobodomyšlné, k níž kdysi patřil, tamtéž str. 510.

o právech stavů českých (18. února 1847) a v adrese k panovníkovi (11. května 1847).¹⁾ Dedukce i adresa domáhá se uznání českého státního práva; najdeme tu i výraz: das böhmische Staatsrecht. Nehledejme v tom hned příliš mnoho; existenci zvláštního státního práva českého uznávala i strana mezi stavy, kterou bychom podle dnešního zvyku nazvali vládní. Než kdežto tato strana se spokojovala „novým“ státním právem, totiž tím, které se zakládalo na Obnoveném zřízení zemském,²⁾ a rozuměla mu tak, jako mu rozuměli ve Vídni, většina stavův reklamovala pro sebe — mohli bychom říci — staré právo, starší než r. 1627, zejména pak právo voliti krále, kdyby vyhasla vládnoucí dynastie, právo povolovati daně,³⁾ právo spolupůsobiti při zákonodárství a při správě tohoto království. A většina stavů se hned potom (v srpnu 1847) odvážila i nepovolovati žádaného zvýšení daně, které však nicméně od vlády bylo provedeno . . . Neřekl bych, že stavové odstoupili s jeviště způsobem nedůstojným . . .⁴⁾ Práva, kterých se dovolávali, byla ovšem jejich privilegia, ale byla zároveň také práva celé země nebo mohla se jimi státi;⁵⁾ a také nebyli stavové bez vědomí tohoto svého postavení.⁶⁾

Měl Palacký nějaké účastenství při těchto věcech? Podporoval on stavy, domáhající se uznání státního práva, svou radou? Nemohu dáti jiné odpovědi, než že nevim. Prameny, které znám, nic o tom určitě nevypravují.⁷⁾ A snad by nás

¹⁾ Tyto i jiné listiny vydány byly roku 1848 v Hamburce (Der böhm. Landtag im J. 1847).

²⁾ V dobrozdání většiny zemského výboru se praví o Ferdinandovi II.: Er erteilte dem Königreiche die erneuerte Landesordnung, die in dem Artikel sub A. das neue böhmische Staatsrecht, und in den übrigen Artikeln von B. bis Z. das Privatrecht enthält.

³⁾ Dedukce stojí na podobném stanovisku, na jaké se později postavili Tomek (Sněmy české) a Kalousek. — Rozdíl mezi dedukcí a adresou není tak velký, jak by se zdálo podle Ant. Springra (Gesch. Oest. I. 534). Springer se posmívá stavům, i když něco chtějí, i když ustupují.

⁴⁾ V řečech hr. Wurmbanda, Erv. Nostice, Frant. Thuna ml., Jana Lažanského najdeme velice ostrá místa. Hrabě Lažanský pronesl slova, která upomínají na známý výrok Baillyho r. 1789: „Ich würde eben so votiren, wenn Bajonette vor der Thüre ständen.“

⁵⁾ Dne 30. srpna 1847 pravil Fr. Deym: „Ich führe diesen Umstand an, um . . . zu zeigen, dass die Stände nicht für sich und ihren persönlichen Vortheil, sondern dem Lande gegenüber die Aufrechterhaltung ihrer Privilegien handzuhaben schuldig sind.“

⁶⁾ Kalousek, Č. stát. právo.

⁷⁾ Kommissie, která r. 1847 vypracovala dedukci, skládala se z Karla Aueršperka, Jana Lažanského, Fr. Deyma, Ervína Nostice a Jana Neuberka. Vlastním spisovatelem jejím byl podle Springra (I. str. 534, kde se ovšem uvádí jen *Bericht*, ale dedukce je přece jen doplněk jeho) Neuberka, tedy ten člen stavův, který v těch letech měl s Palackým více styků než kdokoli jiný ze šlechty. (Springer užil podle str. 516 nějakých pramenů z okolí

o tom mohl poučiti jen vrstevník těch věcí znalý. Známé jest však, co vypravuje Palacký sám, že r. 1843 u knížete Karla Švarcenberka měl pro posluchače z „přední šlechty české“ přednášky „o proměnách, jaké se kdy sběhly v kompetenci a působení sněmů českých“, a že jeho posluchači se mu odvděčovali příspěvky peněžitými — a to až do r. 1848 — za které opisovány byly listiny pro diplomatář musejní . . .¹⁾ Původcem těch věcí, i oněch přednášek i těchto sbírek, byl hr. Fridr. Deym, jak Palacký sám praví, „energický vůdce stavovské opposice“ před rokem 1848. S Fridr. Deymem měl Palacký rozmluvu dne 25. prosince 1846. Při ní Deym Palackého požádal za stručné vypsání změn, které utrpěla ústava česká od Ferdinanda II. začínaje. Sepsání, které tři dni později (27. prosince) Palacký složil, vlastně této žádosti nevyhovuje, dotýkající se jejího předmětu jen jako věci vedlejší. Palacký však chtěl zde, nemýlím-li se, vůdci stavovské opposice povědět více: ne tak, co bylo, nýbrž co by se v nejbližší budoucnosti státi mělo. Palacký vůdci stavovské opposice s pozoruhodnou otevřeností vykládá, co bylo jeho vědeckým přesvědčením, že totiž v prvotní slovanské ústavě vládla politická rovnost všech, na místě rovnosti všech že vstoupil potom německý feudalismus a s ním privileje, immunity, exemce, slovem politické rozdíly stavovské. Feudální stavové se přežili,

Fr. Deyma.) — Kalousek vzdává elaborátu kommissie chválu, že je složen s právníckým důvtipem a se znalostí dějin státního práva na onen čas dosti značnou. — Nemýlím-li se, od Neuberka pochází jiné sepsání, jež čteno bylo v kommissi samé (č. 7 v knize v Hamburce vydané). V něm se naráží na I. díl Palackého Dějin, a Dějiny se v ní několikrát ozývají. Na př. (na str. 102): „Die böhmischen Herren und Ritter sind nach den neuesten Forschungen im Gebiete unserer vaterländischen Geschichte und der altböhmischen Rechte aus dem Volke selbst hervorgegangen . . . ja es sind die Stammrechte der böhm. Herren und Ritter im Wesentlichen dieselben, die ursprünglich einem jeden freien Grundbesitzer ohne allen Unterschied bloss kraft seines Grundbesitzes zukamen. — Podobně na str. 100, kde se praví: — dass das älteste Volks- und Staatswesen der Böhmen, wie der Slaven überhaupt, in seinen Grundelementen demokratisch war. — Nepochází tento spis — aspoň v podstatě, od Palackého samého?

¹⁾ Palackého pomocníci byli, jak známo, Erben a Tomek (Zur B. Geschichtsschreibung 100). — V jednatelské zprávě musejní z r. 1846 Palacký praví, že za dvě léta 1844—5 diplomatář byl rozmnožen o více kusů než před tím za 25 let. Zde se také jmenují přispěvatelé: Karel a Vincenc Aueršperk, Eduard Clam, Frant. Colloredo, Fr. Deym, Frant. Harrach, Gust. Lamberg, Jan a Jos. Lobkovic, Rud. Morzin, Karel Švarcenberk a Krist. Valdštejn. — Roku 1846 k návrhu Neuberkovu, modifikovanému Deymem, usnesli se stavové, by ustanoven byl při Palackém jako historiografovi adjunkt, k čemuž Palacký navrhl Tomka. Roku 1847 návrh zase poněkud pozměněn, totiž aby Palackému dáváno bylo od stavů ročně 600 zl., by si svého pomocníka sám vybral a platil.

a návrat k jejich někdejšímu postavení je nemožný, kdežto aristokracie — to i zde Palacký připouští a připouštěl to i později — vyskytuje se na každém stupni společenského vývoje a odpovídá jemu. Ale udržeti se nedá také již taková koncentrace státní moci, jakou byl nový věk na újmu feudalismu všude přinesl, v Čechách po r. 1620. Proti absolutismu vystupuje — veřejné mínění, tak to nazývá Palacký; snad bychom mohli říci demokracie. Je tu však ještě třetí princip, princip národnosti. Nechť stavové — to snad bylo mínění Palackého, třeba tak nepověděné — se stanou národní aristokracií! ¹⁾

Hnutí stavovské počalo již také probuzovati rozličné naděje v kruzích vlasteneckých. Ohlas slyšíme v listě Čelakovského, který přece dříve o šlechtě dosti příkře se vyslovoval, poslaném r. 1845 z ciziny příteli do vlasti: ²⁾ „Z Prahy do- slýcháme o radostných zprávách zvláště, co se stavův našich týče, že arci jenom po zrunku, ale předece již naši národní věc před svůj sněm potahují. . .“ Téhož roku napsal Čelakovský

¹⁾ Co tu pověděno, je pokus (srovn. *Ad. Srb*, Politická činnost Palackého, Památník 548) vyloužit tento dosti záhadný (Kalousek v Památníku str. 199 praví, že se Palackému pamětný spis o proměnách ústavy ze všech jeho spisů nejméně podařil) spis Palackého, jak to žádá neb aspoň připouští také jeho politická činnost r. 1848, i co dále následovalo. — Na konci Palacký praví: Sie haben, Herr Graf, so oft gegen mich das Bedauern ausgedrückt, dass edle Kräfte sich einem unerreichbaren Ziele zuwenden; erlauben Sie mir, dass ich Ihnen diese Bemerkung, in Rücksicht auf Ihr edles und patriotisches Bestreben, den böhmischen Herren Ständen ihre alte Geltung wieder zu verschaffen, ins Gedächtnis rufe. — Deym, jak se zdá, pokládal snahy Palackého o povznesení české národnosti za beznadějně. Palacký odpovídá: staré stavovské zřízení nelze obnoviti, ale Vaše snahy (opposice) jsou též šlechtěné. Slovem — bylo by to nabídnutí spolku na základě moderní idey národnosti, z něhož by pro- spěch měly obě strany. — Smýšlení Fridricha Deyma lze poznati z pojednání „Über die Entwicklung und Konsolidierung des österr. Kaiserstaates“, složené v září 1847 a vydaného s dvojím pojednáním jiným z r. 1848 pod společným titulem „Drei Denkschriften“ v Karl. Varech 1848. Ač to ani tu není řečeno výslovně, přece patrně, že Deym opravdu v mož- nosti vzkrášení národnosti české nevěřil. Jemu se zdála býti možnou rako- uská národnost (österreichische Gesammt-Nationalität). Ale Deym byl přívrženec konstitučního života a proto náležel k opposici. Pro říši měl se podle něho vytvořiti říšský parlament, anebo měly býti zařízeny říšské delegace. Deym se zde vyslovuje pro Rakousko co možná sjednocené. — S Palackým se Fr. Deym roku 1848 rozešel úplně, přijav mandát do Frank- furtu. Ze spisu, který r. 1891 vydal jeho syn Frant. Deym (Friedrich Graf Deym und die österreichische Frage in der Paulskirche), vysvítá, že i tam zůstal — Rakušanem. Ostatek nelze tu jeho stanovisko krátce vyloužit. Při jedné příležitosti jiný posel (Šlesvičan Francke) zvolal: „Heute ist hier, und zwar von dem Grafen Deym, keine deutsche, sondern eine böhmische, eine czechische Rede gehalten worden.“

²⁾ Plankovi. Sebr. Listy 511.

témuž příteli: „Jen ještě české školy, a pak máme vyhráno . . . Budou-li školy, budou i úřadové potom čeští . . .“ A právě o školách, o češtině na gymnasiích chtěli vůdcové stavovské opposice jednati, až by se zase r. 1848 sešli.

III.

Rok 1848 přinesl Palackému úlohu novou, učinil historika aktivním politikem.

Historik a politik mají týž předmět, dějiny. Ale mezi oběma jest rozdíl. Ani pro jednoho, ani pro druhého nemají ceny izolovaná fakta; pro oba platí zákon kauzality; historik kauzální spojení hledá, politik je působí. Co historik hledá, jsou příčiny a praemissy, co politik — výsledky a následky. Pro historika je hlavní otázka: proč? proč se to stalo? Pro politika: co se stane dále? Historikovi hlavní věcí jest: *causa efficiens*; politikovi: *effectus, successus* . . . Historie (dějepis) je pole hypotes, politika — experimentů. V historii vládne nutnost, ona nutnost historická, jež přece není fatum, v poli- tice zdá se vládnouti svoboda, která však nemá býti libo- vůlí. Historik stojí nad svou dobou, tou, kterou líčí a vykládá, politik stojí ve své době a jde s ní ku předu. Nevím, není-li přece snadnější býti dobrým historikem než šťastným poli- tikem. Než národům je třeba dobrých historiků i šťastných politiků . . . V politice doktrinářství často činí neschopným k velkému umění politiky, k umění kompromissů. Zde by pomoc mohla přinést (ale nepřináší vždycky) historie. Doktri- nářství někdy vede k revolucím (jsou také revoluce shůry). Revoluce je protržení historického vývoje. Francie prochází od velké revoluce malými revolucemi, Anglie — reformami. Kontinuita historického vývoje jest vždy věc cenná; protržením se vždy někde něco poškodí; než někdy pokrok si přece volí tuto cestu.

Revoluci rozumím zde ovšem něco jiného a něco více než pouhý odpor poddaných proti vládnoucím. Revoluce bývá často příčinou toho, co tak dobře naznačuje polský výraz — přelom. Takový přelom se vyskytuje v dějinách českých dva- kráté: po r. 1620 a podruhé po r. 1848. A nevím, který zna- mená více. Po r. 1620 byla stará ústava česká ne sice od- straněna úplně, ale přece znamenitě pozměněna na újmu stavů a ve prospěch moci panovnické. R. 1848 odstranění byli sta- vové, a s nimi (r. 1848 se to ovšem hned nepředvíдалo) padlo, co ještě zbývalo ze staré ústavy české . . . Po r. 1848 nastal absolutismus úplnější než po r. 1620. Byl však přece jen ne- dlouhou epizodou. Když po ní zavedeno bylo zřízení konsti-

tuční (abychom užili výrazu tak oblíbeného r. 1848 a tehdy s takým kouzlem spojeného), nesáhlo se nazpět k stavovskému zřízení, jaké bylo před rokem 1848, ale nesáhlo se vůbec nazpět k českému státnímu právu, leda v tom, že tu byl zase zvláštní sněm český (jako Čechy i za absolutismu zůstaly administrativním celkem, a císař Rakouský nepřestal se zváti králem Českým), a že sněm to byl, jenž obesílal radu říšskou, chceme-li v těch věcech tolik spatřovati, když i zemi, která nebyla ani sto let stará, Bukovině, dáno stejné právo.¹⁾ To je význam r. 1848. Co od r. 1860 u nás a s naší strany následuje, jsou snahy a pokusy, více méně nedůsledné, zjednatí zase platnost státnímu právu českému bez návratu k stavovskému zřízení a v rámci té formy říše, jež pro nové Rakousko vytvořily rok 1848, absolutismus a nejprve ústava, která měla platit pro celou říši, potom ústava jen cislajtanská, — snahy a pokusy bez úspěchu. Pád Hohenwartův znamená tím větší porážku, že tenkrát tak blízky byl úspěch. A následky této porážky trvají dosud. Dnes by návrat k ústavě Schmerlingově v mnohých věcech znamenal vítězství.

V historii vlastního národa nespokojujeme se pouhým vypravováním toho, co tu bylo. My neustále posuzujeme a oceňujeme; my si říkáme: dobře, že tak bylo, anebo: škoda, že tak bylo. Je to jakési politisování v dějinách. Tak si často vedl také Palacký ve svém vypravování dějin českých. My bychom někdy rádi dějiny své opravili. Rok 1620 a jeho následky si dovedeme vysvětliti; uznáme, že to tak přijíti musilo.²⁾ A přece, ač to vše pochopíme, kdybychom ten rok mohli odčinit, odčinili bychom jej. A — rok 1848? Nevím, zdali bychom ten rok rádi aspoň všelijak neopravili.

Na místě toho, co se stalo, a co v myšlenkách odstraňujeme, klademe někdy to, co by se bylo mohlo státi. — Stavovské zřízení by se bylo mohlo přetvořiti — organicky, jak říkáme. A taková možnost se ukazovala skutečně. R. 1847 připravovaly se návrhy pro r. 1848: stavu městskému se mělo dostatí lepšího zastoupení na sněmu; připravovalo se to, co bychom nazvali volební reformou. Roku 1848 (3. dubna) znamenitý počet příslušníků dosavadních stavů — na prvním

¹⁾ Bukovinu připomíná již při ústavě Kroměřížské B. Rieger, Nás ústavní vývoj od roku 1848, Osvěta 1897 č. 7 str. 583; je to dosud nejlepší vypsání těchto věcí, které máme.

²⁾ Palacký jeden moment vytkl již r. 1831 v něm. Musejníku. Povstání 1618—1620 způsobila protireformace, jež v Čechách vystupovala aktivně a agresivně. Druhý moment vytčen v pamětním spise pro Fr. Deyma (1846), sesílení moci monarchické proti stavovské, jež se všude, dostavilo; kde se nedostavilo, zahynul stát (jako v Polsku a v říši Německé).

místě Karel Aueršperk — prohlásili se pro to, aby nejbližší sněm — hned s rozmnoženým stavem městským — vypracoval rozsáhlejší volební reformu, kterou by se dosavadní sněm stavovský přetvořil na sněm „podle zastoupení národa“.¹⁾ Tuto kontinuitu vývoje protrhovala hned první petice pražská, umluvená ve schůzi v lázni Svatováclavské dne 11. března, a ještě patrněji 2. petice, jež žádá za odstranění stavovské ústavy a za oktrojování ústavy nové, ve které by země koruny České splynuly v jeden celek s jedním sněmem, složeným „na nejširším základě svobodného volitelství a svobodné volitelnosti“, s odpovědným zemským ministeriem a centrálními úřady v Praze. Rozumíme-li státním právem jak jen možná rozsáhlou autonomii zemskou, neb ještě více, jak žádal Havlíček, čím větší, tím líp, samostatnost koruny České, tak aby Rakousko bylo jen federací samostatných zemí a národů: pak ovšem druhá petice žádala za státní právo české; než toto nové státní právo mělo býti od panovníka jako krále Českého „nejvyšším rozhodnutím“ zavedeno, nemělo přijíti z „ústavu stavovského, založeného na zřízení zemském“, spojení zemí koruny České nemělo záviseti na „novém uzavření českých neb moravsko-slezských stavů“.²⁾

Pochybuji, že by byl Palacký tuto druhou petici ve všem schvaloval. Že ho ono osvědčení Aueršperka a j. neuspoko-

¹⁾ Jan M. Černý, Boj za právo I., str. 77. Na důležitost tohoto osvědčení upozornil Kalousek (Č. st. právo 550). — Palacký s osvědčením nebyl spokojen. Navrhoval osvědčení jiné, ve kterém se pravi, že se prohlášením ústavnosti dne 15. března 1848 Obnovené zřízení zemské (1627) zrušuje (virtuell aufgehoben ist); na vládě se žádá, aby byl oktrojován volební řád; sněm na nových základech zvolený má pak vypracovati novou ústavu zemskou (den gültigen Vorschlag zu einer zeitgemässen Constitution). Rozdíl mezi jeho osvědčením a osvědčením vydaným dne 3. dubna není přece tak značný, jak by se zdálo podle toho, co napsal v Gedenkblätter 147. Než byl tu rozdíl ještě v jiné věci. Palacký chtěl, aby všechna privilegia stavovská na starém zřízení založená prohlášena byla již napřed za neplatná; osvědčení ze dne 3. dubna takového prohlášení neobsahuje; teprv nový sněm má se poradit „o národních potřebách a žádostech“. Jak má složen býti nový sněm, o tom se napřed v osvědčení nic nepraví, leda že to má býti „času přiměřené zastoupení národa“.

²⁾ Manifest k Moravanům jménem Národního Výboru Palackým vypracovaný (6. května) nestojí na témže stanovisku jako 2. petice; žádá jen za občasně generální sněmy buď v plném počtu, buď skrze jakési delegace. Petice žádá jeden sněm. Palackého manifest je šetrnější k historickému právu moravskému; petice je ruší. — V druhé petici se výslovně praví, že vyřízení první petice vzbudilo obecnou nelibost tím, že poukázvalo na „ústav stavovský, založený na zřízení zemském“. Než „středověký ústav posavadních stavů i s rozšířením skrze repreasentanty měst jeví se co nepostačitelný, aby nim času přiměřená konstituce byla spůsobena“. Petice se historického práva dotýká leda na jednom místě, kde totiž žádá *pragmaticko-historické*, národní a zeměpisné spojení těchto zemí, t. j. zemí koruny České.

jovalo, víme. Nový volební řád i podle něho měl přijít od vlády,¹⁾ nová, „času přiměřená“ ústava měla však vzejít teprv z nového sněmu. Obnovené zřízení z r. 1627 pokládal také Palacký po vyhlášení ústavnosti za neplatné; dosavadní stavové se měli ihned svých privilegií vzdát; že se nevzdávali, proto byl nespokojen s jejich osvědčením. Novou ústavu petice očekávala od panovníka, Palacký však od „národu na sněmě svobodně volenými zástupiteli repraesentovaného“. Konstituci rozuměl Palacký zároveň návrat ku právům, „kterých jsme my v Čechách a v Moravě od více než dvou set let zbaveni byli a nepoživali více“. Práva ta jsou nezadatelná.²⁾ Krávdu, učiněnou od Ferdinanda II., napravil Ferdinand V. V tom viděl Palacký historickou kontinuitu; než konstituce by tato práva přinášela i bez ní.³⁾

Vláda vídeňská zvolila střední cestu mezi peticí a osvědčením. Kabinetní list ze dne 8. dubna stanoví, že k nejbližšímu sněmu mají být povoláni vedle těch, kdo dosud měli právo k sněmu přicházeti, vedle šlechty a duchovenstva, volení zástupcové měst a také „venkovských“ okresů.⁴⁾ Budoucí ústavy se dotýká jen potud, že „povoluje zřízení odpovědných nejvyšších úřadů pro království České“.

Onen první nový sněm království Českého měl se sejít dne 7. června, byl však počátkem června odročen a — nesešel se nikdy. Palacký a jiní vrstevníci (a po nich to bylo opakováno nescíslněkrát) přikládali tomu, že se tento sněm nesešel, nesmírnou důležitost, vinu tohoto neštěstí přičítajíce bouřím Svatodušním v červnu r. 1848. Ještě r. 1872 napsal Palacký ve svém Doslovu: „Nevím o žádné události za naší paměti, kteráž by měla byla následky osudnější a škodnější pro národ... jsemť podnes dokonale přesvědčen, že kdyby prosby mé v národním výboru 12. máje (a jindy častěji) přednesené — abychom neopouštěli mravního svého postavení a varovali se každé appelleace k násilí — kdyby pravím prosby té bylo náležité se

¹⁾ Za vydání nového oktrojovaného volebního řádu měli žádati všichni dosavadní sněmovníci, ale bez sněmu, podepsáním osvědčení, jak je navrhoval Palacký. Oktrojovaný volební řád měl však být jen prozatímný. — Srov. k tomu nyní též, co praví B. Rieger v novém vydání Drobných spisů Palackého str. 15.

²⁾ Manifest k Moravanům. V něm. textu se práva nazývají „unverjährbar“, v českém „nikdy nezastaralá“.

³⁾ Co je konstituce (Radh. III. 4).

⁴⁾ Takové složení sněmu má platit, pokud „konstituční cestou“ nebude změněno. — Proti tomu, aby stavovské privilegium aspoň pro nejbližší sněm ještě potrvало, čelí tak zv. petice 4000 Pražanů (Sladkovského a jiných. Černý I. 255), které vzorem byl také odpor Vídně proti říšskému sněmu dvou komor. — Ti, kterým ono privilegium svědčilo (stavové), sami byli rozdvojeni. Někteří se ho vzdávali, jiní ne (tamtéž str. 329 a 332).

šetřilo, národ Český byl by již během roku 1848 dosáhl oné míry práv národních i krajinných, kterých až podnes nadarmo se domáhá, i že by tudíž veškery dějiny, jak země České tak i Rakouské říše, vzaly byly směr utěšenější, nežli se stalo. Víím, co pravím, a stojím předce na slovu svém... Největší škoda, i pramen všeho dalšího zlého záležela ve zmaření sněmu království Českého...“ A Palacký se ptá dále: kdo zavinil tu pohromu? — Mezi těmi, kdo ji zavinili, jmenuje potom také mládež universitní...

Jsem vzdálen toho, abych omlouval kohokoli z těch, kdo byli vinni, ani mládež universitní nevyjímaje, které nejraději odpouštíme, ne proto, že jest universitní, ale proto, že jest mládež... Nevím však, nemůže-li se vina bouří, či lépe řečeno, nemohou-li se následky bouří přece hledati v něčem jiném, ač se zdá být v odporu se základními pravidly historické kritiky, nedávati plně víry svědku současnému, svědku té váhy, jako je Palacký. Než jest známo, že se ve vzdálenější historické perspektivě věci často jeví jinaké.

Že radikalismus přechasto připravuje půdu reakci — to patří k těm naučením, které historia, magistra vitae, dává nezřídka marně. A Svatodušní bouře r. 1848 měly také nějaký podíl na tom, že později přišla reakce,¹⁾ reakce, ve které však absolutismus politický tvoří jen část... Reakce politická byla by přišla i bez nich a byla by odstranila i to, co by byl zbudoval český sněm, kdyby bylo k němu přišlo, leda že bychom byli měli (věc vždy cenná) po r. 1860 místo, kde by bylo lze překlenout absolutismus, spojení přítomnost s minulostí ne přes staletí, nýbrž přes jedno desetiletí. Reakce politická konečně rozhodnuta byla na jiných a na větších bojištích, než byly ulice Pražské... Politická reakce až k absolutismu, který odstranil také ústavu oktrojovanou r. 1849, vyrůstá zejména z kapitulace revoluce u Vilagoše. Než ani to nestačí: reakce se dostavuje všude, kde byla před tím revoluce nebo něco revoluci podobného: v Paříži, v Římě, ve Frankfurtu i v Berlíně, v Pešti, ve Vídni i u nás v Praze. Co však události Pražské o letnicích r. 1848 zvláště zavinily (ač ne tyto události samy), byla povaha té reakce mimo její stránku politickou, že byla totiž tato reakce tak nepřízniva národnosti české. Je to nelogická

¹⁾ Schuselka — a je to ještě starý Schuselka r. 1849, kdy vyšly Deutsche Fahrten, zde citované (II. 185) — napsal toto: Es trifft die czechischen Ultra's der ewige Vorwurf, dass sie durch die ebenso sinn- als zwecklose Pfingstdemonstration der Freiheit von ganz Österreich unermesslich geschadet, und überdies ihre eigene Sache selbst in ihren gerechten Forderungen verderben haben. — O Havlíčkovi viz Masarykova Havlíčka zvláště na str. 167.

stránka této reakce;¹⁾ zde máme však nějaké — aspoň částečné — vysvětlení. A reakce v této své nelogické stránce dotkla se nejbolestněji toho, kdo varoval — slyšeli jsme právě jeho slova — před tím, co přece přišlo, co přišlo ne tak z vlastního popudu, jako z imitace (naš radikalismus tak často jen imituje Vídeň. Srovn. co praví Palacký v Radh. III. 282), dotkla se nejbolestněji toho, jehož hlasu neuposlechnuto ani, když bouře vypukly, v Klementinum, kam přišli v této nevděčné úloze oba naši historikové, Palacký provázen Tomkem...²⁾

A když jsem se již odvážil na kluzké pole konjekturálního politisování v historii, onen nám tak nepříznivý ráz pozdější reakce snad i odtud přišel, že Palacký a Lev Thun, jenž, před několika lety odešel z Čech, vrátil se jako přední úředník země, jako praesident gubernia, roku 1848 již si nerozuměli, jako si byli rozuměli před tím. Proč, o tom nemnoho bych dovedl povědět, aspoň ne tolik, kolik by stačilo k vysvětlení. Myslím však, že mimo osoby více by se našlo v událostech, poměrech, v tom, co Palacký nazýval francouzským slovem: la force des choses.³⁾

¹⁾ Nelogičností zde míním to, co pověděl Palacký v Idei státu Rakouského (Radh. III. 204): „Úmysly a cesty politiky bývají často nevyzpytatelný a rozumem nedostizitelný... tu nelze spoléhat se na známou filosofickou zásadu, že co nerozumné jest, ani bytu mít nemůže.“ — Ovšem i nelogické lze vysvětliti a vyložiti.

²⁾ Že Palacký nicméně v kruzích vojenských byl pokládán za účastníka onoho „daleko široko rozvětveného spiknutí“, vypravuje on sám (Radh. III. 284), a potvrzuje nyní Helfert, Meine persönlichen Berührungen mit Palacký (Památník 98). A to je právě to nelogické.

³⁾ Palacký byl s Thunem nespokojen, že se vrátil do Čech „s myšlenkami burokratickými, které se do nynější doby nikterak nehodí,“ a Šafařík se obával, že, „Lvovským povětrím nadšen jsa, postavení svému v Praze neporozumí.“ — Týká se to poměru Thuna k Národnímu výboru. Srovn. Ůst. Jahrb. XIX. 160, 164, 166. Thun chtěl býti něčím zcela jiným, než před tím byl Rud. Stadion. — Politické smýšlení Thunovo na počátku r. 1848 patrně z Ůst. Jahrb. XIX. 155 (Lügenhaftigkeit und Unausführbarkeit des modernen Staatsrechts — v psaní manželce z r. 1848 v dubnu), XVII., str. 126. On si přál, aby šlechta se zorganizovala jako konservativní strana, jež by zachránila monarchii a zamezila v ní národnostní boj. Boje obou národností Thun se obával od té chvíle, co se r. 1848 vrátil do Čech. — Podobně spis jeho z r. 1849 (Ůvahy o nynějších poměrech) vyslovuje se pro strany politické v Rakousku a proti stranám národním. — Z tohoto spisu zároveň patrně, co Thun Palackému (ač ho nejmenuje) a jiným vytýkal. Týká se to Slovanského sjezdu. Na str. 83 tu čteme: Strana národní nevpověděla přátelství lidem, kteří jako Štúr a Hurban o sjezdu Slovanském veřejně prohlašovali, že by bylo největší hanou pro Slováky, kdyby Rakousko zachováti chtěli, že i jméno Rakousko musí pominouti; dopustila bez odmluvy, že se vplyvem Libeltovým a jiných neustupných nepřátel Rakouska mezi Poláky sjezd spustil dráhy, na kterou jej byla z počátku uvedla, čímž se stalo, že tu pominuta otázka v sekci české již vítezně rozhodnutá: má-li se zachování celistvosti rakouské vysloviti co zásada

Co Palackého kvalifikovalo na politika, netřeba vykládati; ovšem historik ještě není politik, jako historie není politikou; než mnoho je tu společného. A Palacký byl více než historik — učenec... Avšak, nemýlím-li se, byly tu i některé vlastnosti, které u politika Palackého poněkud vadily. *Chacun a les défauts de ses vertus*. Ale co bych vytkl, bylo snad spíše ctností nebo bez mála ctností. Již mladý Palacký byl auto-kritik a v přešpurských letech (1820) napsal do svého deníka: „čeho chrániti se musím, jest sklonnost k pohrdání těmi lidmi, jež za nehodné soudím...“ A s tím souvisí něco jiného. Palacký byl muž pevného přesvědčení a silné vůle. On se mnoho neměnil (ne že by se byl nikdy nezměnil a v ničem), on byl záhy hotov a hotov zůstával. Sapientis est sententiam mutare: té chvály pro sebe nežádal.¹⁾ Proč se rozhodl, při tom obyčejně setrval a od toho neupouštěl. Jeho oblíbené slovo bylo „neoblomný“.²⁾ Diskussi a spor vedl až k tomu bodu, pokud mohl očekávati, že jiní poslechnou, přestal však, když by byl musil ustoupiti, a raději se věci již neúčastnil dále.³⁾ Někdy mu bylo proti mysli vykládati své důvody, když něco chtěl, navrhoval nebo zamítal. Svou neoblomnost ukázal Palacký, když hájil jazyka českého spisovného proti novotěření, i když přicházelo od Kollára, ale také, když nepovolil ve sporu o au a w, až zůstal sám — s Tomkem. R. 1848 napsal Čelakovský Vinařickému: Palacký již jednou řekl: nepovolím! a tudy tu proti němu nelze čeho poříditi...⁴⁾ R. 1849 pro spory o pravopis do sboru Matičního nějaký čas raději ani nepřicházel.

sjezdu atd. — Jinde, v Otevřeném listě Slavíkovi (1849), Thun „vůdcům“ vytýká, že dosti určitě bouří Svatodušních nezatrtili. — V Ůvahách jsou též výtky proti Havlíčkovi na str. 93.

¹⁾ I v té věci se Palacký dobře znal. R. 1865 (Idea státu Rakouského, Radh. III. 180) napsal sám o sobě: Pravda-li jest, že politická moudrost záleží v tom, aby člověk dle změn okolností měnil pokaždé také zásady a přesvědčení své, tedy vyznám se, že chvály takové nikterakž nezasluhuji. — Doktrinářem se nazval Palacký sám (tamtéž 191), upouštěje však od svého návrhu na nové roztrídění Rakouska podle národností, upouštěje sice, ale nerad. — Charakteristické jest i to, že u Palackého se často táž myšlenka vrací stejnými slovy, třeba po letech, zvláště v polemice.

²⁾ Srovn. na př. v Doslovu (Radh. III. 264): Nicméně, že nedal jsem se obломiti, a setrval jsem na svém.

³⁾ V odpovědi Hankovi 1846 (Radh. I. 223):... p. Hanka i přivrženci jeho buďte bezpečni, že s nimi ani s kýmkoli jak živ více o této věci hádati se nebudu.

⁴⁾ Sebr. listy str. 479. — Neústupnost Palackého ovšem i zde plynula ze zásad a přesvědčení. A tím spíše ji pochopíme, když slyšíme, že proti pravopisu jim hájenému i ty důvody uváděny, jako by byl kacířský, Husův, bratrský (Radh. III. 270). Podobně byla s jistě strany encyklopaedie pro-hlašována za revoluční.

A podobně bývalo i v politice . . . Palackého odcizení od šlechty české počínalo se, jak se zdá, v té chvíli, když Josef Mat. Thun a jiní mu nepodepsali osvědčení, jak on je navrhoval (zde právě chtěl, aby dosavadní stavové se vzdali hned před sněmem svých privilegií), když podepsali osvědčení jiné, ono ze 3. dubna; v červnu 1848 vystoupil Palacký z vládní rady, Lvem Thunem sestavené, při první neshodě: ¹⁾ v ústavním výboru v Kroměříži setrval dosti dlouho, ale přece z něho odešel před koncem . . . A tak i pozdější „passivní“ politika odpovídá také této vlastnosti neb zvláštnosti Palackého.²⁾

Palacký před r. 1848 měl v naší národní společnosti místo tak znamenité, že již proto musil zaujmouti znamenité místo také v životě politickém, když politický život nastal toho roku také pro vlastence. Rok ten probudil množství latentních sil, každý téměř vlastenec obdržel nyní úlohu také politickou. A jako dosud otázky jazykové a literární, tak nyní otázky politické počaly působiti strany.

Jméno Palackého se ve veřejnosti neozývá vlastně ani tak brzy ani tak často, jak bychom očekávali. První politický program r. 1848 pochází od Frant. Braunera.³⁾

Palacký vystupuje při jiné věci. Rok 1848 sblížil ještě jednou Palackého a Eberta, které v minulých letech, po příchodu Palackého do Prahy, bylo spojovalo přátelství co nejdůvěrnější. Než toto opravdové a vřelé přátelství potom přece neodolalo tomu, co jako víra spojuje a dělí: národností. R. 1848 zdálo se, jakoby se měla osvědčiti mocnější idea jiná: idea svobody . . . Palacký složil oboje osvědčení, českých spisovatelů ze dne 20. března a českých i německých ze dne 21.; zde se za společnou věc spisovatelů obou národností prohlašuje také „hájení spojení koruny České s říší Rakouskou svazkem monarchie konstituční“.

Tento rakouský akcent ještě důrazněji ozývá se ve slavném psaní Palackého ze dne 11. dubna 1848 do Frankfurta, ve kterém Palacký odepřel účastniti se příprav pro budoucí německý parlament, a ze kterého nejtrvaleji v paměti utkvělo ono: „kdyby státu Rakouského nebylo již od dávna, musili bychom . . . přičiníti se co nejdříve, aby se utvořil“. Palacký

¹⁾ Radh. III. 283. Co Palacký žádal, totiž prohlášení, že kníže Windischgrätz se odřekl, anebo že byl zbaven komanda, by bylo snad bouře zážehalo neb aspoň odročilo, než Thun k tomu svoliti nemohl.

²⁾ Helfert nyní vypravuje, že Palacký za Potockého (1870) jemu řekl, že již nikomu nevěří a že již o ničem nechce slyšet (Památník str. 104). Slyšíme tu výroky velice příkré. Jsou podány nyní po letech z paměti nebo na základě starších zápisků?

³⁾ *Tobolka*, Počátky konstitučního života v Čechách.

se vyslovuje proti založení říše Německé na místě „bundu“ nejen proto, že on byl Čech rodu slovanského, že by spojení národu českého s německým, jaké by nastalo, nemělo žádného historického základu právního (míněn jest poměr Čech ke středověké říši Německé, jak jej Palacký byl formuloval ve svých Dějinách), nýbrž také proto, že by nová jednota německá učinila Rakousko nemožné jakožto říši samostatnou. Samostatného Rakouska je však třeba, aby Rusko nevzrostlo na universální monarchii, jež by byla zlo nevyslovitelné a neštěstí bez míry, ne proto, že by ta monarchie byla Ruská, ale že by byla universální . . . Dosud žila v paměti lidské universální monarchie Napoleonova. Palackému (a v té věci nebyl sám), jenž v zápasu národů a knížat s Napoleonem stál na straně národů, se zdálo, že by mohla přijíti nová universální monarchie od východu . . .¹⁾

Palacký svému psaní do Frankfurtu vždy přikládal velikou váhu. A to právem. Nejen pro účinek, které mělo hned po svém vydání.²⁾ V něm, jak sám napsal v Doslovu 1872, objasněna byla *idea státu Rakouského*. Palackého idea státu Rakouského, tak jak vyslovena byla již r. 1848, byla idea tenkrát velice odvážná. Palacký v onom psaní sice jen odůvodňoval, proč se nemíní on, pro svou osobu, účastniti příprav pro německý parlament, než poslední konsekvencí jeho důvodů bylo: zrušení starodávného spojení těch zemí rakouských, které dosud k „bundu“ náležely, s Německem; byla to idea budoucího Rakouska, od Německa úplně odděleného, idea, k jejímuž uskutečnění bylo třeba teprve války r. 1866; byla to idea, kterou r. 1848 Palacký sám úplně domyslíti se neodvážil, an — na konci psaní svého — viděl vstupovati na místo dosavadního svazku věčný spolek obou samostatných říší, Rakouské i Německé, k obraně i ke vzdoru, a snad i celní jejich jednotu . . .³⁾ Než Palacký vytkl ještě jiným směrem ideu státu Rakouského, tedy to, co by se uskutečniti mělo ve prospěch Rakouska samého: *rovné právo všech jeho národů s ústřední mocí, jež by tomuto rovnému právu byla ochranou a záštitou*.

Mezi Palackého psaním do Frankfurtu a Slovanským sjezdem v Praze jest souvislost, ač Palacký nebyl původ-

¹⁾ A Rusko bylo monarchie absolutní, kdežto jinde absolutismus klesal. Srovn. co napsal Havlíček v červnu 1848 (Masaryk, K. Havlíček, str. 341).

²⁾ Srovn. *R. Maršan*, Čechové a Němci r. 1848, str. 63 sl. o odpovědech, které se ozvaly proti Palackému.

³⁾ Havlíček nebyl pro těsnější spojení Rakouska s Německem (Černý I. 161). Jiné rozdily mezi Palackým a Havlíčkem vytkl Masaryk (Havlíček, str. 487).

cem jeho a jeho praesidentem byl „bezděky a více jen dle jména“.¹⁾

Slovanský sjezd od počátku se kolísal mezi dvojím programem, programem sjezdu všeslovanského a programem sjezdu jen Slovanů rakouských. Ivan Kukuljević navrhoval sjezd všeslovanský, pozvání vydané z Prahy 1. máje zve „do staroslavné slovanské Prahy České“ všechny Slované rakouského mocnářství; než Slované mimo mocnářství přece budou však vítáni jako hosté...²⁾ Rakouský akcent (opakuji tento výraz), který nechyběl ani v pozvání, sesílen v osvědčení ze dne 5. května, které však vydáno bylo jen s podpisy Čechův a Moravanů, těch totiž, kteří byli mezi prvními pořadatelí sjezdu. Toto osvědčení stílisoval Palacký, a to zcela podle návrhu Šafaříkova.³⁾ Proti parlamentu Frankfurtskému měl se v Praze sejít sjezd Slovanů; rakouské stanovisko budoucího sjezdu v tomto osvědčení sesíleno prohlášením lojality k vládnoucí dynastii, prohlášením, že má hájena býti celost a samostatnost říše Rakouské všemi prostředky; ti, kdo osvědčení podepsali, „odvalují od sebe“ utrhačné pomluvy nepřátel, podezření nějakého separatismu, panslavismu, rusismu.⁴⁾ Svolavatelé chtí šetřiti rovného práva všech národností v říši Rakouské, ale také hájiti práv proti každému útoku, příjď, odkud přijď... A v programu sjezdu Slovanů, vydaném před jeho zahájením, čteme: „Nejjistější pomoc pro nás samy, jakož i nejpevnější spojidlo pro celou říši k novému zřízení jejímu, jest příbuznost slovanských kmenů v Rakousku“. Avšak tento program čelí již netoliko proti Frankfurtu, nýbrž také proti Pešti.

Bouře Svatodušní učinily konec sjezdu Slovanckému... Palacký byl později přesvědčen, že *proto* byly vzbuzeny tyto

¹⁾ Radh. III. 280. Vlastní životopis str. 34. Palacký nebyl ani při prvních poradách, ani nese-psal pozvání daného dne 1. května.

²⁾ Pozvání těchto hostů vymohli Poláci, kteří se připrav účastnili, odpirajice jináče přijiti. Šafařík, jenž v té době byl ve Vídni, vyslovoval se proti tomu. Srovn. *Jos. Jirečka* životopis Šafaříkův v *Oest. Revue* 1865, str. 44. — Hned 3. května napsal Šafařík Palackému z Vídne o pozvání: Chválím krátkost, nechválím neurčitost a nedostatek znamení lojálnosti.

³⁾ Šafařík v Praze nepřítomný psal o tom Palackému a jiným z Vídne. Dne 19. dubna napsal Palackému: Možná, že zejtra již i já rakouskou karkardu spolu s českou nositi začnu... Někaké politické heslo míti musíme: *genericum* nám budiž Rakousko, *specificum* Čechy atd. My všickni jsme a chceme zůstati *constitutione* Rakusané, *natione* Čechové aneb Němci atd., jak kdo čím jest... Ovšem tak smýšlím, že výhoda naše požaduje trvání a sesílení Rakouska, jakž náhle nám národnost naše pojištěna — a tu máme teď, jsouce pod Vídni, skutečně v rukou, padše pod Frankfurt, budeme míti jen na papíru.

⁴⁾ I to místo podle návrhu Šafaříkova.

bouře, a to hlavně skrze emissary vlády uherské s pomocí Vídeňských demagogův; jiní pokládali za hlavního strážce Bakunina. Jsou to snad otázky vedlejší. Hlavní věcí bylo asi to, co viselo ve vzduchu, a ono imitování Vídne; byl to ze všech podobných výbuchů r. 1848 výbuch nejzpodilejší...¹⁾ Sjezd Slovanů byl však zmařen tímto výbuchem, když již sám z programu vymezeného osvědčením ze dne 5. května vybočoval... V tom smyslu byl sjezd pokažen hostmi, zejména Libeltem a Bakuninem, Polákem a Rusem... Nepodařený sjezd podobně jako bouře Svatodušní přispěl k onomu zvláštnímu rázu pozdější reakce, o němž již byla řeč, zůstane však vždy památný jako pokus učiniti slovanskou vzájemnost politickým faktorem při nové organizaci říše Rakouské.²⁾ A k tomu pokusu — nyní již v užším rámci jedné polovice říše — budeme se vraceti zase a zase, pokud idea národnostní zůstane silou dominující někdy s jednostranností až ukrutnou.

Slované — ne sice z celého mocnářství, nýbrž jen ze zemí neuherských, z Předlitavska — se za nedlouho setkali zase na — konstituujícím sněmu Vídeňském. Jeho úlohou bylo dáti Rakousku (vždy ve smyslu právě dotčeném) novou ústavu. Říše — lze-li toho slova užití — měla přednost před zeměmi.³⁾ Zde, v naší zemi, organický vývoj z toho, co leželo před r. 1848, zaražen, pro říši počínal se vývoj nový, který poněkud připraven byl již tím, co byl provedl v administraci osvícený absolutismus. Tak i zde revoluce pokračovala v jeho díle; potom nový absolutismus převzal úlohy z rukou revoluce. Obeslání ústavodárného sněmu ve Vídni byla největší koncesse, kterou nám r. 1848 uložil, koncesse v nesprospěch českého státního práva.

Palackého idea státu Rakouského, rovné právo národův a spravedlivost ústřední moci — zdá se býti samozřejmou (zvláště v druhé části) a odpovídala duchu času. O rovnoprávnosti se mluvilo všude. I ve Frankfurtě 31. května 1848 Dahlmann učinil návrh, aby parlament uznal rovné právo ne-

¹⁾ Sinn- und zwecklos podle Schuselky.

²⁾ Srovn. Masaryk, K. Havlíček str. 357.

³⁾ B. Rieger (*Osvěta* 1897, sv. 12. str. 1603): Kdežto... některé země neb okresy odepřením voleb neb neobesláním protestovaly proti parlamentu Frankfurtskému, naopak volby do říšského sněmu Vídeňského všude byly vykonány a sněm odevšad obeslán... a tím utvořena těžká praejudice snahám státoprávním a autonomistickým. — Před tím se v Národním výboru otázka, zdali říšský sněm nepoškozuje českého státního práva, přece ozvala (sv. 9. str. 750). — Osvědčení Karla Aueršperka a jiných (3. dubna) aspoň žádalo obeslání říšského sněmu sněmem zemským a ne přímými volbami, Palacký tolik žádal pro pozdější pravidelný sněm říšský. Srovn. ostatek *Öst. Jahrbuch* XVIII. 143. Též 151.

německých kmenův bydlících na půdě Německého spolku, právo na svůj vlastní národní vývoj v církvi, škole a literatuře, aby uznal, že jim sluší rovné právo v politické správě a při soudech... A návrh byl přijat skoro jednohlasně a bez debatty.¹⁾

A přece tato idea státu Rakouského byla v té době odvázná jako kontrast proti tomu, co dosud v Rakousku platilo.²⁾ Ostatek rovné právo národů znamená Palackému více, než co dnes nazýváme rovnoprávností, t. jazykovou. Znamená to takovou organizaci státu, aby v ní každý národ se mohl volně vyvíjeti každým směrem. A k takovému vývoji — tak lze ideu tu v duchu Palackého vyložit³⁾ — patří a je potřebna také politická autonomie do té míry, aby při tom celek, celé Rakousko se udržeti mohlo ve své samostatnosti... Těto idej Palacký zůstával vždy věren; tato idea byla mu i později *raison d'être* Rakouska, v době, kdy byl roztrpčen proti tomu Rakousku, jež nebylo jeho Rakouskem, jakož také — po zavedení dualismu — nebylo Rakouskem toho absolutismu, jenž byl nastal po Vilagoši. K uskutečnění svého Rakouska hledal rozličných cest — takže prostředky podřizoval účelu; to byl problém doby a problém jeho. Idej státu Rakouského měla odpovídati jeho nová ústava. Tuto novou ústavu in concreto vypracoval Palacký ve Vídni na sněmu říšském a pro sněm.

¹⁾ Návrh zní dále: Das fortan einige und freie Deutschland ist gross und mächtig genug, um den in seinem Schosse erwachsenen, andersredenden Stämmen eifersuchtslos in vollem Masse gewähren zu lassen, was Natur und Geschichte ihnen zuspricht; und niemals soll auf seinem Boden weder der Slave, noch der dänisch redende Nordschleswiger, noch der italienisch redende Bewohner Süddeutschlands, noch wer sonst, uns angehörig, in fremder Sprache spricht, zu klagen haben, dass ihm seine Stammesart verkümmert werde... Když to čteme, cítíme, jak daleko jsme vzdáleni od roku 1848.

²⁾ Že to byla idea nová proti tomu, co před r. 1848 u vlády platilo, k tomu viz doklad v pojednání *K. Köpfa*, Palacký und die Censur v Památníku str. 671. Censura a *státní kancelář* nebyla spokojena s tím, jak Palacký v 3. svazku Dějin líčil spor o hlasy na universitě Pražské. „Weit entfernt, der naturgemässen Entwicklung irgend einer Nationalität entgegenzutreten zu wollen, hat die Staatsverwaltung auch nichts gegen die Ausbildung und Förderung der böhmischen Literatur einzuwenden. Allein sie kann nicht zugeben, dass in einem Staate, wo viele Nationen unter einem Scepter vereint sind und einem Herrscher deutschen Stammes gehorchen, eine einzelne Nationalität die anderen, am wenigsten die herrschende... zu befehlen... sich erlaube.“ — Německá národnost jest tedy — vládnoucí.

³⁾ Dokladů najdeme plno na př. v Radh. III. 65 (ve článku pro Národní Noviny z r. 1849); podobně tamtéž na str. 133 (Idea státu Rakouského 1865): Požadovati, aby výhodami, které k vyvinutí ducha národního poskytuje stát veliký, žičil se vždy jen ten neb onen vyvolený národ, ostatní pak... aby se spokojili s tím, co kdy uráčí se udělití jim jen z milosti... požadování takové... jest zjevné rušení zákonův práva i spravedlnosti...

Jiného návrhu Palackého mělo býti užito potom za základ při poradách o ústavu v Kroměříži. S ústavou Kroměřížskou Palacký však spokojen nebyl. Nebyla mu dosti „federalistická“.¹⁾

Palackého metoda i zde je deduktivní. Z přirozeného práva, jež platí pro jednotlivce i národy, dedukoval svou ideu, z této ideje svou ústavu státu Rakouského a v rámci jejím ústavu skupiny české, pro tuto skupinu přibíraje také subsidiárně právo z minulosti její plynoucí, právo historické, avšak při tom pro ni nežadaje v podstatě více než pro jiné skupiny, které takové minulosti neměly. Jako přívrženec přirozeného práva pokládal i Palacký vedle ústavy za potřebné také všeobecné vymezení práv základních, jaké potom v Kroměříži vypracováno se svým § 1, k jehož hájení přednesl Rieger svou slavnou řeč dne 10. ledna 1849... Tento návrh základních práv byl ohlasem deklarací americké a francouzské, tehdy více než půl století starých, byl zároveň důkazem, že se r. 1848 epocha historická i končí i zahajuje a otvírá.

V rámci říše měly býti země rakouské (v návrhu vídeňském země nyní tak zv. císlajtanské) co do počtu redukovány připojením některých menších k některým větším,²⁾ ale i zcela nové rozdělení celého rakouského mocnářství (i zemí uherských) nepokládal Palacký za nemožné, a sice podle národností. Tak již v Kroměříži, tak v článku, jenž vyšel na konci 1849 v Havlíčkových Národních Novinách. Je známo, že to Palackému i všelijak vytýkáno...³⁾ Zamlouvatí neb zastírání netřeba nic z toho, co kdy Palacký chtěl a pověděl. Vysvětliti si toto odchýlení od historicky daných poměrů lze právě tím,

¹⁾ *Bohuš Rieger*, Ústava rakouská dle Fr. Palackého v l. 1848—49 (Památník).

²⁾ Takové seskupení navrhovali i jiní, Fridrich Deym již r. 1847, a to ve skupiny čtyři, uherskou, rakouskou, tyrolskou (Tyrolsko a Vorarlbersko), českou (Čechy, Moravu a Slezsko). Jeho odůvodnění je takové: Wir hätten dann... statt des ungarischen Landtags, dem man allein Aufmerksamkeit schenkte, noch drei andere grosse Staatskörper, die man beachten müsste. Dies aber mundet nicht — den Bureaukraten. Wir werden daher, so lange diese herrschen, kaum solche Dinge verwirklicht sehen. — Potom (1848) i jiní činili podobné návrhy.

³⁾ O této otázce v Kroměříži viz B. Riegra (Osvěta 1898, str. 11 a nyní též v Památníku). Návrh Palackého v ústavním výboru žádal i za připojení Slovenska k Čechám a k Moravě. — Ostatek věc po tom po všem, co dosud víme, není ještě dostatečně objasněna. Zdá se, že Palacký to tak nemínil, aby německé krajiny Čech a Moravy byly od těchto zemí odděleny, že však nebyl proti tomu, aby měly svůj sněm, tak že by ve skupině české — rozmožené o Slovensko — byly dva sněmy. Ale nebyl to určitý návrh. To vysvítá však teprv z dopisu Palackého poslaného Pražákovi r. 1874, když byl Herbst v říšské radě připomenul, že v Kroměříži byl Palacký hotov české Němce přidělití jinému sněmu.

že Palacký vycházel ze své idee státu Rakouského, jež se opírala o přirozené právo národnostní. Palackému historické právo summum bonum nebylo. Než sluší připomenuti, že Palacký v onom článku, jenž jedná přede vším o centralisaci a čelí proti ní a proto též proti oktrojované ústavě vydané v březnu 1849, tento návrh na nové rozdělení Rakouska přednáší spíše jako thesi *ad disputandum*.¹⁾ Po r. 1860 Palacký takové nové rozdělení na základě ethnografickém pokládal již za nemožné, nicméně ani tu nepopíraje, že by hovělo, kdyby jen bylo možné, jeho idej státu Rakouského nejlépe.

Onen článek v Národních Novinách má i jináče význam. Po jeho vydání byly Nár. Noviny zastaveny, a z Vídně přišel Palackému odpovědný list, brožura Helfertova²⁾ „Österreich und die Nationalitäten. Ein offenes Wort an Herrn Franz Palacký.“ . . . Za nedlouho vzdal se Palacký účastenství v aktivní politice úplně.

IV.

Žádná z ústav, které byly vypracovány, nebyla provedena, ani ústava Palackého, ani ústava Kroměřížská, ani ústava od vlády oktrojovaná.

Že po vítězství nad revolucí v Uhrách nastala vláda absolutní, v tom jest jakási logika událostí, jakož i v tom, že absolutismus po několika letech zase přestal po porážkách na bojištích hornoitalských. Po tolikerych zkušenostech a zklamáních, kterými jsme prošli od r. 1860, a zvláště nyní, kdy nastal tento hrozný úpadek parlamentarismu, který kazí celý veřejný život — také nákazou imitace, která z něho i k nám přichází a mezi námi se šíří — minulý absolutismus snad již se nám nemusí jeviti veskrze v tom světle, jako se jevil, pokud trval, těm, kdo byli zažili krátké svobody roku 1848 . . . Onen

¹⁾ Radh. III. 67. — Zde se navrhuje sedm komplexův neb národních grupp (a to pro celé mocnářství); co zde řečeno, není však ani dosti srozumitelné. Výklad přináší teprv r. 1865 Idea státu Rakouského (tamtéž 190), totiž jak to Palacký mínil r. 1849. Zde čteme: Já když ku prosbě neb. Havlíčka na konci r. 1849 podal sem do Národních novin článek svůj . . . odvážil sem se staviti ono skupení na základě čistě ethnografickém . . . A dále: O mně jakožto historikovi mnozí lidé ani dovítají se neuměli, kterak já mohl v takové míře zapřítí historické zásady . . . Však já uznávám, že od té doby . . . návrh ode mne 1849 činěný stal se již netoliko nevhodným, ale i nemožným; nejsemť při vši své doktrinárnosti nikoli tak urputným ideologem, abych politický plán sebe spasitelnější provésti hleděl proti tak říkaje 98 procentům veřejného mínění. Ale zásada rovnoprávnosti potká se proto v praktickém provedení svém s nesnázemi ještě mnohem většími nežli prve. — Celé místo má ráz jakési konfesse.

²⁾ Helfert ton toho spisku nyní po letech omlouvá (Památník 100).

absolutismus převzal některé úlohy od r. 1848 a také je provedl; nebyl to absolutismus tak nečinný, jako byl Metternichův, zvláště v pozdější své době; přinesl reformy v oboru administrace, přinesl reformy v oboru školství, zvláště nejvyššího; tyto zásluhou Lva Thuna. Než bylo to přece, abych užil ještě jednou jeho slov: bylo to na mnoze přece — une politique étouffante . . .

Jazyku českému popřál absolutismus aspoň nějaké místo ve škole (vlastenci před r. 1848 by to byli s povděkem přijali) a nevyklučoval ho z života veřejného úplně, ovšem více theoreticky než prakticky. Než k nepolitickému národnímu životu českému choval přece málo přízně.¹⁾ Rovně právo národů mohlo býti provedeno i za absolutismu. Provedením jeho byl by si absolutismus snad získal nesmírné zásluhy — o Rakousko. Avšak absolutismus, jenž se josefinismu namnoze vzdával, i v tom, v čem josefinismus přetrval Josefa (míním tu poměr státu k církvi): zde (v germanisaci) směr doby Josefovy přece v podstatě držel,²⁾ navrácuje se nadto také k policejnímu systému doby Metternichovy. V tom byl absolutismus nelogický.

Části této reakce jest i to, že se šlechta česká od národního života českého odvrátila téměř úplně. Zde šla reakce velmi daleko: bylo v tom cosi symbolického, když pánové čeští počali vystupovati z Musea. Když dnes na tyto věci pohlížíme nazpět ze stanoviska historického, ozývá se nám i tu neustále otázka: proč? — proč se tak dalo? Nějaké vysvětlení (neb v dějinách vše má svou příčinu, jejich průběh logický i — nelogický) nám poskytuje r. 1848, zejména jednání na sněmu Kroměřížském; nějaké vysvětlení nám dává i ono Tacitovské „in servitium ruere“: než úplně si to vysvětliti nedovedu; musím i tu opakovat, že plné vysvětlení by nám podati mohl jen vrstevník a zkušenost jeho.³⁾ Avšak faktum samo nám dosvědčuje vrstevník, a tento vrstevník jest — Palacký. Tuto stránku reakce Palacký těžce nesl, on, který byl přišel do Prahy v době Šternberkův, on, jemuž byl po boku stál v Matici

¹⁾ Zvláště charakteristické jest, jak se vláda chovala k Sboru pro zřízení Národního divadla, o čemž vypravuje K. Kadlec v Památníku (Fr. Palacký a české divadlo v Praze).

²⁾ Proti tomu se ozývá Palacký již r. 1849 v Nár. Nov. (Radh. III. 63).

³⁾ Tomek (Památník 84) uvádí jako příčinu „roztrže“ mezi Palackým a šlechtou (hned r. 1850 nastalé), že mu šlechta jako vůdci strany národní přičítala „úplné odchýlení se od předešlých snah o zachování základů státního zřízení zemského vedle připuštění živlů širších k účastnění se v konstitučních volbách, na místě čehož i návrhy výboru národního i potomního říšského sněmu ve Vídni a v Kroměříži směřovaly k ústavě zcela novotní“. — Jest to jistě svědectví velmi vážné, avšak přece nestačí, co tu řečeno, k plnému vysvětlení příčiny a následků oné „roztrže“.

i v Museu Jan Neuberk... Zdá se, že mělo to vše pro něho cosi osobně urážlivého. Palacký si stěžoval v době reakce na — infatuaci šlechty (tak to nazýval).¹⁾ I v tom bylo cosi symbolického, co se v Museum událo r. 1852, když Palacký při nových volbách (jednatelství byl se vzdal dříve) do výboru nebyl zvolen — v době, kdy v Museu byl zaujal podobné vůdčí postavení, jako mívával Palacký, policejní ředitel Sacher-Masoch, dilettant mineralog, kterého bychom za jiných poměrů snad počítali k mužům o Museum zasloužilým.²⁾ Možná, že

¹⁾ Mínenó tím, že šlechta uvěřila, že Palacký a jiní jsou nelojální, spiklenci, revolucionáři. Tak v dopisu Havlíčkovi r. 1852, kde Palacký dále podotýká: Vidíme to při sbírkách na divadlo naše; kdokoli z nich by k nám přiblížit se chtěl, byl by vyobcován z prostředka jejich (šlechty).

²⁾ Palacký to nazýval „vypuzení z Musea“. Roku 1853 napsal Havlíčkovi: Jsem vypuzen z davu života národního. — O těchto věcech srovn. též, co vypravuje Tomek v Památku. — Palacký byl se již r. 1850 vzdal jednatelství; byl však zase zvolen jednohlasně; i Sacher-Masoch dal mu hlas. Po druhé resignoval jako jednatel v únoru 1852. Podle protokollu ze dne 17. února Palacký ohlásil: dass er durch einige ausserhalb der Museums-gesellschaft gelegene Veranlassungen sich bewogen fühle, seine schon vor längerer Zeit gehegte Absicht durchzuführen und die Geschäftsleitung bei der Gesellschaft niederzulegen. Er danke dem Ausschusse für die freundliche Unterstützung bei der Führung seines Amtes und verspreche, die Anstalt, die ihm so werth und theuer ist, auch ferner nach Kräften zu unterstützen, namentlich die historische Abtheilung derselben. — Protokoll zní dále: Da Herr Fr. Palacký nach mehrfacher Aufforderung bei seiner Resignation beharrte, nahm der Verwaltungsausschuss unter Aussprechung des innigsten Dankes für die ausgezeichnete Führung der Geschäfte der Gesellschaft mit Bedauern seine Resignation an. — Dne 4. května ohlásil Neuberk, že skládá kurátorství Matice. Na jeho místě zvolen Šafařík a, když nepřijal, Purkyně. — Ve schůzi správního výboru dne 6. července ohlásil Neuberk svou resignaci na praesidentství Musea. Palacký prohlásil, že nikdo si v posledních letech nezískal o Museum takových zásluh, Šafařík vytkl jeho zásluhy o Matici, ale nežádali, aby na své resignaci ne-setrval; Šafařík jen pověděl, že by to učinil, kdyby nevěděl, že by to bylo nadarmo. Dne 22. července v sedění výboru navrhoval Sacher-Masoch za nástupce Neuberkova Kristiána Valdštejna. Palacký se vyslovil proti tomu namítaje, že hrabě není ani členem Musea; bylté zároveň s jinými vystoupil hned na poč. r. 1851. Sacher-Masoch odpověděl, že prý hrabě nařídil, aby příspěvek jeho vždy byl placen: „nur habe er gewünscht, dass sein Name nicht zur Öffentlichkeit gelange. Sei die Zahlung nicht erfolgt, so müsse dies auf einem Irrthume beruhen“. Ostatek prý stanoví dovolují voliti také nečlena. (Potom se ukázalo, že skutečně příspěvek za r. 1851 a 1852 nebyl zaplacen; bezpochyby ani zaplacen býti neměl). Sacher-Masochovi uloženo (H. Hofrath S. M. übernahm es), aby se hraběte písemně otázal, zdali by volbu přijal. Dne 29. července konalo se valné shromáždění a v něm nové volby; tehdy to bylo, že Palackému dány jen 2 hlasy, Sacher-Masoch však zvolen zase 49 hlasy. On potom navrhl volbu Valdštejna per acclamationem. Teprv v nejbližším sedění správního výboru 22. srpna ohlášen hrabě jako nový člen, vedle něho zároveň Mečséry a Jindřich Clam-Martinič; ve schůzi dne 5. října pozdravil Vocel nového předsedu: dass das Museum in eine Periode neuen Aufschwungs treten werde.

muž povahy méně neoblomné by se byl do nových poměrů přece nějak vpravil: avšak kdo by chtěl v té věci Palackého předělávati a takorčka opravovati?

Pro Palackého nastávalo — *otium*; míním tím, že by se byl musil vzdáti aktivní politiky, i kdyby byl chtěl v ní dále setrvat.¹⁾ Ale pro něho to bylo *otium cum labore*.²⁾ Palacký se vrátil k svému jen odloženému projektu — encyklopaedii. Avšak i zde se potkal s překážkami v Museu i v Matici, v té Matici, která kdysi byla z onoho projektu vzešla... I proto by se byl Palacký rozešel s Maticí a s Museem. Jestliže se namítalo, že by Maticе svými tehdejšími finančními prostředky na tento podnik nebyla stačila, nemyslím, že to bylo pouhé předstírání; ale byly i jiné příčiny, skutečné i předstírané.³⁾ Nastalo rozladění i mezi těmi, kdo dříve spolu souhlasili... Než neoblomnost Palackého se tu osvědčila. Důkazem jejím je později neodvisle od Matice vydaný Slovník Naučný.

Ta práce, ke které se Palacký hlavně obracel, byly jeho *Dějiny národu českého*. Jejich německý text byl před rokem 1848 dospěl k roku 1419; do r. 1860 pokročil až k smrti Jiřího Poděbradského (1471). Český text počal vycházeti r. 1848 a došel do r. 1860 též do r. 1471, než s mezerou od r. 1253 do počátku 15. věku... Jest známo, že Palacký psal dále jen česky, a že německý text jeho Dějin je překlad od jiných.⁴⁾

Po r. 1860 přibyl ještě jeden svazek, pátý, doba obou králů z rodu Jagellonského. Svého prvního úmyslu, vypsati celé dějiny české, Palacký se vzdal, ale i hranice, kterou si později vytkl; byl to r. 1620. Než i rok 1526 jest rok významný a důležitý. Dějiny končí se r. 1526 nejsou fragmentem.

Doba po roku 1848 do r. 1860 byla tedy věnována hlavně Dějinám, a to době husitské, době, kterou Palacký pokládal za nejdůležitější část dějin českých a kterou chtěl prvotně vypsati monograficky. Úmysl ten, sbírat totiž prameny pro takové dílo, byl jej přivedl r. 1823 do Prahy... Kvantitu (míním tím pro-

¹⁾ Havlíčkovi psal Palacký do Kutné Hory dne 2. května 1851: Přál bych si, abyste setrval. Ubohý národ potřebuje toho.

²⁾ Havlíčkovi Palacký roku 1852 navrhoval, aby napsal, jako již dříve byl na to pomýšlel, román. „Chceme-li býti národem, potřebujeme k tomu nejen dějin národních, ale také díla, ve kterém by se život národa zrcadlil, a také representace své v literárním světě. Jediný Walter Scott více by nám nyní prospěl nežli pět Žižkův, jelikož by ti ani co činiti neměli, ana mysl národu v kalu všednosti se brodí“ (Rodinné listy str. 24). — Havlíček se chýlil k jiné práci, totiž napsání ruské historie.

³⁾ Purkyně byl proti každé alfabetické encyklopaedii.

⁴⁾ Roku 1850 ohlásil Palacký zemskému výboru svůj úmysl vystoupiti nadobro z řady německých dějepisců. Zemský výbor se vyslovil proti tomu. O průběhu té věci *Gedenblätter* 121 sl.

dloužení díla až do nejnovější doby) nahradila kvalita, hloubka a bohatost právě té části Dějin, které složeny za absolutismu. A bezmála bych řekl, že za to musíme poněkud býti povděční absolutismu.

Palacký velmi brzy (již v letech prešpurských) přemýšlel o celém průběhu dějin českých. Mohli bychom říci, že u něho dříve byl celek než částí. Maje v úmyslu vypsati dějiny husitství, zjednal si hned názor o celých dějinách českých, odpověděl si na otázku, co jest jejich podstata, jejich hlavní obsah. Co nacházel, to vyslovil v pojednání složeném r. 1822 pro vídeňské *Jahrbücher*, ale potom vydaném až v *Gedenkbätter* r. 1874. Mnoho z toho, co tu řečeno, vrací se u Palackého až i v jeho nejpozdějších spisech, ač ne vždy beze změny.

Podstatu dějin českých Palacký r. 1822 nacházel v protívě národnosti české (slovanské) a německé a ve vědomí této protivity, tedy na straně české v sebevědomí národním. Tomu sebevědomí se tu připisuje taká síla, taká prozíravost, jakou by si byl Palacký přáti mohl pro svou dobu, jaká však v celé minulosti sotva byla v té míře a v té stálosti. Idea národnostní by byla bývala hlavní, dominující, konstantní ideou či silou dějin českých.

Myšlenka ta jest příliš jednoduchá, aby byla mohla Palackému stačiti pro budoucnost. V souhlase se svým základním filosoficko-historickým názorem a poznav Čechy pobytem v nich z vlastní zkušenosti, viděl později v dějinách českých netoliko protivu a spor, nýbrž také vzájemné pronikání se, a to živilu slovanských na jedné straně a na druhé římských a německých, ustavičné stýkání a potýkání se Slovanství s Římanstvím a Němectvím.¹⁾ A jelikož Římanství ne samo sebou, ale téměř veskrze jen prostředkem Němectva se Čechův dotýkalo (Palacký zde nejspíše má na mysli nejstarší dobu dějin českých), zakládají se dějiny české vůbec hlavně na sporu s Němectvem, ale také (jak praví Palacký hned dále) na zamítání i pojmání způsobů a řádů německých od Čechů, a to všestrannějším a pronikavějším nežli od Poláků. Český národ na rozdíl od Polabánů uhájil se ve své národnosti a zůstal slovanským, jakkoli mnoho německého do života svého pojal i duchovně zažil. A toho podle Palackého bylo třeba. Řády politické a společenské, které u Slovanů v jejich dávnověkosti nacházel, jakkoli se mu líbily, musily i podle něho změnit se, měl-li Slovan se udržeti tam, kde se stýkal se světem cizím. „Neměl-li konečně zahynouti, musel i Slovan postupem věku zjinačiti způ-

¹⁾ I. 1 str. 9 a 12, potom zase 117 sl. Cituji podle prvního vydání. — Později vyložena věc zase v polemickém spise *Das Hussitenthum*.

soby své a přimísiti živilův římských i německých do národního života svého.“ — Snad by se mohlo pověděti krátce, co Palacký vyložil obšírněji: částečná germanisace zabránila úplné... Avšak jestliže této věty nenacházíme u Palackého samého, vyslovil on jinou, jak praví, paradoxii. Byl toho mínění, že jest to „staroslovanský způsob politie“ (ona obecná svoboda, ona rovnost všech před zákonem a právem, vrchní vláda sněmům odpovědná, onen — lze-li tak říci — selfgovernment), že staroslovanské řády to byly, po kterých v té době, když počal psáti své Dějiny, toužili národové germánští i románští. Očekával tedy, v té věci poněkud podoben slavjanofilům ruským, ač bezpochyby od nich neodvisle, jakési poslovanění západní Evropy.¹⁾ A v tom se zároveň také zračí politické smýšlení jeho.

Palacký vyměřuje takto hned na počátku svého velkého díla hlavní obsah dějin českých, postavil se na vyvýšené stanovisko dějin kulturních v širším a vyšším toho slova smyslu. Neb co je tím řečeno jiného, nežli že Čechové i Němci (jakož i Poláci) náleželi do oblasti či sfery téže kultury,²⁾ té, která podle něho vznikla synthesí (Palacký praví spojením a ujednocením) křesťanství, hellenismu a politických institucí, které se vyvinuly ve státě římském?

Protivu Slovanství a Němectví nezakládá tedy Palacký tak na rozdíl dvou kultur, jako na protívě národních povah; proti Němci výbojnému stojí mu mírný Slovan; proto mezi Němci panství a poddanost, nadpraví a kroměpraví, pán a parobek, šlechtic a poddaný; u Slovanů, a tudíž i Čechů, stejnost práv a rovnost stavů,³⁾ způsob vlády patriarchální a v základu svém pouze demokratický... I když této staroslovanské a staročeské idylle⁴⁾ (i všelidskou idyllu lze najíti u Palackého, připomínající, že Palacký se ještě narodil v tom století, jemuž náleží Rousseau), jejímž spolupůvodcem jest Herder, od našich

¹⁾ Str. 14, 177. Opakováno v Hussit. 89. Ironie des Schicksals!...

²⁾ Leda že se připouští možnost vlivu kultury řecké na Slovan v době prastaré (str. 78). Tím by se prý vysvětlila ona „prvověká vzdělanost“, kterou Palacký Slovanům připisuje. Vedle oné možnosti klade možnost druhou: samostatného, tedy od antiky neodvislého vývoje. Budoucnost měla však podle něho jen jedna osvěta, ta totiž, která ze starověké vzešla (str. 229). — K tomu lze dodati, že Slovanstvo skutečně bylo, avšak později, dvoji kulturou — obojí pochází však ze starověku — rozděleno na dvě polovice. Srovn. *Th. Zigel* v Památníku str. 509 (Palacký jakožto historik slovanského práva).

³⁾ Ale velmi brzy vystupují předchůdceové potomního vyššího šlechtictva (str. 200).

⁴⁾ Na str. 180 se cituje *J. G. Wirth*, jenž ve své *Geschichte der Deutschen in der Urzeit* se vyslovuje proti idylle staroněmecké. — Srv. k tomu, co praví Jos. Kalousek v Památníku str. 211.

buditelův, také od Palackého, tak ctěný a milovaný, učitel a buditel jich všech, nedáváme plné viry, úloha Palackým dějepisu českému vyměřená zůstává v platnosti (i zde vyslovil problem, dal program práce), úloha vyšetřiti, co bylo u nás přijato z toho, co velký proud dějin (ať již politických, ať již ostatních) k nám přinášel, a jaké to, co bylo přijato, nabylo u nás částečné tvárnosti zvláštní, úloha, jaká také dějepisce jiných národů očekává, také u nich (podobně, jak u nás by spíše býti mohlo, nežli skutečně jest) vzbuzující rozličné směry a školy.

Tak, co se týče dějin staré říše Francké, jejíž politické rády byly recipovány ve větší neb menší míře všude, jak daleko sáhá oblast západní kultury v Evropě,¹⁾ stojí proti sobě ti, kdo, pokud jen lze, vše odvozují z kořenů římských (tak činí často Francouzové, neb tyto dějiny jsou jim i Němcům společné), a ti, kdo skoro vše již nalézají (a jsou to často Němci, ac ne všichni) v rádech staroněmeckých, jak je vylíčil Tacitus. Než zde se též dotýkáme rozdílu nevýhodného pro dějepisce českého. Dějiny francké a německé český dějepisec zná neb aspoň má znáti; ku poznání doby staroslovanské nepřichází mu však na pomoc žádný Tacitus; a v dějinách staročeských některých pramenů, kterých jsme jindy užívali a ze kterých jsme se při tom těšili, třeba bude vzdáti se již úplně.

Co naznačeno hned na počátku prvního svazku, to se pak vrací a provází nás až do konce 2. jeho části, vydané česky r. 1854. V zevnějších dějinách převládá stopování styků s říší Německou, ve vnitřních vylíčení staroslovanské ústavy (Palackým z části více předpokládané nežli všude dokázané) a jejích proměn, pokud ještě staroslovanský ráz její převládal. A třeba již pramenů přibývá, obtiže nicméně nepřestávají. Palacký jich ani sobě ani čtenáři nezamlčuje; „podrobné líčení celého ústrojí vlády neboli administrace politické i soudní za doby té má — podle něho — veliké do sebe nesnáze; ani za úsilím zpytatelův sebe snažnějším bude moci podařiti se kdy úplně.“ S těmito nesnáze jest zápasiti každému badateli i po Palackém, ale každému usnadněna práce zásluhou Palackého již tím, že on, jakož vůbec formuloval hlavní problem dějin českých, tak i zde vytkl otázky a úkoly podrobnější anebo

¹⁾ Srovn. co praví Palacký sám o říši Francké (str. 225). Místo i jinaké zajímavé. Evropa se dělí kulturně na dvě polovice, jejímiž hlavními městy, lze-li tak říci, jsou Řím a Cařihrad. Palacký zde vylučuje možnost, že by hranice obou polovic se byla vydařila tak, že by se Slované všichni byli dostali do polovice východní; říši Velkomoravské by byla připadla na Východě úloha, kterou měla na Západě říše Francká. Že se to nestalo, to způsobil vpád Maďarův.

se jich aspoň dotkl. Ve vědecké práci často záslužné jest již položení otázky, a někdy i záslužnější než nalezení odpovědi. Co najdeme v 2. části prvního dílu otázek, co odpovědi, odpovědi konečných neb aspoň prozatímních, co popudí k další práci a pokynů pro ni! Mezi takovými pokyny zvláště důležitou je upozornění na srovnávací metodu.¹⁾ Skoumatel český (praví Palacký) musí světla, kterého se mu doma nedostává, hledati v cizině a oznamovati se se zákony i s obyčejí jak sousedních, tak i jiných příbuzných národův, věda, že jako žádný jednotlivý člověk, tak ani národ žádný pod sluncem nikdy tak samostatným nebyl a není, aby co do způsobův a obyčejův byl sobě neosobil více neb méně od pokrevníkův a sousedův svých.

Takový pokyn dán byl Palackým již r. 1837 v pojednání o právu staroslovanském, otištěném v ČCM. a potom vřazeném mezi přílohy 2. části 1. svazku Dějin, ve kterém srovnávací metodou hledá staroslovanských živlův práva a zřízení staročeského. Tou metodou bude dlužno pracovati dále a při tom podle základní povahy dějin českých, Palackým stanovené, obracet se nejen na Východ, nýbrž již i v té době na Západ, abychom poznali, odkud se vzaly ty změny, které již tato doba (neboť že byly již v ní, na to Palacký nezapomněl) přinesla a způsobila. Možná, že již doba obou Boleslavů, I. a II.,²⁾ obsahovala změny neméně důsažné nežli potom doba obou Přemyslů, zvláště Přemysla Otakara II., jemuž věnována kniha VI. na počátku 2. dílu Dějin (v českém textu dodaném r. 1875 a 1876).

Knih šestá (II. 2) náleží k nejpěknějším částem Dějin; v ní přichází k platnosti jak kritika pramenů a novějšího dějepisectví, tak i umělecká stránka spisování historického; tato však ne tak v kompozici celé knihy, jako v jednotlivých částech, zejména všude, kde se líčí osobnost tohoto největšího Přemyslovce. Vypsání jeho dějin jest tu zároveň jeho apologií.³⁾

A to dovoluje i dále větší hojnost a povaha pramenův ve spojení s kritikou a uměním historika. Co Palacký ohlásil již ve Würdigung (v kritice Zbraslavské kroniky), co provedl ve

¹⁾ *Herm. Jireček*, Palackého práce o dějinách právních (Památník), kde se praví, že pobudka k těmto studiím přišla Palackému z prací polských, zejména Maciejowského; ovšem to byla namnoze pobudka k polemice s Maciejowským. — Více o metodě Palackého pověděl Th. Žigel (tamtéž); než nelze se srovnati se vším, co tu řečeno.

²⁾ Srovn. Hussit. 80.

³⁾ O Přemyslu Otakarovi napsal již r. 1819 Palacký do svého denníka: Charakter Otakarův šlechtější, nežli se vůbec míní. — Srovn. dále také polemický článek proti Koppovi v AAZ. 1846 (Zur böhm. Geschichtsschreibung 155).

zvláštním pojednání r. 1831, to najdeme potom zase v Dějinách: vyličení Závise z Falkenštejna a zároveň apologii jeho, ovšem ne zrady jeho proti velkému králi... Prameny nověji přibylé tento obraz doplnily, ale nevyvrátily ho.¹⁾ Máme tu zároveň příklad, kolik z toho, co v díle Palackého podrželo cenu dodnes, mělo dříve také ještě cenu novosti. Jinde tam, kde jeho líčení je rázu apologetického, mohl se odvolati na předchůdce, jako u Karla IV. na Pelcla. Palackému se ovšem zdálo ještě v posledním roce jeho života, že s Němci je darmo se hádati o Karlovi IV.; zdá se však, že brzy nastane potřeba hádati se o Karla IV. s Čechy... Druhý díl Dějin byl dodán v českém textu nejpozději, r. 1875 a 1876. Doba, které věnován, doba posledních Přemyslovců a doba Lucemburků až do začátku 15. století, je tak bohata postavami i událostmi, že, nemýlím-li se, jeden díl k vyčerpání nestačil. Po vydání 1. části I. dílu (1848) Palacký byl poodložil nejen 2. jeho část, nýbrž také celý díl druhý a obrátil se k zpracování jazykem českým hned té doby, která jej od prvopočátku nejvíce vábila a poutala.

Je to doba husitská. Než mělo to bezpochyby také příčinu jinou. První část 2. dílu Dějin, končící se r. 1419, byla vydána již r. 1845 pod vládou censury. Bylo by dlouho vypravovati, jaké překážky jako jiným, tak i Palackému přicházely od censury.

Při tomto svazku censura zakazovala, ale i rozkazovala.²⁾ Král Sigmund se neměl zardíti (to místo Palacký však uhájil), při líčení odsouzení a smrti Jeronymovy nesměl spisovatel ponechati slovo Poggiovi, a do charakteristiky Husovy k některým nezcela příznivým rysům vytčeným Palackým samým přidala censura ještě „tvrdošijnost a svéhlavost“. V českém vydání z r. 1850 tato barva přidaná štětcem censury zase zmizela, a při výslechu a upálení Jeronymově ustoupil spisovatel před humanistou. Než ani těmito změnami (namnoze tedy restitucemi) nenabyl třetí díl Dějin své poslední podoby. Nedlouho po polemice s Höflerem (1868) vyšel v novém, rozšířeném vydání (1870—72).

Palackému je doba husitská nejdůležitější dobou českých dějin, protože jest významu universálně-historického. A význam ten, ohlašující se hned ve sporech o Wiclefovo učení na počátku 15. století, záležel podle Palackého v tom, že se již tu

¹⁾ Srovn. Jos. Šusta Závise z Falkenštejna Č. Čas. Hist. I.

²⁾ Do toho svazku vídeňská censura se chovala dosti šetrně (ziemlich glimpflich), jak praví Palacký sám (ZBG. 94, kde o tom více). — Nyní viz také Památník (K. Köpl, Palacký und die Censur).

zjevily protivy katolictví a protestantství.¹⁾ Rozdíl obou se pak vytýká způsobem, ke kterému by se theologové sotva přidali. Než Palacký nechtěl psáti se stanoviska theologického.²⁾ On nedefinoval katolictví a protestantství, nýbrž jen vytkl jejich difference, a to zase jen v jednom momentu, který se mu však zdál býti zvláště důležitým, ba nejdůležitějším. Palacký se tu postavil na stanovisko filosofie dějin, své filosofie dějin, jež mu byla částí jeho filosofie vůbec.

Palacký v dějinách jako každý historik hledal kausální spojení, ale on v nich nacházel také spojení teleologické, tendenci ku pokroku, který se však dostavuje zápasem a vyrovnáním protiv. Základní myšlenku své filosofie dějin vyložil Palacký ve svém německém spise r. 1868 (Das Hussitenthum) a potom zase v rozšířeném vydání třetího svazku Dějin. Avšak nebyly to tehdy u něho myšlenky zcela nové; jejich zárodky a klíčení jsou starší než Dějiny jeho, a najdeme je u něho již v letech přešpurských. Myšlenka pak, že jak v přírodě, tak i v člověku a ve všem člověčenstvu vládnou síly dvojité,³⁾ není jemu zcela zvláštní.

Vyskytuje se ve filosofii současné s jeho mládím⁴⁾ a vyvinula se u něho jak popudem z této filosofie, tak samostatnou prací duševní, čímž se také vysvětluje, že i někteří jiní dějepisci, vrstevníci Palackého, nevyjímaje ani nejnámennějšího německého, Ranke, jináče od Palackého tak rozdílného, měli filosofii dějin v některých stránkách podobnou. — Ona polarita sil, ony dvojité síly neznámají však Palackému úplně protivy; jsou to síly proti sobě stojící, ale každá z nich jest podle poměrův a doby oprávněna. Dějiny vznikají jejich zápasem, pokrok v nich ne plným vítězstvím jedné neb druhé, nýbrž vzájemným pronikáním. Za příklad připomeňme si to, co tvoří podle Palackého podstatu dějin českých vůbec. A s tohoto historicko-filosofického stanoviska vykládá Palacký též význam té doby dějin českých, ve které mu dějiny ty nabývají významu universálně-historického.

V katolictví a protestantství, kterážto dvojice se podle něho počíná v dějinách českých na počátku 15. století, viděl takovou nad jiné důležitější dvojici principů či sil, totiž na jedné straně autority, na druhé rozumu a svobody. Když první

¹⁾ Dějiny III. str. 8 (podle vydání z r. 1877). Širší výklad v *Hussitenthum*.

²⁾ To praví sám v *Hussitenthum* 2.

³⁾ Jos. Kalousek. O vúdčích myšlénkách v histor. díle Palackého (Památník 192).

⁴⁾ Na Schellinga upozornil Kalousek 192.

princip došel nadvlády až škodlivé, vystoupila v Janu Husovi síla druhá . . .

Svoje mínění, mám-li se ho dotknouti, jsem již naznačil: všechny podobné formule, i když je v nich tolik pravdy jako v těch, jež si našel Palacký (byly by i jiné možné, jako akce a reakce), plnosti a bohatosti dějin nevystihují.¹⁾ Filosofie dějin Palackého, jeho základní myšlenka o dvojíých silách a jejich pronikání, jež pak znamená pokrok, má však do sebe také cenu methodickou: učí poznávati to, co bych nazval historickou nutností, vede poznáním této historické nutnosti k historické objektivnosti, ne k té, která se u poctivého člověka rozumí sama sebou, nýbrž k objektivnosti, lze tak říci, vyšší, varuje před jednostranností v posuzování a odsuzování zjevů a osob historických, a také — učíme-li se snad někdy přece něčemu od historie — před jednostranností v jednání veřejném, t. j. v životě politickém . . . Onu vyšší objektivnost najdeme u Palackého také při oceňování katolictví a protestantství, ač není při tom nikde pochybnost, který z obou principů on sám cenil výše, ani nehledě k jeho osobnímu poměru ku protestantství. V tom smyslu psal Palacký o dějinách českých jako protestant. Bylo by si jen přáti, aby i jiní, ať si již přicházejí z té neb oné strany, dostali se na podobné stanovisko, třeba někdy i jinou cestou, nežli ho došel Palacký . . .

Také, když potom Palacký vypravuje o stranách husitských, poznáváme hned, že jeho sympathie se kloní k Táborům, tedy k straně radikální. Není to nedůslednost. Palacký přítelem radikalismu nebyl. Hned r. 1826 najdeme v dopise Kollárovi pozoruhodné místo proti těm, kdo nesmyslnou a duchaprázdnou přepjatostí samo jméno patriotismu zhanobili.

Jeho filosofie dějin pokládala samovládu a nadvládu jedné síly za pramen zla. Tak podle něho ze svobody slovanské snadno vzniká nesvornost a anarchie, z výbojnosti německé (snad bychom tu mohli mluvit také o síle, jež tvoří státy) pochází útisk, křivda a ono právo, jež jen na moci se zakládá. Z toho však neplyne, že historik musí zůstatí naprosto nestranným, že má ustoupiti úplně do pozadí. Palacký nepsal s touto chladnou objektivností. — Radikalism Táborův, jak je líčí Palacký, byl jemu proto sympathický, že plynul ze zásad, že byl zásadami dán a že to byly zásady, které Palacký cenil sám. — Palacký byl však přece nepřitelem radikalismu, onoho prázdného radikalismu, jenž neplyne z programu, nýbrž programu teprve hledá, ač-li se vůbec nespokojuje negací anebo prázdnými formami radikalismu, abych tak řekl abstraktního,

¹⁾ Srovn. co praví Kalousek na str. 192 v pozn.

radikalismu a priori, radikalismu, jemuž důležitější bývá symbol než věc.¹⁾

K první části 4. dílu (1439—1457), vydané r. 1857, byl si Palacký připravil půdu mnohem dříve pojednáními hned v prvních ročnících Musejníků; po 3 letech (1860) následovala 2. část, vláda krále Jiřího.

Palackého Dějiny nabývají, jak již řečeno, často rázu apologetického; jejich heslem by mohlo býti: pro populo bohemico. Tak Palacký sice nám vytýká některé nechvalné stránky české národní povahy,²⁾ nezdrželivost a nestálost, ve štěstí bujnost, v neštěstí brzkou malomyslnost, než také jí hájí proti krivým výtkám jiných; Palacký obrátil se dvakrát k té době, ve které spatřoval „vrchol českých dějin“, také proto, aby ukázal, že dějiny české té doby nebyly „vesměs poblouzením, kteréhož litovati, za kteréž se stydětí slušelo“; a což toho více.

Druhá část 4. dílu jest psána pro Georgio regé. Tohoto krále českého Palacký netoliko velice si vážil, nýbrž také miloval. A proto i zde v Palackém přichází k platnosti — a snad více než kdekoli jinde — „dějepisný umělec“.³⁾ „Co požadovali od věkův nejstarší myslitelé o věcech státních (praví Palacký), aby totiž panovníkem býval, kdo ku panování byl nejspůsobilejším, splnilo se za doby této v míře vrchovaté.“ Zdá se, jako by byl Palacký ve svém králi Jiřím nám byl zároveň zosobil svůj ideál panovníka a vladaře. S přátelské strany bylo pověděno, že Palacký vložil do svého Jiříka něco ze sebe sama, že jej při tom idealisoval.⁴⁾ Tomu lze přisvědčiti. Ono idealisování má však, zdá se, ještě jiný původ; je to snaha, vypracovati postavu krále Jiřího tak, aby v ní vystoupil patrně jeho význam v dějinách. Než Palacký sám praví: král Jiří stal se, *snad mimo vědomí a vůli*, zástupcem a hajitelem novověkosti. Jest to věta velmi pozoruhodná. Význam Jiřího a jeho vlády v dějinách tedy nezáležel na jeho vůli, aspoň ne výhradně.⁵⁾ Ostatek apologie Palackého má do sebe

¹⁾ Srovn. Masarykova Havlíčka str. 198.

²⁾ I. 1 str. 220.

³⁾ Toho výrazu užil Palacký v předmluvě k 1. svazku.

⁴⁾ E. Denis (La Bohême pendant la seconde moitié du XVe siècle str. 22) praví: „M. Palatský . . . avait mis dans Georges quelque chose de lui-même, de sa propre foi et de son enthousiasme; le portrait qu'il a tracé du roi a quelque chose d'idéal.“ Proti tomu klade Denis, ale ne jako protivu, Jiřího Tomkova, který je (tak by byl mohl Denis pověděti jedním slovem) realističtější. — Opak Jiřího Palackého je Jiří Bachmannův. Denis, jenž si ostatek prací Bachmannových velmi váží, praví o něm: M. Bachmann a pour Georges une haine personnelle.

⁵⁾ Srovn. také, co pověděl Palacký v závěrečných úvahách o vládě Jiřího (str. 580): „nepostačuje zřetel obrácený pouze na osoby, a ne spolu na poměry a zásady.“

vždy více pravdy než líčení, které by, pocházejíc z nenávisti, přinášelo obraz králův ve všem obrazu Palackého odporující, nehledě ani k zpozdilým výtkám proti králi Jiřímu, jaké jsme slyšeli nedávno u nás. Král Jiří — to ukázal Palacký — patřil k nejznamenitějším panovníkům českým, zůstane chloubou českých dějin, a není těmto dějinám hanou, jestliže se v nich jednalo (tak bychom mohli význam jeho vlády krátce naznačiti) na sklonku středověku (Palacký v tom spatřuje známku novověkosti) o sekularisaci státu.

V.

Palackému Dějiny národu českého byly životním úkolem; a měly samy svůj úkol: byly složeny ve službě národa; měly býti prostředkem k jeho probuzení a vychování, byly napsány pro jeho poučení. Palacký věřil, že jednotlivci a národové se mohou z historie učiti, a žádal, aby se učili. Takového mínění o didaktické a paedagogické ceně historie došel již ve svém mládí a při něm setrval. Z toho plyne způsob, kterým jsou Dějiny psány, jejich vřelý ton, jejich (pravím to bez výtky) subjektivnost. Palackého Dějiny jsou zrcadlem nejen české minulosti, nýbrž také zrcadlem velkého muže, jenž je složil, i doby, ve které je skládal, ale také již té doby, které náleží duševní vývoj jeho až k oné časné, mužné dospělosti a hotovosti. Z té doby přinesl si Palacký svůj názor světa do té doby, kdy počal psáti Dějiny. To vše — bohatost látky, kritické její zpracování, jednotné pojetí, ušlechtilá tendence, krásná forma — jim dodává zvláštní ceny, pro kterou nemohou upadnouti v zapomenutí, tak aby náležely jen literární historii. Dějiny Palackého zůstanou knihou oživující a živou, podobně jako dílo Gibbonovo neb Macaulayovo.¹⁾ Takové místo mají ve světové literatuře. Pro nás jsou více.

Když vyšla r. 1867 2. část 5. (posledního) svazku Dějin, Pertz, spoluzakladatel monumentálního díla, sbírky pramenů Monumenta Germaniae historica, psal Palackému: „Empfangen Sie meinen herzlichen Glückwunsch zum Abschluss Ihres grossen vaterländischen Werkes. Exegi monumentum aere perennius — ist Ihr unvergänglicher Wahlspruch.“

„Exegi monumentum aere perennius“ je citát tak často užívaný, že trati ve svém významu. A přece netratí při díle, jako je Palackého, a když domyslíme ty myšlenky, které vzbuzuje báseň Horácova. V té básni sebevědomě praví básník dále, že tak dlouho potrvají básně jeho, jak dlouho potrvá Řím,

¹⁾ Musím na některých místech opakovati, co jsem již pověděl jinde (Č. Čas. Hist. 1898 číslo 1.).

Řím starého věku, klassický Řím Joviše Kapitolského . . . Více pro sebe nežádal a nevěděl ani, co by více mohl žádati, než toto: tak dlouho žiti v díle svém:

. donec Capitolium
scandet cum tacita virgine pontifex.

A dostalo se mu více, než pověděti dovedl. Již dávno nevystupuje vzhůru ke Kapitolu Vestálka, a přece ještě žijí básně Horácovy, přetrvavše starověký Řím, a my všichni jsme četli ve škole verš: Exegi monumentum . . . Co v tom všem řečeno? Starověký Řím a starý římský stát dávno vzal již za své, ale dosud žije dílo ducha římského.

Ten úkol, který si vytkl již mladý Palacký — vypsání Dějin českých — ten úkol mu bylo dáno provésti (aspoň do konce středověku); zde bylo dílo vykonáno, které potrvá; zde máme program vyplněný a provedený . . .

Palacký dal sobě (ale i nám) program práce kulturní, vyslovil problémy politické pro sebe, pro nás i pro Rakousko; pro Rakousko ideu státu Rakouského, Rakouska jednotného, a přece svým národům plnost zvláštního bytu národního poskytujícího. K tomuto problému se vrátil Palacký sám po r. 1860.

Roku 1860, téhož roku, kdy vyšel Palackého král Jiří, počal vycházeti Riegrův Slovník Naučný; bylo to znamení doby. A rok 1860 přinesl ještě jiné znamení doby: diplom říjnový . . . Přípravovalo se vystoupení z passivní politiky (ne dobrovolné, nýbrž reakcí uložené), návrat k aktivní politice. A jako při Slovníku Naučném, tak i zde Palackému po boku stál Rieger. Moje upomínky sáhají do té doby . . . My, kteří jsme od starších slyšali vypravovati, třeba hlasem utlumeným, o roku 1848, my jsme již počali chápati důležitost toho, co se připravovalo, a my jsme potom také již spolu prožili jakési politické: aurea prima sata est aetas . . . Byla to doba, kdy jakýmsi nevyslovným kouzlem provázena byla jména: Palacký a Rieger.

Než pro nás ona dusící politika reakce nejdéle potrvála. První prosba naše, ještě před vydáním císařského diplomu, byla prosba za volný hlas, za svobodné slovo, prosba, která se nesla až k stupňům trůnu. Byla to Riegresem sepsaná petice za povolení žádosti o žurnál, žádosti orgány vládními dlouho odmítané, petice, kterou na prvním místě podepsal Palacký, a kterou do Vídně nesli Rieger a Macháček.

Tato petice jest však více než petice za žurnál, jest to mužné slovo v pravý čas a na pravém místě; jest to zároveň program.¹⁾ V petici té se žádá za českou školu, za volnost

¹⁾ Černý II. 822. Tato Riegrova petice jest klassický kus naší politické literatury, té, která vzniká s událostmi a přece má také cenu trvalou.

pro vývoj českého umění (totiž odstraněním překážek, jež kladeny do cesty sboru pro vystavění Národního divadla již roku 1849 založenému,¹⁾ za uvolnění Musea a Matice od tlaku na nich spočívajícího, za práva jazyka českého v úřadě a na soudě. Jest to program, ale nepolitický, neb ani rovnoprávnost jazyková není tu, jako je dnes, otázkou politickou, nýbrž petice žádá, aby české strany (o německé se nestará) měly úředníky jazyka českého znalé, protože je to užitečno a potřebno pro strany i pro veřejnou službu.

Co v té petici je přece politického, je vlastně jen zmínka o rozmnožené říšské radě, jež před podáním petice byla svolána.²⁾ Petice si stěžuje, že mezi členy rozmnožené říšské rady nebyl ani jeden, jenž by náležel „původem a jazykem a spolu i národním vědomím k národnosti československé“. Když si vzpomeneme, že v rozmnožené radě byl hr. Jindřich Jaroslav Clam-Martinič, a když přiběříme z petice ještě místo, jež zní: „národu československému jest potřeba veřejného orgánu tím patrnější, čím více na jevě jest, že šlechta jeho, kteráž by vlastně historicky povolána byla, co prostředník přání lidu svého u nejvyššího trůnu přednésti, této krásné úlohy fakticky se vzdala; v tom . . . odcizila se šlechta svému národu téměř docela“ — vidíme, jak hluboké bylo toto odcizení.

Kdo potom (1861) zprostředkoval sblížení mezi Riegre a Clamem-Martiničem, a jak se to stalo, bylo nám nedávno podrobněji pověděno.³⁾ I to mělo pak cosi symbolického do sebe, že r. 1861 Clam-Martinič zvolen za praesidenta Musea, a Palacký zase za člena výboru.

Kolik účastenství při vedení české politiky měl v nejbližší době vedle Clama a Riegra Palacký, nedovedu pověděti. Česká politika se vracela k historickému právu, k státoprávnímu programu stavovské opposice r. 1847, Palacký theoreticky ve svém největším a nejdůležitějším politickém spise, složeném roku 1865, setrval při své ideji státu Rakouského, leda že se vzdával svých návrhů na ethnografické rozdělení a seskupení

¹⁾ Karel Kadlec, Palacký a české divadlo v Praze (Památník). — Zde zároveň mnohé podrobnosti o poměru (vlastně nepoměru) šlechty k národnému životu českému po r. 1850.

²⁾ Zahájena byla 1. června, petice podána císaři 18. června 1860.

³⁾ Byl to Tomek. O tom máme jeho vlastní svědectví. V. V. Tomek, Styky mé s Palackým do r. 1862 (Památník). Nedlouho před tím (v prosinci 1860) vyslovil se Palacký v dopise Petru Chlumeckému pro to, aby — ne sice šlechtě jako šlechtě, ale velkostatkářstvu poskytl se výhodnější politické postavení (politische Vorzüge), očekáváje však, že větším právům odpovídají budou také povinnosti (die correspondirende Pflicht der Pflege höherer Nationalinteressen, Kunst und Wissenschaft), tedy podobně, jako bylo před r. 1848. A zde Palacký podotýká, že chování šlechty po r. 1848 bylo pro něho urážlivé.

zemí mocnářství našeho, vzdával prakticky, ale nevzdal theoreticky ani v té době úplně. Skutečný průběh odchyloval se však čím dále tím více jak od státoprávního programu české politiky, tak od Palackého idee státu Rakouského.¹⁾

Rokem 1861 se počíná nová doba aktivní i passivní politiky české, dosud neskončená. Z té doby jen dvou věcí se mímím ještě dotknouti.

Brzy se počaly tvořiti strany, nejprve strana mladočeská. — Palacký toto dvojení těžce nesl a odsuzoval, shledávaje v něm jen nové doklady k staré nesvornosti slovanské. Než on sám byl roku 1848 napsal v úvodu svých Dějin, že „každý skutek dějinný na zápasu, tudíž na sporu dvou stran záleží.“

¹⁾ Viz nyní zvláště velice cenné pojednání *Boh. Riegra*, Ústava Rakouská dle Frant. Palackého v l. 1848—49 v Památníku. (Moje přednáška byla napsána dříve, nežli jsem četl tuto práci.) Zde se praví (str. 641): „Nechť theoreticky možnou jest hádka, zdali návrhy Palackého z r. 1848 a 1849 vycházejí ze státu složeného (federovaného) nebo jen decentralizovaného, naopak zcela jasno jest, že poměr jejich k programu historického státního práva českého je negativní; že t. zv. federalistický program Palackého v této době nikterak se státoprávním v jedno srovnati se nedá. Shoda obecného programu federalistického či autonomistického se státoprávním za jistých poměrů je možna; mohou na čas hledati v sobě vzájemnou podporu, vcházejí v alliance či koalice . . . avšak v základní podstatě i v posledním útvaru svém zůstávají v Rakousku nutně rozdílnými. Při té podobě, jakou Palacký v letech 1848—49 navrhol, nutno říci, že Palacký nikterak nezůstal státi na programu státoprávním; on aspoň od zahájení konstituujícího sněmu říšského podržoval historický program *česko-státoprávní* modernímu a širšímu programu *rahousko-federalistickému*.“ — A potom dále (str. 643): „Proto přece není dovoleno prostě říci, že by Palacký r. 1848 vůbec nebyl přikládal váhy historickému státnímu právu a jeho programu, jenž zprvu byl u nás formulován drem Braunerem ve Pražských peticích . . . Avšak Palacký zprvu přidržoval se programu tohoto spíše z pohnutek národnosti, nežli z důvodů historismu a pragmatického práva . . . Proto, když program státoprávní bouřemi svato-dušními byl ztroskotán, a když na půdě sněmu říšského slibováno si aspoň dobytí svobod politických i národních, Palacký nemeškal podati nám program nový, jenž jinými způsoby zabezpečiti měl naši národní samobytnost . . . To byla vlastní doba jeho samostatné a státnické působnosti, jaká později tou měrou se nevrátila.“ — Pojednání B. Riegra je věnováno Palackému v roce 1848—49. Než na konci se dotýká také doby pozdější (str. 644): „V letech 60. zase znenáhla (ne hned) začal u nás rozvíjeti se program státoprávní. Historická šlechta sama jediná osvědčila jej hned v dubnu 1861 a tím dala nám teprv podnět k tomu; sblížení mezi Jindř. hr. Clam-Martiničem a národními poslanci stalo se základem ke společnému postupu na půdě práva historického, která prve byla námi opuštěna. Tu také Palacký napotom účastnil se nového směru . . . Ale i potom přál si vlastně jen přízpůsobiti svůj starý program novým poměrům.“ — Program Palackého, jak vyložen ještě r. 1865 v Id. st. R., vlastně logicky se nesrovnává s passivní politikou, jako program ryze státoprávní by vlastně vylučoval politiku aktivní před uznáním jeho. Skutečná politika šla však jinými cestami. Starý program Palackého ukázal se vždy přece mocnějším, konečně i proti jeho vůli.

Roztržka se vztahovala též na poměr k šlechtě. To se odvrátiti nedalo, aby se strany nedostavily dříve nebo později. Avšak, mám-li se na to odvážit, abych dějiny opravoval: snad litovati jest jiné věci, že totiž u nás nevznikla strana opravdu konservativní. Stranou konservativní míním stranu opravdu konservativní, totiž českou proti německé, *do* které (netoliko *ke* které) by byla náležela též šlechta v Čechách, ne již veškera, ale ta část její, jež šla s Clamem-Martinicem. Tak by bylo snad přece nastalo to, co bylo programem Palackého před r. 1848, co navrhol Palacký Bedřichovi Deymovi r. 1846. Ze šlechty v Čechách by se byla stala národní aristokracie, šlechta česká. Co se z této části programu Palackého přece dostavilo, to bylo vždy přijímáno s vděčností a uznáním nemějším než před r. 1848.

Palacký sám od šlechty vždy očekával, že bude „plniti své povinnosti k národu“. Ale již neopakoval, co byl pověděl r. 1832, že „bez vyšší šlechty spásy pro nás nebude“. Roku 1861 do programu Národních Listů¹⁾ vloženo, že v pánech českých poznáme s ochotnou radostí přední syny národa a svěříme se jejich vedení, kdekoli budou v čele kráčetí politikým věhlasem a obětavým vlastenectvím. Než potom se dodává: „My ať se šlechtou nebo bez ní budeme pokračovati neodvratně na cestě ke zvelebení duševnímu a hmotnému národu svého.“ A k tomu se Palacký hlásil i r. 1864 v polemice — proti Národním Listům a zároveň proti těm, kdo by tvrdili, že „my šlechty ani nepotřebujeme“ . . . Co řečeno v petici z r. 1860 o úkolu šlechty, to platí — i dnes po Hohentwartovi. Platí také i pro ni, protože pád Hohentwartův byl také její porážkou, a hlavně porážkou její. Šlechta, plnic úkol tam vytčený, prospěla by také sobě, sobě i nám.²⁾ Dosud, jako před r. 1848, musíme o to státi, aby v národním životě účastnily se všechny vrstvy společenské.

Tolik o jedné věci. Druhá jest Palackého a jiných cesta do Ruska.

Slovanské akcenty se u Palackého ozvaly nejživěji v mladých jeho letech, pokud dlel na slovanštějším Slovensku, a potom na sklonku jeho života. Uprostřed leží r. 1848 a psaní do Frankfurtu. Toto psaní do Frankfurtu je psaní proti Frankfurtu, ale, jak víme, i proti Rusku. Palacký se v Doslovu

¹⁾ Program ten složil Rieger. N. L. počaly vycházeti 1. ledna 1861, tedy krátce před první schůzi Riegrovou s Clamem (6. ledna).

²⁾ Co napsal před r. 1848 Podlipský, nepozbylo úplně platnosti ani dnes. Jsou to zvláštní poměry rakouské . . . Proč však šlechta česká od pádu Hohentwartova politicky platí mnohem méně, než polská (o maďarské ani nemluvě)?

k Radhostu r. 1872 přiznal, že své mínění o Rusku změnil, a vyložil, jak je změnil. Poslední slovo v těch věcech, ostatek již tu naznačené, pověděl však o rok později v polemice s Makuševem: „Kdybychom jednou přece musili přestati jako Čechové, nebude nám na tom mnoho záležití, staneme-li se Němci, Vlachy, Maďary neb Rusy.“

Ale Palacký praví dále: Čechové zachovají svou národnost, pokud sami budou chtít. Co tím myslil, i to na tom místě také najdeme: Není každému národu Prozřetelností dáno, aby byl veliký extensivně, než aby tím byl intensivně, to každý národ má ve své vůli a moci.¹⁾

Vůle zde ovšem není ona *laudanda* voluntas . . . Je to energie, z níž se rodí čin a práce — práce také v oboru toho programu Palackého, jenž jest starší než jeho program politický.

Jako roku 1848 a po něm, tak i po roce 1860 Palackému politika přinesla nejedno zklamání. A zdá se mi, že ono zklamání po r. 1848 ho ani po r. 1860 již nikdy neopustilo úplně, a že passivní politika těchto let odpovídala také této osobní náladě Palackého. Zde v politice aktivní i passivní se nedočkal té chvíle, že by se mohlo ozvati ono: Exegi monumentum aere perennius . . . Než Palacký byl více než politik. A právě proto také o politice dal nám naučení, jež platí pro nás i dnes. Politika mu nebyla účelem sama sebou, nýbrž prostředkem. Nevím, jak bych celý program Palackého naznačil krátkým slovem, leda jak jsem již učinil: byla to *plnost bytu národního*; a k plnosti té náleží také politická autonomie jako část její a jako prostředek. Tento plný program Palackého nevede k podceňování politického života (to by bylo na škodu), ale vede přece do jisté míry k emancipaci od politiky. Dobře-li jsem pochopil vlastní a nejvlastnější program Palackého, pak nevím, není-li dnes u nás politiky příliš mnoho.²⁾

Palackému samému doba po r. 1860, doba aktivní i passivní politiky, nepřestávala býti dobou práce; jemu politika nepřinášela *otium sine labore*. V těch letech dovedeny Dějiny do r. 1526, přepracován a rozmnožen díl jejich třetí. Roku 1875

¹⁾ Již r. 1819 napsal mladý Palacký do svého denníku: Sláva národů nezakládá se na mnohosti jejich, ani na síle fyzické, ona jest v životě, v duchu jejich . . . Duch národa jeví se tam, kdež on se všim svým zbožím pro idey žiti a zemřiti hotov jest. — Jak se v té věci srovnávali Palacký a Havlíček, ukázal Masaryk ve své nejcennější práci, *K. Havlíčkovi*, v hlavě VII. Je to „problem malého národa“.

²⁾ Srovn. *Masaryk*, Česká otázka 127. — Nemohl jsem na každém místě vykládat, v čem a pokud s touto knihou se srovnávám nebo rozcháším. Patrně, že shody je dosti mnoho, ač výklad se někdy i na těch místech rozchází.

a 1876 vyplněna vydáním obou částí druhého dílu mezera, jež v českém zpracování Dějin zůstávala.

Dějiny národa českého, takto na samém konci života závřené, jsou zároveň závěrkou vědecké práce Palackého na poli historie. I v této práci, jako ve všem, co Palacký podnikal, jest system a program. Za předchůdce měl Palacký Dobnera a Dobrovského. Než co měl od nich, jemu nestačilo; týkalo se hlavně nejstarších dějin českých. Největší část přípravné práce musil Palacký pro sebe vykonati sám: sbírání pramenů i jejich kritické propracování. Sbíráni a vydáváni pramenů trvá od jeho příchodu do Prahy (byla to první cesta jeho vědecká, jež se mu však stala více než cestou vědeckou) až do poslední práce v archivu Třeboňském, který, lze říci, miloval jakousi osobní láskou,¹⁾ od vydání Starých letopisů (1829) až k založení Archivu Českého (1840) a odtud až po obojí Urkundl. Beiträge (1860 a 1873) a po Documenta Mag. Joannis Hus (1873); kritické (a, jak víme, na mnoze apologetické) práce jdou od *Würdigung* (1830),²⁾ které patří epitheton ornans „neoceniitelná“, až k polemickému spisu proti Höflerovi, který Palacký naznačil na titulu zároveň jako studie kritické, a až k pojednání o Valdenských (1868).

Palacký dal sobě vědecké práce historické, sobě i jiným, který ani po tom všem, co vykonáno od něho a po něm, vyčerpán není.³⁾ I zde Palackého program jest program pro budoucnost. Sem náleží založení fondu pro vydáváni Pramenův dějin českých, sem náleží budoucí Diplomatař český, pro který látku sbíral po mnoho let Palacký se svými mladšími spolupracovníky. Mezi tyto mladé spolupracovníky náležel kdysi Tomek. Palacký tímto programem práce historické, vykonané a dosud nevykonané, založil českou školu historickou, t. j. školu pro práci historickou v oboru dějin českých, která skrze Palackého jde nazpět zvláště k Dobrovskému. Palacký byl osobním žákem Dobrovského, o němž praví, že mu dovolil choditi k němu na cvičení se ve čtení starých písem a pro poznání pramenů českých. A podobně vyšel ze školy Palackého Tomek. U obou však platilo: non iurare in verba magistri. Tomek vyšel ze školy Palackého, ale stojí samostatně vedle něho, jako náš druhý velký dějepisec.⁴⁾

V Palackého filosofii obsažena hned také jeho ethika, jejíž kategorický imperativ vyjadřoval nejraději slovy: čeho

¹⁾ *Fr. Mareš*, O pracech Palackého v archivu Třeboňském (Památník). — O pobytu v Římě přinese zprávy také Palackého Denník.

²⁾ *Jar. Goll*, Palackého *Würdigung* (Památník).

³⁾ *Jar. Goll*, Palackého program práce historické v *C. Čas. Hist.* 1898.

⁴⁾ *Václ. Novotný*, *Václ. Vlad. Tomek* v *C. Čas. Hist.* 1898.

sobě nechceš, jinému nečiň. — V historickém životě nacházel ethické motivy jako faktory jeho, pro politický je postuloval. A také pro práci vědeckou. Palacký poznával a vyslovil, že kritičnost je také stránkou mravní povahy člověka, že kritika je povinností historika, také jeho kategorický imperativ. Je to starý příkaz: ne quid falsi dicere, ne quid veri non dicere audeat historia . . .

Palacký v životě lidském pokládal autoritu za potřebnou, v zápase a pronikání se vzájemném autority a svobody spatřoval vyšší obsah a pokrok dějin. A tak se měl sám k vědecké autoritě Dobrovského¹⁾ (ještě, než se stal jeho osobním žákem, v otázce prosodie, kde jsme se však vrátili zase k Dobrovskému, ne proto, že on to řekl, ale že on objevil zákony jazyka českého i v té věci), a tak se nejednou má také Tomek k němu. A tak má platit i dále v české historické práci autorita a svoboda, tradice i pokrok . . . Do pozdějších let Palackého náleží také rozmnožení naší národní organizace založením Svatoboru (1862), do posledních let jeho konečně patří sebrání a vydání menších prací starších, historických i nehistorických, pojednání politických starších i novějších (mezi těmito *Idea státu rakouského*), pramenů k životu a činnosti jeho i k dějinám jeho doby; jsou to *Radhost* (1871—73), *Gedenkblätter* (1874), *Zur böhmischen Geschichtsschreibung* (1871). *Radhost* opatřen *Doslovem*, *Gedenkblätter Závěrkem*. *Doslov* vydal Palacký též německy; i v těch letech k světu mluvil tímto jazykem; německému vydání *Doslovu* dal název: *Politisches Vermächtniss*. Zde i jinde odkázal nám Palacký mnohý hluboký výrok, mnohé heslo, mnohou thesi ad disputandum. V *Doslovu* se dotkl též otázky sociální, jmenovitě dělnické, varuje před násilím a očekává mnoho od rozumu a spravedlnosti jiných tříd. Varující hlas Palackého měl by u nás zvláště nyní býti slyšen a poslechnut, ale nejen od dělníků. Od ostatních tříd očekával Palacký příliš mnoho. Čím více se blížíme konci století, tím jednostranněji se domáhá platnosti jinde i u nás „absolutismus rassy“. Je to výraz Palackého,²⁾ kterého užil ve smyslu nadvlády národnosti nad národností. Palacký předvídal, co nastává, vždyť se to počínalo již v době jeho. Dnes u nás, v Rakousku, se o rovnoprávnosti již i mluví přestává . . . Tak stojí proti sobě na konci století Němec a Slovan všude, kde se stýkají, a také namnoze Slovan

¹⁾ O poměru Palackého k Dobrovskému jsem něco podotkl ve svém pojednání (o Palackého *Würdigung*) v *Památníku*. Než to nestačí; zde by bylo třeba pojednání zvláštního, podobně jako o poměru Palackého k *Lib. Soudu*, *Ruk. Král.* atd.

²⁾ *Gedenkbl.* 307.

a Slovan, Rus a Polák. Na konci minulého století převahu měl „filantrpický kosmopolitismus“,¹⁾ jenž vědomí zvláštní národnosti až i udušoval. Podle Palackého filosofie dějin vzájemné pronikání těchto protiv by znamenalo žádoucí pokrok. — Než lze mluvit také o vnitřním absolutismu rassy.

Přicházím ke konci.

Ještě jednou se obraťme zpátky k mladému Palackému, k jeho prvním letům pražským. Při oné památné rozmluvě dne 20. prosince 1825 se Sternberky a Dobrovským Palacký zvolal: „Kdybych byl třeba cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si ukládal, přičiniti se všemožně k tomu, aby aspoň čestná po něm zůstala památka v dějinách člověčenstva . . .“ Tato slova — co znamenají, než, že záleží na tom, netoliko abychom byli, nýbrž také, a více na tom, jací budeme? Neboť od toho, jací budeme, od vzdělanosti, ale neméně také od mravní povahy bude záviseti, zdali budeme; tož vlastní smysl a jádro některých výroků z posledních let Palackého, jako onoho: že národ český potrvá, pokud bude chtít.

To vše souhlasí s filosofií Palackého, to z ní plyne, tedy z názoru o světě a životě lidském, jak se u něho vyvinul a ustálil v letech ještě mladších, v letech prešpurských. Pro svou filosofii našel formuli u Bacona; lze ji vysloviti slovy jeho; to jest účelem a cílem člověka: *divinitatis cuiuspiam participem fieri*. To jest úkolem jednotlivce, a to je cílem, ke kterému spějí podle Palackého přesvědčení konečně dějiny lidstva. Palacký našel si i české slovo: *božnost*. Božnost rozložil si ve trojici ideí: pravdu, dobro, krásu.

Jednu z těchto ideí pojal do svého hesla: *Svoji k svému, a vždy dle pravdy!* Svoji k svému — co je to jiného než idea národnostní? Ze všecku práci svého života věnoval službě svého národa (je to jeho oblíbené slovo), v tom obsažen jeho význam pro nás. A přece ani idea národnostní není jemu ještě idea absolutní. Kdo dobře rozumí Palackému, tomu zní jeho heslo také: Svoji k svému, *ale vždy dle pravdy!* Nejsem první, komu se toto *ale* v hesle Palackého ozvalo. Heslo Palackého má dvě části; v každé je úkol; a vedle hesla zanechal nám Palacký také vzor, jak bychom měli plniti oba úkoly, aby se nám nerozpadlo na kusy heslo jeho: *Svoji k svému, a vždy dle pravdy!*

¹⁾ Radh. I. 25.

Palackého Würdigung.*)

Budoucí životopisec Frant. Palackého bude míti zajímavou, ale také, nenajde-li se s dostatek pramenů, nesnadnou úlohu vyložití, jak se Palacký vzdělal na historika. K tomu, co Palackému dáno bylo shůry, přistoupily rozsáhlé vědomosti a mnohostranná příprava. To není podivuhodné, že Palacký, než přistoupil k spisování svých Dějin, konal dlouhé přípravy, nýbrž to nás naplňuje obdivem, že se u něho ony vědomosti objevují tak brzy, že jeho příprava byla tak mnohostranná a tak systematická. V ní byl již napřed dán pracovní program pro něho samého a hned také pro jiné, program tak rozsáhlý a bohatý, že dosud, když se zavírá sto let po narození Palackého, není vyčerpán.¹⁾

Již konče školy prešpurské r. 1819, měl Palacký úmysl vedle krasovědy věnovati se také dějepisu, avšak nepomýšleje hned na vypsání celých dějin českých; vábilat jej k studiu a k vypsání doba husitská.²⁾ Proto 1823 přišel do Čech, do Prahy sbírat prameny, doufaje, že mu postačí jedna návštěva, jeden delší pobyt, po kterém, navrátě se do Uher, mihnul dopsaťi již započatou krasovědu. Než bylo mu souzeno zůstatí v Čechách pro život a věnovati se dějinám českým úplně. Že se tak stalo, bylo přede vším zásluhou Sternberků a „jejich přítele“ Dobrovského.

Onen životopisec Palackého, jehož čekáme, snad ukáže, jakou přípravu Palacký již do Prahy přinesl. Že, chystaje se k vypsání husitské doby, o celém průběhu českých dějin přemýšlel, patrno z pojednání, které nedlouho před tím (1822) byl poslal Kopitarovi.³⁾ Z něho vidíme, že si byl Palacký již

*) Památník na oslavu stých narozenin Fr. Palackého, Praha 1898, str. 247—262.

¹⁾ Objevuje se hned r. 1825 v plánu pro Musejníky, *Gedenkblätter* 47. Srovn. Goll, Palackého program práce historické *Český Časopis Historický* IV. I. sešit.

²⁾ *Gedenkblätter* 3.

³⁾ Pro *Wiener Jahrbücher*, kde však nevyšlo. Vydáno teprve v *Gedenkblätter* 19.

tehdy utvořil určitý názor o dějinách českých, spatřuje v nich od počátku a všude zápas mezi slovanstvím a němečtím. Není zde úlohou vyšetřovati, zdali Palacký později beze změny setrval při tomto názoru; bližší jest nám, jak naznačeno, otázka, odkud se dostalo Palackému tak hojně oněch rozmanitých vědomostí, jimiž potom jako dějepisec vynikal. A tu rádi bychom věděli, na jaké výši stálo ono lyceum Prešpurské, na kterém r. 1819 skončil svá studia. Než i kdybychom o něm měli soud co nejprůzřivější, nejvíce děkoval Palacký sobě, svému přirozenému nadání, své pili a svému systematickému studiu. Neprošel žádnou universitou, zaujal mezi historiky své doby místo v první řadě, mezi historiky, kterým jejich úkol byl usnadněn školou, kterou byli prošli. Palacký sám sebe nazval výslovně autodidaktem.¹⁾ A to jistě právem. Nicméně jednoho muže uznával za svého učitele, téhož, kterého nazval Goethe „Altmeister der kritischen Geschichtsforschung in Böhmen“²⁾ Josefa Dobrovského, leda bychom přidali jako druhého také hraběte Františka Sternberka³⁾ S Dobrovským Palacký se stýkal již před svým příchodem do Prahy za pobytu ve Vídni 1820—21, a potom v Praze stal se mu Dobrovský učitelem v pravém slova smyslu. „Dobrovský — napsal později Palacký sám — dovolil mi choditi k němu každodenně na cvičení se ve čtení starých písem a pro poznání pramenův dějin českých.“⁴⁾

¹⁾ R. 1854 ve článku proti Büdingrovi *Gedenkbl.* 250. Podobně 1871 Zur Böhm. Geschichtsschreibung 176: Ich habe in fast allen Fächern so ziemlich als Autodidakt mich bilden müssen.

²⁾ V Berliner Jahrbücher 1830. Citátem odtud se počíná Palackého životopis Dobrovského. V životopise tomto se vypravuje, že si dal Dobrovský z Rejhradu do kouce r. 1823, tedy nedlouho před smrtí, přinést Vincencia a Jarlocha. Poslední, co připravoval, bylo vydání Jordana. K nevykonaným plánům Dobrovského náležel také životopis Rokycany.

³⁾ Ve své přednášce o obou hrabětech (1842) praví Palacký o hraběti Františkovi: er besass tiefere und gründlichere Kenntnisse der gesammten Geschichte Böhmens, als irgend einer seiner Zeitgenossen ohne Ausnahme... Známost jeho dějin českých se zakládala také na pramenech dosud tiskem nevydaných. Palacký tu lituje, že hr. Sternberk sám nebyl také v literatuře činným, než pokládá sebe sama za důkaz, že jeho snahy nezůstaly bez účinku. Jak z následujícího patrno, míněno tím hlavně, že hr. František Palackého připoutal ku Praze a tak získal pro dějepis úplně. V autobiografii řečeno ještě více; že totiž Sternberk, muž ve veřejných politických záležitostech zvěhlý, otvíral mu jasnější pohled na životy národův. — Ještě r. 1871 (Zur Böhm. Geschichtsschreibung 20) jest Palackému Frant. Sternberk „der damals grösste Kenner und competenteste Richter im Fache der väterländischen Geschichte“.

⁴⁾ Vlastní životopis 27. — Srovn. Würdigung XII. o Dobrovském: Er war in der That ein Mann, wie ihn die Natur nur selten erscheinen lässt; denn er verband ein ausserordentliches Gedächtniss mit unermüdeter Thätigkeit, und einen durchdringenden Scharfblick mit stets gleicher Leb-

Sternberkové, zvláště František, a Dobrovský Palackého připoutali ku Praze a tím jej pro dějepisectví získali úplně. Oba mužové, hrabě František a Dobrovský, byli zároveň spolupůvodcové jeho obou prvních prací v tomto oboru, vydání Starých letopisů a oně knihy, které tyto řádky zvláště jsou věnovány.

Hrabě František, jenž podle svědectví Palackého byl netoliko milovník, nýbrž také „nepovrchný znatel historie národní, kteroužto ve původních pramenech studovati již ode mládí mival zalíbení“¹⁾ postaral se o to, aby Palacký obdržel od Společnosti nauk nařízení k sestavení *Starých letopisů*, které potom (1829) vydány byly jako třetí svazek starší sbírky Pelciov a Dobrovského *Scriptores rerum bohemicarum*.²⁾ Jaké účastenství měl při tom Dobrovský, že totiž udal, co nový svazek starší sbírky má obsahovati, a že upozornil také na rukopisy, ze kterých St. let. mají býti vydány, naznačeno ve *Würdigung*,³⁾ v kapitole jednající o Starých letopisech, a pověděno určitěji ve vlastnoručním poznamenání Palackého následujícího znění, které přiloženo k zachovanému dosud rukopisu *Würdigung: Abbé Dobrowsky gab das Werk, und grösstentheils auch die Handschriften an, welche im dritten Bande der Scriptores rer. boh. editi werden sollten; er war zugleich ein eifriger Beförderer dieser Unternehmung. Im*

haftigkeit des Geistes. Er schrieb zwar kein eigenes Werk über Böhmens Geschichte, wirkte aber um so vielseitiger durch einzelne kritische Aufsätze, durch Abhandlungen, Recensionen, ja selbst durch ausgebreitete Correspondenz und durch mündliche Mittheilungen (srov. Würdigung 174 o notáři Otovi).

¹⁾ Vlastní životopis 27.

²⁾ První dva svazky vyšly nákladem kapituly, třetí nákladem Společnosti; Sternberk dal na vydání peněžitý příspěvek (*Jos. Kalousek, Děje Společnosti nauk 110, 147*); vlastně užito k tomu peněz již dříve od něho darovaných.

³⁾ Str. 251. — V rukopise *Würdigung* takto: Hr. Palacký (tak všude; teprve v tištěné knize mluví Palacký v první osobě) erhielt im J. 1825 aus besonderer Veranlassung Sr. Excellenz des Grafen Franz von Sternberg-Manderscheid und des Abbé J. Dobrowsky — tak se to místo počínalo v rukopise; ale slova ta hned mezi psaním přeškrtnuta, a psáno dále, jak potom vytištěno: von der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften den Auftrag... Také dále, co již bylo napsáno, přeškrtnuto mezi psaním, že totiž Dobrovský schválil způsob vydání. Prvotně bylo napsáno: Palacký bearbeitete nun diesen so verschiedenartigen Stoff nach einem eigens dazu entworfenen, von Dobrowsky gebilligten Plane... Vydání St. Letopisů bylo — až na některé změny a dodatky, které potom přibýly — připraveno již roku 1826 a kolovalo mezi členy Společnosti. Dobrodání Dobrovského, ku kterému se přidal hr. Sternberk, se počíná: *Da gegen die Grundsätze, nach welchen die in den böhmischen Chroniken verzeichneten Begebenheiten chronologisch zusammengestellt worden sind, nichts zu erinnern ist ...*

Übrigen bin ich für den darin befolgten Plan und für die dabei versuchte neue (prvotně napsáno: nicht gewöhnliche) Art von Kritik¹⁾ (da die gewöhnliche hier nicht zureichen konnte) allein verantwortlich,²⁾ hatte mich aber der Billigung dieses Meisters zu erfreuen. Ich glaube diese Bemerkung hier zur Vermeidung aller künftigen Missverständnisse schuldig zu seyn. F. Palacky.

Ještě větší podíl měl Dobrovský na povstání druhého díla Palackého, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber.*³⁾ Hned roku 1804 od Společnosti byla vypsána cena 300 zl. na spis, jenž by podle návrhu Dobrovského obsahoval ocenění všech pramenů dějin českých spolu s posouzením nejprédnějších historických spisů o Čechách,⁴⁾ tedy dílo, které by přinášelo jak kritický rozbor pramenů, tak přehled vývoje historické literatury, jednající o dějinách českých. Konkurs zůstal bez výsledku. Teprve více než po 20 letech Společnost se k vypsání otázky vrátila, když tu byl někdo, od koho se rozřešení očekávalo, totiž Palacký. Popud k obnovení konkursu vyšel od Františka Šternberka.⁵⁾ Ve schůzi Společnosti dne 25. června 1826 stalo se usnesení, aby vypsána byla cena (25 dukátů a 250 exemplářů knihy, kterou Společnost vydá svým nákladem) za spis, jenž by obsahoval ocenění — *Ausführliche Würdigung* (jak zapsáno v protokolle) *der böhm. Geschichtsschreiber vom ersten derselben bis zur Hagekischen Chronik herab.* Tím prvotní program Dobrovského, než podle jeho vlastního návrhu, omezen na ocenění ne již všech pramenů, nýbrž toliko dějepisců starších od Kosmy do Hájka; druhá část prvotního návrhu odpadla docela.⁶⁾ Dobrovský předložil také ihned návrh na znění vypsání, které potom podle usnesení Společnosti bylo tištěno i rozesláno rozličným časopisům k uveřejnění a které později přešlo do předmluvy, jak ji čteme v knize r. 1830 vydané.⁷⁾ Když vypršela lhůta

¹⁾ Miněn tím nejspíše způsob vydání, jehož pravidla vyložena na konci předmluvy.

²⁾ Podškrtnuto v rukopise.

³⁾ *Jos. Kalousek*, Děje Sp. n. podle protokolů, ze kterých čerpáno i to, co zde na některých místech pověděno více.

⁴⁾ Kalousek 108. — Dobrovského návrh zněl: Kritische Prüfung und Würdigung der Quellen der böhmischen Geschichte nebst einer Anzeige und Beurtheilung der vorzüglichsten historischen Werke Böhmens.

⁵⁾ Palacký v autobiografii 28: Hrabě Frant. Šternberk staral se při Společnosti nauk, že sem obdržel nařízení k sestavení, za dobrý honorar, Starých letopisů českých... a že vypsána od ní cena na spis kritický o starých kronikách českých.

⁶⁾ Kalousek 147.

⁷⁾ Ve vypsání, jak rozesláno, se výslovně žádá práce složená *jazykem německým*. Tím se nejspíše vylučovala latina. České práce asi nikdo neočekával.

ustanovená do konce r. 1827, tedy dosti krátká, a žádný spis nebyl odevzdán, stalo se snesení nové, nejprve dne 27. ledna 1828, odložiti na pozdější dobu rozhodnutí, má-li konkurs býti prodloužen, potom dne 24. února, aby byl prodloužen do konce března 1829.

Nevím, zdali Palacký, hned když byl vypsán konkurs od Společnosti nauk, byl odhodlán ujmouti se práce. Již r. 1825 byl sice přijal do programu Musejníků¹⁾ také kritické rozboru pramenů dějin českých a studiem historickými na základě pramenů se zanášel od svého příchodu do Prahy, takže z této práce potom pro své dílo těžil; než r. 1827 Palacký převzal redakci obou časopisů, českého i německého, které Museum počalo vydávati, a téhož roku počalo se jednání o jeho ustanovení jako historiografa. Ačkoli tedy spis takový, jako Společnost žádala, dobře se srovnával s tehdejšími pracovními programem Palackého,²⁾ pochopili bychom přece, že on sám, zanesen jinou prací a máje jiné plány, na sepsání jeho hned nepomyšlel, až jej, jak čteme v autobiografii, když vypsána otázka, cenná zůstávala bez odpovědi, domlouvání hrab. Františka Šternberka přemohlo, že se uvázal v tu práci, ačkoli byl redakci časopisů a vydáváním Starých letopisů již dosti zaměstnán. Zdá se tedy, že cenná otázka nebyla hned vypsána určitě pro Palackého, ačkoli Dobrovský a Šternberk odpověď sotva očekávali od někoho jiného, že však potom r. 1828 lhůta byla pro Palackého prodloužena, když totiž Palacký Šternberkovi práci již byl slíbil. Tak by byl Palacký své dílo počal spisovati v prvních měsících roku 1828; že čas zbývající stačil, vysvětluje se, jak již řečeno, systematickou prací, již delší dobu trvajícím. V březnu 1829 odevzdal Palacký první část své práce, něco později druhou, v červenci Společnost již napřed udělení ceny připověděla, poslední snesení odkládajíc, až by Palacký ještě některé změny v práci své, jak si sám přál, provedl.³⁾

Dne 8. listopadu 1829 ve Společnosti nauk na novo jednáno bylo o práci Palackého, kterou byl Palacký, vykonav

¹⁾ Gedenkbblätter 51, kde najdeme již také titul díla vydaného potom roku 1830: Kritische Untersuchungen über die Quellen der böhm. Geschichte, über alte Denkmäler aller Art, Münzen, Wappen, Inschriften, Urkunden usw.; *Würdigung der historischen Quellschriftsteller Böhmens.*

²⁾ Srovn. pamětní spis Šternberkův z ledna 1828 (*Zur Böhm. Geschichtsschr.* 22.), kde se spis, na který cena byla vypsána, nazývá důležitou předběžnou prací (Vorarbeit).

³⁾ Dne 12. července 1829 přijato: die Gesellschaft werde sich durch den Umstand, eine einzige Beantwortung erhalten zu haben, nicht abhalten lassen, derselben den Preis zuzuerkennen, wenn sie nach dem freyen Antrage ihres H. Verfassers vervollkommet und der Gesellschaft neuerdings vorgelegt seyn wird.

změny, jež uznával za potřebné, odevzdal hraběti Frant. Šternberkovi. Prof. Maximil. Millauer, který byl práci posuzoval hned po jejím prvním předložení, vyžádal si ji ještě jednou k přehlídnutí. K tomu konci poslána také ještě jinému členu Společnosti v této schůzi nepřítomnému, totiž Kalinovi z Jaethenštejna.¹⁾ Bylo to v témže sezení, že ustanoveno k dotazu zemského výboru, kdo by se lépe hodil za historiografa, zdali Palacký či Jos. Horký, od dvorského kancléře hrab. Mitrovského doporučovaný, odpověděti zcela rozhodně ve prospěch Palackého.²⁾

Ve schůzi dne 20. pros. rozpečetěn lístek s heslem „Plus ultra! — Nil mortalibus arduum est!“³⁾ Jméno Palackého jako spisovatele nebylo ovšem tajemstvím nikomu. A přece tato schůze se stala pramenem mrzutostí, na které Palacký ještě po letech vzpomínal s trpkostí, jak patrně z autobiografie, kde čteme: „Když v březnu r. 1829 podal jsem práci sekretáři společnosti, byl jediný kompetentní její posuzovatel, Dobrovský, již mezi nebožtíky. Ostatní oudové třídy historické divně se v té věci chovali, a jen rázným hraběte Františka Šternberka vkročením stalo se, že spis můj korunován konečně 24. ledna 1830.“ Že chování členův historické třídy — běží o dva již zmíněné, Millauera a Kalinu — bylo dosti divné, patrně z protokollů Společnosti a jejich příloh, ale nejeví se přece podle těchto pramenů tak, že by snad byli chtěli Palackému ceny nepřisuzovati. K porozumění toho, co po schůzi dne 20. prosince 1829 následovalo, je však třeba znáti protokoll této schůze podrobněji. Praví se v něm, že práce s heslem *Plus ultra* etc. je hodna ceny, *ač nevyhovuje svému úkolu úplně*, totiž co se týče kritiky pramenů, o kterých jedná.⁴⁾ Dále se stalo snesení, aby místo předmluvy Palackým sepsané, kterou on sám však byl přeškrtnal, Millauer sepsal jménem Společnosti předmluvu jinou.⁵⁾

¹⁾ V protokollu ze dne 8. listopadu zapsáno, že mají oba zadanou práci rychle přehlédnouti, „damit in der nächsten Sitzung ihr Gutachten abgegeben und der Beschluss gefasst werden könnte, ob die Abhandlung zu krönen und unter welchen Bedingungen sie gedruckt werden sollte“. — Prvotně však bylo napsáno a potom škrtnuto: „damit er (vztahuje se na předcházející Aufsatz, t. j. práci, jinde lépe Abhandlung) gedruckt werden könnte“. Rozdíl obojího znění je patrný, ale nelze se domnívati, že se tak stalo z nepřízně k Palackému, když Šternberk byl ve schůzi.

²⁾ V odpovědi (dat. 10. listop.), jejíž koncept k protokollu (8. listopadu) přiložen, dává se přednost Palackému „nach einer strengen und unbefangenen Würdigung mit Recht und in jeder hier erforderlichen Beziehung“.

³⁾ Tak znělo heslo. V předmluvě Würdigung čte se jen *Plus ultra*.

⁴⁾ Die Mitglieder der hist. Classe erklärten, dass die Abhandlung . . . obgleich sie die einzige eingebrachte ist, und die Aufgabe nicht ganz erschöpft, besonders in den Absätzen zur Kritik des Werkes, doch in Hinsicht der Reichhaltigkeit ihrer historischen Daten und der erschöpfenden Angabe der Ausgaben und Handschriften des Preises und der Drucklegung würdig sei.

⁵⁾ V protokolle: H. Prof. Millauer liesz sich herbei . . .

Nazejtří, dne 21. prosince, poslán Palackému ze Společnosti přípis, který neobsahoval nic více než otázku, zdali miní svou práci, jeho přičiněním již také „imprimatur“ censury opatřenu, Společnosti „zur weiteren Verfügung“ přenechati, otázku ovšem zbytečnou, jakož také Palacký (dne 7. ledna 1830) odpověděl, že se to přece rozumí samo sebou. Odpovídaje, měl Palacký ovšem již vědomost o sneseních ze schůze dne 20. prosince, proto ton poněkud podrážděný jeho odpovědi. V ní Palacký — ne jako výminku vydání své práce, ale jako přání — vyslovil žádost, aby do jeho knihy, na začátku úvodem nebo na konec dodatkem, přijato bylo pojednání otištěné v německém Musejníku r. 1829. Pojednání toto, které s některými změnami přešlo do knihy jako úvod, podává přehled dějepisectví českého od nejstarší doby do Dobnera, Pelcla i Dobrovského, čímž její program rozšířen podobně, jak byl prvotně r. 1804 vyměřen od Dobrovského.

Ve schůzi dne 24. ledna 1830 vtělení onoho pojednání schváleno a Palackému přisouzena cena ještě jednou neb definitivně.¹⁾ To jemu oznámeno přípisem dva dni později (26. ledna), ve kterém však také — tedy teprv nyní — ohlášena výtká obsažená v protokollu ze dne 20. prosince.²⁾ Palacký by byl ani nemusil odpovídati; dalž za něho a pro něho odpověď hrabě František Šternberk, který ve schůzi dne 20. prosince konané přítomen nebyl.

Slíbenou ve schůzi dne 20. prosince předmluvu složil mezi tím Millauer ve smyslu snesení z řečeného dne, obsahující vedle podobné chvály také podobnou výtku.³⁾

Ve vypsání navrženém od Dobrovského bylo žádáno, aby práce obsahovala 1. životopisná data starých kronikářů, 2.

¹⁾ Zde se však přisouzení ceny datuje od 20. prosince.

²⁾ Práci dána cena — obgleich si die einzige eingebrachte ist, und die Aufgabe nicht ganz erschöpft hat, besonders in den Absätzen zur Kritik des Werkes.

³⁾ Předmluva je dosti nešťastně stilisována. Hlavní její místo zní: . . . Indem die Resultate jener Prüfung (t. j. kritiky zadané práce) es bewährten, dass jener Aufsatz über die in der Preisfrage selbst bestimmten Gegenstände eine bedeutende Anzahl von ganz neuen, wichtigen und in jeder Hinsicht ausgezeichneten Angaben enthalte und bloss bei dem dritten Absätze der Wunsch erübrige, womit der H. Verfasser tiefer in den Geist desselben eingedrungen wäre, und denselben in seinen diesem Absätze entsprechenden Abschnitten (zur Kritik des Werkes) in höherem Grade dargestellt hätte: byla práci v řádném sezení dne 24. ledna cena přisouzena . . . Dále navrhoval Millauer následující titul: *Würdigung der böhmischen Geschichtsschreibe von Cosmas bis Hagek*. Eine von der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften veranlasste, gekrönte und herausgegebene Preisschrift von Franz Palacký, Redakteur der Zeitschriften des vaterländischen Museums.

kritiku dosavadních vydání a zprávu o rukopisech ještě neuzitých, 3. kritiku starých spisovatelů s ohledem na jich hodnověrnost a spolehlivost.¹⁾ Jestliže tedy práce Palackého nevyhovovala, co se týče třetího — velmi důležitého — požadavku, byl to nedostatek velmi patrný. A tato výtka měla z protokollu přejít do předmluvy díla samého!

Byla to výtka nezasloužená, a není divu, že s Millauerovou předmluvou, kterou Kalina schvaloval, Šternberk spokojen nebyl: má-li práce Palackého tu chybu, pak neměla jí být dáována cena!²⁾ Kdo však — praví hrabě František ve svém vyjádření³⁾ o nepodařené předmluvě Millauerově — směl by tvrdit, že by nebyla vyhovovala Dobrovskému, který se již výsledku konkursu nedočkal...⁴⁾ A není dále divu, že nespokojen byl také Palacký sám a že svou nespokojenost dal nepokrytě na jevo v odpovědi (15. února) na přepis sekretáře Společnosti ze dne 26. ledna, prohlašuje zároveň právě tu část svého díla za nejlepší, proti které směřovala kritika Millauerova. Odpověď Palackého končí se přáním, aby jemu důvody této kritiky, bez bližšího odůvodnění přednesené, byly oznámeny.⁵⁾ A tak o práci, které Společnost trojím snesením⁶⁾ již byla cenu přisoudila, jednáno dále, a nastávalo nové posuzování a přesuzování její... Millauerova předmluva měla být nahrazena jinou od Kaliny navrženou, ve které ona výtka, něco zmírněna, se opakuje v jiných slovech.⁷⁾ Avšak konečně od toho upuštěno.

¹⁾ Tento odstavec, míněný Millauerem v jeho předmluvě, zní takto: eine auf den ganzen Inhalt und Ton der Erzählung, auf den Zweck des Schriftstellers und das Verhältniss seiner Lage gegründete Beurtheilung seiner Glaubwürdigkeit oder Treue in Benützung früherer Quellen.

²⁾ Das in Betreff des 3. Absatzes gefällte Urtheil... klingt in so wenig Zeilen abgefasst, etwas hart. Verdient der Autor den Vorwurf, gerade der wichtigsten Forderung der Aufgabe nicht entsprochen zu haben, so hätte man ihm den Preis nicht zuerkennen, oder wenigstens in einem ausführlicheren, motivirten Urtheile die Mängel angeben sollen, die das Bedauern der Gesellschaft, ein von ihr ausgestecktes Ziel nicht erreicht zu sehen, rechtfertigen.

³⁾ Ze dne 17. února: psáno je tužkou.

⁴⁾ Der befugteste Richter in der Sache, deren Urheber er war, sitzt leider nicht mehr unter uns. Wir, die überlebenden Collegen, sollten uns kaum zutrauen, entscheidend abzusprechen, dass die Lösung seiner Aufgabe, wie sie vor uns liegt, ihm nicht entsprochen hätte. — Srovnej autobiografii Palackého (str. 31), kde Dobrovský se uznává za jediného kompetentního posuzovatele.

⁵⁾ Šternberk žádost Palackého schvaloval.

⁶⁾ Šternberk pokládal již snesení ze dne 12. července 1829 za dostatečné, jak patrně z listu jeho Palackému d. 1. srpna.

⁷⁾ ... Diese Vorzüge der Abhandlung behalten ihren Werth, wenn gleich in selber nicht immer auf die aus der Lage und aus den Verhältnissen des Schriftstellers wahrscheinlich werdende Glaubwürdigkeit desselben hingedeutet wurde, was aber dem Verfasser im Ganzen genommen

V témže sedění, ve kterém Palacký jakožto spisovatel díla počtého cenou zvolen byl za člena Společnosti (21. března), uloženo jemu, aby předmluvu k svému dílu jménem jejím složil sám. A tak se také stalo. Dne 12. dubna 1830 předmluva Palackým napsaná byla schválena, v témže sedění, ve kterém ohlášeno — úmrtí hraběte Františka Šternberka. Jako Dobrovský se nedočkal odpovědi na otázku vypsanou podle jeho návrhu, tak se hrabě Šternberk již nedožil konce sporu (ač lze-li to tak nazvat), ve kterém se byl rozhodně postavil na stranu Palackého. Zbývalo by ještě vysvětliti, co by bylo pohnulo Millauera (neb Kalina šel jen za ním), že Palackému, jak praví Palacký sám ve svém listě ze dne 15. února 1830, pokazil radost z ceny, kterou mu Společnost přisuzovala. Jak již řečeno, protokolly a jich přílohy žádných hlubších motivů, jako by byla nepřízeň k Palackému, neobjevují. Snad to bylo jen sebevědomí muže staršího, svých zásluh vědomého a je snad i přeceňujícího,¹⁾ stojícího proti muži mladšímu, který hned svou první samostatnou práci nad své tehdejší okolí tak znamenitě vynikl, že by jej byl směl a mohl, jak hrabě Šternberk neváhal uznati, právem posuzovati a kritisovati jen ten, kdo byl krátce před tím (v lednu 1829) na věčnost odešel, Josef Dobrovský. Zadostučinění, kterého se Palackému dostalo, záleželo nejen v tom, že mu konečně přenechána předmluva, nýbrž mohl je najíti také v tom, že jeho zvolení za člena Společnosti platilo jemu jako spisovateli díla, za které byl cenu od Společnosti obdržel.²⁾

Obsah a také dispozice díla, které mělo od Společnosti nauk býti počtého cenou, byly napřed stanoveny programem od Dobrovského navrženým. V něm se na prvním místě vyžaduje stručné sestavení biografických dat starých spisovatelův, snesení toho, co již bylo v díle *Balbínové* (Bohemia docta),

aus dem doppelten Grunde nicht verargt werden kann, weil die Mehrzahl der vorkommenden Historiker ihrem Nahmen, Stand und Lage nach mit historischer Gewissheit nicht nachgewiesen werden kann und weil eine ausführliche Lösung der Aufgabe in diesem Punkte die Gränzen einer Abhandlung überschritten hätte...

¹⁾ Srovň. konec vyjádření Šternberkova ze dne 17. února 1830 ... Überhaupt glaube ich, es sey gerathener, das Werk, das wir krönen und verbreiten, nicht selbst herabzuwürdigen. Bey Vergleichung mehrerer Aufsätze wäre eine eindringende Kritik allerdings nöthig gewesen (t. j. kdyby se bylo sešlo více prací). Im gegenwärtigen Falle scheint die kurze Abfertigung blos der Dignität wegen da zu stehen.

²⁾ Přepis, kterým sekretář Palackému oznamuje jeho zvolení, počíná se takto: Die k. böhm. Gesellschaft der Wiss. hat sich aus der von Euer Wohlgeboren beantworteten Preisaufgabe über die Schriftsteller von Böhmen von den vielen und ausgebreiteten Kenntnissen in der vaterländischen Geschichte vollkommen überzeugt...

v *Knollových* Mittelpunkte der Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Böhmen und Mähren, v *Meinertových* pojednáních ve Wiener Jahrbücher für Literatur XV. a XVI., jakož i doplnění tím, co by se našlo v jiných pramenech.

Josef Linhart Knoll, učitel všeobecného a domácího dějepisu v Olomouci (jak čteme na titulu jeho 1821 vydaného spisku) — před tím professor v Krakově, později 1832 až 1838 v Praze, konečně ve Vídni, kde zemřel r. 1841¹⁾ — jest dnes jméno tuším zapomenuté. Spisek jeho, ke kterému měl Palacký přihlížeti,²⁾ počíná se Kosmou a provází čtenáře až k Pavlu Stránskému a Komenskému; opakuje namnoze jen to, co pověděli dříve jiní o starších kronikářích, zejména Dobner, a mohl Palackému poskytovat jen malou pomoc.³⁾ Jináče, co se týče *Meinerta*,⁴⁾ jehož jméno dosud v paměti pozdějších žije, připomínající dobu, kdy se synové této země bez rozdílu národnosti setkávali ve společné práci.⁵⁾ Když Palacký spisoval své dílo, byl J. Jiří Meinert — a to již od r. 1806, od odchodu Augusta Gottl. Meissnera — professorem na Pražské universitě. Palacký ve svém životopisu Dobrovského, vydaném 1833, nazývá Meinerta přítelem Dobrovského; nápis na náhrobku Dobrovského sepsal Meinert. Nestalo se však pouze z přátelství, že Dobrovský Meinerta přidal k Balbínovi a Knollovi. Pojednání jeho mohla býti a také byla Palackému pomůckou užitečnou; k nim Palacký přihlíží všude, z nich cituje mnoho, často i delší kusy a doslovně.⁶⁾ Palacký v knize své provedl podrobnou revizi pojednání Meinertových, která tím ovšem byla daleko předstížena, nicméně zasluhují, aby zde připomenuta byla jako nejlepší práce toho druhu o pramenech českých dějin před knihou Palackého. Že Palacký si pojednání Meinertových tak

¹⁾ Riegrův Sl. N.

²⁾ Vydán byl v Hormayrově Archivu 1821 a také o sobě (140 str. 8°) jako úvod k chystaným Dějinám Moravy, které však potom nevyšly.

³⁾ Citován je Knoll ve *Würdigung* na str. 140.

⁴⁾ Sl. Naučný. — O Knollovi i Meinertovi viz též *D'Elvertovu* Historie Literatur-Geschichte Mährens.

⁵⁾ O Petru Žitavském napsal Meinert, že jeho letopisy dokazují, „dass man ein sehr warmer, und, was mehr ist, geistreicher Vaterlandsfreund seyn kann, ohne gerade ein geborner Tschech zu seyn“.

⁶⁾ Tak u Petra Žitavského třetí odstavec (Zur Kritik des Werkes) celý přijat z Meinerta. V rukopise zadaném při konkursu o cenu tento odstavec ještě chybí docela; poslední kus jeho (str. 157.) přidán k tomu, co poskytl Meinert, teprv mezi tiskem. Týká se Závíše, o kterém Palacký již tehdy měl mínění podobné, jako potom vyložil ve svém pojednání z r. 1831. — Srovn. též článek o Františkovi Pražském. Na str. 155. také 2. odstavec (Was den übrigen Werth . . .) je doslovný citát z Meinerta a má v rukopise *Würdig.* uvozovky, které však při tisku vynechány nedopatřením.

cenil, patrně z toho, jak jich užíval; patrně také, že si Meinerta vážil, z toho, že, když proti němu polemisoval, polemisoval vždy s velkou šetrností,¹⁾ a to i tam, kde se v Meinertovi, jak se zdá, hlásil Němec, na př. v kapitole o Dalimilovi, kterému sice všichni, Meinert, Dobrovský i Palacký sám,²⁾ vytýkají jeho nenávisť proti Němcům, kterého však Palacký proti výtce prolhanosti hájí.³⁾ Vedle Meinerta Palacký všude má zřetel k pojednáním Dobrovského, kterého na jednom místě své knihy nazval slovy Goethovými „Altmeister der kritischen Geschichtsforschung in Böhmen“.⁴⁾ S Dobrovským Palacký se obyčejně srovnává, kdežto proti jinému ze svých předchůdců — je to *Gelasius Dobner* — nejčastěji se obrací polemicky, obzvláště v druhých odstavcích jednotlivých článků či kapitol, kde podle plánu Dobrovským navrženého měl starší vydání posuzovati a z rukopisů opravovati,⁵⁾ a kde se nejednou Palacký edicí Dobnerových dotýká soudem zaslouženě nepřiznivým,⁶⁾ jako vydání Dobrovského soudem příznivým. V této části své knihy uložil Palacký výsledky mnohé a namáhavé předcházející práce, své opravy tištěných textů podle rukopisů, z nichž mnohé zde ponejprv byly příbrány,⁷⁾ práce, kterou vděčně ocenili všichni, kdo od té doby vydávali pra-

¹⁾ Srovn. na př. začátek článku 5. o Vincenciovi, kde se Palacký vslovuje proti mínění Meinertovu, že byl Vincencius Němec; na konci str. 88. a na začátku 89. polemisoje Palacký proti Meinertovi, neuváděje ho výslovně; konec článku o Jarlochovi v rukopise zněl (místo tištěného: werden wir unten zu bemerken Gelegenheit haben): hat ja H. Meinert selbst umständlich auseinandergesetzt.

²⁾ Viz konec článku.

³⁾ Meinertovi je Dalimilova kronika „ein Gewebe von Lügen und Erdichtungen“. — Podobně již Dobrovský: „Lügen und Erdichtungen nahm er zu Hilfe . . .“. Ve článku o Františku Pražském poměr tohoto ke kronice Zbraslavské vytýká se podle Meinerta a namnoze jeho vlastními slovy; jen věta, že František nepřijal mnoho, co se mu jako *Čechovi* nehodilo, od Palackého vynechána.

⁴⁾ Ve svém životopise Dobrovského Palacký pravi o něm: Die Richtung seines Geistes war überhaupt mehr kritisch als dogmatisch.

⁵⁾ Ve svém životopise Dobrovského pravi Palacký: In der kritischen Geschichtsforschung Böhmens hatten Dobner und Pelzel bereits die Bahn gebrochen, als Dobrowsky auch dieses Feld betrat. Seine Thätigkeit darin war jedoch um so nothwendiger, als Dobner in späteren Jahren offenbare und auffallende Rückschritte that . . . Najdeme však v Palackého Würdigung také pochvalné zmínky, jako na str. 33. o Dobnerově kritice, co se týče 2. knihy Kosmovy kroniky; podobně na stránce 120. v kapitole o Petru Žitavském. — Palackého posouzení díla Pubičkova — pro 13. století — ve Würdigung 191. zní příznivě.

⁶⁾ Na př. o jeho vydání Vincencia, kde však Palacký chválí poznámky od Dobnera přidané, Marignoly, Pulkavy.

⁷⁾ Srovn. na příkl. kapitolu „Der Mönch von Opatowic“, kapitoly o Jarlochovi, o Petru Žitavském, o Bartoškovi.

meny dějin českých. Co se konečně týče třetích odstavců (Zur Kritik des Werkes), proti nezasloužené výtce Millauerově svědčí všechna pozdější práce na poli dějin českých, i těch, qui non iurant in verba magistri. V mnohých otázkách v tomto, jakož i v odstavcích prvním a druhém, řečeno od Palackého slovo poslední, v mnohých naznačeno rozřešení anebo dány úkoly dnes rozřešené, anebo také ještě ani dnes k úplné shodě nevyřízené.¹⁾ Palackého *Würdigung* patří k těm knihám, které zasáhly účinně do všeho dalšího průběhu studií historických. Lze říci: byl to čin vědecký!

Palacký měl pro svou knihu plán od Dobrovského, měl v Meinertových pojednáních dosti vydatnou pomůcku, ale neměl žádného vzoru; aspoň nevím o žádném podobném díle před dílem Palackého, které by bylo mu mohlo být vzorem.²⁾ V Německu společnost — Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde — která připravovala *Monumenta Germaniae Historica* (Dobrovský pro ně sliboval a připravoval vydání Jordana), byla již založena (1819), než teprve, když od ní

¹⁾ Tak u Kosmy (str. 19.) vyložen plán nové edice, podobné, jaké jsou pozdější, dotčeno otázky, jak se mají k sobě Kosmas a Regino, upozorněn nový vydavatel na pravopis jmen vlastních. — Ze první pokračovatel Kosmův byl kanovníkem ne Pražským, nýbrž Vyšehradským, ukázáno proti Pelclovi, Dobrovskému i Meinertovi definitivně. — Při tak zvaném druhém pokračovateli Kosmovy kroniky ozývá se otázka po počtu spisovatelů. Místo na str. 94. zní v rukopise něco jináče, totiž: Ich glaube also in dem zweiten Fortsetzer des Cosmas zwei Berichte . . zu erblicken; následující „vielleicht erst im XIV. Jahrhunderte“ přibýlo teprva v tištěné knize. A podobně jinde, na př. v kapitole o Petru Žitavském, o Neplachovi, o Pulhavovi, kterému Palacký ještě r. 1869 věnoval zvláštní pojednání, a j. Celá kapitola o Eneášovi Sylviovi je stkvělý příklad historické kritiky atd. Pokrok po Palackém (velmi často se tu setkáváme s Jos. Emlerem) najdeme obyčejně tam, kde vzrostl počet známých rukopisů. — Rukopis *Würdigung* (nyní v Museu) nekryje se s tištěnou knihou úplně, jak již vytčeno na několika místech. Přidám ještě některé příklady. Na str. 102. citáty z německého Dalimila přidány teprva v tisku, rovněž poznámky pod textem na str. 113., 116., 142. (druhá), 294., 296. (druhá), a v textu na str. 234. odstavec o rukopisech kroniky Eneášovy, na str. 237. o španělském překladu jejím, na str. 301. odstavec poslední (o Ziegelbauerovi), na str. 305. odstavec o Adamovi z Nežetic, na str. 304. poslední věta.

²⁾ *Rankův* epochální spis „Zur Kritik neuerer Geschichtsschreibung“ (1824) je přece jiné povahy. Kolik Palacký měl ze své již tehdy, než sepsal svou *Würdigung*, rozsáhlé známosti literatury historické, to vyložili bude úlohou budoucího jeho životopisce. Co se týče kritiky historické (zvláště kritického upravení textů), Palacký, jak za to míti lze, nejvíce děkoval Dobrovskému. O něm napsal v životopise jeho: Eine besondere Vorliebe hatte er für die sogenannte kleine Kritik, deren Zweck die Ermittlung und Herstellung des echten Textes eines alten Schriftstellers ist, und er pflegte jüngere Geschichtsforscher häufig auf ihre Wichtigkeit aufmerksam zu machen. Dagegen ist es kaum zu läugnen, dass er der höheren Kritik selbst weniger Aufmerksamkeit schenkte, so meisterhaft er sie auch in einzelnen Fällen anzuwenden wusste.

mnoho práce bylo vykonáno, když jednotliví spisovatelé byli probráni kriticky, když Jiří Waitz byl vydal své pojednání o vývoji německého dějepisectví ve středověku (1844 a 1845), — teprve potom (1858) se dostavilo dílo podobné, *Viléma Wattenbacha Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter* (do 13. století). U nás přišlo takové dílo napřed. Impuls, který odtud vyšel, co se týče nových vydání i co se týče kritiky pramenův, trvá dosud a potrvá i v budoucnosti.¹⁾

¹⁾ R. 1838 Pappencordt, obdržev od Palackého *Würdigung* darem, napsal: Wollte Gott, wir hätten für die ganze deutsche Geschichte einen solchen kritischen Prodromus, wie Sie für die böhmische Geschichte geschaffen haben!

Václav Vladivoj Tomek.*)

Dne 12. června 1905 zemřel, dne 17. června byl pochován
Václav Vladivoj Tomek.

Když v roce jubilejí (1898) vzpomínáno bylo osmdesátých narozenin Tomkových, byl oceněn *historik* Tomek způsobem, který nám i dnes stačí.¹⁾ Stavěli jsme Tomka vedle Palackého jako našeho druhého velkého historika, bylo řečeno, že vyšel ze školy Palackého, že však stojí vedle něho;²⁾ byly vytčeny rozdíly, kterými se jeden od druhého liší — někdy tyto rozdíly jsou zároveň přednosti, jimiž jeden nad druhého vyniká.

V paměti svého národa bude Tomek dále žít jako *dějepisec města Prahy*. Ale i to je každému známo, že tento *Dějepis města Prahy* jest vedle *Dějin* Palackého náš druhý velký Dějepis Čech, a že je tím obzvláště ve svazcích věnovaných 15. století, době husitské. V tom se shodují oba naši přední historikové, že je hned v mládí k studiu a k vypsání lákala doba husitská. Tomek dobu husitskou vypsál dvakrát: ponejprv necelou, podruhé celou od předchůdcův Husových až do té doby, ve které utrakvismus ustupuje před protestantstvím a bratrstvím. Již první větší a dosud velmi cenné dílo Tomkovo, jeho nedokončený *Dějepis university Pražské*, rozšiřuje se na dějiny hnutí husitského v jeho první době, a právě o těch svazcích *Dějepisu města Prahy*, které sahají od doby nastoupení krále Václava až do konce 15. století, to platí nejvíce, že dějepis Prahy vzrůstá na dějepis Čech, a to ve větší ještě míře, než vyžaduje postavení, jež tenkrát Praha zaujímal. A jako dílo Palackého se vrcholí ve vypsání doby husitské až do smrti krále Jiřího, tak i tyto svazky díla Tomkova jsou vrchol jeho práce. Zde zároveň jest jako Palacký nejsubjektivnější, tak Tomek nejobjektivnější, t. j. autor díla svou osobou, svým smýšlením a přesvědčením stojí v po-

*) ČČH. XI. (1905), str. 261—267.

¹⁾ V našem časopise od V. Novotného, v Památníku Akademie z r. 1898 od Jos. Pekaře.

²⁾ C. C. H. IV., 9.

zadí; že se ten rozdíl nejpatrněji jeví tam, kde oba líčí krále Jiřího, pověděl *Arnošt Denis*, a bylo to po něm opakováno. Avšak tak objektivním Tomek není, že bychom nikde nepoznali, že jeho sympathie platí Husovi, ne však Táborům a Bratřím, jako potom nepatří (ale lze říci i více) protestantům. A rozumíme-li objektivnost ve smyslu realismu historického, můžeme říci, že sympathie zde jsou objektivnosti na újmu: Tomkův Hus stojí v menším odporu proti církvi své doby, nežli stál skutečně.

Palackého *Dějiny* a Tomkův *Dějepis města Prahy* nejsou psány toliko pro kruhy odborné. A právě proto obě díla budoucnou pevným majetkem naší národní literatury pro všechnu budoucnost; o obou bude opakováno: *πῆμα ἔς αἰ.* Než také Tomek napsal mnoho, co bylo určeno hlavně nebo výlučně pro kruhy odborné, někdy — však ne tak často jako Palacký — též jazykem německým. Jsou to práce velice cenné, dotýkající se starších dějin českých. Čeho ve velkém díle Tomkově je málo (a je toho méně, než mohlo, ba než mělo býti),¹⁾ toho zde najdeme mnoho; jest to kritický rozbor pramenův, jest to řešení problémův, jest to i polemika, která se někdy obrací proti historikům německým. Ve všem však za Tomkem nepůjdem; nicméně mnoho z toho, co zde najdeme, zůstane v platnosti i pro nás. Nepůjdem za ním zejména, kde se opírá, jako se opíral Palacký, o *Libušin Soud* a o *Rukopis Královodvorský*. Jedna z prací toho druhu, a to z nejstarších, hned z r. 1849,²⁾ nabyta v našem posledním sporu o R. Kr. důležitosti tak velké, jak jistě Tomek sám netušil, když ji skládal. Dozvěděli jsme se teprv nyní,³⁾ že pojednání Tomkovo, když bylo nové, vzbudilo nespokojenost Palackého, ale nedozvěděli jsme se zároveň, co vlastně bylo příčinou této nespokojenosti. Nemusila to však býti právě tato anebo jen tato jeho stránka, která pro nás dnes jest tak zajímavá. Avšak i později Tomek v nejedné otázce starších dějin českých s Palackým se rozcházel, obyčejně však bez výslovné polemiky... Jest oprávněno přání, aby jako Palacký sám své menší práce sebral a jak vydány byly nověji souborně, *sebrány a vydány byly také tyto menší práce Tomkovy všechny*.

Rozdíl, který se nám tak často objevuje mezi Palackým a Tomkem (k tomu se budeme také v budoucnosti vždy zase vracet), lze částečně vysvětliti i tím, že Palacký k historii

¹⁾ Narážím na skoupost poznámek. Tomek někdy ani tam, kde užíval rukopisných pramenů, čtenáři to nepověděl.

²⁾ V Čas. Mus. Příběh o dobytí Prahy r. 1004.

³⁾ Paměti 24.

přišel od filosofie, Tomek od práv, nebo aspoň že měl za sebou úplné studium právnické. Než to k vysvětlení nestačí; zde se v tom ve všem, co oba dělá, odráží celý člověk, jako se říká, že člověk se zračí v stylu. Sem patří též ona často připomínaná obliba — a přidejme hned také, spolehlivost — Tomkova v detailu nezřídka i nepodstatném. I to, zdá se mi, jest nemálo charakteristické. Tomek byl muž nad míru pracovitý, a při tom pravý virtuos práce. K tomu náleželo zvláště ono (všichni známi jeho o tom věděli) rozdělení času mezi práci a jinou činností pro celý rok a pro každý den; i když odešel z university, rozdělení roku zůstalo stejné; Tomek míval i potom své zasloužené ferie. Privil jsem: rozdělení času mezi práci a jinou činností. Neb Tomek vždy něco dělal. A co dělal, při tom býval celý. Tím se částečně vysvětluje i jeho nepřístupnost: v době práce nechtěl a nesměl býti vytrhován. A vůbec nerad upouštěl od napřed stanoveného rozdělení dne, týdne a roku. Také při tom, co nebylo prací vědeckou, byl celý; i tomu se věnoval úplně jako nějaké povinnosti. Svě procházky po okolí Pražském, své vycházky po rodném kraji o feriích, své cesty po Čechách zaznamenával ve svém denníku se stejnou pořádnou zevrubností jako ve svých historických pracích itineráře králův a válečná tažení Žižkova. V těch letech, kdy připravoval svého Žižku, Tomek rád cestoval po Čechách (bývalo to zvláště o svátcích Svato-dušních) po stopách Žižkových.

Tomek obdržel od přírody velmi zdravou konstituci tělesnou, kterou si až do vysokého věku udržel, i tím vším, co bylo právě řečeno. Jako při práci byl celý, tak dovedl býti celý i při všem ostatním. Tomek dovedl se odpoutat od práce, když přišel k tomu určený čas. Jiné zaměstnání anebo i ty procházky tak pečlivě zaznamenávané jako nějaké důležité události, byly mu opravdu odpočinkem od práce, tělem i duchem. Byla v tom ve všem jistá míra zdravého egoismu a onoho zdravého rozumu, kterého nám všem přeje známé okřídlené slovo Tomkovo.¹⁾

Rok 1898 obrátil pozornost ve větší než dosud míře k Tomkovi jako *politikovi*. A vlastně to učinil Tomek sám, když v *Památníku* věnovaném Palackému vypsál své styky s Palackým až do r. 1862.

Kdo jsme byli přítomni, když Tomek ve Společnosti nauk četl, co byl pro Památník napsal, viděli jsme, jak obyčejný klid jeho přemohlo pohnutí, když v předčítání přišel k onomu místu, kde vypravuje, jak nastalo r. 1852 „odcizení“ mezi ním

¹⁾ „Aby nás Panbůh při zdravém rozumu zachovati ráčil.“

a Palackým „na více let potomních“. Co tehdy při tom bylo řečeno o příčině tohoto odcizení, nestačilo a nestačí ani nyní, kdy máme v rukou úplnější vypravování o těchto letech v *Pamětech* Tomkových. Než v těchto Pamětech najdeme přece plnější vysvětlení a hlubší příčinu. Pominutí Palackého při volbě do výboru musejního bylo samo sebou událostí nepolitickou, ale mělo přece při tom pozadí politické. Nemíním jen to, že Tomek, aby zachránil Museum, musil převzít, jak nám nedávno bylo řečeno¹⁾ překvapujícím obratem: úlohu Konráda Wallenroda; další příčinu onoho odcizení, které nastalo mezi Palackým a Tomkem, smíme, jak nás *Paměti* dostatečně poučují, třeba to přímo nepraví, v tom hledati, že se v těch letech počala tvořiti u nás a mezi námi vládní strana, která byla hotova řídit se intencemi hr. Lva Thuna a jejímž representatem u nás v Praze byl Tomek. Jestliže Tomek ve článku pro Památník (1898) napsal, že r. 1852 z toho všeho (míněn kromě nezvolení Palackého též spor o encyklopedii) pošlo, že Palacký mnoho osob z vlasteneckých kruhů vzal v nelibost a že se on a Tomek sobě odcizili na mnoho let, třeba to vyložit a třeba i opravit, že ono odcizení nastalo již dříve.

My nyní rádi mluvíme o problémech. Mezi problémy, jež by měly býti řešeny, náleží problém Lva Thuna, z celé české šlechty, více než půl století počítaje zpátky, muže daleko nejznamenitějšího. Lev Thun v organisaci školství rakouského (a to v celém mocnářství), zvláště školství vyššího, vykonal mnoho, ba velmi mnoho, když přihlížíme ku pokroku a to rychlému proti stavu věci před r. 1848; v tom jest obecná shoda a bylo to často vysloveno i plně uznáno od mužův lišících se jináče od sebe národností, smýšlením náboženským i směrem politickým. Zde není žádný problém. Hlásiti se zde k Thunovi, neznamená ještě hlásiti se k němu ve všem. Problém Lva Thuna byl by zároveň problém té vládní strany, jež se počala tvořiti a ke které náležel Tomek. Pro praktického politika se problém české vládní strany vracel i později a trvá dosud. Že tehdy, kdy se vyskytl ponejprv (po r. 1850), nebyl rozřešen prakticky, že se potom ona strana přece nevyvinula a neudržela, příčinu toho již tehdy třeba hledati také v systému vlády vídeňské, která nikdy po prvních krocích se neodhodlala k dalším, která sama často pokazila a zmařila, co bylo možné a co se počínalo. Možnou činila vládní stranu českou zvláště značná míra počestění školství, kterou nám přinášel počátek doby absolutní. Co se zejména týče university (souvisí s tím

¹⁾ V řeči A. Rezka při Tomkově pohřbu.

povolání Tomkovo na ni), počátek doby absolutní projevil nám mnohem více přízně, než později jevil počátek doby konstituční. Avšak potom nabyt vrchu i zde, zvláště v středním školství, germanisační systém, kterému Vídeň jest hotova obětovati všecko — i existenci Rakouska. Proč se Lev Thun svých prvotních intencí z velké části vzdal nebo vzdátí musil,¹⁾ ani teď, když nám přibyl pramen tak důležitý, jako jest první svazek Tomkových *Pamětí* na svém konci, plně si nevysvětlíme. A právě tu nás tyto *Paměti* upozorňují na jiný ještě pramen velice důležitý, zachovalý jeho zásluhou, jeho *korrespondenci s Josefem Jirečkem* — bezpochyby nejvzácnější část celé Tomkovy písemné pozůstalosti. Tomek, jenž vždycky dobře věděl, co chce, jistě s určitým úmyslem podotkl ve svých *Pamětech* (I., 373): „On — Jireček — i já ukládali jsme si je (dopisy), i nacházejí se nyní oboje v mé schráně; snad někdy i jiným poslouží k objasnění některých stránek tehdejších našich poměrů národních.“ Jest v tom patrně vysloveno přání, aby tato *korrespondence dána byla na veřejnost*.

V letech padesátých Lev Thun Tomkovi častěji opatroval možnost, ano lze říci, že on byl původcem toho, že Tomek konal studie v archivech vídeňských, ze kterých vyšly známé práce o konci 16. a začátku 17. století, o jedné z nich Tomek uvádí ve svých *Pamětech*, že „spůsobila některé pohoršení v kruzích vlasteneckých“. Úvody k těmto pracím stojí pod vlivem doby, kdy byly napsány. Zde objektivnost Tomkova našla své hranice. Nicméně jsou to jeho nejvzácnější práce k dějinám rakouským. Cena jeho obou příručních knih dějepisu rakouského, staršího před rokem 1526, novějšího po r. 1526, spočívá hlavně v metodě, kterou Tomek sám nazval *synchronistickou*. Podstata její často byla vyložena od Tomka samého v *Pamětech* slovy, že „čelila proti obvyklému do předu stavění tak zvaného Stammlandu, totiž Dolních Rakous.“²⁾ Ani tato metoda nezůstala bez vlivu doby, kdy měl být zbudován ze zemí mocnářství Rakouského stát jednotlý a zcentralisovaný. A přece pojednání o synchronistické metodě (Cas. Mus. 1854) nesmělo vyjít ve vídeňském časopise gymnasiálním, orgánu ministerstva vyučování, kde před tím bylo Tomkovi vytýkáno, že se ve svém školském Dějepise rakouském, malé knížce, zajímavé svými osudy, vypsány v *Pamětech*, zastává „samostatnosti korunních zemí“.

¹⁾ Srovn. zajímavý dopis Tomkův ze dne 30. března 1860 J. Jirečkovi, kde čteme: „Pan ministr (Thun) nezdá se mít dost víry v životní sílu naší národnosti.“

²⁾ Hlubší význam této otázky naznačil A. Rezek ve své řeči při pohřbu Tomkově.

Ostatek ani tato metoda při vši oprávněnosti, kterou má i dnes proti teorii stammlandové, absolutní není. Modifikace její pod vlivem nynějšího dualistického zřízení státního je oprávněna, a také musí být dovoleno českému dějepisci mocnářství Rakouského, zvláště pro starší dobu, větší pozornost než jiným částem jeho věnovati zemím českým. Tomek sám na universitě některá speciální, a to velmi cenná kollegia v letních semestrech určoval pro dějiny české. Než některá z nich měla ještě jiný úkol.

Tomek, maje se státi professorem, byl od hraběte Lva Thuna poslán na vědeckou cestu, na které se měl též seznámiti s historickými semináři na universitách německých. Je známo, že podstatnou částí chystané reformy mělo být právě zařizování seminářů. Tomek zajel také do Paříže a zde poznal École des Chartes. V Německu tou dobou vlastních seminářů nebylo; konala se však na některých universitách „historická cvičení“, podobná těm, ze kterých již byla vyšla škola Rankova, jež tuto metodu vyučování pěstovala dále, zejména v Gotinkách, kde byl Waitz. Že v Praze nebyl potom zařízen žádný historický seminář, ač hr. Thun i historické semináře do svého programu byl pojal, to jest otázka, na kterou Tomkův článek v Památku Palackého a nyní teprv uveřejněná část jeho *Pamětí* nedávají plné odpovědi. Podle onoho článku by se zdálo, že Tomek si jednostranně oblíbil École des Chartes a, když nebylo lze zařídití ústav podobný, vzdal se zařízení „semináře“ po způsobu německém. Avšak v *Pamětech* otištěn onen plán, který Tomek po svém návratu ministrovi předložil a ve kterém velmi dobře se spojují oba vzory, — Pařížská škola pomocných věd a cvičení, jaká by byl Tomek v Gotinkách mohl poznati a bezpochyby i poznal, když v Berlíně Ranke sám právě toho roku žádných neměl. Ano nyní v *Pamětech* dokonce čteme, že Tomek r. 1852—3 zařídil cvičení zcela podle vzoru školy Rankovy, ve kterých se vykládala kronika Kosmova, že vedle toho měl též cvičení palaeografické, že se přihlásilo dosti účastníků a že jejich účastenství bylo vytrvalé. Měl to být „začátek v návodu k dějezpytu ve směru zamýšleného vždy nějakého historického semináře“ — proč zůstalo při těchto začátcích?

Tomek čítával v zimním běhu 5hodinné kollegium o dějinách rakouských starších i novějších pro právníky i pro filology zároveň.¹⁾ Těmto sloužilo za přípravu ke zkoušce pro

¹⁾ Zde vypravuje Tomek v *Pamětech* některé smutně zajímavé podrobnosti. Byly to přece smutné časy, když český profesor začal přednášet také německy z té příčiny, že pro české přednášky se mu nepřihlašovalo dost posluchačů.

střední školu; věděli podle něho, co Tomek při takové zkoušce bude žádati, a věděli zároveň, že bude žádati všecko, přehled i podrobnosti na př. o válkách tureckých. V těchto přednáškách posluchač neslyšel nic o pramenech, ani o literatuře, nic o kontroversách neb teoriích; vše bylo pevné a určité, vše se formulovalo dogmaticky. Tím větší cenu měly pro mnohé posluchače přednášky letní, z nichž aspoň některé dovolovaly pohled do dílny historické.

Tomek byl šťastný člověk. Život jeho byl vyplněn prací, a to prací, která ho těšila. On vždy měl nějakou práci před sebou: o feriích v pozdějších letech spisoval své Paměti a jejich úprava k tisku a korektura druhého svazku bavila ho ještě v posledních dnech života. Že Tomek v mladších letech také měl svou duševní krizi, dozvěděli jsme se teprve z Pamětí — ne bez podivení. Způsobila ji v něm filosofie Heglova, než Tomek se z „pout jejích vybavil“ v mladém věku, a krise, která u jiných se prodlužuje životem, byla pro něho skončena záhy. Těžká doba, desetiletí 1850 až 1860, minula přece jen šťastně.¹⁾ Rok 1859 přinesl zase po dlouhém odcizení sblížení s Palackým (svedla je společná víra v Libušin Soud), a r. 1860 připadla Tomkovi úloha důležitá, aby zprostředkoval sblížení (i k tomu dal vlastně podnět Lev Thun) mezi Riegrem, a tím i Palackým, a českou šlechtou. Nevíme, jaké objasnění nad to, co již víme, nám pro nejbližší dobu potom přinese druhý díl Pamětí. To však víme: trvale připoutati českou šlechtu k národnému životu našemu se nepodařilo ani Palackému před r. 1848, ani Tomkovi po r. 1860.

Když Tomek zemřel, první myšlenky mnohých mezi námi nenesly se hned k historikovi nebo politikovi Tomkovi, nýbrž k té, lze říci, třetí a poslední generaci našich národních buditelů, která přišla po první a po druhé, vrstevníkům Dobrovského a potom Palackého, k té, která vystoupila již před r. 1848, jejíž hlavní dílo životní náleží však teprve druhé polovici minulého století. Tuto generaci představoval ještě Tomek mezi námi, jeden z nejposlednějších, ba poslední. Smrtí jeho, jak připomenul nad jeho rakví na hřbitově Vyšehradském A. Rezek, kdysi spolupracovník a tím i žák Tomkův, „přetrženo živé pojítko mezi onou dobou a námi...“ Jako by se ona doba teď teprv stávala opravdu minulou.

¹⁾ Že byla těžší, než víme a než věděl Tomek sám, naznačil A. Rezek.

Josef Emler.*)

Česká věda a česká universita utrpěly bolestnou ztrátu smrtí *Josefa Emlera*, 10. února 1899; a vlastně tato ztráta byla nastala již r. 1896, když Emler byl nucen chorobou, s kterou tak dlouho zápasil, odložití péro a opustiti stolicí učitelskou. Jako badatel a spisovatel historický pracoval Emler mnoho let co nejplatněji ve službách své vědy a stál zároveň na přemnohých místech naší organizace vědecké a literární ve službách svého národa. Nevyšel ze školy Palackého v tom smyslu, jako to vždy lze říci o Erbenovi a Tomkovi, ale pracoval v duchu jeho, v rámci jeho programu práce historické, podle návodu a vzoru jeho. Emler patřil k těm, kdo k Palackému přilnuli s úctou a oddaností neobmezenou, kdo v něho věřili, jsouce hluboce přesvědčeni, že, cokoli chtěl on, bylo dobré, kdo uznávali jeho autoritu bez výhrady. S dojemnou pietou pronášel vždy Emler slova „pan Palacký“. Emler pokračoval na mnohých místech tam, kde Palacký byl začal nebo kde ukázal cestu, kterou jíti třeba. Než činnost Emlerova se připojuje ještě k jinému velkému jménu naší minulosti. Je to jméno Dobrovského. Jako vydavatel, jak svědčí jeho *Scriptores*, předstihl Dobrovský svou dobu tak znamenitě, že při zakládání Monument (MGH.) s ním počítáno pro edici tak těžkou (Jordanes), že musila po Dobrovském čekat až na Momm-sena... Při založení své sbírky (známo, jak vznikla), Pramenův, Palacký si vyhlídl Emlera. Emler byl dovršil své vzdělání historické ve Vídni, v institutu, mezi prvními jeho uční. Zde si osvojil všecken onen pokrok, který umění vydavatelskému vzešel zvláště z práce při vydávání Monument. Palacký ani v pozdějších letech nepřestával býti organizátorem vědecké práce mladší generace; i v té příčině si dovedl vybrati toho, kdo se u nás pro takovou práci nejlépe hodil, a postavil jej na pravé místo. V pěti svazcích Pramenův největší část — vedle toho, že řídil celek — vydal Emler sám a vykonal i mnohé přípravy pro svazky další, které zbývají. Je známo, že měli přijíti na řadu Staří letopisové.

*) Č. Č. H. V. (1899), str. 67—69.

Jiné monumentální dílo vydavatelské práce Emlerovy jsou Regesta, jejichž pokračování od 2. svazku (od r. 1253) převzal po Erbenovi a která prodloužil až do svazku 4. (do r. 1346). I zde sebral více, než vydal sám; ze sbírky Emlerovy čerpal také Huber pro svá Regesta Karla IV. Regesta sama by stačila, aby pojistila Emlerovi místo vynikající v dějinách české historické práce. V pracovním programu Palackého bylo ovšem, jak známo, více než Regesta: byl v nich Codex diplomaticus, diplomatář. Emler, sbíraje pro regesta, sbíral zároveň pro tento diplomatář a jej připravoval. Až bude vydán, bude vždy do značné míry dílem Emlerovým. Ztráta Emlerova probouzí v nás na novo stesk, že nedospěl k vykonání toho, nač se tak dlouho připravoval, nač se těšil, až pak sám těžce nesl vida, že se nejvyšší cíl jeho snažení (se založením českého diplomatáře by se byl stal zároveň tvůrcem české diplomatiky) od něho vzdaluje. Zmínil jsem se na jiném místě, že stesk po diplomatáři, kterého ještě nemáme, někdy vyznívá ve výčitku, že diplomatáře dosud nemáme, a pověděl jsem také na témže místě (ČCH. IV. str. 6.), které překážky obsaženy jsou ve věci samé, a jaké nebezpečnoství by bylo přinášelo předčasné vydávání jeho. A znova musíme litovati, že právě zde Emler k cíli nedospěl, neb on, jenž vyšel ze školy Sicklovy, byl k tomuto dílu nad jiné povolán. Máme-li hledati ještě jiného vysvětlení, hledejme ho v tom, že Emlerovi bylo ukládáno příliš mnoho, a snad také i v tom (myslím, že to lze říci bez porušení piety k památce toho, jenž nám byl právě odňat), že Emler sám si ukládal příliš mnoho. Nemíním tím jinou tak bohatou literární činnost jeho, nýbrž ostatní práci, kterou vedle dvojího úřadu, archivářského a učitelského, po tolik let konal v naší organizaci vědecké a národní: byl, ať o jiném pomlčím, jednatelem Musea v době nejtěžší, když se stavělo nové Museum, a když se stěhovaly sbírky z budovy staré; když nejtěžší práce vykonána, pak teprve se rozloučil s tímto čestným úřadem, jenž tolik byl vyžadoval obětavé a namáhavé práce... Emler byl muž nejlepší vůle a nejlepšího srdce. Emlerovi mnoho ukládáno, a mnoho si dal uložit. Patřil k těm, kdo neradi říkají a někdy říci by ani nedovedli — ne! Neměl, tuším, nepřítel; snad měl přátel až příliš mnoho. Emler byl vždy ochoten pomáhati jiným při jejich práci; pomoci jeho bylo od přemnohých často a hojně užíváno a někdy snad i zneužíváno. Městský archiv — to bylo místo, kam si přicházeli, kam se obraceli pro radu a pomoc ti, kdo pracovali v dějinách českých, doma i za hranicemi (Emler v cizím světě vědeckém měl dobré a vážené jméno), osobně známi i neznámi, odborníci i dilettanti. Emlerova ochotnost a také jeho shoví-

vavá trpělivost byla nevyčerpatelná. Městský archiv Emlerem obdržel své zvláštní místo v organizaci české vědecké práce, svou úlohu, ke které náleželo ještě více, nežli již připomenuto. Zde opisováno pro sbírky musejní, pro diplomatář, zde vykonány mnohé přípravné práce pro Prameny, pro Archiv Český atd.; sem přicházely rukopisy z ciziny vypůjčené. Ale neběží jen o místo. Zde bylo lze najíti pomůcky, kterých poskytovala knihovna archivu, i pomoc a radu. Tak se archiv stával zároveň školou historické práce. Emler měl také žáky, kteří nikdy neseděli „u nohou jeho“ v síních universitních.

Dvojí úřad, archivářský a professorský, ukládal Emlerovi mnoho práce, ale jejich spojení přinášelo také mnoho užitku. Archiv nahrazoval český historický seminář, pokud ho nebylo, a doplňoval jej, když po rozdělení university byl založen. Založení jeho připadlo Emlerovi a podepsanému; zde jsme se po léta setkávali v kollegiální práci, až se k nám po některé době přidružil jako třetí Ant. Rezek. V semináři Emler nepěstoval palaeografie a diplomatiky; pomocným vědám věnována byla vedle theoretických přednášek cvičení jiná, v síních university a také v archivu. Byla to zvláště činnost propaedeutická při uvádění do studia historického, byla to zvláště praktická cvičení, kterými přicházel k platnosti Emlerův paedagogický talent a jeho zkušenost, a tu zase především v učení a cvičení palaeografickém. Ti, kdo z české university v posledních letech přišli do onoho ústavu, institutu vídeňského, k jehož prvním učnům, jak připomenuto, náležel Emler, přicházeli s dobrou přípravou palaeografickou.

R. 1895 opustil Emler archiv, r. 1896 přestal učit na fakultě... Již tenkrát jsme ho ztratili. A pro něho přišla doba poslední, která nebyla již životem a nebyla ještě smrtí. A přece — Emler byl šťastný člověk! Jemu se dostalo v životě místa a povolání (připomínám to ještě jednou, že ho na místo postavil Palacký a s Palackým Erben, Emlerův předchůdce v archivu města Prahy), které odpovídalo jeho vlohám, jeho zálibě, jeho vzdělání, jeho vědomostem; on vykonal mnoho sám, on budil a podporoval i řídil práci jiných, on bude žiti dále v díle vlastním a v práci jiných. A k tomu se mu dostalo v plné míře štěstí v životě rodinném... Sit ei terra levis! —

Životopisná data a přehled Emlerovy literární činnosti přináší Ottův Sl. N. (v článku Nováčkově) a 30. ročník Světozoru, bibliografický seznam jeho publikací (čítající 90 čísel) Č. Č. M. 1895, podobiznu Světozor č. 15. a Zlatá Praha č. 15.

K ocenění jeho práce srovnej můj článek o Palackého programu práce historické v Č. Č. H. IV. a v Jubilejním Památiku Akademie oddělení Dějepisectví, napsané J. Pekařem.

Antonín Rezek.*)

Antonín Rezek narodil se dne 13. ledna 1853 v Jindřichově Hradci. Jindřichův Hradec má staré gymnasium a v době studií Rezkových (1863—1872) působila na něm řada dobrých učitelův. Nadanému hochovi však hrozilo, že nedostuduje; když byl v tercii, vzal ho otec se studií; měl se státi, čím byl otec sám — hodinářem. Než prosby chlapcovy a přimluva jiných vrátily ho studiím. Již tato doba středoškolská připravovala rodáka jindřichohradeckého k jeho budoucímu životnímu povolání. Rodné město Rezkovo, Jindřichův Hradec, jest město historické. Zachovalo svůj starší ráz, daný také polohou blíže jižních hranic českých, zvláště však určený tím, že bylo odedávna nepřetržitě sídlem mocných panských rodů. Má svůj hrad (jednu z nejznamenitějších a nejzajímavějších stavebních památek naší vlasti), hrad a zámek kdysi pánů z Hradce, potom Slavatův, později a dosud Černínův z Chudenic. Stačí již to k vysvětlení, že se z Rezka stal muž učený a zvláště historik? Podle vzpomínek, které se o mládí Rezkově dostaly na veřejnost po smrti jeho, jevila se již v hochu čilá a činná povaha, která potom vyznačovala muže, jak jsme ho znali, a která mu získala tolik přátel. Rezek by se byl přivedl k platnosti všude. Prostředí, ve kterém vyrostl, dalo však záhy směr jeho studiím, ještě nežli se dostal na vysokou školu. Na zámku Jindřichohradeckém jest archiv, jeden z nejdůležitějších archivů českých. V letech, kdy Rezek ještě byl v Hradci, počal zasloužilý archivář Frant. Tischer pořádati archiv, a tu se již počal učiti práci historické hoch gymnasista jako písař; psal a přepisoval pro archiváře a potom i jiné historiky, kteří do archivu přicházeli.

Když přišel Rezek na vyšší studia do Prahy, dostal se brzy do styků s historiky staršími i mladšími prostřednictvím Josefa Emlera, jemuž byl doporučen. Z profesorů největší měl vliv na Rezka V. V. Tomek, nejen jako učitel ex cathedra, nýbrž ještě více tím, že si Rezka přibral jako pomocníka při vlastní práci. Tomek sám v předmluvě k IV. svazku Dějepisů

města Prahy, vydaného r. 1878, zmiňuje se o svém výtečném pomocníku při sbírání zřidel a jiných pracích přípravných, jehož vynasnažením mu bylo a bude lze rychleji pokračovati v započatém díle. Dostal se tedy Ant. Rezek do podobného poměru k Tomkovi, jako kdysi Tomek sám, a vedle něho též Erben, k Palackému. Rezek jest nejmiloblivější žák Tomkův; to patrně někdy i v názorech a posuzování, kde se připojuje k vypravování o událostech historických, než tak, že se nám při tom Rezek vždy jeví jako svůj, jako individualita vlastní povahy, kterou se jináče od svého učitele tou měrou lišil, že bychom v obou spíše mohli spatřovat protivy.

Když Tomek ve IV. svazku Dějepisů města Prahy vydal o svém pomocníku vzpomenuť velice příznivé svědectví, byla se již počala Rezkova samostatná práce literární a také jeho činnost učitelská jak na střední škole, tak na universitě.

Jako studující musil se Ant. Rezek o svou výživu hlavně starati sám a nacházel ji na konci svých studií ještě také jinou prací, jež se dobře hodila k povolání, pro které se připravoval. Od r. 1875 začínaje byl asistentem při Museu království Českého. Práce pro doplňování diplomatáře i archivu musejního uvedla jej do některých archivů jiných, zvláště ve východních Čechách, a byla mu další školou, než tak, že při tom již také sbíral látku a nacházel popudy pro práci vlastní.

Po skončených studiích na fakultě dosáhl Rezek r. 1876 hodnosti doktorské a získal v r. 1877 aprobaci pro učitelství na střední škole. Od r. 1878 do 1880 učil na reálné škole v Karlíně, od r. 1880 až do svého jmenování professorem na universitě na reálném gymnasiu v Praze (v Spálené ulici). Od zimního běhu 1878/9 začínaje nacházíme Rezka jako docenta rakouského dějepisů na universitě.

Nelze pochybovati, že v mladém docentovi Tomek spatřoval od počátku svého budoucího nástupce v úřadě učitelském, jenž pro něho podle platných norem již nemohl potrvati déle než desetiletí. Rezek, jehož obligátní triennium na fakultě se bylo skončilo školním rokem 1874/5, dostal se k habilitaci velmi brzy, a také hned počátkem své literární činnosti, jež s jeho habilitací souvisí, postavil se do řady mladších historiků, s kterými se počítalo pro budoucnost, zvláště vzhledem k tehdejšímu usilování, směřujícímu k tomu, aby si český jazyk a česká věda získaly větší platnost na universitě. Habilitace českých docentů-historiků v těch letech byly dílem Tomkovým a Gindelyho, kteří však při tom docházeli též podpory od Höflera.

Za pole své samostatné literární činnosti zvolil si Rezek periodu české historie, od které dílo Tomkovo (IV. svazek

*) Almanach České Akademie XX. 1910.

Dějepis města Prahy je věnován době války husitské) v té době bylo ještě dosti vzdáleno. Rezek svou celou osobností, jak ji ovšem plně poznáváme teprv z pozdějšího vývoje jeho, a také celým průběhem svých předchozích studií, za kterých, když nebylo v Praze žádného historického semináře, byl z nemalé části autodidakt, Rezek, jehož samostatná práce vyrůstala též z jeho práce v archivech, pro historii nového věku tak důležité, měl náklonnost i schopnost státi se historikem pracujícím o dějinách novějších, zvláště doby, které s přítomností blíže a bezprostředněji souvisí, nežli doba vzdálenější. Hned po rozdělení staré university byl podle návrhu fakulty jmenován (od 1. ledna 1883 začínaje) mimořádným professorem všeobecných dějin a potom přihlížel ve svých přednáškách, ač mu to v dekretu výslovně nebylo uloženo, především k dějinám novověkým, což odpovídalo též přání fakulty, vyslovenému v návrhu na jeho jmenování professorem. Tento přechod od docentury ku profesuře nepřinášel pro Rezka žádné náhlé změny a neukládal mu žádných obětí. Dějiny rakouské nelze izolovat, nelze vyloučit ze spojení s dějinami ostatními, což platí zvláště o době nové. Podobně i Gindely ve svých menších kolegiích, čítaných v letních semestrech, jako profesor rakouského dějepisu rozšiřoval své přednášky na dějiny novověké vůbec. Tak Rezek, ač vyšel v tom smyslu, jak vyloženo, ze školy Tomkovy, přece také připomíná jako učitel a do některé míry i jako spisovatel svého druhého učitele, Gindelyho. V něm by byl Gindely mohl najíti v úkolu, jenž mu byl určován Palackým a k němuž se hlásil sám, spolupracovníka anebo nástupce, kdyby se Gindely sám k úkolu tomu nedostal, nebo konečně pokračovatele pro budoucnost vzdálenější ...

Teprv od školního roku 1888—9 začínaje, když byl Tomek po dovršení 70. roku svého odešel z university, stal se Rezek nástupcem jeho jako řádný profesor rakouského dějepisu. V řízení historického semináře, založeného při rozdělení staré university Emlerem a Gollem, měl účastenství od r. 1892—3 počínaje. Přistoupení Rezkovo znamenalo pokrok zvláště v tom směru, že se cvičení a práce seminární rozšiřovaly na novověk, kdežto se dotud v nich pěstovaly převahou dějiny středního a do některé míry i dějiny starého věku. Rezek i ve svých přednáškách v letních semestrech přihlížel zvláště k novému věku, kdežto v zimním běhu míval přednášku, jako dříve jeho předchůdce, o celých dějinách rakouských, určenou také a zvláště pro studující fakulty právnické.

Literární činnost historika Rezka počíná se při tom roce, ke kterému dospělo velké dílo Palackého. Je to rok, kterým zavíráme český středověk a počínáme věk nový, rok, který

uvádí na trůn novou dynastií. Je to rok 1526. Čas. Musea Č. r. 1876 přinesl rozpravu Rezkovu o zvolení Ferdinanda I. za krále Českého, ročník následující (z r. 1877) dvě další o přijetí Ferdinanda I. za pána na Moravě, ve Slezsku i v Lužici, o jednání Čechův, Moravanův a Slezanův s Ferdinandem ve Vídni a korunovaci jeho v Praze r. 1526 a 1527. Tyto rozpravy vyšly hned r. 1877 ještě jednou spojeny v jediné knize s titulem *Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále českého* a r. 1878 též německy, rozšířeny a doplněny i rozmnoženy o některé přílohy, t. prameny, jako *Geschichte der Regierung Ferdinands I. in Böhmen I. Wahl und Regierungsantritt*. Jest to Rezkův spis habilitační, neb habilitační spisy byly tehdy podávány v jazyku německém. Než tento spis nebyl vydán jen pro habilitaci. Je to program, první Rezkův program pracovní pro budoucnost: měl to býti počátek většího díla o celé vládě Ferdinandově. Jest pravda, že to byl krok odvážný hned ohlašovat celé dílo, ač právě tehdy (1877) počala již vycházet velká sbírka pramenů, *Sněmy po r. 1526*, a ještě větší odvahou zdálo se býti tehdy i později, že se Rezek tím ohlašoval vedle Gindelyho a snad i proti němu jako pokračovatel a nástupce Palackého. Skutečně Rezek na jednom místě v předmluvě mluví způsobem, jenž takový výklad připouští, an podotýká, že úvod následující po předmluvě proto je tak krátký, že kniha se připojuje těsně k poslednímu svazku díla Palackého. Nevíme, zdali by již tehdy bylo povstalo dílo, jež by se bylo mohlo postavit po bok dílu Palackého (nehledě k tomu, že plně a v každém ohledu nikdo se nemohl státi jeho pokračovatelem), než litovati musíme i dnes, že Rezek nezůstal trvale při svém prvotním programu, pracovati dále tam, kde Palacký byl přestal, tedy o českých dějinách po r. 1526. Než Rezek při tomto prvním svém pracovním programu zůstával dosti dlouho. Pokračování Dějin Ferdinanda I. sice nepřicházelo, než Rezek sbíral prameny dále v rozličných archivech, také za hranicemi, a rozličné časopisy, také německé, též publikace Společnosti nauk, přinášely četné a cenné příspěvky pro dobu Ferdinandovu, takové, jakých třeba, aby vzniklo dílo větší, o ně se opírající. Rezek šel v nich zpátky do doby Ludvíkovy, až i Vladislavovy, a také napřed od prvních let Ferdinandových k r. 1547, odbojem stavů a jeho následky v dějinách českých tak důležitému a osudnému. I to náleželo do rámce onoho programu, když Rezek pomýšlel na novou „Würdigung“ a ji připravoval, t. j. dílo o historických českých po r. 1526, a když v letech 1887—1889 vydal dvě díla těchto pozdějších historiků českých: Paměti Mikuláše Dačického z Heslova a druhý, dotud netištěný díl Beckovského Poselkyně.

Teprv r. 1887 setkáváme se s větší prací Rezkovou z jiné periody dějin českých, z doby pobělohorské. Jsou to *Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách od vydání tolerančního patentu až do naší doby*, které vydal řečeného roku nákladem vlastním. V úvodě Rezek vykládá, že v podstatě toho, co věřili a čemu učili tak zv. čeští deisté ve východních Čechách, není obsaženo nic podstatně nového, co by se nebylo vyskytlo i jindy, namnoze v době velmi dávné, a jinde. Ačkoli jsou tedy prvky jako jinde, formace v Čechách jest jiná a zvláštní. Tuto zvláštní formaci třeba vyložit v jejím vzniku a vývoji, třeba jíti zpátky k husitství a bratrství, k sektám husitským a bratrským, v dalším postupu ku protireformaci a přibratí také vlivy ciziny, emigrace a židovství. Co Rezek vydal r. 1887, není dílo celé, nýbrž jen první jeho část, jež přestává při smrti Marie Terezie, tedy před vydáním tolerančního patentu Josefova, jež tak zv. deistům, jak sami doufali, přinášel svobodu náboženskou, opravdu jí však nepřinesl a církevní i náboženskou politiku té doby postavil před nesnadný problem. Co první část, vydaná r. 1887, přinášela, jest tedy praehistorie, ale nutná a nezbytná, k tematice, jak naznačeno na titulu knihy. Pro druhou část Rezek, jak ukazuje jeho písemná pozůstalost, sebral dosti značné množství pramenů až i pro dobu po r. 1848, k doplnění a zpracování jeho však nedospěl, ač se tohoto úmyslu nevzdával. Máme tedy i zde práci započatou, program neprovedený do konce. Než i to, co provedeno, má svou trvalou cenu a má své hlavní thema, které by samo bylo stačilo na cenný spis samostatný. Jsou to dějiny protireformace, ovšem se zvláštním zřetelem k východním Čechám.

Co Rezek napsal v knize své z r. 1887, svědčí, že v době tehdy již více než desetileté, kdy směr jeho práce byl obrácen hlavně k 16. století, přihlížel zároveň také k století 17., k době pobělohorské, a to ve větších rozměrech a podrobněji, než vyžadovaly jeho přednášky na universitě. Bez takové předchozí přípravy, při vši odvaze a rychlém odhodlání, s jakým se u něho setkáváme častěji, nebyl by se mohl na konci r. 1887 „ujmouti“ (Zapovy) *Českomoravské Kroniky* a nebyl by mohl v tomto novém úkolu tak rychle pokračovati, jak se stalo v nejbližších letech potom. Neb tímto úkolem se dostal Rezek plně do doby pobělohorské, ke které byla Kronika již dospěla. Podle úmluvy s nakladatelem měla Kronika i dále jako dotud vydávána býti po sešitech, než vedle toho mělo býti pořízeno ještě vydání jiné, souběžné, v jiném formátě. Hned r. 1889 (s předmluvou dat. v červenci r. 1888) vyšla monografie *Dějiny saského vpádu do Čech (1631—1632) a návrat emigrace,*

kteřá se, co do obsahu, počíná vystoupením Gustava Adolfa na jevišti války třicetileté. R. 1890 následovala další monografie (s předmluvou 7. listopadu r. 1889) *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1637—1648)*.

Lze-li obě právě uvedené knihy nazvati monografie, dálejší pokračování, vydané r. 1892, ohlašuje se jako počátek nového, programem velmi rozsáhlého díla, jak naznačeno hlavním titulem, jež zní *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, i titulem vedlejším: *Knihy první. Od míru Westfalského až do smrti Ferdinanda III. (1648—1657)*. Podobně se i následující svazek, jež vyšel r. 1893, ohlašuje jako *Knihy druhé*, jež má obsahovati *Vladaření císaře a krále Leopolda I.* Vyšla však jen část první do r. 1664.

Rezek skoro u všech svých knih má předmluvu o tom, co začínal a chystal. Tak i zde. Předmluvy těchto svazků jaksi omlouvají, že se Rezek „ujímá“ *Kroniky*, díla populárního, zároveň však připovídají, že snaha spisovatelova bude, aby vyhověl i širším kruhům čtenářstva i požadavkům historické kritiky i vědeckosti zároveň. Skutečně potom Rezek vyhověl obojímu požadavku velmi dobře a dostal svému „snad příliš odvážnému úkolu“ plnou měrou. Zejména to platí o díle, které se ohlašuje jako dílo nové s velikou perspektivou do budoucnosti vedle titulu také svým úvodem věcným, který se od té doby často připomíná a vysoko cení. A nejen tento úvod. Opakuji, co napsal jeden z žáků Rezkových ve svém nekrologu (*Český Čas. Hist.* 1909, str. 147): „Tu jsme u vrcholu vědecké činnosti Rezkovy — ty tři díly českých dějin od roku 1637 do r. 1664 je to nejvzácnější, co zachová paměť Rezkovu jako vynikajícího historika... Celek představuje nejrozsáhlejší pokus o vylíčení vnitřních poměrů státu českého kolem polovice 17. století.“

A přece, jako se Rezek dosti rychle r. 1887 odhodlal k tomu, že se ujal *Kroniky*, tak ji r. 1893 opustil neočekávaně, aspoň neočekávaně pro čtenáře i pro ty, kdo v kruzích odborných tuto jeho práci provázeli s rostoucím potěšením. Na otázku, jež se i nyní po letech, po smrti Rezkově, ozvala, nemohu dáti plnou odpověď, než hlavní věc, hlavní, pokud se pamatuji, příčina, naznačena již v oněch předmluvách, ve kterých, jak právě řečeno, Rezek upokojuje výčitky svého vědeckého svědomí. Tak čteme v předmluvě z listopadu r. 1889, že ho literární poměry naše přímo donutily k onomu odvážnému úkolu, nemělo-li vzdělávání novějších dějin českých zůstávat i na dále přes příliš zanedbáno. Podobný a již určitější stesk slyšíme v předmluvě z r. 1892: „Kdyby vědecké poměry naše byly jiné, nežli jsou, bylo by dílo, jehož první

díl obecnstvu předkládám, o mnoho dokonalejší a snad docela jiné.“ Dále klade se důraz i na to, jak potřebná jest znalost právě novějších dějin i pro vzdělání politické.

Rezkovi objevovalo se vždy zas a zase před duševním zrakem jeho dílo, jako asi již dříve lákalo a vzbuzovalo mladistvou ctižádost a odvalu jeho, když vstupoval prvními kroky na pole práce vědecké a literární, velké dílo o dějinách českých nové doby po r. 1526, dílo, které by mohlo státi a obstáti vedle díla Palackého, vyhovujíc zároveň zvláštním požadavkům, jež kladou svému historiku dějiny věku nového. Přál si, aby tomuto dílu mohl věnovati všechn čas a všechnu sílu, pokud jich nezabavovala jeho činnost učitelská. Přípravy k dílu takovému vyžadovaly také značného nákladu na cesty po archívech, na opisování archiválních pramenů a p.

Není mi známo, zdali kdy po smrti Palackého, který byl designoval Gindelyho za svého nástupce, o ustanovení nového historiografa opravdu bylo jednáno od těch, kdo by byli měli v té věci vliv a slovo rozhodné přímo neb nepřímo. Bylo již častěji řečeno, že designace ona stála rozhodnutí této otázky v cestě. Gindely se uvedl do literatury již v letech padesátých, ještě než sám dospěl k 30. roku svého věku, velmi šťastně svým dílem, které se cituje obyčejně jako *Dějiny bratří Českých*, které však má ještě jiný titul „*Böhmen und Mähren im Zeitalter der Reformation*“ a tím, co řečeno tímto druhým titulem, také v značné míře jest, a které jistě nemálo přispělo k tomu, že Palacký v Gindelym spatřoval svého nástupce, budoucího historiografa zemského. Než Gindely již v letech šedesátých obrátil se od století 16. k století 17., k době Rudolfově, k válce 30tileté, českému povstání, Valdštejnovi, a věnoval této době a těmto úkolům svou velmi bohatou pracovní sílu skoro úplně; také jeho úřední postavení jako zemského archiváře v značné míře sloužilo těmto jeho pracím o dějinách století 17. Po vydání prvního svazku *Dějin českého povstání* (1869) nastala však v činnosti Gindelyho delší přestávka, způsobená chorobou, tak že druhý svazek vyšel teprve r. 1878, když se byl již ohlásil „pretendent“, jak Rezek v jednom z novějších vyličení a ocenění jeho práce i jeho osobnosti byl nazván. Gindely (i v tom byl mu Rezek podoben) byl dosti sanguinický ve svých výpočtech, co se týče postupu svých prací, návratu k dějinám 16. století, pokud vím, nikdy se nevzdáváje. Domníval se na př., že na Sněmy od 1526—1792 stačí 10—15 svazků, a podle toho vypočítával postup a konec této publikace, tak důležité pro budoucího historika dějin 16. stol., jenž začne, kde byl přestal Palacký. První svazek Sněmů vyšel r. 1877. Kdo se neoddával illusím, jako Gindely sám, zejména,

co se týče trvání práce jeho o 17. století, mohl již tehdy předvídati, že se Gindely ze 17. století nevrátí ještě jednou do 16. století, že Sněmy nepočaly vycházeti pro něho samého. Naznačil jsem již, čím by se byl mohl státi Rezek v poměru ke Gindelymu, čím se však nestal. Když Gindely zemřel r. 1892, dosáhnuv 63. roku svého věku, byl by se mohl Rezek, jenž se blížil svému 40. roku, dostati na jeho místo jako zemský archivář, čímž by mu byla sama sebou připadla též úloha, pro kterou kdysi určoval Gindelyho Palacký. Rezek se nestal ani archivářem, ani zemským historiografem. Našli jsme jej v té době v plné práci o dějinách 17. století, téhož století, které bylo upoutáno také Gindelyho. R. 1892, ještě za živobytí Gindelyho, vyšel první svazek *Dějin Čech a Moravy nové doby* (s předmluvou v únoru t. r.), kde jest řeč o díle dokonalejším a snad docela jiném, kdyby vědecké naše poměry byly jiné. Opouštěje započaté dílo, roku následujícího Rezek ohlásil a vložil to v předmluvě ze dne 19. června 1893 dříve neočekávanými proměnami v literárních poměrech, které ho uvádějí na dráhu poněkud jinou. A když dále oznamuje, že „povinnost volá ho jinam.“ sotva tomu lze v této souvislosti rozuměti jináče, nežli že ony změny v literárních poměrech, ona poněkud jiná dráha a jiná povinnost, že to vše znamenalo návrat k dějinám 16. století, k onomu dokonalejšímu dílu, na které naráží již předmluva o rok starší. Nebylo tehdy tajemstvím, že Rezek nacházel nakladatele, ochotného a odhodlaného ku provedení tohoto díla spojití se se spisovatelem, jenž své povolání, svou schopnost a přípravu k němu již byl osvědčil. Byl to Vilímek. Než podobně jako Gindelymu, tak ani Rezkovi nebylo souzeno, aby se stal pokračovatelem v díle Palackého.

R. 1893—4 byl Rezek děkanem své fakulty a věnoval se svému úřadu velmi horlivě. Hned potom my oba, Rezek i ten, kdo píše tyto vzpomínky, spojili jsme se k intenzivnější společné práci jak v semináři historickém, tak založením *Českého Časopisu Historického*, jenž počal vycházeti r. 1895. Ač nebyl program jeho zcela stejný, byl zároveň náhradou za *Historický Sborník*, jež byl Rezek počal vydávati r. 1883 a který byl zanikl koncem r. 1886 spolupůsobením neutěšených poměrů, jež tehdy na dlouho nastaly sporem o tak zv. Rukopis Královodvorský. Rezek sám se přímo sporu neúčastnil, dal však přece v Sborníku dosti patrně na jevo, že nesouhlasí se způsobem obrany, jak převládala, ale také, že věc obranců pokládá by za ztracenou i při jiném způsobu obrany.

V Českém Časopise Hist. jsou uveřejněny poslední historické práce Rezkovy, v ročníku prvním (r. 1895) *Příspěvky k dějinám české emigrace 18. století*, v ročníku druhém (r. 1896)

článek o *Bakuninovi*. Rezkova literární činnost obracela se převahou k 16. a 17. století. Co zde vykonal, nebylo to, co by byl vykonati chtěl, než i tato práce jeho má namnoze cenu trvalou a připravila půdu pro každého, kdo přichází po něm. „*Dějiny Čech a Moravy nové doby*“ v té formě, jak počaly vycházet r. 1892, neb jiné, které platily Rezkovy naděje a illuse, měly jíti až do 18. století, kterému náleží první, a 19., kterému náleží druhý Rezkův příspěvek pro Č. Č. H. Článek o Bakuninovi není však jediný příspěvek Rezkův k dějinám doby nejnovější. Aktuální ceny v jejich řadě nepozbyl ani dnes jeho historický úvod k spisu *Kaizlovu* o vyrovnání s Uhry roku 1867.

Pozornost a zájem, který věnoval Rezek dějinám novějším, až i současným, nebyl jen zájem historika. Byl to zájem, který má každý z nás, komu záleží na blahu vlastního národa a jeho budoucnosti. Než u Rezka se jevil způsobem, jenž odpovídal jeho povaze, jeho temperamentu. Rezek byl optimistou i pessimistou; obě nálady se u něho někdy střídaly velmi rychle; trpělivost a resignace u něho netrvaly dlouho. Měl ctizádnost a chtěl přivést k platnosti v životě své vlohy i své vědomosti. Proto také těžce nesl změny učebního řádu fakulty právnické, které professoru rakouských dějin vykazovaly, ne-li hned, přece budoucně, postavení jiné nežli dotud, kdy jeho přednášky mívaly velké posluchačstvo, vycházející z dvou fakult . . . Interes Rezkův o současné dějiny byl podoben interessu politika, jenž stojí v jejich proudu a připravuje budoucnost. Nastala doba, kdy universita, kdy někteří její professoři vydatněji, než dotud, počali zasahovati do současného veřejného života, kdy se někteří z nich stávali aktivními politiky a vstupovali na bojiště parlamentární. Rezek se stal aktivním politikem, ale oklikou, která nevedla parlamentem.

Na počátku školního roku 1896/7 Rezka již nenacházíme ve svazku university; o feriích byl povolán do Vídně, do ministerstva vyučování. Ve Vídni a zvláště v tomto ministerstvu se cítilo, že by v něm ve vyšším úředním postavení měl býti Čech, vysokého školství českého a jiných kulturních zájmů našich znalý — znalý též osob a osobních poměrů. Bylo to za ministeria Badeniho, kdy ministrem vyučování podruhé byl Gautsch. Že k tomu byl vybrán Rezek, bylo zvláště a především dílem Hartla, někdy profesora filosofické fakulty ve Vídni a tehdy již sekčního chefa v řečeném ministerstvu; z aktivních našich politiků měl při tom účastenství Kaizl.

Rezek v novém svém postavení přivedl se k platnosti ihned, a to ještě vydatněji a důrazněji, než se při jeho povolání do Vídně očekávalo. Ve své úřední kariéře postupoval

velmi rychle: již r. 1897 stal se sekčním chefem a r. 1899 významenán vysokou hodností tajného rady.

Od r. 1900—1903 nacházíme Rezka v ministerstvu Körbrově jako ministra bez portefeullu, tak zv. ministra krajana. Jest známo, že tomuto ministerstvu zjednal jinou váhu a jiný vliv, nežli mělo, když se vyskytlo před lety ponejprv. Vysokému školství našemu nejvíce prospěla doba, kdy Rezek ještě byl v ministerstvu vyučování. S jménem jeho trvale spojeno zřízení třetí naší vysoké školy, české techniky v Brně, kde se vyučování počalo v zimním běhu r. 1899—1900.

V červenci r. 1903 Rezek podal svou demissi. Vracel se ku práci historické tam, kde byl přestal roku 1896 svým článkem o Bakuninovi v Č. Č. H. Vracel se k dějinám novějším a nejnovějším. Pro ně se jemu otvíraly ve Vídni prameny, jiným nesnadno přístupné nebo vůbec nepřístupné. Již se chystal, aby se stal zase spolupracovníkem Č. Č. H. Nemělo k tomu přijíti. Zdraví Rezkovo již před odchodem z Prahy nebylo zcela uspokojivé. Když opouštěl Vídeň r. 1907, byly jeho, kdysi tak bohaté síly tělesné i duševní vyčerpány. Vrátil se sem, ale již ne mezi nás . . . Antonín Rezek zemřel dne 4. měsíce února 1909 a v neděli potom, dne 7. t. m., pohřben na hřbitově Volšanském v hrobě, ve kterém odpočívá jeho tchán, Karel Jaromír Erben, otec paní Bohuslavy Rezkové.

Členem České Akademie byl Antonín Rezek mimořádným od r. 1891, řádným od r. 1898.

První ocenění celé literární činnosti Rezka jako historika podal *Jos. Pekař* v Jubilejním Památku Akademie r. 1898. — V *Ottově Slovníku N. XXI. (1904)* článek o Rezkovi napsal *Jan Emler*. — Z nekrologů připomínám dva věnované jeho památce od dvou někdejších žáků jeho, *Václ. Novotného* (v *Hlídce Času* 1909, č. 10) a *Jos. Pekaře* (v Č. Č. H. 1909). — Cenné pojednání o Rezkovi a jeho významu v dějinách českého dějepisectví přinesla *Osvěta* 1909 od *J. Božka* a *Česká Revue* 1909 od *Rudolfa Urbánka*; zde, v článku Urbánkově, najdeme nejúplnější dosud přehled historických prací Rezkových, také menších, v rozličných časopisech. — Budiž mi dovoleno přidati též své články „Palackého program práce historické“ v Č. Č. H. IV. (1898) a „Po desíti letech“ v Č. Č. H. XI. (1905), kde se již dotýkám některých věcí, dotčených zde podruhé.

Ladislav Hofman.

1876—1903.*)

Ve své dlouholeté učitelské činnosti nesetkal jsem se s nikým, kdo by svá studia končil s takovou zásobou rozmanitých vědomostí, tak harmonicky se doplňujících. Slovem — byl to hotový člověk, o kterém se již vědělo, jaký bude i dále. O Ladislavu Hofmanovi bylo lze předpovídati s plnou důvěrou, že splní očekávání, jež vzbuzoval. Měl k tomu všecko: nadání, energii práce i mravní povahu. I v tom se jevila rovnováha, jaká se vyskytuje zřídka a jen u těch, kdo jsou povoláni k nejvyšším úkolům. Tak se mi jevil Ladislav Hofman, když přestával býti mým žákem. A takový vlastně již byl, když jsem jej — smím-li tak říci — do svých rukou dostal.

A přece, když chci pověděti o Hofmanovi, co vím, nenasadno mi odmysliti si, že byl mým žákem. A tak musím mluvití též o sobě. Když žák přežije učitele, hlásí-li se ještě k němu, poví on, jaký byl a čím byl jemu. To je přirozený běh věcí. Je však bolestné, má-li mluvití učitel o žáku, kterého ztratil předčasně.

Hlásím-li se k Hofmanovi jako svému žáku, vím, že k tomu mám právo jen do jisté míry. Již proto, že prošel, než se dostal do mých, rukama jiných. Než myslím, že patřil k těm, kdo se od učitele sice učí, u kterých však vliv jeho nerozhoduje. První, kdo na Hofmana svým vlivem působil, první jeho učitel byl Jindřich Vančura; jeho žákem byl Hofman — narozený r. 1876 v Meziříčí u Opočna — v Hradci Králové, na gymnasium.¹⁾ A již jeho první učitel se mnou mluvil o něm (ptával se na něho velmi často, když byl jeho někdejší žák již na universitě) podobně, jako dnes mluví já. Měli jsme oba stejný dojem individuality záhy v podstatě hotové, harmonicky uklidněné a vyrovnané. Mezi učite-

*) ČCH. X. (1904) str. 1—14.

¹⁾ Od jednoho z někdejších spolužáků Hofmanových se dovídám, že již na nižším gymnasium zálibu v dějinách u něho probouzeli Třebízský a Jirásek svými spisy a mezi jeho učiteli prof. Karel Kučera.

lem a žákem zůstává skoro vždycky, i když je poměr mezi nima velice přátelský, jistá distance; přátelé mladší jistě mu stáli blíže a znali jej lépe i v jeho vnitřním vývoji, jenž nemohl zůstatí bez bojů. Avšak to vím i já, že ona hotovost nevylučovala změn, že nebyl to klid, při kterém se nic nového neděje.

Hofman nebyl hned „historikem“, ač již na gymnasium počal studovat také historii. Z Hradce přinesl si zásluhou svého prvního učitele a zásluhou hned také své vlastní práce znalost ruštiny i polštiny a z románských jazyků znalost franciny; přinesl si též vyspělost, obratnost stilistickou, čímž však není řečeno všecko.¹⁾ Co v něm bylo uměleckého, bylo i u něho darem, jenž bývá dáván s hůry; k vývoji přispěli i zde učitel a vlastní práce... Na universitu přišel Hofman jako filolog slovanický (byl členem Gebaurova semináře) i románský; historik se ohlašoval v tom, že studoval jazyky i literatury. A vedle toho se také hned oddal intensivně filosofii. Dříve než mým, byl Hofman žákem Masarykovým. V jeho semináři dán podnět k první větší a vůbec nejobjemnější práci, kterou dokončil. Je to studie o Mickěvičovi, český to podíl v jubilejní Mickěvičovské literatuře r. 1898.²⁾ Stopy vlivu Masarykova jeví se v této první práci Hofmanově a nechybějí ani v pozdějších.

Že se Hofman přihlásí do historického semináře, pověděli mi napřed někteří jeho kolegové, kteří již v semináři byli. Když přišel sám — v zimním běhu r. 1897, v pátém běhu svých universitních studií, očekával jsem vždy, že se stane literárním historikem, ale viděl jsem také hned, že se *literárním* historikem nestane jednostranně. Nebylo však třeba, abych ho přemlouval, by školou historické práce prošel úplně; jemu se to rozumělo samo sebou. Ať je již historie věda či umění, věda i umění mají své řemeslo. A tomu lze učití nejvíce. Hofman mi porozuměl, když jsem mu navrhl seminární práci, o které se mohlo zdáti, že stojí pod stupněm vývoje, na který tehdy již byl dospěl. Měla to býti *regesta* jednání Čechů v Basileji, zatím jen *regesta*, nic více. Tedy řada jednotlivých faktů v pevném chronologickém postupu, zjištěných na základě pramenů, zatím bez reflexí, třeba i bez vnitřní souvislosti — kronika jednání Basilejského. Hofman tu práci vykonal s důkladností téměř pedantickou, s akkuratessou

¹⁾ Hofman vystoupil v literatuře nejprve s překladem. O málo kterém našem překladě nějakého vědeckého díla platí tou měrou, že se čte jako originál (od titulu začínaje), jako o jeho překladu Le Bonovy „Duše davu“.

²⁾ Naše Doba 1898.

trpělivé práce, která se nevyhýbá detailu třeba i nedůležitému. Když jsem mu však uložil menší úkol na krátkou dobu, výklad Tertullianova traktátu „De corona militis“ — a to v ústním přednesu — vykonal jej rychle, pronikl těžkou latinou k jádru věci, našel problem v něm obsažený i ono pásmo, jež spojuje starokřesťanského spisovatele s Tolstým.

Propracování středověké látky tou methodou, které je tu třeba, mělo být pro něho jen episodou. Nechtěl jsem Hofmana trvale odvrátit od literární historie, zejména novověké. Jestliže on sám čím dál tím více se obracel k politické historii, nestalo se ani podle mé vůle, avšak ani proti ní; věděl jsem, že ani politickým historikem nebude jednostranně, že bude více než politickým historikem. Že má všechny vlastnosti budoucího akademického učitele, bylo mi též patrné. A také nebylo třeba dlouho se ptáti, jaký by měl být dále předmět jeho speciálních studií a později zvláštní kompetence v činnosti učitelské. Měla to být historie novější, zvláště nejnovější. K tomu přinášel Hofman mnoho: znalost jazyků (nezůstal jen při těch, které si osvojil již v Hradci), znalost moderních literatur, znalost filosofie v jejich moderních směrech. Zbývalo — aby poznal kus velkého světa. To bylo mi při pobytu na některých velikých universitách v cizině věcí důležitější než učení, abych tak řekl, školské.

Nejdříve bylo třeba ukončit universitní studium doma doktorátem. Z regist Basilejských vznikla jejich zpracováním a přepracováním dissertace s titulem „Husité a koncilium Basilejské v letech 1431 a 1432“. Hofman v tomto zpracování svých regist zastavil se při r. 1432 a v doslovu také odůvodnil, proč nešel dále. Ví, že se nerad s tímto předmětem loučil a že měl úmysl později k němu se vrátit. Již na gymnasiu se byl obíral touto dobou českých dějin a zvláště dějinami Jednoty bratrské. Než století 15., doba husitská, nachází mezi našimi mladšími historiky dosti pracovníků; Hofmanovi připadal úkol jiný. Bylo třeba dohodnouti se o předmět budoucího spisu habilitačního. Měla to být větší práce o *francouzské revoluci a veřejném mínění její doby*. V ní mělo být vyličeeno, jaký ohlas — souhlas i odpor — vzbuzovala revoluce ve veřejném mínění ostatní Evropy; často se ozval odpor tam, kde se dříve ozýval souhlas, jinde byl odpor od počátku a zásadní. I básníci jako Schiller a politikové jako Burke by zde byli našli své místo. Byla to látka hojná, rozmanitá; práce nebyla snadná. Ale síly Hofmanovy by byly na ni stačily. Jako habilitační spis mohl předložiti první část nebo předběžné zpracování některé části; celek měl zůstatí úkolem pro další budoucnost.

O feriích r. 1900 pracoval Hofman v hraběcím archivu Bouquoyanském v Nových Hradech pro kommissi pro novější dějiny rakouské, potom — obdržev stipendium od ministerstva — odebral se do ciziny. Kam — o to jsme se dlouho neradili; rozumělo se samo sebou, že to měly být Berlín a Paříž. Na obou místech bylo lze pracovati dále o spise habilitačním, pro který Hofman počal sbírat a rovnati látku hned, jak se pro něj byl rozhodl.

V Berlíně — vedle rozličných přednášek na universitě — měl Hofman vstoupiti do semináře *Lenzova*. V dřívějších letech byli jeho členy nejdříve Josef Pekař a později Bohumil Navrátil; věděl jsem, že také Hofman bude dobře přijat.

V Lenzově semináři byla v zimním běhu 1900 na programu Šmalkaldská válka. O prvním cvičení psal mi Hofman (8. listopadu): „Včera jsem byl poprvé v semináři prof. Lenze (6—8 hod. večer). Jak jsem již oznámil, budeme probíratí události Šmalkaldské války, včera však byl to jen úvod: prof. Lenz srovnával příslušné partie Ranke, Wintra, Bezolda a Lamprechta a ukazoval, jak Winter „excerpoval“ Ranke a Lamprecht Bezolda . . .“ Než také v tomto semináři se ukázalo, že přeplněný seminář přestává být pravým seminářem, kde tolik záleží na osobním, ba individualisovaném kontaktu učitele s každým žákem. Také se při velkém počtu účastníků brzy objevila závada, s kterou bývá často seminářům zápasit, nedostatečný počet exemplářů těch publikací, ve kterých jsou vydány prameny, o něž se má cvičení opírat. „Postup Lenzův,“ zněla druhá zpráva Hofmanova, „je ten: čtou se listy Šeb. Schertlina a akta vydaná u Hortledra, a posluchači musí při tom pokoušet se o přesnou formulaci jejich obsahu a vytčení jejich vzájemné souvislosti a co nejurčitější a nejpodrobnější datování. Je to zajímavé, ale vadí velmi silně nedostatek exemplářů: posluchačů je více než 30, a tak všechna činnost soustřeďuje se jen na 4—5 posluchačích“. Než závada tato objevila se potom ještě větší. Ještě než nastaly vánoční prázdniny, psal mi Hofman: „O semináři Lenzově nemám co nového sdělovat, leda že k dosavadním pramenům (listům Schertlinovým a Hortledrovi) Lenz přibral ještě vlastní opisy z různých jihoněmeckých archivů. Zdá se mně však, že Lenz nechává posluchačům často příliš málo iniciativy — cvičení mění se tak nezřídka (a vlastně skoro pravidelně) v přednášku.“ Tak to trvalo ještě nějaký čas, až konečně Lenz změnil thema. „Budeme probírat,“ psal mi Hofman v únoru 1901, „několik Bismarckových memorand z let 1861, 1863 a 1865, důležitých pro poznání, jak se vyvíjel a zrál politický program Bismarckův“. Řekl jsem již, že u Hofmana, již tak vyspělého

a pokročilého, na školském učení tolik nezáleželo. Styk s Lenzem působil i tak na něho dojmem mocným a trvalým.

Hofman si ukládal vždycky mnoho. Přednášek si vzal více, než vzítí měl; ale příležitost lákala. A vedle těch, do kterých byl zapsán, časem zašel i do jiných, někdy pro věc, někdy pro osobu. „Ze zdejších profesorů,“ vyjímám z jednoho dopisu, „velmi mě zaujal R. Mayer (německá literatura 19. století) a Ad. Harnack (církv. dějiny ve 4—5. st.). Mayer silně připomíná Vlčka, a co se týče rázu a směru přednášek, Brandesa; mluví velmi duchaplně a s jemnou psychologickou analysou. Ad. Harnack představuje typ německé sentimentality (citovosti) v nejlepší smyslu slova.“ Svou dissertaci, zpracovaná regesta jednání Basilejského, vzal Hofman s sebou do Berlína a přepracoval ji, až nabyla té formy, ve které vyšla v Č. Č. H. 1901. Věnoval tomu více času a péče, než jsem si přál a než bylo třeba. „Hned v Praze,“ psal mi v listopadu 1900, „jsem viděl, že nestačí jen zkracování, ale že bude velmi často třeba přepracovávat; první kapitola na př. vypadá nyní značně jinak, a také v dalším jsou celé partie předělány; hlavního cíle ovšem: zkrácení bylo dosaženo v plné míře. Změny byly podmíněny nejen novou stylisací, ale tu a tam i novými daty; prohlédl jsem tu množství literatury a pramenů, kterých jsem v Praze nedostal, a kdyby nebylo mého slibu, utápěl bych se v nich snad ještě nyní. Není však konečně čeho litovat: v poměru k vynaloženému času kořist byla dosti bezvýznamná.“

K tomu se přidružovaly studie pro nový úkol. Hned v prvním psaní z Berlína Hofman mi oznamoval: „Pro hlavní práci jsem si již založil jakousi „Quellenkunde“; mluvil jsem o tom s prof. Lenzem, který, jak vyznal, sám kdysi na něco podobného pomýšlel.“ A v jiném pozdějším dopise: „Pro svou hlavní práci sestavil jsem si seznam brošurové a letákové literatury z let 1789—1900. Je jí veliké množství — jak vidím, budu ještě později musit si do Berlína zajet; nyní tu spoustu již nezmohu. Zajímavá je brošurová polemika, kterou nejen v Anglii a ve Francii, ale také v Německu (Němci vůbec každý časový spis si hned přeložili) a v Itálii vyvolaly Burkovy Reflexions.“

Hofman byl pracovník důkladný a při tom přece rychlý a dovedl časem hospodařit. A tak při vši práci poznal přece Berlín, ten „vnější“ i ten „vnitřní“. „Berlín po vnější stránce,“ psal mi na počátku prosince 1900, „jsem již prohlédl (aspoň, pokud mě vedl Baedeker), nyní zbývají ještě sbírky, divadla atd.“ O divadlech psal mi na samém konci roku. Vyjímám jen jedno místo: „Včera jsem v „Theater des Westens“ viděl Aischylovu „Oresteiu“; snad jsem ještě příliš pod svěřím do-

jmem, ale na takovou *vyšší tragiky* se snad nepovznesl již nikdo, ani Shakespeare; dojem některých scen byl přímo zdrcující.“ A v témže dopise: „Z Museí byl jsem několikrát (a vracím se tam opět a opět) v „Altes u. Neues Museum“; ale snad ještě více než antiky a Heroensaal — vyjímaje ovšem některé jednotlivosti a zejména „Gigantomachii“ a nizozemské a renaissanční malířství — mne zajímá umění *středověku*, především jeho skulptura (v nejširším smyslu slova). V „Kunstgewerbemuseum“ jsem byl dvakrát, ale nejsem s ním ovšem daleko hotov: celá ta spousta filigránské krásy dělá na mne dojem drobných lyrických básní z kovu, ze dřeva, ze skla, z porcelánu. Pro buzení „historické sentimentálnosti“ látky je dost v „Hohenzollern-Museum“ a v „Zeughaus“. — Do společnosti berlínské uvedly Hofmana styky s Lenzem. Profesori němečtí pokládají takorča za část svých úředních povinností, dávají časem velké společnosti večerní, ke kterým zváni bývají i jejich posluchači, zvláště cizinci. O jiných dojmech, které si Hofman z Berlína odnesl, zmíním se později.

Po zimním — berlínském — semestru následoval letní — pařížský. Na cestě do Paříže zdržel se Hofman v Norimberku. „Pobyt Norimberský,“ psal mi z cesty, „patří dosud k mým nejradostnějším a nejživějším cestovním vzpomínkám; bylo v tom ovšem mnoho „historismu“ (Norimberk v „husitské otázce“ r. 1431 a 1432), ale i bez toho: středověk kostelů a hradu a 16. století ulic působily na mě dojmem, kterého jsem dosud nezažil.“ Také Stuttgart, odkud psaní datováno, poskytl více, než Hofman očekával. „Stuttgart“, zní toto psaní dále, „proběhnu teď; představoval jsem si město zcela moderní, ale, jak jsem viděl tu a tam včera večer, je tu náměstí *v antice à la Berlin* a mnoho ulic velmi zajímavých: četné, malebně nakupené domy, s vysokými, úzkými štíty a proloženým trámovým.“

O svém pobytu v Paříži podal Hofman zprávu v Č. Č. H. 1902 v článku „O organisaci historického studia na vysokých školách v Paříži“. Vlastně tu vypsán historický vývoj této organisace; o sobě a svých dojmech pověděl Hofman něco na konci. K tomu, co pověděl, přinášejí některé doplňky jeho dopisy. „Na universitu,“ psal mi na počátku května 1901, „chodím 14 dní; poslouchám: *Lavisse* (vnitřní historie Evropy — ovšem západní — v l. 1643—1680), *Denise* (dějiny Restaurace a politický vývoj Rakouska od r. 1860), *Aularda* (dějiny prvního císařství), *Espinase* (theorie v r. 1848) a *Michela* (krise demokratické idee ve Francii 1850—1851). Kromě toho na Collège de France *Tarde*¹⁾ (jak jsem již oznámil) a někdy *Réville* (pa-

¹⁾ Psychologie économique.

pežství v Avignonu). Výběr celkem je tu značně menší, než byl v Berlíně. — Co se týče rozumění, největší obtíže mně dělal Tarde; již látka sama byla dost abstraktní, a k tomu jeho (v celku nesympathický, ale imponující) přednes — po první přednášce jsem byl takoruka zoufalý, dnes jsem si již na něho zvykl. Pro cizince jako stvořen je Denis; jemu hned od počátku jsem rozuměl všecko, Aulard mluví poněkud rychle, ale (jak jsem postřehl) záleží na místě, které si člověk zvolil — akustika amfiteatru Richelieuova není právě nejlepší. Réville mně hned na poprvé připravil překvapení: mluvil o různých náboženských zjevech avignonské doby, a tu celou skoro hodinu věnoval sv. Janu Nepomuckému a otázce svatojanské; stanovisko, jaké zaujal dr. Abel, jehož knihu Réville uvedl . . .“

O své návštěvě u Monoda — v článku je o ní zcela krátká zmínka — psal mi Hofman na konci května: „Ve Versailles bydlí Monod v pěkné ville, v odlehle stinné ulici . . . O mé thema (míněna tím práce o revoluci a veřejném mínění) jevil živý zájem: sám mi sdělil několik zajímavých zkušeností vlastních (sympathie k Francouzům v Porýní, v Bavořích) a upozornil mne také na některé francouzské publikace . . . Přístup do „cours fermés“ a „conférences“ mně opatřil bez nejmenších nesnází — škoda jen, že pro nastávající zkoušky nastane už brzy konec; Lavissee totiž veřejný kurs skončil již nyní (podobně Michel).“ — Návštěvu u Denise vykonal Hofman teprve později — v článku o ní několik pěkných slov — na samém konci svého pobytu, než mi poslal poslední dopis z Paříže; návštěva u Légera měla podobný průběh, jako mívají obyčejně návštěvy našich krajanů: „S prof. Légerem jsem mluvil častěji na Collège de France i u něho v bytu. Léger mně připomíná velmi živě u nás prof. Palackého: i vnějším zjevem i způsobem a obsahem řeči. Získal jsem u něho mnoho: viděl jsem skoro celou jeho knihovnu se všemi vzácnějšími čísly jejími, viděl jsem velikou sbírku autografů, různé, často velmi zajímavé předměty ethnografické a k tomu jsem slyšel mnoho zajímavých vzpomínek od něho (na pobyt v Praze, na Čermáka, Riegra atd.) . . .“

Mezi těmi, kdo přednášejí na École de chartes, připomenul Hofman také Pavla Violleta; náleží k předním francouzským historikům právním. Prof. Jarník má s ním a s celou jeho rodinou ode dávna přátelské styky; prostřednictvím jeho jsem se dostal do přátelských styků s Violletovými též. Nejmladší syn Pavla Violleta, Eugen, ztrávil zároveň se mnou nějakou část letních ferii r. 1900 u společných přátel ve Freiburgu v Brisgově. Měl tehdy teprve vstoupiti na universitu. Připomínal mi — poněkud i zevnějším zjevem — Hofmana. Oba

se potom následujícího roku rychle zprátelili. Eugen uvedl Hofmana také do domu otcovského. „S Violletem (Eugenem)“, psal mi v květnu, „jsem se sešel hned ten den, kdy jsem psal první list, a včera jsme strávili spolu celé odpoledne; v sobotu jsem pozván do domu. P. Viollet je společník velmi rozmlý, a já nedovedu dost vyjádřit svou vděčnost, že jste mě s ním laskavě seznámil. Užiju toho ochotně (pokud bude možno), abych s jeho pomocí pronikl i mezi francouzské studenty: po zkušenostech a vzpomínkách berlínských bude to vítané poučení. Již sám Viollet mně leccos řekl, co mě zajímalo a co doplňovalo mé pozorování dosavadní.“ A v dopise z konce května: „S Violletem scházím se každý týden (obvyčejně ve čtvrtek od 3 do 6 hod. odp.); běháme po Paříži a mluvíme o všem možném: o politice, literatuře, divadlech, o zkouškách, o francouzském školství atd.“ V témže psaní vypsál Hofman svou návštěvu u Violletů v domě, kde se „přijímalo“ každou sobotu. Scházívala se celá rodina a několik přátel. Mluvílo se mnoho o Dreyfusovi a „afféře“; Violletové — otec a synové — patřili k jeho přátelům. „P. Viollet starší“ — psal mi Hofman dále — „interessoval se o mou práci; mluvil se mnou dlouho o ní a udělil mi různé dobré pokyny.“

Dopisy Hofmanovy z Paříže týkaly se, jak vidět z těchto zlomků, týchž předmětů jako dříve dopisy berlínské. „Příští týden,“ psal mi na počátku května, „začnu Louvre; dosud jsem z museí a sbírek prohlédl jen Luxembourg (výborným a velmi poučným doplňkem jsou letošní salony — člověk chápe lépe Muchu, Marolda i Radimského) . . . a odlitky v Trocadéru“. A později: „Chodím nyní skoro co den (dopoledne) do Louvru; kdy budu „hotov“, ví Bůh — dosud jsem neprohlédl úplně ani obrazárnu; nyní právě se zabývám malířstvím italským XIV. a XV. st. Některé mistry znám již z Berlína. Zde největší a nejzajímavější novinkou byl pro mě Frà Giovanni da Fiesole (Angelico). Dnes dopoledne chci jít k hrobům polských emigrantů na Montmartre“.

Z Hofmanových dopisů pařížských vyjímám ještě jeden zlomek, a to z posledního (27. června). Zmínil se o nastávající ještě návštěvě u Denisů v Sceaux, pokračoval: „Jinak na universitě pro mě je již tu dávno všecko skončeno; začalo to hned v první polovici června a dnes už ani jeden historik nepřednáší — ani veřejně, ani v „cours fermés“ a „conférences“. Bojím se proto, že *osobních* dojmů si o historickém studiu v Paříži odnesu velmi málo, ale jak jsem už psal dru Pekařovi, organisace studií se mi nijak nedovede líbit. O článek, který máte na mysli (mínně ten, jenž potom vyšel v Č. Č. H.),

se pokusím, třeba nejsem prost obav — právě pro svou poměrnou nezasvěcenost do poměrů. — Z Paříže *dnes* nejvíce budu litovat Národní Bibliotheky. Slovanské věci jsou tam sice zastoupeny velmi slabě a také katalogy jsou velmi nepraktické — nepraktická roztržitost je, zdá se mně, vůbec charakteristickou známkou Paříže ve všem — ale v celku je to instituce imponující a závidění hodná. Užívám jí dost, a přece zdá se mně, že je to pořád jen málo, zvláště v posledních době, kdy má zvědavost je již utištěna, seděl bych v Bibliothece nejraději pořád“.

Po svém návratu z Paříže, v létě 1901, pracoval Hofman pro vídeňskou historickou kommissi v knížecím archivu Opočenském. I zde našel něco „pro sebe“, t. j. pro chystanou práci o veřejném mínění současné doby o francouzské revoluci. „Jest to korespondence,“ psal mi o ferích, „bratří Colloredů Františka (rak. konferenčního ministra), Václava (v císařské armádě) a Jeronyma (arcibiskupa Salepurského); zvláště dopisy tohoto (z let 1789—1801 velmi četné, často co den) mají vysokou důležitost pro mě a vůbec pro politické a kulturní dějiny oněch let. Kořist, kterou si odnáším, je velmi bohata“. To bylo v září. Než v následujících měsících interest pro práci o revoluci počal ustupovati jinému. Hofman, jak se zdá, nebyl si toho hned vědom plně sám. Ze látka vzroste do nekonečna, že nebude lze hned pomýšletí na zpracování látky celé, na to jsem byl připraven a o tom jsme též nejednou spolu mluvili. Proto mne nepřekvapilo příliš, když po prázdninách r. 1901 ve psaní z Černilova, kde byl na svátcích u rodičů, zmínil se svým zdržlivým způsobem a ne bez ostýchání, zůstává vždy věc mému poslednímu slovu, o „nápadu“, o změně tematu, ještě ne o jeho opuštění neb aspoň odložení. „Je to myšlenka, kterou mám už dávno, ale kterou jsem vždycky mínival zpracovat jednou samostatně; teprve nyní mně napadlo, nebylo-li by možno vzít ji raději hned. Je to něco, co by se mohlo jmenovati: *Historiografie francouzské revoluce*, ovšem slovo „historiografie“ je vzato v nejširším a nejvolnějším smyslu slova tak, že by byly do něho pojaty i práce pí. de Staël, Chateaubriandovy, Quinetovy atd. Byl by to zajímavý příspěvek k dějinám kulturním v 19. století. Proč toto thema navrhuji, jsou tyto důvody: že bych je mohl zpracovati *dříve* než thema dosavadní (odpadlo by množství oně detailní práce, která s tematem prvním je spojena), a za druhé, že bych je mohl daleko snáze pracovat v Praze, kdežto thema dosavadní v Praze udělat nelze. Vím ovšem také, co se dá namítat; je vůbec nepřijemno opouštět thema již rozpracované, a pak hlavní námitka: práce v tom smyslu byla by příliš

málo *vlastně historická*. Proto odevzdávám věc Vašemu soudu a Vašemu rozhodnutí“.

Neměl jsem podstatné námitky, zejména ne té, kterou Hofman snad očekával jako hlavní. Než v následujících měsících, na počátku r. 1902, nastalo to, co jsem již naznačil: odložení tematu a zaměnění jiným. Francie měla ustoupiti Prusku, revoluce době předrevoluční, době Fridricha II., a při tom také „historikové“ francouzské revoluce historikům nejen novověkého Pruska, nýbrž nejnovějšího Německa. Odkud to přišlo a co to znamenalo, tomu rozumím plněji teprve nyní po přečtení posledních prací Hofmanových a probíraje při spisování těchto vzpomínek jeho dopisy berlínské.

Vracím se k nim ještě jednou. Na konci roku 1900 psal mi Hofman: „Z přednášek, pokud jsem je tu poslouchal, ustaluje se ve mně zvláštní dojem: přede vším silně německé (vl. pruské) a protestantské vědomí, jak to Lenz jednou řekl: *Hochbewusstsein*. Ale i s tím se divně spojuje — a nejen u theologů, ale i u historiků — skoro pověřecný strach před *papežstvím*: papežství je tu ovšem jakoby nějaké strašidlo, princip všeho zla a vši lsti, věčně živý a vždycky na postupu. A podobně o Polácích: i s katedry se tu hlásá, že se Němci v Požnaňsku musí vlastně proti Polákům *bránit*.“

A podobná místa z dopisu něco pozdějšího: „O rakouských poměrech se tu mluví velmi mnoho, zvláště když je nyní i zde otázka národnostní (Poláci) otázkou dne. Celkem *chauvinism*, *ktejř mě už vyrušuje*¹⁾ — v novinách i ve studentstvu. Ve společnosti, se kterou jsem se seznámil u Lenze (stýkám se zejména s mladým drem Nordenem, který mě uvedl i do studentské „knejsy“), jsou hlavy střízlivější, dovedou ocenit stav věcí, ale výsledek je vždycky: nepřátelství, „*čestný boj*“. Mezi studenty jsem slyšel věci až směšné; pravých Čechů je prý málo, my jsme *počestlí Němci* (moje jméno!) — také prý ti „praví“ Češi vypadají jinak než já, můj typ je prý německý atd. atd. Ale kromě toho: společenské družnosti je mezi německými studenty více než u nás; na př. já si nemohu na ně stěžovat.“

Z článku Hofmanova v Č. Č. H. vysvitá, že mu organizace historického studia, zvláště na universitách, více imponovala v Berlíně než v Paříži. Než lze říci i více: Berlín působil na něho hlubším a trvalejším dojmem než Paříž. Zprvu, když se obracel k pruskému tematu, pomýšlel jen na jednu otázku, ne novou, ale vždy ještě vděčnou; jaké místo vykazoval ve své politice a ve svých plánech Fridrich II. Čechám. Je to

¹⁾ Tak psáno v dopise. Ale nejspíše mělo býti: vzrušuje neb rozrušuje.

otázka, která sahá nazpět k stykům emigrace české s Hohenzollery a ku předu — třeba až k proklamaci z r. 1866 „an das glorreiche Königreich...“ Než při tom nezůstalo: thema se Hofmanovi rozšiřovalo na ono *making* Pruska, Pruska Fridricha Velkého, bez kterého si vznik „nové říše“ mysliti nemůžeme... A při tom na obzoru vystupovalo thema další: Prusko Bismarckovo a tato nová říše. Toto Prusko a toto Německo — to byl problem, který Hofmana lákal i odpuzoval, který ho „rozrušoval“ — problem zosobněný onde ve Fridrichovi Velkém, zde v Bismarckovi, fascinujícím i iritujícím zároveň, ve Fridrichovi, vlastním původci rozdělení Polska, v Bismarckovi, jenž ze staré nenávisti Němců k Slovanům v podobě záští Prusa k Poláku udělal system...

S přátelské strany bylo řečeno, že se Hofmana, když se blížil konec, zmocňoval „mystický moralism“.¹⁾ Něco podobného lze říci o historikovi. On, jenž tak dobře ve své studii o Mickěvičovi — své nejpěknější práci — vystihl u básníka Dziadů a proroka na kathedře v Collège de France jeho filosofii historie, neklonil se on sám k mystickému ponětí oné protivy německví a slovanství *sub specie aeternitatis*, pro minulost i budoucnost, k názoru příbuznému polskému messianismu a ruskému slavjanofilství? Nestávalo se mu základním problemem všech dějin dilemma: humanita či boj o moc? A neměnil se mu dějepis na „tractatus ethico-politicus“? ... A tak pochopíme, proč poslední svůj referát,²⁾ referát o knize tak střízlivé, jako jsou Francevovy Očerki, referát v první své části tak příznivý, počal přece úvodem, který vlastně je výtkou, že v ní „slovanská myšlenka“ nevystižena ve své nejvnitřnější podstatě *sub specie aeternitatis*... A tak pochopíme také, proč se poslední jeho essay „Bismarck“, končí doslovem, v němž za a nad tou exaktní historií, která chce věděti jen, „jak to vlastně bylo,“ vidí onen velký problem „politiky a morálky a zejména politické morálky“. A zní to jako program a problem pro budoucnost, jako budoucí synthese všech jeho dosavadních studií a příprav: rozbor ideí r. 1789 a jejich stoleté prakse, spojený s výkladem ideí slovanských, zejména polských a ruských... Program další práce pro budoucnost, která již pro něho přijíti neměla...

Na konci svého článku o organisaci historického studia v Paříži naznačil Hofman — nemluvě však o sobě — sám povahu svého talentu, směr dalšího vývoje, podstatu své vlastní individuality slovy: synthese a historické umění. Takový talent

¹⁾ V. Dyk v *Přehledu*, 7. listopadu 1903.

²⁾ Čas. Mat. Mor. 1903.

a tento směr mají své zvláštní nebezpečnosti. Ale Hofman na témže místě vyslovil i to, co tvoří protiváhu, a pověděl, že je to „odborná specialisace jako první a nezbytná podmínka každého obecného pojetí.“

* * *

Úmrtí Hofmanovo působilo dojmem, jenž šel do hloubky a který se ozývá jinými tony, než jaké slyšíme v konvencionálním nekrologu. Rádi bychom pověděli, čím již byl a čím se státi mohl a měl. Co já mohu povědět, jest (řekl jsem to hned na počátku) v jistém ohledu jednostranné. Ale mohu také povědět některé věci, kterých nepoví jiný... Je mi, jako bych měl skládati účty.

Osud — aneb jak to máme nazvati, proti čemu se obrací naše obžaloba — hojně obdařil Hofmana těmi dary, které dává jen vyvoleným do vinku pro život, ale — milostivý a ukrutný zároveň — nepřidal té zásoby síly tělesné, která by stačila dosti dlouho — až do plné zně. Moje obavy o budoucnost počaly se bezmála hned od té chvíle, kdy jsem ho mezi svými žáky našel.

Hofman byl z devíti sourozenců; dnes z devíti zbývá pět... Když se připravoval k doktorátu, vidal jsem někdy v jeho rukou zápisky starší, dědictví po bratru, jenž zemřel před desíti lety. I on byl historikem a byly to zápisky podle mých tehdejších přednášek... Mne to vždy dojívalo bolestně. Je třeba vykládati proč? Než zápas obav a nadějí, když se týkají těch, které ceníme a které milujeme, bývá dlouhý — bohudíky! A také v těch chvílích, kdy naděje klesala, bylo takorůvka povinností, říci sobě: i kdyby byla již plná jistota, že nastane, co nastati musí a co odvrátiti nelze, s tím člověkem, jenž má takovou cenu, třeba jednati tak, jakoby jistá byla ne ta budoucnost, které se bojíme, nýbrž ta, které si přejeme a ve kterou přece a přece doufáme. Ať se aspoň ta léta, která mu jsou souzena, naplní obsahem, jenž jim dá cenu, — životem *sub specie aeternitatis*!

Hofman v obou semestrech před svým pobytem v cizině byl knihovníkem historického semináře. A právě v té chvíli, když tuto úlohu přejímal — na počátku zimního semestru 1899 — padl na nás stín toho, co konečně mělo přijíti. Než Hofman tehdy poslechl rady zkušeného lékaře, a obavy počaly ustupovat. Do ciziny se odebral se silami osvědčenými. A tak se také vrátil. Práce, která těší, bohatší duševní život — to vše také u něho osvědčovalo moc léčivou... Vrátil se také na své místo v semináři.

Pro jiné kollegy Hofmanovy počínal se „praktický život“ většinou v úřadě učitelském na středních školách. Když on někdy též mluvil o tom, že by se obrátil k tomuto povolání, zrazoval jsem rozhodně. Učitelství středoškolské by bylo rychle jeho síly vyčerpalo úplně, nehledě ani k umrtvujícímu mechanismu, jenž v něm u nás tak často vládne, a nehledě také k tomu, jak bývá nesnadno udržeti v Praze mladší síly, i kdyby se tím prokázala služba literatuře a — universitě, té universitě, kterou jsme, pokud jsme jí neměli, pokládali za jeden z nejvyšších cílů svého národního života . . . Než Hofman chtěl býti samostatný i v tomto ohledu, starati se již sám o sebe. Co mohl poskytnouti seminář — mnoho práce mu neukládalo — nestačilo; literární práce měla vypomáhat svým výtežkem hmotným. Hofman vstoupil jako stálý člen do redakce Slovníku Naučného, k jehož spolupracovníkům náležel již dříve. Než potom na konci roku 1901 a na počátku následujícího ohlašoval se již onen obrat, jenž měl neodolatelně vésti ku předčasnému konci, a naše obavy se vracely. U Hofmana samého se to, co nastávalo, počalo jeviti tím, že ztrácel odvalu, ne ku práci (víme, že starší úkol zaměnil hned novým), nýbrž k zápasu s tou nejistotou, kterou tak často akademická kariéra přináší s sebou, zvláště kariera obmezená na jednu universitu. A také závistivá nepřízeň se proti němu tehdy ozvala — ostatek mimo kruhy akademické a tuším, sotva od koho povšimnutá.¹⁾

Hofman se počal ohlížeti po nějaké zabezpečené existenci pro nejbližší léta a třeba i pro další budoucnost. Pokus o místo v jedné pražské knihovně se nezdařil, ač měl Hofman úplně vlastnosti, které konkurs tehdy vypsaný výslovně žádal. A tak se odhodlal vstoupiti do universitní knihovny, pro první dobu ovšem (jináče to nebylo možno) jako bezplatný praktikant. Netěšil jsem se z toho nikterak, ale nemohl jsem to zabránit. Ještě než se v září 1902 počala jeho služba v bibliotece, Hofman si zajel do Berlína, kde pracoval již o svém novém, pruském úkolu. Mezi tím bylo vypsané místo v zemské knihovně v Brně. Hofman mi oznámil, že se míní o ně ucházet. I zde musím říci: netěšil jsem se z toho, ale nemohl jsem to zabránit. A konečně — klidná práce v bibliotece pod chefej tak ušlechtilé povahy, jakého tam měl najíti, úřad poskytující dostatečnou odměnu hmotnou — to vše ještě nemusilo zmařiti

¹⁾ Nebylo by třeba o tom se zmiňovati, ale mohu při té příležitosti pověděti, že místo v referátu Hofmanově o Alfreda Sterna Gesch. Europas (Č. Č. H. 1902), které to způsobilo, tam prvotně nebylo a že do něho bylo vloženo k mému přání. Referent — pro veřejnost tedy vždy Hofman, by byl za to zasluhoval poděkování . . . Nejhorší bylo, že při tom fakultě zakazováno, že takového člověka habilitovati nesmí.

všecky plány pro budoucnost. Nebezpečnost hrozilo vždy odjinud . . .

Místo v Brně nebylo tak rychle obsazeno, jak se při vypsaní očekávalo. I tu antagonism národnostní vzbudil o ně boj zprvu neočekávaný. Mezi tím knihovnictví v semináři proměněno na assistenturu. Změna nebyla velká. Pro seminář to ovšem byla vymoženost, když bylo třeba i v té věci dlouho zápasit s odporem správy finanční. Neb assistentury jsou dosud privilejem institutů. Hofman byl prvním assistentem našeho semináře, ale jen na krátkou dobu jediného měsíce (v lednu 1903). Potom odešel do Brna.

S Prahou se Hofman těžce loučil; odcházel — „do exilu“. Nastávala mu krize duševní i tělesná. Duševní, když se ho zmocňoval pocit, že je vše „ztroskotáno“, všecky plány pro budoucnost zmařeny, když on, který tolik a tak rád pracoval, přestával pracovat pro nedostatek nálady ku práci. Počalo se to již v Praze. Jsem jist, že bez krise tělesné krise duševní by nebyla přišla anebo že by jí byl přemohl. Byl ducha dosti silného, že jí počal přemáhat i tak. Vracela se nálada ku práci. Nejdříve Hofman dokončil, co byl s sebou do Brna přinesl nedokončeno: referát o knize Francevové a referát o knize Lenzově, který je více než referát — poslední jeho příspěvek do našeho časopisu.

Poslední psaní, které od Hofmana mám (ze dne 25. srpna) znělo takto: „Jedinou novinku mohu oznámiti přece: referát o Lenzově Bismarckovi je konečně hotov a může být kteroukoli chvíli odeslán . . . Kdyby nebylo této nemilé zkušenosti s referátem o Lenzovi, mohl bych snad slíbiti něco pro příští ročník Č. Č. H. . . . článek o duchovním dozrání a dospění Bedřicha Velkého; thema (chronologicky) obsahuje princovská léta Bedřichova, jeho *Lehrjahre* a obsahem svým dá se redukovat na otázku: Bedřich Velký a 18. století. Je to první kapitola mé práce; spolu chystám pro příští ročník „Časopisu Matice Moravské“ kapitolu třetí: Bedřich V. na Moravě r. 1742. Toto thema bude ovšem spracováno podrobněji než ve vlastní práci. Referát o Francevovi odevzdal jsem prof. Kameníčkoví pro „Časopis Matice Moravské.“ Článek pro Č. Č. H. bych poslal *nejpozději* na jaře 1904.“ A psaní něco pozdější (dne 10. září) Pekařovi končí se ohlášením týchž prací: „Připravuji pro příští ročník „Časopisu Matice Moravské“ (leden 1904) větší práci: „Bedřich Velký na Moravě 1742“; bude to vlastně jedna (třetí) kapitola mé práce, jenže spracována do podrobností a založená speciálněji, než se stane v práci hlavní. Také

¹⁾ Srovn. Č. Č. H. IX. 466.

pro Č. Č. H. jsem slíbil něco: kapitolu první, totiž o Bedřichových *Lehrjahre* (1712—1740), vlastně Bedřichův duševní *Werdegang*, jeho vývoj a zejména ovšem jeho poměr ke kultuře 18. st. A dále Bůh zdraví, chtěl bych příští rok pro „Naši Doba“ spracovat i svůj materiál o Treitschkovi.¹⁾ Nu, o plány by nebyla nouze!“

Než krise tělesná šla dále — neúprosně, tvrdě... Pak se dostavila illuse: že bude lépe, že třeba odevzdat se s důvěrou lékařů, poslouchat jeho rady; jakmile se stav tělesný zlepší, přinese pobyt na jihu vyléčení...

Pro nás — to bylo znamením, že se blíží konec.

Dne 2. října odebral se Hofman do nemocnice. Od té chvíle mně a tím i jiným přátelům jeho podával zprávy prof. Kameníček, jenž se o Hofmana od příchodu jeho do Brna až do poslední chvíle tak přátelsky staral... „Jest až dojemné,“ psal nám, „když slyším ho mluvit, co bude dělati, až bude zdrav.“

Když jsme dne 6. listopadu na Brněnském hřbitově stáli nad otevřeným hrobem Ladislava Hofmana, přišla mi vzpomínka na onen den, kdy nám vykládal Tertulliana...

Corona militis: mladý voják, jenž sňal věnec s hlavy — on nechce sloužit dále...

On chtěl dále sloužit. Ale chladná ruka se dotkla jeho skráně a sňala věnec s hlavy, který si byl vysloužil...²⁾

¹⁾ Článek o Lenzovi přinesla Naše Doba IX.

²⁾ „J'apprends“, psal mi nedávno Arn. Denis, „avec une vive tristesse la mort de votre pauvre ami Hofman dont j'avais conservé un très vivant souvenir et qui m'avait fait l'impression d'un coeur noble et pur.“

Arnošt Denis.*)

I.

Arnošt Denis věnoval skoro celou svou literární činnost dějinám českým. Předešel ho mezi Francouzi slavista Leger, který ze světa slovanského nejdříve si vybral za předmět svých studií Čechy. Také on přišel ku pramenům samým, do Čech — nejprve hned r. 1864. V první jeho publikaci z r. 1866 — dojíhá to skoro elegicky — najdeme překlad Ruk. Královského; dnes se již ani Leger k věřícím nehlásí.

Co vedlo mladého Denise k tříletému pobytu do Čech a do Prahy (1872—1875)? Bylo to po oné nešťastné válce, která přece Francii v mnohém prospěla. Francouzové poznali, jaká to byla chyba, že byli až příliš Francouzi, že se o ostatní svět dostatečně nestarali — zvláště ten, který leží od nich na východ, hned Německem začínaje. Počali se především učit německy, totiž více, nežli bývalo dotud. Vláda sama posílala mladé učence do Němec a na německé university. Denis šel dále a zvolil si Čechy; co jej však do Prahy lákalo, nebyla universita. Ale nesmíme hned říci, že to byl Palacký, jehož jako historika, přicházející do Prahy, ještě málo znal. Denis sám, vzpomínaje po letech na svůj příchod do Čech,¹⁾ klade hlavní důraz na politické poměry té doby, asi v tom smyslu, jako naši politikové a žurnalisté by rádi pěstovali styky s Francií. Ale vedle toho nezapomíná na tu stránku dějin českých, která by ho byla mohla upoutat i bez tehdejší situace politické. Byla to jejich stránka náboženská. Také hned druhá rozmluva, kterou měl s Palackým po svém příchodu do Prahy (v prosinci 1872), týkala se Husa; právě byla vyšla *Documenta Mag. J. Hus.*

Arnošt Denis pochází z jižní Francie,²⁾ — rodné jeho město jest Nîmes — z rodiny starohugenotské, která měla

*) ČČH. X. (1904), str. 69—78, 153—176.

¹⁾ V Památku z r. 1898.

²⁾ Srovn. předmluvu Jindř. Vančury k jeho překladu „Konec samostatnosti české“.

své staré tradice a své staré upomínky, vedoucí nazpět k povstání Camisardů v Cevennách na počátku 18. století... A tak si vysvětlíme, že dějiny české upoutaly jeho zájem a jeho práci k sobě — od doby husitské začínaje.

Co je idea dějin českých? Nikdo nenajde odpovědi uspokojivé; každá bude jednostranná. Co však domácí i cizí historiky ode dávna zvláště lákalo, byla doba husitská. K ní směřují první plány nejen Palackého, nýbrž později také Tomkovy. Oba je potom také provedli v širším rámci dějin českých; díla obou se v době husitské vrcholí. Rada cizích historiků se počíná Eneášem Silviem. Bylo již často řečeno, že hnutí husitské vzbudilo v něm, humanistovi, interest o celé dějiny české a zjednávalo jeho dílu čtenáře. Mezi Francouzi měl Denis předchůdce již v 18. století. Je to *Lenfant*, spisovatel trojího díla o době velkých koncilií 15. století; titul třetího — o koncilu Basilejském — zní: *Histoire de la Guerre des Hussites et du Concile de Basle*. Od r. 1688 až do jeho smrti (1728) nacházíme Lenfanta, jenž odešel z Francie před zrušením ediktu Nantesského, v Berlíně mezi krajany, které do ciziny vypudila náboženská persekuce; byl farářem francouzské obce berlinské po čtyři desetiletí. Ocenění Lenfanta by bylo ještě dnes úlohou dosti zajímavou; mezi historiky doby, ve které žil, zaujímá místo neposlední. První mezi historiky novověkými líčil způsobem vědeckým dobu husitskou od Husa do kompaktát.

V Anglii a v Americe probuzen zájem o věci české nepřímo. Proud ten šel přes Herrnhut. Anglická církev episkopální si brzy kladla otázku, jakého původu je biskupství v Obnovené církvi bratrské, a jedna větev této Obnovené církve bratrské rozkvetla za Oceánem. Již otázka po původu bratrského biskupství vedla nazpět od Zinzendorfa k Jablonskému a ke Komenskému. Anglických a amerických prací o Komenském a staré Jednotě a také starší době husitské vyšlo až do našich dnů velmi mnoho. Než i tu platí, že cena neodpovídá vždy velkému počtu knih. U nás posudky o této anglo-americké literatuře byly často výrazem vděčnosti, která utlumila kritiku. Zaslouženou chválu lze vždy ještě vzdáti *Benhamovi* za jeho životopis Komenského, vydaný r. 1858 zároveň s překladem Školy mateřské. Dnes však nad své předchůdce daleko vynikl *hr. Lützov*, ne sice Angličan, ale přece spisovatel pišící anglicky a přede vším pro Angličany. Než také pro nás.

Z německé literatury — mohli bychom jíti zpátky k samému Lutherovi. Z nejnovější připomenu aspoň dvě dobře známá jména: *Bezold* a *Jos. Müller*. Zde vděčnost za to, co

jsme obdrželi, odpovídá samostatné ceně jejich práce. Tato samostatná cena u obou vzrůstá také ze znalosti jazyka českého, a tím pramenů složených v jazyku českém, a novější české literatury. *Jos. Müller* podobně jako před ním Denis přišel nejprve do Čech, do Prahy k delšímu pobytu, aby se naučil česky. *Bezold* své české studie již dávno opustil, od *Müllera* můžeme ještě mnoho očekávat, totiž dějiny obnovené a jisté v té souvislosti také staré Jednoty.

U Rusů v novější době neobrací se interest jen k husitské době českých dějin. Co je však k době této obrací a zvláště dříve obracelo, byla naděje najíti spojení mezi husitstvím a církví východní — tedy při všem rozdílu přece podobný interest, jako přináší s sebou protestant pro věci české.

Ze všech cizích historiků, kteří psali o dějinách českých, první místo patří Denisovi — již rozsáhlostí jeho díla. Můžeme dobře říci: „dílo“ Denisovo. Jsou to dějiny české od Husa do doby nejnovější, bezmála do dneška. Po první silné knize (505 str.), „*Huss et la guerre des Hussites*“, vydané r. 1878, vyšla po 12 letech (1890) druhá velká práce Denisova ve dvou svazcích (433 a 563 str.), jejíž hlavní titul „*Fin de l'indépendance bohême*“ se lépe než k prvnímu (*Georges de Podiebrad. Les Jagellons*) hodí k svazku druhému (*Les premiers Habsbourgs. La défénéstration de Prague*), nejlépe by se však hodil k třetímu velkému dílu Denisovu, které jsme od něho obdrželi nedávno (1903), zase ve dvou silných svazcích (644 a 675 str.) se společným hlavním titulem „*La Bohême depuis la Montagne-Blanche*“. Mezi prvním a druhým dílem Denisovým vyšly dvě studie, které druhé dílo jeho připravují, jedna o počátcích Jednoty (*Origines de l'Unité des Frères Boh.*), druhá o Jiřím Poděbradském. Spojíme-li tři díla Denisova v celek, máme před sebou nejobšrnější dílo o dějinách českých od poč. 15. století do doby nejnovější a, což více, — jako celek — nejznamenitější.

Denis přišel před lety do Čech, aby se naučil česky, přišel studovat dějiny české na místě samém a s pomocí české práce historické, cizinci tak zřídka přístupné. Denis je závislý na předcházející práci jiných, zvláště na práci české; bez Palackého, bez Tomka si jeho první dvě díla nemůžeme ani myslit a v třetím, nejnovějším, kde jedná o 17. století, je patrné, kde se začíná a kde přestává práce Rezkova. Avšak není to jednostranná závislost na práci české; Denis opírá se též o práci německou, v dějinách druhé polovice 15. století také o práce *Bachmannovy*. A co znamená u Denise závislost na cizí práci? On nevyhledává nových pramenů jinými dosud neužitých, ani pro své poslední dílo, když přichází k novější a nejnovější

době, kde spisovatel historický skoro vždycky se ohlíží také po pramenech archiválních a kde čtenář od něho očekává rozmnožení historické látky pomocí nevydaných pramenů; v té věci jest Denis pravý opak Gindelyho, který z jednostranné záliby v pramenech archiválních zanedbával tištěnou literaturu a často v oněch objevoval věci, které dávno již byly známy z této. Slovem Denis užívá práce svých předchůdců, nejde vždy sám nazpět až k samým pramenům v nejvlastnějším slova smyslu — ale dále tato závislost nejde. Denis o důležitých otázkách si tvoří vlastní soud sám, sám se k němu propracovává, reviduje práci starší, rozhoduje se v kontroversách samostatně a ne podle autorit; takovou kritickou studií je na př. jeho spis o Jiřím z r. 1887, kde Denis proti Palackému se přidává k Tomkovi a do jisté míry i k Bachmannovi. A lze říci, že Denis nám teprve pověděl, v čem se liší Tomkův Jiří od Jiřího Palackého.

Tato závislost Denisova — pokud je závislostí — největší je v jeho prvním díle. Denis za svého prvního pobytu v Praze se s Palackým stýkal osobně — snad méně, než by byl mohl, ale přece tolik, že i tento osobní styk nezůstal bez vlivu na jeho první dílo; hlavní věcí ovšem bylo studium práce Palackého. Nemohli bychom nazvat Arnošta Denise posledním jeho žákem? ... V druhém díle Denisově, jak již naznačeno, pozorujeme rostoucí vliv Tomkův; nejsamostatnější je Denis ve svém třetím díle a tu zase zvláště v druhém jeho svazku, který vlastně pro sebe tvoří samostatný celek. Již pro 16. stol. neměl tak souvislých prací, jako našel pro století 15. A pro stol. 19.? Nač se u nás v době sekulární literatury nikdo neodvážil, to jsme nyní obdrželi z ruky přátelské sice, ale přece cizí: synthesi dějin českých v právě minulém století.

Denis nám připomíná některé znamenité historiky starověké, kteří látku ke svým dílům přejímali ze svých předchůdců, ze svého však přidávali všecko, co školským termínem nazýváme jako pojetí věci: reflexe, posuzování věcí i osob, výklad a vytčení významu události; kteří také látku samostatně zpracovali stilisticky, tak že v jejich dílech přišla k platnosti též umělecká stránka dějepisectví. Denis v tom ve všem zůstává věren tradicím dějepisectví francouzského.

V dějepisectví se pracuje mnoho; práce je rozmanitá. Někdy jejím cílem bývá jen kritika pramenů anebo jen vyřízení otázek, které teprve kritika činí možnou. Pracuje se podrobně; někdy se mnoho práce vynakládá i na podrobnosti, jejichž důležitost této práci ani neodpovídá. A tak čím dále, tím více cítíme potřebu, aby tu byli také historikové, kteří by všecku tuto rozmanitou a podrobnou práci vykonanou pro větší epochy života

historického „v jedno svázali“ — cítíme potřebu synthese, abych užil ještě jednou oblíbeného terminu. To vše nacházíme v díle Denisově, v tom záleží jeho přednost a zásluha.

V podobných dílech, jako je Denisovo, která se obracejí i k tak zv. širšímu obecenstvu a nejsou napsána, jako mnohé práce kritické a detailné, jen pro užší kruh čtenářstva odborného, bývá pokládán učený aparát často za zbytečný ballast. I to náleží ku přednostem díla Denisova, že v něm text opatřen je poznámkami, jako v překladu Vančurově druhého díla Denisova, že byly v něm tyto poznámky rozšířeny a doplněny; v těchto poznámkách najdeme často diskussi, někdy polemiku, najdeme poukazy ku pramenům a literatuře. Je v tom dobrá ekonomie práce, která zasluhuje zvláštního uznání již proto, že se v té věci často chybuje.

My jsme Denisovi k díkům zavázáni nejen z té příčiny, že píše o českých věcech se sympathií, která u něho byla ještě dříve, než nastala jeho práce, a která tuto práci provází po tři desetiletí, že píše jako přítel i tam, kde kárá. Vděční jsme i za to, že se stal prostředníkem mezi českou prací a nejširším, lze říci, světovým obecenstvem a čtenářstvem. Denis píše pro Francouze, ale i pro jiné, ani Němce nevyjímaje. To bylo také již uznáno se strany německé.¹⁾

K svému druhému velkému dílu Denis napsal předmluvu, která je zároveň jakési vědecké kredo. Mnoho, co bylo tuto pověděno o Denisovi jako historikovi, mohlo býti pověděno jeho vlastními slovy. Proti známému výroku Rankovu: „Jsem dříve historikem, než protestantem“ klade tu Denis otázku: „Znamená to, že by jméno Lutherovo v něm nevzbuzovalo jiných citů než u katolíka?“ Nesčíslněkrát opakovaný výrok Tacitův přijímá Denis za svůj, ale v negaci: on nepíše a nechce psáti bez lásky a bez hněvu. *Toute histoire est une thèse, c'est à-dire un plaidoyer.* To jest, že historie má soudit, obhajovat neb dávat do obžaloby. Denis nechce stát nad stranami. Ale z toho přece nenásleduje, že by se vždy a ve všem ztotožňoval s jednou stranou, se svou stranou; on také dovede rozumět, pochopit, dovede se vmyslit do strany protivné. Než historik tak vědomě, tak programově subjektivní nemůže vždy počítati na souhlas ani těch, kdo svými sympathiemi stojí na těžší straně. Jeho sympathie i antipathie jsou velmi určité, a často jim bývá dán výraz velice energický.

Kdo tak rozumí historii, kdo si sám takový úkol ukládá, ten ovšem chce více než povědět, „jak se věci zběhly“ — což ostatek (je to též známý výrok Rankův) bylo by daleko

¹⁾ Srovn. Č. Č. H. IX. 356.

více než pouhé chronologické pásmo událostí. To vše dává dílům Denisovým zvláštní ráz a zvláštní půvab — nejvíce pro nás samy. Jinému čtenáři, zejména tomu, jenž spisovateli již svým jazykem stojí nejbliže, snadno by přece něco mohlo vadit; u něho, jenž tolik nepřináší s sebou, nejednou snad se probudí přání, aby mu autor více — vypravoval.

Co se slohu Denisova týče, mohl již překladatel jeho druhého velkého díla ve své předmluvě poukázat k tomu, co byl pověděl Kalousek. Čím Denis zvláště vynikl, jest umění prováděti portréty historických osobností do podrobná. Najdeme jich hojně v novém jeho díle jednajícím o době, pro kterou prameny poskytují v té věci dosti prostředků. Než krajním individualistou Denis není. Připomínám zajímavé místo z jeho staršího díla (týká se krále Jiřího),¹⁾ kde se praví, že dnes při vysvětlování průběhu dějin mnohem méně věříme v plány napřed sestrojené, v pokrok staletími stále pokračující, ve vůli, která určitě něco chce, ale za to mnohem více v nutnou spojitost příběhů, v nátlak okolností, v mimovolnou součinnost lidí a událostí. A tak v novém díle svém Denis často klade vedle sebe anebo i proti sobě: osoby a věci (la force majeure des choses).

II.

Denis prvnímu svazku svého nového díla dal zvláštní titul: *Le triomphe de l'église. Le centralisme*. Není to příliš jednostranné? Nezní to, jako by se hlásil k zastaralému mínění, které v 30leté válce, a ovšem také v jejím počátku, vidělo válku náboženskou? Mínění takové by bylo zastaralé, ale jen ve své jednostrannosti, kdyby válku tu někdo vyhlašoval za čistě náboženskou. A dnes lze i to mínění prohlásiti za odbyté, které upadá do druhé krajnosti. Máme takových otázek více. Také o husitství jako hnutí náboženském a národním. Mínění v takových otázkách obyčejně oscilluje mezi oběma krajnostmi, podle toho, proti které z nich nastává reakce. Co se týče českého povstání, je i dnes ještě na čase, vrhá-li se ostřejší světlo na jeho motivy náboženské. A to se zde děje. Polemiku, proti mínění, že by se mělo české povstání vykládati jen a jen ze sobeckosti některých vůdců a původců, Denis při tom vhodně odkázal do poznámky. Kdyby se opravdu „tak malou moudrostí“ řídil běh světa, stály by celé ty dějiny za tu práci a za to studium, které se jim věnuje? Raději železnou nutnost, raději fatum antické tragedie než takovou frivolní hru náhody... České povstání je počátek velké krise odedávna hro-

¹⁾ Konec Samostatnosti, str. 23—24.

zíci a připravované, ke které dříve nebo později musilo přijíti. Ani Denis neušetřil vůdců obvyklé výtky, že si vedli lehkomyslně. A přece — výtka u něho zní, abych tak řekl, historičtější: chyba, které se dopustili, nebyla, že přešli své odpůrce, nýbrž že nepoznali, jak daleko tito půjdou, budou-li vítězi. Šli jako na lehký souboj — duel au premier sang — a byl to zápas na život a na smrt. Bitva na Bílé Hoře — jako vojenská akce tak nepatrná: *cette escarmouche de la Bílá-Hora* — je velký moment v dějinách nejen českých; je to především velké vítězství protireformace, reformace katolické: *triumf církve*. Denis velmi dobře namítá modernímu apoštolovi jesuitů, který nechce připustit, že „zavinili“ 30letou válku: *sa thèse me paraît aussi fausse que peu courageuse*... Jak velké bylo vítězství, to nepochopili hned ani poražení, ani vítěz Ferdinand II., ale pochopil to hned španělský vyslanec Oñate. On také hned viděl všechny možné následky; zničení netoliko protestantství, nýbrž národa českého v Čechách. Možný dosah a význam vítězství pro starou církev pochopila také brzy kurie. Ještě lépe, než to již víme, bude to patrné, až se vydají prameny uložené v archivu Propagandy (srov. Č. Č. H. IX. 477). Nejdále viděl Carafa. Denis jej nakreslil několika energickými rysy; v monumentálním klidu stojí před námi jeho postava, vysoko vynikající nad lakomé publikány a obmezené horlivce na dvoře císařském, — *avec la calme sérénité de l'ange exterminateur*. Než průběhem protireformace tito „publikáni“ přišli k dílu a došli svého zisku. A odtud zvláštní ráz této české protireformace: jiné reakce toho druhu byly krvavější, vyžadovaly více obětí, žádná nebyla tak nízká (ignoble), tou měrou spojená s nízkými výpočty. Odtud velikost převratu způsobeného konfiskacemi... A tak by bylo lze z knihy Denisovy vybírat její základní rysy a přidávat glossy, až by z knihy vznikla kniha.

V druhé hlavě „La constitution de 1627“ se dostáváme k politickým následkům katastrofy r. 1620. Hned v první poznámce Denis se obrací proti těm, kdo by rádi cenu práv zemských zachovaných v Obnoveném zřízení redukovali na nejmenší míru, netřeba podotýkat proč. Denis k nim nepatří. Český stát podle něho nepřestal a moc panovnická v něm nestala se absolutní. Než byla tu tendence, jež mohla vésti a vedla dále ve shodě s obecnou tendencí doby. A podobně, co se týče platnosti českého jazyka ve veřejném životě. Od té doby máme dva jazyky zemské, a praerogativy jednoho z nich, a to mladšího, německého, počínají se brzy.

Třetí hlava je nadepsána „Un projet de royaume tchèque“. Věnována je Valdštyňovi. Valdštyň Denisův, lze říci, je Valdštyň

Pekařův, ale on jej odsuzuje ještě přísněji. Také Denisovi je otázka Valdštýnská přede vším otázkou českou. A co se týče Valdštýna samého, i on si klade otázku, pokud Valdštýn *chtěl* svou zradu? Odpověď zní: on — Valdštýn — neměl odvahy své zrady, a když padl, byl obětí ne tak toho, co chtěl, jako toho, k čemu se nedovedl odhodlati. V jeho tragedii by nebylo hloubky historické, kdyby to nebyla zároveň tragedie české emigrace.

Hlava *čtvrtá* „Konec 30leté války“ má hojnější obsah, než naznačuje její nadpis. V ní vystupují plasticky spisovatelé-emigranti Stránský, Skála a zvláště Komenský. Touto hlavou se končí *první kniha*, v jejímž nadpisu se vrací první polovice hlavního titulu celého svazku (le triomphe de l'église).

Také *druhá kniha* „L'absolutisme catholique“ se skládá ze čtyř kapitol; obsahuje dobu bez mála sta let od r. 1648—1740. Ještě jednou se vrací slovo „triumf“ v nadpisu *první* hlavy „Le triomphe de la compagnie de Jésus“. Po válce nabývá rekatolísace znenáhla přece jiného rázu; neobmezuje se všude na konverzi zevnější, počíná vnikat též do vnitra člověka. Sekulární klerus, který bylo třeba teprve zakládat, k tomu nestačil; dírkce přechází na řády, obzvláště na jesuity. Doba Leopoldova je doba jejich; od nich obdržel příjmi „Velký“, kterého však nepodržel v dějepise.

Druhá kapitola „L'état politique et social sous Leopold Ier“ je ve své první polovici více rakouská než česká. Je to i zde přednost díla Denisova, že se v něm české dějiny nikde neisolují. Český stát trvá, a přece je to doba, ve které se dále vyvíjí vše, co lze nazvat rakouským. Šlechta v Čechách — a jen ona má platnost ve veřejném životě — stará i nová cení své privileje, dovede jich časem hájit i proti panovníkovi a jeho absolutistickým tendencím, a přece je již více rakouská než česká. Pokroky centralisace se dostávají — třeba zprvu více automaticky než soustavně. Je to zároveň doba, kdy púda ještě více se hromadí v rukou této aristokratické oligarchie. V této kapitole se též počínají v novém díle Denisově dějiny lidu selského.

Následující, *třetí kapitola* „La vie intellectuelle; les progrès de l'allemand“ jedná o poměrech národnostních. Také Denis klade větší ztráty do doby předcházející. Počestění měst v Čechách v době husitské snad nebylo tak radikální, jak se domníváme. A již v 16. století se vrací germanisace, zvláště co se týče měst na severozápadu... Poslední slovo v této otázce není ještě pověděno. Mním tím otázku vědeckou: kdy v Čechách vzniklo „uzavřené“ území německé? Než platí to i v jiném smyslu: zde stojíme před nejtěžším problémem

praktické politiky naší doby. Kompaktní germanisace celé země ani v 17. století odtud nehrozila. Nebezpečnoství pro národnost českou v české části země přicházelo odjinud. „Není horšího způsobu úpadku, který může pro národ nastati, jako ona samovražedná pošetilost — cette folie de suicide — které propadala skoro celá šlechta a velká část měšťanstva“. Eroze národnostní v krajinách pohraničních nebyla tak nebezpečná jako tato ztráta — Denis praví: odpadlictví vyšších tříd společenských. A dodejme hned: ztráta, která, co se týče šlechty, nebyla odčiněna do dnešního dne. A přece již v této nejhorší době ohlašuje se budoucí „renaissance“; zde — na konci kapitoly — vystupují Beckovský, Frozín, Pešina, Balbín. U všech — již u Frozína — hlásí se vědomí nejen české, nýbrž slovenské. Než čeho se nedostává Pešinovi a Balbínovi, je — víra v budoucnost.

Čtvrtá hlava „Les derniers Habsbourgs“ má rozmanitý obsah. Počíná se selským povstáním r. 1680 a končí se Šporkem, na kterého nedávno Jar. Vlček zase pozornost obrátil. Konec 17. a začátek 18. století — to je snad nejmrtvější a nejsmutnější doba českých dějin, ale zároveň doba, kterou málo známe. Nám se zdá, jako by se v ní nic nedálo. Než aspoň dějiny umění v té době vykazují aktivní bilanci, a za Karla VI. pod vlivem merkantilismu počíná se živější státní akce na poli hospodářském. A konec kapitoly ohlašuje již novou dobu, dobu osvíceného absolutismu. Čechové — praví Denis — pohlížejí právě na osvícený absolutismus s největší trpkostí, neb žádná doba neohrožovala tou měrou jejich samostatnost a jejich život národní. Než neměli by zapomínati, že bez ní by nemohli vysvětlit svoje probuzení. „Osvícený absolutismus“ — Denis praví „le despotisme éclairé“ — je nadpis pro celou knihu *třetí*. *První* její hlava „Les guerres de Silesie“ vypravuje o válkách. Mezi nepřáteli Rakouska a Marie Terezie jediný Fridrich Pruský věděl určitě, co chtěl; jen jeho politika byla silná a — odvažme se (praví Denis) to pověděti — morální, protože tu rozhodovaly skutečné interesity a ne nápadu a nálady.

Jen v této kapitole, kde se v ní vypravuje o francouzské okupaci Prahy, užil Denis pramenů archiválních. Soud jeho o české šlechtě, jako tak často i jinde v jeho díle, zní nepřiznivě — pro její polovičatost. Bavorskou vládu nesla těžce, ne tak z lojálnosti, jako že jí ukládala těžké oběti hmotné. Budeme kdy dobře znáti tuto epizodu českých dějin, království Karla Alberta? Více světla, tuším, by bylo lze hledat v přívatních archivech, ale v nich se sotva mnoho najde.

Následující hlavy, *druhá i třetí*, jsou věnovány vnitřním dějinám za Marie Terezie a Josefa. V nich najdeme vysvětlení

pro oboje, i proč pohlížíme na tuto dobu s trpkostí i proč jí máme být vděční. Na počátku hlavy třetí „Centralisme et bureaucratie“ se ještě jednou vrací věta: „Když nastoupila Marie Terezie, situace ústavní koruny České byla vždy ještě jako r. 1627, to jest — byl tu zvláštní, autonomní stát, spojený s ostatními zeměmi jenom (není tu řečeno příliš málo?) osobou panovníkovou; jeho nezávislost byla reprezentovaná a garantovaná tak, že ve Vídni trvala kancelář království Českého, která nebyla než jakési ministerstvo koruny, jehož nařízení byla prováděna v zemi samé od kollegia funkcionářů vybíraných z domácí šlechty — od místodržitelství...“ Na změnu, která nastala již za Marie Terezie (Denis podotýká, že císařovna nešla tak daleko, jako chtěli jít jiní), bylo v poslední době u nás častěji poukázáno, a to nejen od historiků. Význam této změny vytčen pak na konci kapitoly v několika lapidárních větách. Marie Terezie povznesla vysoko moc panovníckou tím, že redukovala na pouhou formalitu finanční prerogativy sněmu, zrušením kanceláře zasadila smrtelnou ránu samostatnosti království a položila základy k dualismu; utvořila pravidelnou administraci, podléhající výlučně vlivu dvora; zreorganisovala soudy a započala rozsáhlé přípravy ke kodifikaci, ze které vzešlo právo společné všem poddaným; provedla hospodářskou jednotu monarchie...

V následující kapitole, věnované Josefu II., vstupuje do popředí ve světle zvláště ostrém jeho boj proti *stavovskému* státu, pokud ještě trval. Josef II. je vlastní tvůrce rakouské byrokracie — ne sice zcela té, jakou mít chtěl (také ona by nebyla ideální), než té, jež trvá dosud. Charakteristika, kterou najdeme v této kapitole Denisově, není zcela nepříznivá, a pokud je nepříznivá, není nespravedlivá.

Teprv v poslední kapitole (předposlední, *čtvrtá*, má nadpis „Církev a stát“) přicházíme ke germanisaci. Lépe než cokoli jiného charakterisuje josefinismus jeho system germanisační. Císař sám byl, jak Denis s důrazem připomíná, prost všeho chauvinismu: germanisovalo se pro stát, pro ten absolutní stát, kterému se měla podřídit a obětovat každá individualita — i individualita kolektivní. Denis cituje reskript z r. 1784, ve kterém se poukazuje k podivuhodným výhodám, které se dostaví, když všechny veřejné věci budou vyřizovány ve stejné řeči a ve kterém se také s naivním optimismem vyslovuje očekávání, že rozliční národové budou tak spojeny silným svazkem — bratrství! Než i tu Josef pokračoval v tom, co započala jeho matka a co se bylo započalo mnohem dříve.

Druhá polovice poslední hlavy jedná o reakci, která nastala po smrti Josefa II. v ohledu politickém. Denis i zde

odsuzuje šlechtu českou. Byla by skutečně dosáhla na poli politickém více, kdyby se byla vzdala revindikace, třeba jen částečné, toho, co ztratila při emancipaci lidu poddaného? „Les choses ne sont pas si simples“ — platí netoliko proti Špringrovi a historikům německým, kteří „podceňují“ sněm r. 1790, ale i proti Tomanovi a historikům českým, kteří jej přeceňují. A konečně i proti Denisovi samému, jenž stojí uprostřed.

Mocnější než politická byla reakce národní, a to právě mezi těmi, kdo byli silně dotčeni duchem času a šli jináče s Josefem. Jsou mezi nimi spisovatelé apologií: hr. Kinský, Hanke z Hankenštejna. Tato reakce vedla k renaissanci.

III.

Hlavní nadpis druhého svazku nového díla Denisova skládá se ze dvou hesel: *Le renaissance tchèque. Vers le fédéralisme*. Skutečností by odpovídalo lépe: *vers le centralisme*.

Přicházíme k době, ve které historik toho rázu, jako je Denis, stává se zároveň politikem, t. j. on politisuje asi tak, jako by to, co vypravuje a líčí, sám prožíval jako aktivní politik anebo aspoň jako interessovaný posuzovatel a kritik. A skutečně můžeme říci, že Denis tato poslední desetiletí s námi prožil, jako by byl jeden z nás. Zde ještě více než dříve převládá nad vypravováním reflexe, soud, „plaidoyer“, pochvala i výtky; zde skoro neustále se nejen vysvětluje, jak se něco stalo, nýbrž velmi často také při tom vyslovuje, že se to státi nemělo, že se mělo státi něco jiného. V tom smyslu lze říci, že historik zde dějiny takořka předělává; vedle těch, které se udály skutečně, jdou ještě jiné, které by se podle jeho mínění a přání byly měly udáti. Podle jeho přání — neb z těchto dějin ještě neukončených vzrůstá budoucnost, kterou snad ještě ve své moci máme, kterou můžeme udělat. Zde přece a přese všecko má být historie — *magistra vitae*. *Ne guid falsi, ne quid veri* — zde má platit: již žádné se nedopouštět chyby a neopomíjetí toho, čeho třeba... Právě toto 19. století dějin českých vypsál Denis netoliko o nás, nýbrž také pro nás; zdá se, že na nás při tom myslel hlavně. Rada jeho, i když nám není příjemná, má tím více být respektována; v mnohých věcech může on být objektivnější než my sami.¹⁾

¹⁾ V následujícím není všecko doslovně pověděno tak, jak čteme v knize Denisově. Doufám, že čtenář pozná, co pověděno jináče nebo co přidáno — někdy proti Denisovi. V čem a pokud se s ním v mnohých otázkách srovnávám anebo rozcházím, poznati lze z mé přednášky o Pa-

S nejednou otázkou praktické politiky, jež nás samy rozdvjovala a rozdvjojuje, s nejedním problemem, který se u nás ozval v literární diskussi neb polemice, setkáváme se tu zase. Tak hned v první hlavě nadepsané *Les précurseurs*. Je to otázka: co způsobilo naše probuzení — *la renaissance tchéque*? I tu patrně, že Denis dobře zná, co bylo psáno o tom u nás. Zná polemiku Kaizlovu proti Masarykovi, ale i starší literaturu podrobuje revisi s toho stanoviska a nachází, že Helfert a Jireček příliš jednostranně probuzení národní vysvětlují jako reakci proti josefinské germanisaci, zapomínajíce, že většinou první buditelé sami jsou osvícenci a josefinisté, ba voltairiáni... Masarykovi (praví Denis) patří zásluha, že spojil toto hnutí jak se staršími dějinami českými, tak i se všeobecným vývojem slovanským, ale Kaizl ukázal, jak mnoho je neodůvodněno v jeho hypotesách. Tradice Jednoty bratrské a Komenského měli jistě velký vliv na české probuzení, ale jen nepřímo a v té formě, kterou jim dali spisovatelé 18. století. Ani v Dobrovském ani v Havlíčkovi nelze naprosto vidět přímých pokračovatelů Bratří. Vlivy německé byly značné,

lackém z r. 1898 (ČCH. IV.). — Na jiném místě (v referátu o novém díle Denisově ve *Wiener Abendpost* 1903 č. 279) jsem napsal, že Denis o šlechtě české, jejím poměru k Palackému a k národnímu hnutí, před rokem 1848 i po roce 1848, mohl více pověděti — příznivého i nepříznivého. Co tím míněno, i to bylo již řečeno na uvedeném místě. Nicméně chci se té věci dotknouti krátce i zde. Denis nepověděl dostatečně, jaké vynikající místo ve veřejném životě (ovšem zvláště nepolitickém) měla u nás šlechta před r. 1848 a jakých si tu dobyla zásluh. Bylo lze o tom pověděti více na př. při Společnosti Nauk, při založení Musea. V článku „Národní vývoj český a Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách“ (Obzor Národohospodářský 1903) dobře nedávno napsal *Alb. Bráf*: „Když si vzpomene, kterak tehdejší šlechta, již ovšem nekynula působnost politická ve smyslu parlamentárně-politickém, jako jest nyní, v kulturním a národohospodářském snažení v zemi měla prim, můžeme říci, že vlastně po celou dobu ostatní tak hluboko do poměrů kulturních a národohospodářských v zemi nezasahovala, jako tenkrát.“ Bráf potom dobře také poznamenal, že tak nemohlo býti po r. 1848 a nemůže býti tím méně nyní. A bylo by smutné, kdyby ostatní vrstvy společenské stály dosud tak v pozadí. Než dnes již lze mluvit o ustupování šlechty z veřejného života (také politického), která se bezmála podobá jakési *abdikaci*. Z velké části to lze vysvětliti změnami hospodářskými poměry, ale ne úplně. Souvisí to též s kastovním uzavřením české šlechty proti ostatním vrstvám společenským, která cizincům byla nápadná již před r. 1848 (na př. Wessenbergovi srov. ČCH. IV. 199) a která v naší době vzrostla tou měrou, že něco podobného již nenajdeme nikde. Následky toho jsou škodlivé — ovšem také pro šlechtu samu; duševní horizont těch, kdo vyrůstají v takových poměrech, se zužuje. O poměru šlechty k národnímu hnutí poukazují zase k tomu, co jsem již pověděl jinde. Ona uzavřenost šlechty platí též o šlechtě t. zv. ústavověrné, než zde na obou stranách této čínské zdi vládne aspoň stejný jazyk. U šlechty t. zv. historické ze styků s národním životem českým zbývá dnes již velmi málo. —

ale nebyly tak značné, jak je oceňuje a přeceňuje Murko... Denis se ve svém díle nejednou vyslovuje proti *jednoduchým* formulím.¹⁾ A také jeho formule, kterou se končí kritický přehled mínění právě dotčených, jednoduchá není. Na českou renaissanci působila politika Josefa II., všeobecné probuzení slovanské i německá romantika (tato, uvádějí ji často i na scesti); v podstatě (dans son fond permanent et essentiel) a především není než epizodou v *evoluci demokratické* své doby, která vyrůstá z filosofického racionalismu.

Odůvodnění a výklad této formulace Denisovy, jak je čteme na konci kritické poznámky, jejíž obsah byl právě udán, najdeme již dříve v textu. Než ani potom, když se k textu vrátíme, nepoznáme plně, proč se ona evoluce charakterisuje jednostranně jako demokratická, a sotva uznáme za tak důležitý faktor hnutí lidové v Čechách, nehledě ani k tomu, že bychom pro takové hnutí lidové, jak se zde líčí, nenašli dokladů²⁾... A konečně najdeme, že Denis stojí přece Masarykovi blíže, než by se podle dotčené kritické a polemické poznámky zdálo.³⁾ Jestliže dále Denis k základním rysům povahy slovanské počítá náladu mystickou a snahu po rovnosti, řekněme demokratické (besoins les plus profonds des races slaves, mystiques et éprises d'égalité), třeba se tázati, zdali vůbec — zvláště v době českého probuzení — lze mluvit o něčem, co bychom mohli nazvat všeslovanskou povahou. Připomíná-li Denis na tom místě — ale teprve potom — Herdra, víme, jaký podíl on právě při tom měl,⁴⁾ že se utvořila představa povahy všeslovanské a praslovanské, které bez pochyby ve skutečnosti nikdy nic neodpovídalo. Ve své opozici proti jedné, jednoduché a jednostranné formulí, jež by měla řešiti všecko, jest Denis plně v právu, ale neméně pravdivo je, co sám podotýká,

¹⁾ Proti jednoduchým formulím se nedávno velmi určitě vyslovil Below v *Histor. Zeitschrift*.

²⁾ Narážím zde na místo na str. 10—11, kde se mimo jiné praví, že nebohy lid (les paysans) z ošklivé přítomnosti se utíkal do vzdálené minulosti, že i ti, kdo ctili Jana Nep., věděli, že to je nový svatý (un parvenu); jejich naivní modlitby se prý zároveň obracely k sv. Václavu i k Janu Husovi, které zároveň ctily jako patrony zemské. — Denis ovšem ví, v kterých částech lidu se staré tradice udržely a jaké, než zde i jinde podceňuje silu rekatolisace a přeceňuje, aby chom užili jeho vlastních terminů, demokratickou evoluci v české renaissanci. Tato renaissance byla nemožná, kdyby byl lid nezůstal českým, ale z lidu nevyšla. Vycházela hlavně ze středních tříd, které se ovšem neustále zdola doplňují.

³⁾ Platí to také nejednou i jinde, kde Denis proti Masarykovi výslovně polemisuje.

⁴⁾ Tato recepce názorů Herdrových Denisovi ovšem není neznáma. Srv. str. 136. Denis někdy svoje mínění vyslovuje jednostranně, ale často potom sám přináší korekturu.

že vystihnouti filiaci ideí bývá velice nesnadno, zvláště když mohly přicházeti s rozličných stran zároveň.

V druhé polovici této kapitoly (první ličí reakci a stagnaci, jež zavládla za císaře Františka) Denis rozeznává tři periody. V první od r. 1780—1815 dominuje směr racionalistický, přicházející z Francie přímo neb nepřímou; Voltaire a Lessing — pod jejich vlivem stojí Dobrovský a Jungmann, svobodomyšlní a realisté (ils ont l'esprit très libre et très précis) beze všeho mysticismu, a jestliže je posiluje vědomí, že je ve světě velká slovanská říše Ruská, jsou přece „více Čechy než Slované“. Podobně, jak známo se vyslovil později Havlíček. Než v „panslavismu“ Dobrovského a zvláště Jungmannově bylo přece více, než zde připouští Denis... Druhá perioda (1815—1840) stojí pod vlivem Herdra, Goethe, německého romantismu. Její repraesentanti jsou Kollár a Šafařík; idea slovanská nabývá převahy, dostávají se illuse i zklamání. Na štěstí (praví Denis) po r. 1840 Palacký a Havlíček naučili svůj národ mysliti „konkretněji“ a vytkli mu program práce methodické. Po r. 1860 se počíná třetí perioda: existence českého národa je pojištěna; literáti ustupují politikům; národ český má obdržeti v monarchii místo, které mu náleží. Konec tohoto přehledu, který sahá od počátku do sklonku 19. století, zní optimisticky. Otázky, které nyní hýbají mysleni v Praze (českých stran?), znamenají daleko méně než ty, které bylo řešiti na počátku století, kdy každý vítr mohl zhasiti poslední světélko národní existence.

Denis, jenž, jak víme, není přítel jednoduchých formulí, též ví, že charakteristiky period historických mívají jen relativní platnost. Palacký, od kterého vychází reakce proti romantismu, sám stojí podle něho pod vlivem romantismu. Když se však obmezíme na hlavní tendenci, lze ovšem říci, že se renaissance česká jeví nejdříve jako racionalistická a kritická, potom jako sentimentální, romantická a panslavistická, konečně jako realistická a politická.¹⁾

Z obou repraesentantů první periody Denis cení Dobrovského tak vysoko, že jej klade na první místo netoliko pro tuto periodu, nýbrž pro celé toto století dějin českých. Jestliže

¹⁾ Na str. 55 (místo toto podle poznámky se obrací proti Masarykovi a „realismu“) Denis praví, že první perioda se nyní u nás posuzuje nespravedlivě, že Jungmann bývá „očerňován“ (dénigré), Dobrovský „travestován“. Než ona jakási „nepřízeň“ proti Dobrovskému je přece starší (dnes zmizela), a je také známo, jak souvisela se staršími spory o Rukopisy. Dnes spíše lze mluviti o rehabilitaci Dobrovského. — Čím „realismus“ prvotně byl, čím se potom stal a že by se dnes o „realistech“ vlastně již nemělo mluviti, o tom o všem zdá se býti Denis dosti dobře zpraven. Než nemůžeme, zdali mu čtenář vždycky dobře porozumí. — Srovn. pozn. na str. 596 o „pravých realistech“ (vrais réalistes), kteří by měli přijíti.

Zeleného životopis Jungmannův chválí sice jako exaktní, ale vytýká mu jeho povahu hagiografickou, je tím naznačen též jeho soud o druhém repraesentantu první periody. Jungmann je voltairián, který se Voltairovi nejen koří, nýbrž ho i napodobí, a to i ve věcech, které u něho jsou nejméně chvalné. Čím však Jungmann vynikl nad Dobrovského, jest, že dává příklad. Denis pěkně praví, že teprv Jungmannem se stal český jazyk zase jazykem živým. A což více: Jungmann je zakladatel moderní české literatury.

Druhá kapitola má nadpis: *Le regime de Metternich et le Romantisme*. — Jako v první kapitole portrét císaře Františka, tak zde najdeme portrét Metternichův. Na takových místech dílo Denisovo překračuje hranice dějin českých, rozšiřuje se na dějiny rakouské. Než to je (třeba to opakovati) jeho předností, jako vůbec mezi úlohy pro budoucnost dlužno zase a zase počítati spojování dějin českých s dějinami všeobecnými.

Romantismus Denisovi není sympathický. Hned v předešlé kapitole to vysloveno dosti příkře otázkou, zdali to bylo opravdu štěstím, že ti, které vychovalo ono velké století 18., ti, kdo stáli pod vlivem francouzského racionalismu, ustoupili romantikům. Než hned na tom místě Denis přiznává, že tento další postup byl nutný. Jungmann, kterého Denis k romantikům nepočítá,¹⁾ dvě desetiletí mladší Dobrovského, stává se přece hlavou romantiků, kteří jej strhli s sebou. A jako v předešlé hlavě Jungmannovi — jako Dobrovskému — tak i zde romantismu ponechává zásluhu, která jemu ve vývoji národního probuzení českého náleží. Romantikové přemohli beznadějně obavy před budoucností, kterým časem podléhali Dobrovský a jiní pracovníci první hodiny.

Co Denis romantismu zvláště vyčítá a odpustit nedovede, je jeho *pia fraus*: Libušin soud a Rukopis Královodvorský. Denis sám se hlásí otevřeně k nevěřícím. A také hned zde se dotýká v delší poznámce pozdějších sporů, i posledního. Důvody odpůrců pravosti sice nepřesvědčily všech obránců a věřících bez výjimky, než — při vši vážnosti, která sluší mužům jako Tomek a Kalousek, a přes intervenci *in extremis* se strany Flajšhansovy, jemuž škodí jeho variace — pro Denise samého otázka pravosti je dnes úplně rozřešena.²⁾ Denis ani nepatří

¹⁾ To vytýká na str. 69 s polemickou poznámkou proti Murkovi, jehož díla však nepodceňuje (srovn. pozn. na str. 91).

²⁾ Denis sice v dlouhé poznámce věnované sporům, zvláště poslednímu (str. 138), praví, že některé věci (certains points) jsou ještě nevysvětleny (Denis nejspíše ještě nezná vysvětlení, které podali Máchal a Hanuš), nicméně prohlašuje spor za definitivně rozřešený. „Není třeba znáti vinníka,

k těm, kdo by přijímali na milost Rukopisy aspoň potud, pokud konaly a vykonaly „svou povinnost“. Romantism vedle nepopíratelných zásluh přinášel (tak soudí Denis) s sebou vůbec nebezpečná poblouzení.

Hlavní repraesentanty romantismu českého vidí Denis v Kollárovi a Šafaříkovi. U obou klade váhu na to, že jsou Slováci, a vysvětluje, čím se stali (až jednostranně) z jejich rodného *milieu*. Denis při tom dobře u Šafaříka, v jeho osobnosti i v jeho práci, vycítil to, co při prvních křesťanech nazýváme enthusiasmem a co dovedlo pro Šafaříka získati i Denise samého, jenž potom při Kollárovi se stává zase strážlivým kritikem a to nejen pro Kollára, ale i pro panslavism té doby... Od Kollára Denis velmi rád přechází k Čelakovskému: *avec lui, on se sent aussitôt en confiance*. Vytýká, co jemu v Čelakovském je sympatické, vytýká zároveň, co je pro Čelakovského opravdu charakteristické. *Ohlasem písní českých* — které Denis cení vším právem nejvyšše ze všeho, co od Čelakovského máme,¹⁾ — rozchází se (il se sépare) Čelakovský s romantismem. A mohli bychom říci i více: on jej přemáhá — zvláště ten romantism, jak jej, ne bez jisté míry jednostrannosti, definoval Denis.

Víme již, jakou úlohu proti romantismu přisuzuje Denis Palackému a Havlíčkovi. Oba vystupují teprve v následující hlavě *třetí*, která, jak naznačeno již nadpisem *La fondation du parti national*, má obsah velmi rozmanitý. Také zde najdeme thema rakouské — onu „politique étouffante“, jak ji tak trefně charakterisoval mladý Lev Thun.²⁾ Než najdeme tu ještě něco jiného, specificky rakouského. Vrací se nám i v té kapitole Metternich, který Denise patrně dosti zajímá. Není to ovšem onen Metternich — lze skorem již říci legendy, nýbrž Metternich novější literatury, poněkud rehabilitovaný sám sebou, svou literární pozůstalostí. Denis není nikterak apologetem neb obdivovatelem Metternichovým, dobře však ukazuje, že repraesentantem této předběrné doby spíše než Metternich je císař František. Systém jeho vlády potrvál dále i po něm silou setrvačnosti nebo, lépe řečeno, tím, co zde se zvláště dobře hodí a co nazýváme: *vis inertiae*. Metternich sám často dobře viděl, že by tak býti nemělo, ale jeho státnická energie tomu nahlí-

a přece lze na jisto postaviti vinu.“ Ostatek Denis vinníka zná: Hanka et consortes. O Jungmannovi se domnívá, že snad měl podezření, ale že raději chtěl nevidět.

¹⁾ Pochybuji, že by se *Růže stolistá* u nás cenila tak vysoko, jak praví Denis v pozn. na str. 165.

²⁾ Denis cituje tento výraz na str. 199, než tak, že by se čtenář mohl domnívati, že pochází od „radikálů“.

žení neodpovídala. Jeho státnické umění — nebylo to již něco podobného onomu *fortwursteln*, které my tak dobře známe?

V této kapitole Denis dotýká se poměrů Čechů k Moravanům a Slovákům — káraje a radě. Jestliže tu však praví, že v Praze — dans les cercles les plus instruits — lze se setkati s hroznou nevědomostí, co se týče věcí moravských, slezských a slováckých, patrně, zvláště co do Moravy, registruje svůj dojem z doby, na štěstí, již minulé. Nicméně zůstává jeho rada uvážení hodna, jež zní: obnovení jednoty koruny České nemůže býti než důsledkem těsné jednoty duševní, zvláště když spojíme toto místo s jiným, kde se praví, že čeští historikové zveličují skutečnou důležitost svazků, které spojovaly markrabství s královstvím, upadající tak ve svůj oblíbený hřích, že berou texty zákonů za skutečnosti, a že právo, které nepřechází ve skutečnost, zaniká. Více pravdy je ve výtce, že se dosud nepoznává u nás dostatečně důležitosti otázky slovácké, ač i tu již nastal obrat, který patrně Denisovi není znám. Pokud se tu výtka jeho obrací do minulosti, ani tu není tak oprávněna, jak ji vyslovil Denis. Zde by měl připomenout spis Lva Thuna z r. 1843 i Hlasy.¹⁾

Bylo-li řečeno, že Palacký a Havlíček vystupují na jeviště teprve v této kapitole, věnované hlavně době od r. 1840—1848, nemá tomu býti rozuměno, jako by se byl Denis již dříve o nich, zvláště o Palackém, častěji nezmínil. Než z tohoto rozdělení látky přece si můžeme vysvětliti, proč význam Palackého pro tuto dobu — před r. 1840, ba vůbec před r. 1848 — nepřichází plně k platnosti. Denis hledí na Palackého nazpět spíše z té doby, kdy sám ho poznal, líče i jeho zevnější obraz v době jeho posledních let.²⁾ Mluví o něm s pietou „skoro nábožnou“, a přece ne bez kritiky, Palacký přichází z doby romantiky, a tím si Denis vysvětluje — dnes bychom řekli — jeho přílišný historism (trop dominé par la religion du passé). Jeho neústupnost je Denisovi znamením, že byl více theoretik než praktický politik: odtud také jeho neoblomná přísnost, s kterou odsuzoval ty, kdo se od něho odlučovali — patrně Denis již tu má na mysli také poměr Palackého k pozdějším Mladočechům. Najdeme tu i paralelu Palackého a Deáka, v čem si byli podobní i nepodobní, ovšem tak, že zde Denis při tom nezapomíná, čím se lišily Čechy a Uhry.

Reakce proti romantismu v líčení Denisově ještě více než u Palackého hlásí se v Havlíčkovi. Jestliže u Havlíčka zvláště

¹⁾ Jestliže Denis na str. 121 Slováků charakterisuje jako „sobres, économes“, ani kdo si Slováků sebe více oblíbil, nemůže mu přisvědčit. Ani o lidu, který Denis tu má na mysli, neplatí to veskrze.

²⁾ Ostatek nezcela věrně (ses longues cheveux blancs).

důrazně¹⁾ vytýká voltairianství (Voltaire qui a été le maître de sa pensée), znamená to zároveň návrat k duchu první periody.

I mnoho jiného by bylo lze z této kapitoly vybrati, jako charakteristiku české společnosti před r. 1848. Byla v ní směsice předností a chyb, chyb, jako jsou mlhavý idealism, slepá víra ve formule (bylo by lze říci: programy), náklonnost bráti slova za myšlenky, optimism podceňující skutečné překážky... Co z toho zmizelo, co zůstalo do dneška? Do jisté míry je tato charakteristika kreslena již podle toho, co následovalo v periodě „politické“.

IV.

Druhá kniha Révolution et réaction je rozdělena ve tři kapitoly. Revoluce — v obyčejném slova smyslu — vlastně u nás žádné nebylo, a proto také je nadpisem první kapitoly „*La révolution à Prague*“ řečeno příliš mnoho. Ale revoluce to byla přece. Rok 1848 přinesl převrat, jehož následky sahají do daleké budoucnosti. A reakce, která potom následovala, neznamenal nikterak pouhý návrat k tomu, co bylo před tím. Namnoze byla jen pokračováním revoluce.

Rok 1848 má svou poesii. I příroda k tomu přispěla; bylo záhy jaro, plné jaro... Smím připomenout slavné verše Mickěvičovy o vesně na Litvě r. 1812? Kdo u nás přežil březen r. 1848, mohl v pozdějších letech opakovati z Pana Tadeáše:

Urodzony w niewoli, okuty w powiciu,
Ja tylko jedną taką wiosną miałem w życiu.

Také v této první kapitole se ozývá ona nálada — ne bez jisté míry ironie. Život byl svátkem a ulice divadlem. Kořečně — přestala gerontokratie Metternichovská!

K náladě té doby náležely illuse. My dnes víme, jak těžké problémy byly tehdy dány a že zůstaly nerozřešeny.

Má mocnářství Rakouské v nové době, která nastává, dále jíti tou cestou, která byla dána jeho dosavadním vývojem, do tohoto vývoje počítaje i dobu po r. 1620, ba po r. 1748, tak, aby k platnosti přišlo oboje: i historicko-politická individualita částí i požadavky celku, má-li tento celek přece býti jedním státem? K jarním illusím r. 1848 — u nás — náležela i naděje, že se to podaří. A což více: zdá se, že se váha problému ani necítila. Denis sice na jednom místě mluví o nedůvěře Čechů k centrálnímu parlamentu — sit venia verbo: cislajtanskému, ale ihned potom připomíná, že otázky státního práva existo-

¹⁾ Proti Masarykovi, jak patrně z pozn. na str. 225.

valy jen pro malý počet zasvěcených, a jestliže dále podotýká, že prohlášení ústavy ze dne 25. dubna, která se naprosto nerosnávala s tím, co sliboval patent z 8. dubna, v Čechách zůstalo skoro nepovšimnuto (*passa à peu près inaperçue*) a že nejznamenitější členové Národního výboru se oddávali bezpečné naději, že tyto starší sliby zůstanou v platnosti: neznamená to vlastně vždy, že se váha toho problému dostatečně nepoznávala? A jestliže i něco později, v květnu, svolání ústavodárného říšského sněmu do Vídně, které „škrtnutím péra zničilo historické právo království Českého“, nepůsobilo žádným hlubším dojmem, ani tu nestačí k vysvětlení, že hned potom a vlastně zároveň přišly zprávy o cestě nebo vlastně útěku dvora císařského z Vídně do Inšpruku, jež působily dojmem mocnějším...

Ode dávna v první polovici roku 1848 poutají naši pozornost zvláště tři věci: jednání v Inšpruku, slovanský sjezd a bouře Svatodušní v Praze.

Odchodem císaře do Inšpruku (praví Denis) prospěch panovníka a národa českého splýval v jedno, a to v Rakousku, kde vládly tradice a stará aristokracie, mohlo míti následky velice šťastné... Denis zná dobře, co u nás tak často bylo opakováno zvláště od těch, kdo byli nejen svědky, ale již také spolutvůrci tehdejších událostí. On však k věřícím nepatří. Ti, kdo tvrdí — to je jeho mínění — že dvůr byl upřímně odhodlán k uznání autonomie království a že by se bez bouří Svatodušních samostatnost země byla stala skutkem, ti přijímají za skutečnost to, co odpovídá jejich přání... Denis má za to (a myslím, že právem), že by bylo i bez onoho „nešťastného dobrodružství“ přišlo k tomu ke všemu, co nazýváme reakcí, ale i on přiznává, že by bylo rychlé provedení toho, co chtěl Lev Thun a oč jednali v Inšpruku Rieger a Nostitz, přineslo velké výhody pro pozdější jednání o ústavu říšskou ve Vídni. Čechové (praví Denis) — *beati possidentes* — by byli pak jen hájili, co by byli měli, a nebyli musili toho teprva dobývat. Než — dodejme — bylo by to odolalo reakci?

Známe již antipathie Denisovy proti romantice a romantickému „panslavismu“. A proto také slovanský sjezd, jakmile se objevuje na obzoru, nesetkává se s jeho plnými sympatiemi. Realistická politika Palackého a Havlíčkova byla zvrácena (*bouleversée*) náhlou invází romantického panslavismu Kollárova a Šafaříkova; to bylo jistě neštěstí, ale neodvratné, když (zde bychom očekávali podrobnější výklad) jako r. 1618 politická budoucnost světa závisela částečně od toho, co se stane v Praze. Frankfurt svým příkladem probudil u rozličných národů slovanských přání po spolku proti společnému

nebezpečnosti. Palacký, ba i Šafařík cítili, že se dostávají na hladkou půdu, chtěli do popředí postavit Rakousko, které mělo být znovuzřízeno, a ne zničeno; oni věděli, že co sblíží Slováky, Jihoslovany a Čechy, nebylo právo historické, nýbrž právo přirozené... Na dráhu revoluce chtěli strhnouti kongres Poláci. S české strany se Polákům často vyčítá, že slovanskou myšlenku obětují své nenávisti a svému egoismu. Neprávem, odpovídá Denis. I ostatní Slované, tehdy i jindy, řídivají se svým zvláštním prospěchem. Proto mezi Slovany samými byla směsice citů a nálad, chtěného bratření i instinktivní nedůvěry, historické nenávisti i kmenové solidarity. Nejupřímnější byli Čechové. Konečný soud Denisův nicméně není zcela nepříznivý. Kongres položil základy ke koalici, jež se obnovila později v rakouském parlamentu a která dosud klade nepřemožitelné hráze postupu živlu germánského... Dejme tomu, že to souvisí s kongresem slovanským r. 1848,¹⁾ ona politická solidarita slovanská nejde o mnoho dále, než šla před půl stoletím. Rozdíl je ten, že dnes pro nás nezáleží tolik na alianci české s Jihoslovany, za to velice mnoho na spolku s Poláky.

Sjezdu slovanskému učinily konec bouře Svatodušní. Zodpovědnost za bouře Svatodušní není podle mínění Denisova tak velká, jak jí vyměřuje pro radikály r. 1848 tradice — lze říci — staročeská. Než otázka: kdo je způsobil (a dodejme, co je způsobilo), bude vždy lákat. Denis odmítá některé známé verze: i Bakunina, sedícího v portýrské loži v Klementinu, i Marcela Turánského, nastrojeného Maďary (je to, jak známo, verze Palackého). Deklamace Bakuninovy a Libeltovy — to připouští — jen zvýšily *exaltaci*, která tu již byla... Tím, tuším, lze se spokojiti; v dějinách vše má svou příčinu, ale tyto příčiny jsou často, abych tak řekl, iracionální. Denis však chce přece najíti příčinu poslední a hledá ji (jako jiní před ním) v chování kruhů vojenských. Jisté — i tyto vojenské kruhy podléhaly náladě doby; nejen revoluce — i reakce visela ve vzduchu. Než smíme jim imputovati *vědomou* provokaci bouří Svatodušních? Proč? Že jim šlo o — *une occasion de relever leur prestige*, není žádnou odpovědí. Denise samého tato odpověď neuspokojuje, a přece se k ní zase do jisté míry vrací. Jeho soud o Windischgrätzovi není zcela nepříznivý, a přece Denis na něho vrhá stín podezření, že *úmyslně* nepotlačil bouře hned v zárodku, že připustil její vzrůst — *afin de grossir l'éclat de son triomphe*, podezření,

¹⁾ Co se týče říšského sněmu r. 1848, vyslovil to již tehdy Tomek ve své Historické zprávě o sjezdu slovanském (v Č. Č. M. 1848).

kteří však sám ihned seslabuje alternativou: buď ošklivý výpočet (*calcul criminel*), buď neuvěřitelná zpozdilost (*sottise invraisemblable*)... Viny Windischgrätzovy třeba hledati jinde: bylo třeba proti této „revoluci“, když po Mensdorffovi, jenž se neosvědčil, zase převzal kommando, prostředku tak radikálního, jako byla kanonáda? A bylo třeba toho všeho, co potom následovalo?¹⁾

Události pražské — ale též, jak dobře podotýká Denis, jiné, zahraničné, a zvláště vítězství Radeckého v Itálii — připravovaly půdu pro reakci. A tu zase stojíme před nejtěžším problémem naší politiky. Čechové, upřímní přátelé svobody (radí Denis), měli zavříti proti nastávající reakci *spolek s Němci*; mělo se to státi ve Vídni, na říšském sněmu. Že se tak nestalo, vinu toho Denis — dosti jednostranně — přičítá našim poslancům, zejména Braunerovi, Palackému, Strobachovi s těmi, kdo šli za nimi, kdežto u Riegra a Havlíčka vidí dosti ochoty dáti se tím směrem, který české politice předpisuje sám. Než potom ani Rieger neobstojí před jeho kritikou úplně. Byl větší řečník než politik. To nepraví sice Denis doslovně, ale je to asi smysl jeho slov.

Byla to znamenitá, podivuhodná řeč, kterou Rieger zabránil přijetí deputace uherské, ale neopportunní (*malencontreux*). Reakce mimo Rakousko pokračovala — ve Frankfurtě, v Berlíně. Slované (tak praví Denis) měli utlumiti ve prospěch společné věci t. j. ohrožené svobody svou nenávist (*leurs rancunes*), měli odstavit (jak se dnes říká) své stížnosti; neměli aspoň dávatí deputaci odpověď tak naprosto odmítavou. Výtka, jak patrně, zní poněkud neurčitě. Obrací se proti všem Slovanům, i proti Slovanům v zemích koruny Uherské či jen proti Čechům a jejich tehdejšími spojencům na říšské radě?

¹⁾ *Helfert* k prvnímu odstavci jedné kapitoly své knihy „Der Prager Juni-Aufstand“ (vyd. 1897) připojil poznámku: „Grossenteils wörtlich aus einem Schreiben des Grafen Leo Thun an mich aus Kvassitz 16. Juni 1886.“ A z toho psaní se pak doslovně (v uvozovkách) cituje jedno místo. Toužimský (Na úsvitě nové doby str. 692) užívá celého odstavce tak, jako by to bylo doslovné znění dopisu Thunova, a podle něho též Denis (str. 317). Než dejme tomu, že text Helfertův (což je možné) od psaní Thunova mnoho se neliší, nehledě k tomu, že není současné, nýbrž teprve z r. 1886, toto psaní přece není, jak praví Denis, *un aveu accablant*. I jestliže Thun sám napsal doslovně: „Fürst Windischgrätz hat von allem Anfang in dem Prager Aufstand mehr als ein lokales Ereignis erblickt. Er erschien ihm als ein lang ersehnter Anlass (Toužimský překládá: „dávno želaná záležitost“), die grosse Action zu beginnen“: ani potom by to nedokazovalo tolik, kolik chce Denis (le coup avait réussi). Ovšem Denis nejde tak daleko jako Toužimský, jenž praví: „Windischgrätz a Lev Thun, způsobivše vzburčení, pořídili k němu daleko široko rozvětvené spiknutí, aby své počinání odůvodnili.“

Denis zde nevypravuje, nýbrž diskutuje. *Audiat et altera pars!* On dává slovo Havlíčkovi. My sami nejsme vinni — to je smysl Havlíčkovy obrany — proč Němci a Maďaři svým egoismem nás přinutili postavit se na stranu vlády? Denis nepopírá váhy těchto „polehčujících okolností“. Němci a Maďaři jsou též vinni, avšak Denis „vyšší moudrost“ zde přece vyžaduje jednostranně na Slovanech. Jim a — proti nim — připomíná, že politika záleží v tom, abychom si získali protivníka, abychom společného prospěchu (les intérêts généraux) neobětovali okamžiku (à des emportements momentanés). Je tím plaidoyer Havlíčkův vyvrácen? Ovšem byl zde ještě třetí faktor, a to byla vláda. Situace, jaká byla v druhé polovici r. 1848, častěji se vrátila i v pozdějších letech. Jak často by bylo lze opakovati slovo Havlíčkovo o ministerstvu, zapomínajícím na své sliby, „když nás již nepotřebuje“!... Parlament byl přeložen do Kroměříže a vládu převzalo ne-parlamentární ministerstvo Švarcenberkovo. Denis nepochopuje krátkozrakost vůdců pravice, kteří neviděli, co nastává.

Windischgrätz s jinými byl přívržencem opravdové reakce, byli pro návrat k tomu, co bylo před r. 1848. Jináče Stadion, který chtěl více... Zde se počíná u Denise řada charakteristik státníků rakouských po roku 1848, které se často vztahují i na zevnější. Nové ministerstvo nechalo parlament pracovat neb vlastně disputovat na prázdno a připravovalo svůj — *coup d'état*. Jednání na sněmu nemělo vlivu na průběh věcí, ale je zajímavé.

A je opravdu zajímavé slyšeti, co známe, ještě jednou s novými pointami ve vypravování Denisově. U projektu Palackého rozdělení Rakouska podle národností dlouho se nezdržuje. Palacký potom přijal za základ státní právo a sliby z dubna 1848, ale bez naděje, že by pro své návrhy získal majoritu. A tak, maje nechuť ke každému kompromisu a nemaje smyslu pro diskusi, zdržoval se dalšího jednání. Za to Rieger se rozčiloval, řečnil: byl mlád a měl vždy smysl pro skutečný život (le sens de réalités); liboval si v parlamentním životě, kde míval úspěchy. On a jiní vůdcové pravice, Pinkas a Štrobach, dali se konečně pohnouti k vážným koncessím. Na prvním místě Denis tu klade říšský sněm volený přímo, a ne od sněmů zemských. Teprve „prosincovka“ se v této věci vrátila k projektům kroměřížským. Denis se tu dotýká i zřízení krajského, při čemž kraje, pokud možná, měly býti ohraničeny podle národností. Denis má za to, že tento projekt, který vyšel od Němců, byl míněn neupřímně, aby totiž kraje obmezovaly sněm, než domnívá se, že by jeho provedení bylo přispělo k národnímu míru v Čechách, třeba mimo úmysl

navrhovatelů... Dnes by (dodejme) takové rozdělení sotva již stačilo k smíření, mohlo by však býti výrazem a následkem jeho... Celkem vzato, ústavu, která měla vzejíti z jednání sněmu Kroměřížského, považuje Denis za kompromis, který bylo lze přijmouti.

Denis — proti Helfertovi — je přesvědčen, že vláda od počátku pomýšlela na konec parlamentu Kroměřížského. Ale on přibírá i jiné faktory, které aspoň konec urychlily. K nim počítá zejména vlivy klerikální; zde měla nastati skutečná reakce, ale nejen nazpět k r. 1847, nýbrž mnohem dále, až před Josefa II. Absolutismus měl přinésti s sebou konkordát... Dlouhé debaty sněmu, které působily podobně jako dnes obstrukce, daly pak slušnou záminku před světem k násilnému zavření parlamentu podobně jako kdysi v Anglii Cromwellovi.¹⁾ Ale lze říci i vice: debaty i řeči také svým obsahem urychlily konec — jen nesmíme (tak soudí Denis) věřiti, že byly pravou a vlastní příčinou.

U nás nastalo vystrážlivění a strany si počaly vyčítat — umírnění radikálům jejich nerozvážnost, radikálové umírněným jejich kompromisy. Pravdu měly — praví Denis — obě.

Denis nadepsal *třetí kapitolu La réaction et le centralisme*; mohl ji nazvati: absolutism a centralisace, neb málo kdy v novějších dějinách zavládl doslovně absolutism tak jako v Rakousku po revoluci. Před r. 1848 byly to sněmy zemské; i ve Francii před velkou revolucí byl tu parlament — instituce sice, jiná než byl parlament anglický, která však přece časem nabývala něco z jeho povahy. Již oktrojovaná ústava měla své analogon našeho § 14 — než Denis ani tu nevěří Helfertovi, že aspoň tato ústava byla určena skutečně k životu. Celá tato kapitola je obžalobou (na počátku zvláště Švarcenberka), jež nepřipouští žádných polehčujících okolností. Je to obraz provedený samými šedivými barvami; světlejší najdeme jen tam, kde se Denis zmiňuje o reformách školských, kde je také ochoten uznati zásluhu Lva Thuna. I pro jazyk český aspoň zde nastaly poměry lepší, než byly před r. 1848. Že i mimo to doba tato přinesla nejednu reformu (v administraci), mělo býti připomenuto s větším důrazem.

V.

Třetí kniha má nadpis Vers le fédéralisme. Než v nadpisech kapitol, z kterých se skládá (jsou čtyři), slovo to se nevrací.

¹⁾ Obstrukci a Cromwella zde připomíná referent.

Můžeme litovati, že Denis z této třetí knihy druhého svazku neučinil raději zvláštní třetí svazek svého nového díla. Zde skoro všecko svými následky sahá až do dnešního dne, zde také soud jeho o tom, co se stalo neb státi mělo, nás nejvíce zajímá. Často rádi bychom slyšeli více — anebo vlastně ještě více. Na př. o jednání sesílené říšské rady. Zde živě cítíme i mezery, jako že nic nepověděno o Riegrově petici za žurnál. Zde vystupují lidé, které čtenář Denisovy knihy zná ze zkušenosti nebo které zná z živé ještě tradice. Když Denis svou knihu psal, byl ještě Rieger mezi námi.

Nová perioda dějin rakouských a našich po válce vlašské, po propuštění Bachově, se počíná podobně, jako se skončila krátká doba konstituční po r. 1848 a 1849. Tak zv. oktrojírka byla prohlášena a neprovedena. A takový byl pak zase počátek. Říjnový diplom nemohl sice býti odvolán, ale nebyl proveden, a nestaly se také aktivními zemské rady Goluchowského.

Říjnový diplom má pro nás dosud jakýsi mythický život; je to žurnalistická povinnost připomenouti den jeho narození, jako by ještě žil — vždyť jest neodvolatelný! Anebo bývá to vlastně příležitost pověděti, že všecko by bylo jináče, kdyby jej byli provedli. Když však diplom říjnový — připomíná nám Denis — probíráme podrobněji, musíme se diviti, že vzbuzoval takové naděje.

První ústava, jež skutečně byla provedena, pokud se nás týče, jest únorovka, ústava Schmerlingova. Odtud se vlastně počíná nová doba; odtud každý krok se stal rozhodným pro budoucnost.

Denis již na samém konci první hlavy předešlé knihy pohlíží napřed na tuto dobu. Kapitola se končí odvoláním hr. Lva Thuna, který i po bouřích Svatodušních pokládal svolání sněmu českého za možné. Zemský sněm musil však ustoupiti sněmu říšskému.

Jestliže Denis praví, že Čechové od 13. března až do té doby se drželi přísně půdy své historické autonomie, nesrovnává se to ani s jeho vlastním předcházejícím vypravováním, kde přece jsme čtli o více než „quelques maladdresses“, a nesrovnává se ani s tím, co čteme hned potom. Nejrozumnější taktika r. 1848 by byla bývala — to praví Denis, to je mínění, to je politika jeho — *abstinence*; tedy neobesílání říšského sněmu. A politika tehdejších vůdců? Žádný z vůdců, jak se zdá (vypravuje Denis dále), neopřel se vstoupení poslanců království Českého do centrálního parlamentu, ano žádný ani jasně nepostřehl, že opouští právní půdu, na které dosud stáli. A Denis pokračuje: Všecky možné rezervace zde nepomáhají; kdo vstoupje do nějakého shromáždění, ten je uznává. Od té doby Če-

chové se kolísají mezi dvojí taktikou a dvojm programem, mezi právem přirozeným a právem historickým (Denis zde i jinde je klade *proti* sobě). Státní právo je časem jen prostředkem k boji, který se odkládá, když byl posloužil, časem náboženstvím, kterému přísaháme věrnost až do smrti.

Než Denis, který ve chvíli se byl stal aktivním politikem a nám pověděl, co on by byl udělal v létě r. 1848, hned potom se stává zase historikem a dodává: Tato nerozhodnost je ostatek velice vysvětlitelná... Zde máme zase příklad, jak nesnadné jsou absolutní úsudky v historii. Abychom věděli, zdali skutečně by bylo bývalo r. 1848 nejlepší do Vídně nechoditi, neměli bychom vypočítati s apodiktickou jistotou celý průběh věci až do dneška, kdyby se bylo nešlo? O minulosti je snadněji souditi podle výsledku příznivého nebo nepříznivého, než prorokovat do budoucnosti nebo vlastně ji vypočítávat. Teprva výsledek ospravedlňuje prostředky.

Podruhé se vrací otázka: jít či nechodit? — roku 1861. Denis i tu radí do minulosti: nechodit! Zde stojí po straně Palackého a do jisté míry proti Riegrovi, kterého jeho aktivní, optimistická povaha lákala na větší jeviště vídeňského parlamentu. A byly i některé vážné důvody pro obesílání. Palacký měl však nechuť proti Vídni, proti parlamentárnímu životu. Byl neústupný (obstiné) a přece — na neštěstí, praví Denis — přístupný jistým vlivům. Měl *vždycky* (de tout temps) dobré styky se šlechtou... Než zde se setkáváme s mezerou v Denisově vypravování. Palacký v době reakce *neměl dobrých styků se šlechtou*, která podle svědectví Tomkova¹⁾ mu neodpouštěla, že se byl ve své politice r. 1848 a 1849 odchýlil od „základů starého zřízení zemského“. Tomek zprostředkoval dorozumění mezi „tribunem a feudálním hrabětem“. Oba, Clam-Martinic a Rieger, se snadno dorozuměli o program práva historického. Než Clam-Martinic (praví Denis) *tehdy* byl pro obesílání, nevíme však proč... Ví Denis snad, což tuším není všeobecně známo, že Clam dříve nějaký čas skutečně se domníval, že Rakousko zůstane bez centrálního parlamentu?... Ze všech chyb, kterých se Čechové mohli dopustit, tato chyba (tak tvrdí Denis) byla nejzbytečnější. Maďari byli logičtější ve své abstinenci. A tak soudí Denis o české politice i dále a vlastně ji odsuzuje. Když Maďari nepřicházeli, měli Čechové odejiti co nejdříve. Konečně odešli — roku 1863 — příliš pozdě. Odešli a říšská rada zůstala — říšská rada cislajtanská. Základy k dualismu byly položeny.

¹⁾ V Památku z r. 1898. Denis správně zde připomíná, že Palacký povolil, co se týče obesílání říšské rady, poslední. Mezerou je míněno jen tolik, že nic nepřipomíná o dřívější „roztrži“ mezi Palackým a šlechtou.

Odchod Čechů — připomíná Denis dále — neměl účinku, který očekávali. Byl neobratně inscenován a okázal, že pravice není svorná. Poláci, Moravané, ba i někteří čeští poslanci zůstali. Teď „federalisté“ viděli, jak těžké chyby se byli dopustili. Zmariti říšskou radu bylo daleko nesnadnější, než by bylo bývalo zabránění jejímu sestoupení. Tolik Denis. Vše, co pověděl, zdá se býti tak logické! A přece i tu vidíme slabé stránky takové konjekturální historie. Maďaři tím, že nepřišli, překazili centrální parlament celé říše. Kdyby byli nepřišli slovanští poslanci z Čech, byli by překazili parlament cislajtanský? Denis, když dříve radil do Vídně nechoditi, také svědomitě sám vložil, jaké důvody bylo lze na váhu položití pro obeslání. Vědělo se (rozumělo se samo sebou), že z Čech přijdou poslanci němečtí, vědělo se, že na Moravě jsou ochotni přijíti i poslové slovanští. Ze by nepřišli Poláci, to nikdo nečekával. Proti tomu bylo lze počítati s tím, že Čechové na říšské radě najdou spojence, a s tím, jak vypravuje Denis, počítal Rieger. Připomeňme si ještě, že také český sněm se scházel na základě ústavy únorové, v tom složení, které mu daly absurdní volební řady Schmerlingovy; v paměti se udržel výrok Palackého, že si nemůže myslit sněm český — bez Čechů. Logické by bylo bývalo nechodit hned ani na sněm. A přece pro sněmovní činnost (po opuštění říšské rady) najdeme v knize Denisově bilancí aktivní.

Denis zde přechází také k dějinám nepolitickým těchto let, přechází i k dějinám literárním. Zde najdeme těž ocenění historika Tomka. Jestliže tu však o něm čteme, že ani v Čechách — tím méně v cizině — nedochází zaslouženého uznání, víme dobře, že tak není dnes, že tak nebylo ani tehdy, když Denis tyto řádky napsal. Proč však nebo od koho je tu Denis nedobře informován?... Zde vystupují Erben a Němcová, hned potom Hálek a Neruda,¹⁾ i Smetana. Denis vítá tyto nové směry a proudy a hájí jich proti těm, kdo mluvili o odpadlictví, což bývá — jak připomíná — v Čechách obyčejným obviněním proti těm, kdo nechtějí jíti dál cestou vyšlapanou.

R. 1865 přinesl pád Schmerlingův, který byl překvapením jen pro něho samého. Dočítáme tuto kapitulu s dojmem, že již tehdy, za ministerstva Belcrediho, bylo rozhodnuto, co přijde. Schmerling padl ve prospěch Maďarův. Belcredi byl vlastně již jen ministrem cislajtanským — zatím bez aktivní ústavy. Uherskou politiku dělala koruna sama. Pro budoucnost měli Maďaři ústavu z r. 1848, centralisté v Cislajtánii

¹⁾ V podrobnostech je tu mnoho zajímavého. Denisovi neušel ani „spor o Hálek“ r. 1895. Legendu o tom sporu přidal Machar sám.

ústavu suspendovanou, federalisté žádnou — měli jen principy.¹⁾ I bez války r. 1866 by bylo nejspíše přišlo k dualismu, k vítězství Maďarů a Němců.

La victoire des Magyars et des Allemands je nadpis kapitoly druhé. — Rokem 1866 se mění Denisova česká politika. Jestliže dříve radil: nechodit, odtud počíná napomínat: jděte — jděte i na tu říšskou radu, jak se svolává beze změny, taková, jako byla r. 1865! *Beust* vám dobře zaplatí vstoupení do parlamentu!... Denis zde stojí proti Palackému, proti Clam-Martinicovi, proti Riegrovi. Riegrova řeč ze dne 25. února 1867 vysvětluje mu sice tehdejší politiku českou, ale ji „neospravedlňuje“.

Zde z knihy Denisovy lze vybrati aforismy... Politika — to znamená vytěžit co možná nejvíce z dané situace, nehnat se proti větru za mlhavým ideálem. A s aplikací na dané poměry Denis zde radí k politice — *polské*. Příklad Poláků ukazuje, co bylo lze získati politikou transigentní. Jen trochu obratnosti, a Čechové by byli dosáhli více, než se později dosáhlo po těžkých zkouškách a unavujícím boji. Denis jest i zde optimistou, i co do možného tehdy smíření s Němci, zde i jinde stává se v té otázce až nespravedlivým k nám... Výsledek příznivý pro Maďary „ospravedlnil“ intransigentní politiku Deákovou. Tento příklad svedl Čechy (tourna la tête aux Tchèques), kteří zapomněli, jaký je rozdíl mezi Prahou a Peští.

A tak najdeme i dále v knize Denisově nepříznivou kritiku tehdejší české politiky, jaké nejsme zvyklí mezi námi. Političtí vůdcové r. 1867 neměli choditi do Moskvy; byl to nevácný návrat k starému romantismu; probouzel illuse podobné k těm, které přispěly kdysi ke katastrofě r. 1620... Cesta Riegrova do Paříže, jeho audience u Napoleona nepřinesla žádného užitku. Zde Denis o sympathiích svých krajanů k Čechům mluví dosti střízlivě... Opuštění sněmu r. 1868 a deklaraci registruje však Denis bez kritiky: proč?

Kritika jeho se počíná zase při r. 1870, za ministerstva *Potockého*. I zde najdeme aforism: *Le génie politique consiste essentiellement dans le sens des réalités.* Tolik podle mínění Denisova bylo lze získati: theoretické uznání státního práva, revisi volebních řádů, zákon zabezpečující rovnoprávnost jazykovou, rozšíření kompetence sněmovní. Nebylo to mnoho,

¹⁾ Srovn. o poradách ve Vídni Historisch-politische Blätter 1903 (Č. Č. H. X. 107). Zakládá se tato zpráva na pravdě? Srovn. *J. V. Jahn*, Fr. Lad. Rieger str. 282—6; shody je zde méně než neshody. Ale podle životopisu Jahnova „federalisté“ v té době se nedorozuměli.

ale bylo to něco. Ovšem bylo třeba, aby Čechové, kteří se byli vrátili do sněmu, obeslali také říšskou radu. Než nesmyslná politika Herbstova a Giskrova, útrapy předcházející persekuce, kterou byl před tím Denis sám vylíčil, neustálé deklamace a manifestace té doby vyvolaly exaltaci myslí, pro kterou nachází Denis výrazy dosti příkré. I nejrozumnější, i nejmírnější strhuje proud veřejného mínění — i Denise samého, tam kde připomíná manifest ve prospěch poražené Francie (v prosinci 1870).

Po Potockém přišel *Hohenwart*. Fundamentálky (praví Denis) proměňovaly dualism ve federalism — čímž je snad řečeno příliš mnoho. Čechové měli nepochybné právo na takovou změnu. Ale Denis pochybuje, že by byl stroj vládní, tenkrát projektovaný, mohl pracovati hladce. Jemu se zdá, že to bylo dílo juristů, a ne státníků. Lépe by bylo bývalo přijmouti ústavu fakticky platnou, s výhradou některých změn. Bylo se domáhati přede vším změny volebního řádu, zákona národnostního, rozšíření kompetence sněmů a snad i volby delegací skrze sněmy... Denis je přesvědčen (což vlastně přece překvapuje), že jednou dojde k federaci v mocnářství Rakouském, ale má za to, že se to stane po etapách. A proto také chyba Clam-Martinicova podle jeho mínění neměla tak tragických následků, jako měli za to — Eim a opportunisté. Není to po té tak dlouho nepříznivé kritice české politiky až překvapující optimismus — budoucnosti? Proti tomu lze tvrditi, že následky pádu Hohenwartova trvají dosud — po 30 letech. Ze se to nepoznalo hned, to byla velká chyba české politiky, jež porážku, kterou přinesl r. 1871, ještě zvýšila.

Nové ministerstvo, kterému dal *Adolf Auersperk* jméno a ve kterém zasedali Lasser, Glaser, Unger, stálo — jak praví Denis — značně výše než někdejší tak zv. Bürgerministerium. Stálo výše, t. j. bylo tu více intelligence a více energické vůle i více konsekvence. Dovedlo užiti svého vítězství s vynalézavou bezohledností. Chabrus a přímé volby do říšské rady — to jsou jeho mistrovské kusy.

Očekávali bychom, že i tu — hned po pádu Hohenwartově, jak žádal Hohenwart sám — Denis bude raditi českým poslancům, aby se konečně rozhodli vstoupiti do říšské rady; očekávali bychom vůbec rozhodné odsouzení passivní politiky s ohledem na sněm i na říšskou radu. Než teprve v *třetí* hlavě, *Les centralistes en echec*, najdeme větu, epigramaticky přibroušenou, jež do jisté míry aspoň tomuto očekávání odpovídá: Přišli do říšské rady příliš pozdě, jako dříve, před 25 lety, z ní byli odešli nedosti záhy. Je to řeč o vstoupení do říšské rady za ministerstva *Taaffova*.

Ze všech kapitol nového díla Denisova bude tato nejčastěji citována proti nám, t. j. proti českému státnímu právu. Do r. 1866 byl Denis přítelem abstinence, přívržencem politiky — maďarské, tedy stál na půdě historického státního práva a nechtěl ji opouštět. Než vraťme se ještě jednou k první kapitole předešlé knihy. Nejen na jejím konci, nýbrž také hned na jejím počátku, kde stojíme před r. 1848, najdeme pohled ku předu do budoucnosti, do té doby, kdy se budou Čechové kolísati mezi dvojím směrem, kdy nebude u nich „neoblomné vůle“ Maďarů. Snad někdy (praví Denis) budou příliš opatrní, avšak když uvážíme, jaké nebezpečnosti mohl přinésti pochybený obrat (*une fausse manoeuvre*), nemůžeme přece zcela odsuzovati taktiku, která soudě podle výsledků, konečně přece nebyla špatná... Není v tom nedůslednost? Je-li, lze si ji vysvětliti. Denis zde, maje vypravovat o r. 1848, vlastně sám již pohlíží nazpět na více než půlstoletí, na dobu, která odtud uplynula až do naší doby; potom — postupuje ve svém díle dále od kapitoly ke kapitole — vpravuje se do dané pokaždé situace a počítá pro nejbližší vždy budoucnost s výsledkem daleko příznivějším, který byl sice možný, který by byl mohl nastati, který se však přece nedostavoval. Denis však proto nezoufá a neodsuzuje. Spíš najdeme u něho i zde optimismus, ovšem optimismus — *faute de mieux*. Denis není jednostranným politikem; on ví, že „politika“ není všecko. Na jiném místě, v třetí hlavě, Denis vzpomíná na svůj pobyt v Čechách r. 1891, a jak byl tehdy radostně překvapen (*stupéfait et émerveillé*) pokrokem na všech stranách. Je pravda, státní právo se objevovalo v mlhavé a nejisté budoucnosti. Než toto státní právo — co bylo jiného pro ty, kdo se k němu počali kdysi odvolávat, než prostředek, který měl chránit národní život před potlačováním a zkázou? Jaký rozdíl mezi novým národem, organizovaným, vzdělaným, jehož prospěchy (*intérêts*) byly zastávány četným šikem žurnálů a deputovaných, národem opřeným již také o universitu — a lidem zstrašeným, který skoro bez naděje pokoušel se probuditi k životu kolem r. 1820 hlouček proroků!

Víme již, že Denis nepřikládá žádné ceny státoprávním ohrazením. Vstoupení do říšské rady za Taaffa je mu opuštění státního práva. Není nespokojen, že se tak stalo, ale přece nechválí, jak se to stalo. Najdeme tu ještě jednu epigramatickou větu: Taaffe byl velice obratný, Čechové však, kteří dříve (Denis zde patrně myslí na dobu Potockého) byli někdy příliš zpupní, tenkrát byli příliš ostýchaví. Denis zde připomíná „starého“ Braunera, který i tehdy dal na jevo svůj bystrozrak, když nebyl spokojen s tím, co se nabízelo: neurčitá věta v trůnní

řeči a sliby „dosti formální“ chefa kabinetu. Denis je skoro přesvědčen, že by se při menší nedočkavosti a větší pevnosti bylo mohlo dosáhnouti více, totiž reforma volební a zákon jazykový...

Cím to, že Denis teprve v této kapitole vykládá svým čtenářům rozdíl staročeství a mladočeství, ač již dříve nemohl se vyhnouti narážkám na tyto strany? Vysvětliti (třeba neúplně) to lze tím, že hlavní rozdíl vidí v otázce aktivní a pasivní politiky — vše ostatní pokládá za podřízené nebo osobní. Ale zdá se též, že Denis toto jemu nemilé thema — vznik a rozdíl stran — co možná dlouho odkládal. Delší výklad najdeme před tím o nebezpečnostech pasivní politiky — nezcela uspokojivý. Pasivní politika (to lze dodat) přinášela ještě více nevýhod a ještě větší škody, než tu povědění: celý aparát státní pracoval ve prospěch našich protivníků a v neprospěch náš. Zvláště živě se to cítilo ve školství; tehdy se stala otázka školská otázkou politickou.¹⁾ Pravdou ovšem zůstává, že Mladočeši, jak Denis výslovně praví k jejich chvále, prokázali službu své zemi svým vystoupením proti abstinenci taktice. Slyšeli jsme později nejednou se strany staročeské, která v těchto otázkách tehdy ještě měla vedení, že vystoupení do říšské rady — když se již tak dlouho čekalo — bylo přece ukvapené, povoluje při tom tlaku veřejného mínění. A to vlastně nyní také praví Denis, u něhož i zde najdeme aforistické naučení, které zní: Voličové dobře čini, když bedlivě dávají pozor na své poslance, ale nemají se stavět na místo jich... Přímý *mandat impératif* je sice zapovězen, než nepřímo se přece často dostavuje. A před čím Denis varuje, to nyní máme (ale nejen my) v míře stupňované,²⁾ že se totiž dělají programy, že se dělá politika s ohledem na mandáty, na jejich zachování nebo získání: konfesse bez opravdové víry a víra, která si skutků t. j. provádění programu ani nepřaje. Licitace mandátů a přece laciná politika, když se ví, že mnohé věci, které se dávají do programu, nejsou na denním pořádku, že se o jejich realizování nebude jednat...

Co zde z knihy Denisovy vybíráme, snadno by v čtenáři mohlo vyvolati dojem, že nás pořád jen kárá a haní. Než bylo již povědění, v čem proti neúplnému úspěchu čistě politickému hledá a nachází kompensaci. A jeho kritika našich politických protivníků bývá mnohem ostřejší a přísnější. Platí to

¹⁾ Srovn. mou brožuru z r. 1903 *Der Hass der Völker und die österreichischen Universitäten*, str. 28.

²⁾ Následující není doslovně v knize Denisově. Než i v ní se naráží (str. 555) na nynější mandátovou politiku výrazem velice příkrým (*men-songe des adresses electorales*).

zvláště o rakouských státnících, o ministrech, kteří přišli po Bachovi, vyjímaje ty, kteří se pokoušeli o rozřešení české otázky aspoň kompromisem.

Spravedlivé ocenění hr. Taaffa není věc snadná. Denis k němu nespravedlivý není. Spíše lze říci, že jej chce posouditi co možná příznivě. Hned Taaffovo první vystoupení (r. 1869) bylo mu dosti sympathické.

Proti Němcům Denis hr. Taaffe hájí. Neprávem mu vyčítali, že je nepřátelsky předpojat proti nim. Musil konečně vládnouti bez nich, ale nechtěl vládnouti proti nim. Velkým přítelem Čechů vlastně nebyl; s politováním viděl, že v Rakousku přestává poručnictví Němců.¹⁾ Bylo mu vyčítáno, že se slabuje parlamentarism ve prospěch koruny. Jako by byl parlament za Schmerlinga, za Aueršperka tolik znamenal! Je pravda, že byl oddán svému pánu a že nespěchal, aby změnil situaci, pro korunu tak příznivou. Nebral věci tragicky, ba ani seriosně. Někdy Denis je na vahách, má-li při něm hledati více vypočítavosti (k tomu se kloní) či více nonchalance (Denis praví negligence) a neodhodlanosti (timidité)... Nebyl velký řečník, ale tím větší mistr v intrikách kuloaru. Byl gentleman ve svém chování a humor ho neopouštěl ani v těžké situaci. Byl dobrý znalec věcí a ještě lepší lidí, nechápal jejich vášni, ale dovedl užívat jejich zpozdilostí. Jeho způsob vlády (Denis praví system) — ono *fortfretten* — přineslo mu mnohý osobní úspěch a přece nepoškodilo stát tou měrou, jak se často tvrdí. Seslabení parlamentu, *l'abaissement des caractères* (nevím, jak bych to dobře přeložil) — to vše již tu bylo; jeho předchůdcové mu zde nezanechali mnoho, co by zbývalo. — *Na nejvyšš* (praví Denis) lze říci, že nebyl opravdu státník a že otázky (*les difficultés*) spíše odkládal než řešil... *Na nejvyšš*? Myslím, že Denis je zde příliš shovívavý. My do dneška cítíme následky tohoto systemu čím dále, tím více.²⁾ Denis to ukazuje sám na otázce jazykové. *Na nejvyšš* lze říci, že nebyl Taaffe vinen sám, že vinna byla též strana jeho — pravice.

Denis rozeznává první dobu Taaffova ministerstva jako tu, ve které se skutečně opíral o pravici, čímž ovšem nemá býti řečeno příliš mnoho. Pak počal ustupovati před opposicí, hřešit na shovívavost strany (lze-li ještě tak říci) své a v ní zvláště české delegace, začal povolovat vlivu jiných faktorů mimo parlament. Od r. 1887 máme před sebou paradoxon — ministra vládnoucího proti majoritě. Potom od r. 1891 ještě

¹⁾ Vzpomeňme si, že se tehda začal vlastně zavádět státní jazyk německý i tam (na př. na bankovkách), kde i absolutismus se choval šetrněji.

²⁾ Srvn. *Der Hass der Völker*, str. 28—29.

vždy byl ministrem (continuaît à administrer), ale již nevládl (il ne gouvernaît plus). Konečně po 14 letech, r. 1893, přišel i jeho pád. A tu dostáváme ještě jednou jeho charakteristiku a bezmála apologii.

Padl (praví Denis) ne nedůstojně, při vážné otázce (míněn tím návrh volební reformy)... Bylo by velice nespravedливо přirovnávati hr. Taaffe k Schmerlingovi nebo k Aueršperkovovi. Jestliže se mu nedostávalo určitosti a rozhodnosti, aspoň rozuměl, že bez snášelivosti a spravedlivosti nepřijde k smíření národů, a že je absurdní chtít vládnouti proti jejich většině. Slované (t. j. Čechové), kteří odsuzují jeho kolísání, neměli by zapomínat, že jim vrátil majoritu na sněmu Pražském, že založil českou universitu a že uznal aspoň v principu rovnoprávnost jazykovou...

Tuto zásluhu a tuto chválu třeba přece omeziti. Právě universita ukazuje polovičitost nejen tohoto vládního systému, ale celé té doby. Bylo dosti těžko pro rozdělení university, i tak nevýhodné pro nás, získati parlament, obě jeho sněmovny. A když se to konečně podařilo, co dále záleželo již jen na vládě, na exekutivě, provádělo se liknavě, neochotně, prodávalo se žase a zase na trhu parlamentárním. *Na nejvýš* — dodejme to i zde — lze říci, že vinna tím nebyla vláda sama.

Ve své dřívější charakteristice, kterou umístil na počátku jeho ministerstva, Denis hr. Taaffe přece nechtěl uznati za *opravdového* státníka (un véritable homme d'état), zde na konci, v této závěrečné apologii, již jen málo chybí, aby ho prohlásil za státníka *znamenitého* (un homme d'état supérieur). Než i tu slyšíme, že to byla vláda ode dne ke dni, od případu k případu, bez starosti o vzdálenější budoucnost. V mnohých věcech, i co se týče onoho kramaření, jež bylo podstatnou částí tohoto systému, Denis hr. Taaffe omlouvá, poukazuje k jeho předchůdcům. Ta omluva by pak ovšem platila i pro jeho nástupce, kteří dělají, co dělal již Taaffe před nimi.

Tím jsme dospěli ke konci této pro nás z celého svazku nejzajímavější kapitoly, avšak tím není ani naznačen její bohatý obsah. Zde najdeme zase další epizodu literární, kde se Denis podruhé dotýká sporu o Rukopisy, přidává se i tu ke straně vítězné ve věci sporné, avšak neschvaluje ve všem také její metody; zde najdeme portréty Čecha a Vrchlického, Dvořáka a Fibicha, Manesa a Myslbeka a j. Nazýváme-li tuto část třetí kapitoly epizodou, není to vlastně ve smyslu spisovatele samého, který všude ukazuje, jak politický a nepolitický život souvisí; epizodou se nám jeví potud, že nebylo lze jí dáti, jak bychom si přáli, rozměry zvláštní kapitoly.

Avšak i ve větší, politické části třetí kapitoly je ještě mnoho, co by mohlo býti vybráno a co se týče otázek, které jsou dnes ještě na denním pořádku anebo které se diskutovaly včera.

Jak soudí Denis o *punktacích*, které způsobily pád strany staročeské?

Přede vším: Denis, ačkoli sám staročeskému vedení vytýká, že mohlo býti získáno více hned při vstoupení do říšské rady, přece — jak patrně i z toho, co na konec kapitoly pověděl o ministerstvu Taaffově — není zcela nespokojen s tím, co bylo potom přece — třeba po kusech — vymoženo a dosaženo. A podobný je i jeho soud o punktacích. Základní myšlenka punktací je dobrá, a dříve nebo později bude třeba nějakým způsobem k ní se vrátit. K podstatě takového dohodnutí (a známe v této otázce optimismus Denisův) počítá se tu ohraničení správních a soudních okresů podle národnosti;¹⁾ Denis upouští také od požadavku dvojjazyčnosti všech úředníků v celé zemi. Punktace neměly býti zavrženy, měly však býti doplněny. Při jednání o ně staly se chyby; především měl býti zároveň pojištěn vnitřní úřední jazyk pro okresy české a nemělo se zapomínati na Moravu a Slezsko; na Moravě měla býti zjednána záruka lepší budoucnosti založením české university v Brně a rozmnožením českých středních škol... Chybou taktickou bylo, že k jednání o punktace nebyli přibráni též zástupci Mladočechů. Chyb se dopustila také vláda. Taaffe chtěl býti příliš obratným; uškodilo též ukvapené provádění punktací, co se týče organizace soudní. Na sněmu ještě prošel návrh na rozdělení zemské školní rady, ale již se počala secese v táboře poslanců českých vedená Škardou. Taaffe by byl mohl pomoci, jak Rieger žádal, prohlášením vnitřního úředního jazyka českého... Co následovalo, víme: onen úplný převrat veřejného mínění, který způsobil porážku Staročechů při volbách do říšské rady na poč.

¹⁾ Na str. 600 praví Denis, že od té doby ohraničení takové bylo přijato do programu strany „realistů“, t. j. strany lidové, a že celkem se pro ně vyslovuje i veřejné mínění (acceptée en général par l'opinion publique). Zde je ovšem Denis špatně informován. Je to nebezpečné mínění kacišské, pro které by se žádná naše aktivní politická strana neodvážila vysloviti ze strachu před voliči a jejich „elementárním hněvem“. Jestliže Denis zde rozdělení vyhláší za „indispensable condition d'une réconciliation sincère“, nemusíme se toho lekat, ani toho, kdo to pronesl, posilati hned na pranýř. Srovn. co bylo výše řečeno o návrhu na rozdělení krajské r. 1848. Rozdělení administrativní podle národnosti nemůže býti dnes žádnou předběžnou *conditio sine qua non*, mohlo by však býti jednou částí „smíření“. S německé strany se někdy tvrdívá, že by se měl (podobně jako v punktacích) celý komplex otázek řešiti najednou. To platí však také s naší strany.

r. 1891. Od té doby (lze dodat) každá strana se bojí podobného převratu nebo s ním počítá.

Jako se končí třetí, tak se počíná čtvrtá kniha, *Les derniers conflits*, apologií hr. Taaffe. Je to optimismus hledící nazpět, k minulosti. A najdeme i tu jakýsi optimismus, hledící ku předu, k budoucnosti. Denis vidí všude živel slovanský na postupu, nachází, že Slované, zastoupení na říšské radě, se sblíží. Ani v rozmnožení stran mezi nimi samými, v jejich zápasech mezi sebou nevidí vážného nebezpečnosti.

Proti tomu počítá vždy se stranami, na které jsou rozdělení Němci. Denis nemůže nevidět rostoucí síly všenelectví, než nebezpečnosti odtud hrozící přece se mu nezdá tak velkým, jak je nedávno vyličil Chéradame;¹⁾ nevzdává se naděje, že se u Němců v Čechách probudí zase vlastenectví české, t. j. zemské . . . A tak se vrací v úvodu k páté kapitole ona přece jen překvapující věta, že všeobecné poměry v Rakousku připravují jeho budoucí federalisaci, že aspoň po odstoupení hraběte Taaffe, než počala stoupat ona vlna všenelectví, byla možná vláda, jež by byla zastavila spory, zmítající státem, a zjednala rovnováhu oprávněných nároků . . . Proč se tak nestalo?

Jednu z příčin vidí Denis v tom, že státníci (patrně tu míní ministry po Taaffovi) neměli odvahy k tomu potřebné, že strany opoziční (patrně jsou míněny zvláště strany české) se neodvážily staré programy zaměnit novými.²⁾

Denis to sice nepraví výslovně, ale z jeho úvah zdá se vyplývat, že myšlenka koaličního ministerstva po Taaffovi sama sebou nebyla zcela pochybena. Než mužové tak znamenití (o každém Denis praví něco pochvalného), jako jsou Windischgrätz, Madeyski, Bedřich Schoenborn, spojili se, aby se nic nestalo (pour ne rien faire) — jeda že se ukázalo, že nelze vládnouti pomocí koalice proti Čechům. Koalice by se byla rozpadla i bez *obstrukce* české, která tehdy — v červnu

¹⁾ L'Europe et la Question d'Autriche (1901). — Proti nepříznivé kritice, kterou o knize té uveřejnil (v Revue Historique) Eisenmann, v. poznámku Denisovu na str. 627. — Eisenmann tvrdí, že smíření Čechů a Němců je na překážku šlechta (tak zv. feudální). Je to ohlas toho, co četl ve vídeňských žurnálech anebo slyšel ve vídeňských redakcích. Legendy se snadno šíří, a slyšeli jsme nedávno ohlas toho i u nás. Kdyby nebylo jiné překážky než této, smíření by bylo velice snadné. Legendou budoucnosti je, že by pomohlo všeobecné rovné právo hlasovací. Také Denis (str. 665) slibuje si od všeobecného hlasovacího práva (rovného?) závažné věci.

²⁾ Na str. 625 Denis praví: qui n'osent pas substituer un programme nettement fédéraliste et libéral aux vieilles plates-formes du droit d'état. — Zde bychom očekávali něco více o tomto novém programu, od kterého Denis tolik očekává.

1895 — dobyla svého prvního vítězství, když zastavila jednání o berní reformu. Obstrukce podle mínění Denisova ku pádu ministerstva koaličního ani nebylo třeba. Než Denis jde dále a klade si otázku, nebylo-li v tomto vítězství obstrukce více nebezpečnosti než prospěchu. Denis zná tvrzení některých „puristů“, že české státní právo vyžaduje zeslabení říšské rady, než tento důvod pokládá za „nesmírně slabý“.

Zbývající ještě konec poslední hlavy nutí k rychlému postupu. Právě zde bychom často rádi slyšeli více. Spěje-li skutečně další vývoj „vers le fédéralisme“, jak si představuje Denis tuto budoucí federaci? Odpověď ponechána budoucnosti . . . Denis by byl spokojen se zastavením dosavadních sporů s počátky nového kursu . . .

O *Badenim* slyšíme hned na počátku kritiku, která se vztahuje k celé době jeho ministerstva, která však hledí též zpátky k době Taaffově a zeslabuje — a to právem — dřívější apologie. Badeni se dopustil chyby podobně jako Taaffe: příliš dlouho otálel, a když konečně musil přiznati barvu, potkal se s odporem, kterému byl ponechal dosti času, aby nabyt takové síly, že mu potom neodolal. Tak soudí Denis, pohlížeje hned od počátku až ke konci ministerstva Badeniho. Než při samém počátku vpravuje se do situace a pochopuje, že Badeni počal jako Taaffe. Programová řeč nového chefa ministerstva neuspokojila nikoho. Než — nelíbilo se plně nikomu, nebývá v Rakousku nejhorším znamením.

Podobný význam jako punktace pro ministerstvo Taaffovo má pro ministerstvo Badeniovo *jazykové nařízení* z dubna r. 1897. Denis obsah nařízení jazykového schvaluje; nepřinášelo ani tolik, za kolik se mohlo žádat se strany české. Co Badenimu vytýká, již víme: měl rychle jednat. Denis radí zde k něčemu, co sám nazývá „coup d'état“: vrácení sněmům práva voliti své deputace do říšské rady . . . Než výtky, ke kterým se Denis zase a zase vrací, zní stejně. Revoluce sice nestála přede dveřmi, než váhavost ministerstva dovolila Všenelectvům rozvinout takovou agitaci, že konečně krvavá srážka nebyla nemožná. Badeni ustoupil a — učinil dobře. Když nedovedl agitaci zarazit včas, bylo lépe vyhnouti se konfliktům, jež by byly učinily ještě obtížnějším smíření, které konečně přijít musí (la réconciliation nécessaire) . . . Denis to nepraví — avšak, když si vzpomene a když čteme již jen krátký náčrtek toho, co ještě v knize jeho následuje po pádu Badeniovo, nedostavuje se dojem, že tento pád Badeniovo měl podobný význam, jako dříve pád Hohenwartův? Byla to přece jen prohraná bitva. Nařízení Gautschovo zachránilo aspoň něco z nařízení Badeniových, ale i toto nařízení padlo za oběť

obstrukci a tím i ministerstvo, od kterého nařízení samo vydáno nebylo, ministerstvo Thunovo — vlastně též ministerstvo koaliční, za kterého se zase nic rozhodného nestalo, co se týče těch otázek, které již tak dlouho jsou na denním pořádku.

I jináče, jak za to mám, význam pádu Badeniho je větší, než vloženo v této poslední hlavě knihy Denisovy; jak velký, to prorokovat do budoucnosti je těžko se odvázat. Tolik však již víme, že do jisté míry učinil obstrukci nutnou pro každou stranu, tedy i pro nás; veřejné mínění, od něhož jsou dnes všechny strany odvislejší více než kdy před tím, je pro obstrukci získáno na dlouhý čas, a přece každé straně hrozí převrat tohoto veřejného mínění, bude-li příliš dlouhé trvání obstrukce konečně působiti podobným způsobem, jako působila u nás prodlužovaná passivní politika. Než u politiků mívají požadavky okamžité přítomnosti větší váhu než poučení, které dává minulost, zvláště od té doby, co se sami dali do područí svých voličů.

Denisovo nové dílo vyšlo s letopočtem 1903. Co do obsahu, přestává r. 1901. Snad pro dojem aesthetický, s kterým se mělo rozloučiti se čtenářem. Denis mohl aspoň ku předlohám o vodních stavbách, přijatým v říšské radě na jaře r. 1901, připojit otázku, je-li to více než utišení mezi bouřemi, není-li to zore onoho smíření, které konečně přijít musí. Neb Denis v toto konečné smíření věří, protože v ně věřiti chce... „Dlouho náboženské sekty (tak praví Denis) chtěly se zničiti vzájemně; když nahlédly, že se to nepodaří, odhodlaly se snášeti se vespolek, a tak z jejich slabosti vzrostla nová ctnost: tolerance“. Než právě české dějiny učí, jakých obětí bylo třeba, než došlo k toleranci. Krátká doba, jež uplynula od r. 1901 do r. 1903, kdy kniha Denisova vyšla, nedovoluje referentovi, aby skončil aspoň tak optimisticky, jako před ním autor.

František hrabě Lützow z Dreylützenů a Seedorfu. *)

V lednu t. r. zemřel přesporní člen České Akademie Dr. František hrabě Lützow.

Rod Lützowů pošel z Meklenburska, odkud, rozděliv se na několik větví, rozšířil se do rozličných zemí, také k nám. Od 16. století se setkáváme s Lützowými v císařských službách vojenských a dvorských, na konci 17. a na počátku 18. století tato větev byla povýšena do stavu hraběcího říšského i českého a nabyla statků v Čechách, kde se potom dostala sňatky v příbuzenské svazky se starými šlechtickými rody. Vamberk obdržel otec hraběte Františka odkazem bratra své matky, posledního z rodu Kolovratů Liebšteinských, Františka Antonína, někdy státního ministra, zemřelého r. 1861. V novější době členy hraběcího rodu Lützowův nacházíme často ve službách diplomatických. Hrabě Rudolf Lützow byl od r. 1827—1848 vyslancem v Římě; Palacký ve své zprávě o pobytu v Římě r. 1838 vděčně ho vzpomíná, že mu usnadnil přístup do archivu Vatikánského. Také stejnojmenný otec hraběte Františka byl nějakou dobu v službách diplomatických, čímž se vysvětluje, že se syn jeho, hrabě *František Lützow*, jemuž jest věnována tato posmrtná vzpomínka, narodil v Hamburce (21. března 1849); matka jeho byla Anna Seymourová. Také on, ukončiv studia na vysokých školách ve Vídni a v Inšpruku, vstoupil do služeb diplomatických a v nich setrval několik let (1873—1881) na rozličných místech, nejprve v Římě, na konec v Londýně. Od r. 1885—1889 byl poslancem říšské rady. V následujících letech zůstával bez veřejného postavení, oddáv se práci literární. Do Čech přicházel na dobu letní, na zámek Zampach, majetek své manželky Anny z Bornemannů, která, jako jeho předkové, pocházela z šlechtického rodu meklenburského, ostatek roku trávil v cizině, zvláště v Anglii,

*) Almanach České Akademie XXVI, 1916.

otčině své matky. Na Žampachu bývali v letních měsících jako hosté literáti čeští i cizí, kde našli též znamenitou a vzácnou knihovnu rozličných oborů.

Když hr. Lützow vydal svou první historickou práci *Bohemia. An historical sketch* (v Londýně 1896), bylo o ní pověděno (v referátě v Čes. časop. Histor. II, 250): „Mezi četnými pracemi vydanými v posledních letech o českých dějinách anglicky, tato vyniká již proto, že skladatel mimo sympathie ku předmětu má i jiné vlastnosti, jichž třeba. Ale ovšem není to Angličan neb Američan, pišící o věcech českých, nýbrž náš krajan, který se hned první řádkou předmluvy hlásí k Čechám jako svému domovu . . . S jinými pracemi toho druhu tato se v tom stýká, že vypravuje hlavně o dějinách českých 1400—1620, s úvodem a doslovem, nad ně však nemálo vyniká větší znalostí předmětu a jeho literatury, jakož i jazyka českého . . . Kniha je psána pro Angličany; ale i český čtenář si ji rád přečte a najde v ní nejednu věc i pro něho pozoruhodnou.“ Co tu pověděno hned o první knize hr. Lützowa, bylo lze opakovati zvláště o poslední, zároveň nejobjemnější a nejcennější, jednající o Husovi a jeho době *The life and times of Master John Hus* (v Londýně 1909). V referátě o ní (v Č. Č. H. X, 360) zase bylo řečeno, že v literatuře anglické práce hr. Lützowa daleko a nápadně předstihují skoro všecko, co o nás v nedávné době psali Angličané i Američané sami. Za zásluhu se tu hr. Lützowovi počítá, že proti této dobře míněné diletantské literatuře, zvláště o náboženských dějinách českých, v pracích jeho, zejména v poslední, má Angličan daleko lepší pramen, aby ukojil svůj interest a z něho čerpal poučení. A také zde se vytýká, že hr. Lützow, píše především pro anglického čtenáře, píše také pro nás, k čemuž potom referát přináší některé doklady, proč také český čtenář v knize najde věci pozoruhodné.

R. 1899 vydal hr. Lützow přehled dějin české literatury *A history of Bohemian literature* (ve sbírce *Literatures of the world*). Je to podrobnější rozvedení poslední kapitoly jeho první knihy; o nové a nejnovější literatuře české v ní pojednáno stručně, podrobněji o 15. století, o Chelčickém, o historících 16. a 17. století, o Komenském. Již v této knize slíbený anglický překlad Labyrintu na to vyšel r. 1901, s předeslaným úvodem (r. 1904 vyšlo 3. vydání), k historikům českým se pak Lützow vrátil ještě jednou (1905) v knize nadepsané *Lectures on the Historians of Bohemia*. Jsou to tak zv. *Ilchester lectures*, t. j. řada přednášek o těch, kdo psali o dějinách českých od nejstarší doby do novější. Lord Ilchester, ke konci 18. století vyslanec v Cařihradě, založil fundaci, jako jich má

Oxfordská universita větší počet, k udržování jakési vnitřní extense; fundací zmíněnou má býti postaráno zvláště o občasné přednášky o věcech slovanských. V minulé době (1877) přednášel v Oxfordě A. Wratislaw, r. 1904, pozván byv k tomu od kuratorů fundace, hr. Lützow. — K sbírce *Mediaeval Towns Series* přispěl hr. Lützow svazkem jednajícím o Praze *Prague* (v Londýně 1902; v 2. vydání 1907). — Mimo to přispíval hr. Lützow do rozličných časopisů, též do některých českých.

Hrabě Frant. Lützow byl od r. 1902 čestným doktorem české filosofické fakulty v Praze, od r. 1905 doktorem Oxfordským (doctor of letters). R. 1902 byl zvolen za přespolečného člena Kr. České Společnosti Nauk, v r. 1899 za přespolečného člena naší Akademie.

Po desíti letech.)*

S časopisem výhradně a úplně dějepisu věnovaným neseťkáváme se v naší literatuře před r. 1850. Nebyla toho potřeba; stačil tu dlouho *Časopis Musea*, založený Palackým. Program jeho byl velmi široký; připouštěl i příspěvky veršované, s počátku původní i přeložené, později jen tyto. Než článkům a příspěvkům historickým poprával vždycky mnoho místa, příspěvkům ze všech oborů historie; nějakou dobu — bylo to r. 1848 a 1849 — ozývala se v něm i historie současná, politika. Mnoho záleželo též na osobě redaktorův; od Palackého začínaje, z kruhů historiků — literární historiky ovšem také sem počítaje — byli vzati všichni; jen na krátko, roku 1865, najdeme v redakci vedle historika Jana Lepaře také geologa Jana Krejčího a chemika V. Šafaříka. Nejvíce „historickým“ byl *Musejník* za Palackého na počátku a později za Emlera (1871 až 1890); i nyní mají převahu historie a literární historie. Podobné povahy je také *Časopis Matice Moravské*, založený roku 1869, mezi jehož redaktory najdeme V. Royta, Vinc. Brandla, Frant. Kameníčka; při něm však pestřejší program zůstává dosud, připouštějící také články z oboru věd přírodních. Naše Slezsko má od r. 1878 *Věstník Matice Opavské*, poprávající také dosti místa dějinám. K časopisům přistupují ještě periodické publikace Společnosti nauk; její *Věstník* třídy první může se dnes počítati k časopisům převahou historickým — historickým v širším slova smyslu — přinášejícím články a pojednání s vyloučením jiných rubrik v časopisech obvyklých. Z revuí nyní vycházejících nejvíce historických příspěvků mívá *Osvěta*, založená r. 1871 a vykazující stálou rubriku věnovanou dějinám současným, podobně jako mladší *Česká Revue*.

Ze starších převahou belletristických časopisů vděčné vzpomínky zasluhuje Mikovcův *Lumír*, který mohl být vedle novější *Osvěty* připomenut v 2. svazku *Bibliografie české historie*. — Kritiku historické literatury najdeme, co se týče připomenutých periodických publikací, nejhojněji v *Musejníku*,

kromě toho též v oněch co do počtu dosti četných literárních orgánech výhradně nebo zvláště pro kritiku určených, z nichž se však žádný neudržel trvale; připomínáme z nich aspoň jeden: *Athenaeum*.

První náš historický časopis jsou *Památky archeologické a místopisné*; slavily minulého roku padesátileté jubileum; vycházejí od roku 1854. Odbor historický, pro který byly zvláště určeny, naznačuje jejich název, kterému od počátku rozuměno tak, že zahrnuje v sobě též dějiny umění. I zde záleželo mnoho na osobě redaktorově; dějiny umění pěstovány zvláště za prvního redaktora Zapa a potom za Kalouska; než ani nyní, kdy za redakce Píčovy v popředí stojí obor titulem naznačený, dějiny umění se nezanedbávají. Dvakrát stal se pokus rozšířiti program tak, aby se *Památky* staly historickým časopisem i pro jiné obory; bylo to při svazku pátém (1862 až 1863) a potom ještě jednou při svazku devátém (1871—1873), tentokrát za redakce Zoubkovy; pokaždé tato změna, která však nepotrvala, naznačena též změnou titulu, který zněl ponejprv *Památky. Časopis . . . pro dějepis hlavně český*, podruhé *Památky. Listy pro archaeologii a historii*. Z ostatních příbuzných časopisů (nemá zde býti dán přehled úplný) *Časopis přátel starožitností českých* (od r. 1893 zač.) obsah svůj někdy rozšiřuje mimo obor určitě titulem vymezený.

První podle titulu *Časopis historický* založil *Jos. Dobiáš* r. 1881; vycházel v Pardubicích dvě léta (1881—1882). Určitěji jeho směr a obsah naznačen dodatkem k titulu: *se zvláštním zřetelem k duchovnímu vývoji našeho lidu*; duchovním vývojem míněn život náboženský a církevní. Skoro všechny příspěvky týkají se církevních dějin českých, a to nekatolických; první článek přináší dějiny evangelické reformované církve v Bukovce, kde byl redaktor časopisu farářem. Obsah prvního ročníku je cenný; vydány tu též některé prameny. Kritika historické literatury nepěstována, najdeme tu jen neúplný seznam knih a článků historických z roku 1881. *Časopis* se neudržel, zanikl v druhém roce; bylo toho litovati.

První náš historický časopis, jehož program se vztahoval na všechny obory, jest *Sborník Historický*, založený *Ant. Rezkem* r. 1883. První ročník vyazuje 21 spolupracovníků, kteří přispěli k němu články neb upravili v něm k vydání prameny; jsou tu mimo redaktora z fakulty filosofické Kalousek a Masaryk; najdeme tu Josefa Jirečka a Helferta, *Ant. Rybičku* a *Frant. J. Zoubka*; najdeme tu 6 profesorů středoškolských anebo vlastně 7, když totiž připočteme též *Frant. Kameníčka* v Brně, který tehdy náležel k nejmladší generaci, ku práci historické se přihlašující, zastoupené v prvním ročníku *Sbor-*

*) ČČH. XI. (1905), str. 1—11.

níku také ještě Janem Herbenem. Již z toho vidět organisátorský talent zakladatele a redaktora. Co do obsahu převládají v prvním ročníku dějiny české anebo vlastně vládnou skoro úplně; výjimkou jsou jen některé příspěvky, na př. články Masarykovy a některé menší kusy z dějin rakouských. Příspěvky jsou rozmanité, náležejíce do rozličných oborů historického badání. Hned první sešit přináší jako stálou rubriku *Nejnovější literaturu historickou se zvláštním zřetelem k dějinám českým* na 16 stránkách; přispěvatelé v prvním ročníku pro tuto stálou rubriku byli mimo redaktora Ferd. Menčík, Ferd. Tadra a z kruhů studentských přibrány Jindř. Klecanda. Tento přehled z pravidla nepřináší o registrovaných pracích žádných úvah a kritik, ale neobmezuje se přece jen na pouhou bibliografii, přidáváje stručné udání o obsahu; poznámky kritické jsou tu jenom někdy. Zaznamenávají se tu příspěvky historické také z publikací periodických, někde, na př. při Čas. Mus., v tomto prvním sešitě tak, že se i tu udává obsah; po literatuře české přichází na řadu literatura polská, pak následuje něco málo z literatury anglické (zde bohemicum) a francouzské; ostatek (8 str.) připadl literatuře německé bez obmezení na bohemika, ale vždy se zvláštním zřetelem k nim.

Rezkův *Sborník Historický* se v následujících ročnících mnoho neměnil; i mnozí spolupracovníci z prvního se vraceli v následujících; to platí též o obsahu. Byl to časopis cenný, také a zvláště svou stálou rubrikou poučující o nových publikacích. A přece nedočkal se více než čtyř ročníků; čtvrtý r. 1886 byl poslední. Ptáme-li se po příčině, byl to ovšem také počet odběratelů menší, než odpovídalo ceně jeho. *Sborník* zanikl r. 1886, v roku válečném, v době sporův o Rukopisy. Spor o Rukopisy byl nutný; musil jednou vybojován býti také u nás, od nás a pro nás. Proč se to stalo tak pozdě, je známo, a také, proč se to stalo právě v té době, nedlouho po rozdělení staré university a zřízení samostatné university české... Není každý spor již samo sebou zlem a nemusí se hned nelíbit; *wojna jest znakiem žycia* — zní pěkný verš Zygm. Krasiného. Než tento poslední spor o Rukopisy, tak nutný a nevyhnutelný a ve svém hlavním výsledku pro nás tak cenný tím, že nás zbavil pro celou minulost naši falešného pramene, pramene domnělého poznávání a na pravdě nezaloženého nazírání, přinesl nám přece také škody nejen takové, které od té doby již zmizely, nýbrž i takové, které v následcích nezmizely dosud. Chyby byly jistě na obou stranách, než daleko větší na straně tak zv. obránců. Nepopírám, že většinou věřili v to, co bránili, že obranu pokládali za svou vlasteneckou povinnost, než způsob obrany byl takový,

že ukázal — budiž mi dovolen ještě jeden citát, z Lessinga — *wo Patriotismus Tugend zu sein aufhört*... *Sborník Historický* nestál hned od počátku uprostřed boje jako Athenaeum, k jehož předním spolupracovníkům náležel redaktor *Sborníku* též. Teprve když mým *Historickým rozborem* přešel spor na pole historické kritiky, ozval se a při tom přiznal barvu. Stálá rubrika „Nejnovější literatura“ ve 4. sešitě r. 1886 vykazuje tentokrát jen jeden, ale za to delší posudek, totiž posudek mé knihy. V něm se mne Rezek zároveň ujal — netřeba podotýkati, proti komu a proti čemu... Lze říci, že beze sporu takovým způsobem vedeného dnes bychom v organisaci své vědecké práce byli dále. *Sborník Historický* náleží, aspoň do jisté míry, k obětem tehdejšího sporu.

Jestliže od r. 1893 máme v periodické literatuře zase *Sborník*, není to nově vzkříšený *Sborník Rezkův*. Než *Sborník historického kroužku*, vydávaný od r. 1893, má nejen jméno podobné; zaniklý *Sborník Historický* mu byl patrně vzorem, zvláště na počátku, jmenovitě v rubrice literární. Program je širší, skutečně mají převahu dějiny církve katolické v zemích českých; směr je dán tím, že „historický kroužek“ náleží do organisace družstva „Vlasti“. Časopis přinesl již značný počet cenných příspěvkův a uveřejnil též mnoho cenných pramenů.

Dvě léta později (1895) počal vycházeti náš časopis. Přání, aby vzkříšen byl Rezkův *Sborník*, vyšlo od nejmladších tehdy historiků, těch, kteří sotva opustivše universitu k samostatné práci se chystali. Přišli ke mně Pekař a Bidlo. Obrátili se se svým přáním k nám oběma, ke mně a mému tehdejšímu kolegovi Rezkovi. Dohodli jsme se velmi rychle co do hlavní věci i co do podrobností. A mimo očekávání rychle jsme našli také nakladatele, universitní knihkupectví Bursíka a Kohouta. Tehdejší chef firmy *Frant. Kohout* vycházel nám vstříc v každém ohledu, vyhovoval každému přání.

Že nový časopis bude patřiti ku podnikům výnosným, to jsme neočekávali ani my ani on. Než *Frant. Kohout* patřil k nakladatelům, kteří stojí na vyšším stanovisku, jsouce ochotni přijímati ve prospěch literatury v náklad svůj také publikace bez naděje na zisk a třeba s jistotou ztráty. Této tradici zůstal věren jeho dědic i potom. *Český Časopis Historický* byl po deset let vydáván od knihkupectví Bursíka a Kohouta bez zisku, ba se ztrátou.

Co nás oba, Rezka i mne, pohnulo, abychom rychle a bez ohledu na dřívější zkušenosti se *Sborníkem* vyhověli přání vyšlému od mladších historiků, byl ohled na seminář a na filosofickou fakultu naší university. Když po rozdělení staré university založena byla tato fakulta, byl na ní ještě Tomek

pro rakouský dějepis, byl tu Emler pro pomocné vědy, byl jsem tu já pro všeobecné dějiny; na novou fakultu jsme přešli s university staré. K nám přistoupil Kalousek, nyní jako profesor českých dějin, dále Rezek, habilitovaný dříve pro rakouský dějepis, jako druhý profesor všeobecného dějepisu se zvláštním zřetelem k novému věku, a po nějakém čase ještě třetí, Konst. Jireček, jenž měl i jako učitel pěstovati zvláště dějiny východní Evropy. V té době ještě nebylo na čase pomýšletí na nové habilitace, přibírali docenty — budoucí profesoři. Avšak za několik let, v druhém desetiletí, bylo již radno na to pamatovat, zvláště když počet profesorů-historiků na fakultě se zmenšil mezi tím o dva, odchodem Tomkovým do výslužby a povoláním Jirečkovým do Vídně.

Historický seminář byl založen při naší fakultě r. 1882 od Emlera a ode mne; po několika letech k nám přistoupil jako třetí jeho ředitel Rezek. V době blízké založení Č. Č. Hist. byl však Emler již sklíčen chorobou; v řízení semináře jsme zůstávali sami. Rezek, síla mladší, byl také podnikavější; jeho přičiněním místnosti seminární rozšířeny a zvýšena dotace pro knihovnu jeho. Počítali jsme s budoucností a dělali plány pro budoucnost; habilitace, které se potom rokem 1896 počaly, odpovídají temto plánům. S mladými historiky anebo s těmi, ve kterých jsme viděli budoucí historiky, stýkali jsme se tehdy i mimo školu. A tak, když jsme uslyšeli volání po časopisu právě odtud přicházející, bylo i v té příčině dohodnutí snadné. Měl to býti časopis pro mladší, nastávající, vyvíjející se generaci našich historiků, měl to býti orgán historického semináře.

V semináři (není to však celý program jeho) se skládají písemné práce. Ti, kdo pracují, učí se pracovat, a nelze ani očekávat ani žádat, aby se všechny práce hodily k vytištění. Je to vždy jen malá část, které se tak podaří, a málokdy se mohou neb mají uveřejňovat i tyto práce beze změn, bez přepracování,¹⁾ ač se někdy vyskytují také práce hned ve všem hotové; někdy jen začátek práce vede nazpět do semináře... Z našeho semináře vyšly některé práce již před založením našeho časopisu. Připomenou některé. Je to *V. J. Duška* pojednání „O připojení knížectví slezských ke koruně České“ v Čas. Musea Č. 1885. Později vydal *Lad. Klieman* svou velmi cennou práci seminární o Milíčovi v Listech Filolog. 1890; k seminárním pracím v širším slova smyslu dlužno počítati pojednání *Jos. Pekaře* „O kandidaturách Přemysla Otakara“ v Čas. Matice Moravské 1893 a *Jar. Bidla* „Čeští emigranti v Polsku a mnich Jeronym Pražský“ v Čas. Musea Č. 1895;

¹⁾ Srovn., co o tom bylo řečeno v Č. Č. H. VII. 501.

pravá práce seminární, výsledek společné práce v semináři, je článek *Jos. Válka* „Kronika Sázavská a zpráva její k r. 1126“ v Č. Mat. Mor. 1893, a také *Neradovo* pojednání o Samovi, vydané teprve 1897 v programu realky v Telči, založeno na starší práci seminární. Již v Rezkově Sborníku II.¹⁾ najdeme dvě seminární práce *Rud. Dvořáka*: „Církevní politika Václava IV.“ a „Druhá výprava křižáků německých do Čech 1421“; také moje „Příspěvky k rozboru Rehoře Tourského“ jsou vlastně práce seminární, t. j. formuluje se tu, k čemu jsme v semináři dospěli společnou prací, neb tu cenu má někdy taková společná práce i pro učitele, že vede dále k výsledkům zprvu ještě nehotovým a dostavujícím se teprve během práce...²⁾ V tom smyslu měl býti nový časopis orgánem semináře; ne že by dříve seminární práce nebyly nacházely v našich časopisech místa, ale bližší bylo ukládati je v časopise, pro který by to bylo zvláštním úkolem, aby je přijímal a do jisté míry i podněcoval, který by také proto byl založen. Práce seminární se počínají v Č. Č. H. v 2. ročníku, kde je jich co do počtu nejvíce. Jsou to: *Jos. Cvrček*, Ant. Brus z Mohelnice; *Fl. Horut* a *Zd. V. Tobolka*, Joh. Sleidanus a české povstání r. 1547; *Fr. Hýbl*, Počátky Minoritů v Čechách i na Moravě; *Boh. Navrátil*, Příspěvky k dějinám arcibiskupství Olomouckého; *Jar. Rott*, Relace a depeše benátských vyslanců 16. století a české dějiny, a Přemysl Otakar a veřejné mínění jeho doby; v pozdějších ročnících následují: v III.: *Jos. Čihula*, Mart. Luther a Čechové podobojí; *Fr. Jaroš*, Antisemitismus v klassické literatuře; v IV.: *Jul. Glücklich*, Tomáše Mora Utopia; *Fr. Hýbl*, Brun Querfurtský a jeho život sv. Vojtěcha; v V.: *Tom. Kalina*, Hilarius Litoměřický; *tyž*, Václ. Křižanovský; *Helena Tuskaňová*, Francie a české povstání 1618; v VII.: *Lad. Hofman*, Husité a koncilium Basilejské; v VIII.: *Jos. Růžička*, Spor o český hlas před volbou Karla VII. 1740; a též *Mir. Jeřábka*, Rozbor kroniky Dalimilovy v roč. X. může podle svých počátků počítán býti mezi práce seminární...³⁾ Počítáme-li jen spiso-

¹⁾ Když vycházel Sborník Rezkův, byl seminář ještě v počátcích; větší počet příspěvků byl mu dodán ze staršího semináře pro slovanskou filologii, řízeného Gebaurem.

²⁾ Za příklad mohu uvést také svoje pojednání v MIOG. II. (Der Fürstentag zu Tribur), vzniklé při „cvičeních“, které jsem míval již před zřízením semináře, nebo drobnější článek v Č. Č. H. VI. (Kosmas II. 8) a v MIOG. XXIII. (Zu Brunos von Olmütz Bericht). V semináři probráno též napřed mnoho, co přešlo do poznámek v pojednání, *K. Sigmund und Polen* v MIOG. 1894; některé emendace v listě Pražanů Vitoldovi navrhl G. Friedrich, jenž byl tehdy členem semináře.

³⁾ Uvádím ještě (nevím, je-li tento seznam úplný) článek *Kam. Krofty* ve Věstníku Spol. Nauk 1897 „O prameni tak zv. Kroniky Treboňské“ (srovn. články *Fr. Mareše* „Chronicon Treboniense“ a *Kam. Krofty* „Ještě

vatele větších článků (Rozprav) v desíti ročnících našeho časopisu, najdeme jich 59; mezi nimi je polovice — určitě 25 — těch, kteří prošli historickým seminářem¹⁾ (někteří potom též Vídeňským institutem); stal se tedy Český Časopis Historický, ač nevylučoval nikoho (připomínám vedle obou zakladatelů, vždy přihlížeje jen k rozpravám, *Jos. Kalouska, Jos. Truhláře, Fr. Mareše, Jos. Strnada, Jindř. Vančuru*), zvláště orgánem mladší generace našich historiků, kteří vyšli z našeho semináře.²⁾

Český Časopis Historický byl obnovený *Sborník Historický*; s ním souvisí netoliko osobou jednoho ze zakladatelů; má v podstatě též program, ale ne beze změn. I v Časopise pěstují se především dějiny české — a budeme v naší literatuře vždycky pěstovat zvláště dějiny domácí — ale při tom se mělo více než dříve přihlížeti též k dějinám cizím. Otiskovati texty (prameny) tak často jako ve Sborníku jsme nemínili. Ve větším však rozsahu než ve Sborníku se měla vyskytovat kritika nově vycházející literatury domácí i cizí. Rubrika recensí a referátů, často kritických nebo i polemických, jest podstatná část našeho časopisu; v ní některé referáty a recenze nabývají bezmála rozsahu nebo i povahy článků, kdežto také některé články první rubriky v podstatě nejsou než kritické referáty vycházející od nových publikací a někdy i vedoucí k novým výsledkům. To platí zejména o některých člancích *Pekařových*, od VI. ročníku začínaje. Zde lze dále připomenout kritický celým ročníkem IX. probíhající referát *V. Novotného* o prvním svazku nového díla Bachmannova o dějinách českých i referát autora těchto řádkův o posledním díle Denisově, který vytyká zvláště jeho význam aktuální a sám se stává článkem politickým. Co ve Sborníku bylo řídké, mělo se státi v Časopise pravidlem; při časopisech a publikacích periodických měl se aspoň při důležitějších příspěvcích udávat také obsah; někdy při tom tyto poznámky vzrostly na malé kritické re-

jednou o poměru tak zv. kroniky Třeboňské k Starým letopisům“, oba v Č. Č. H. V.) a z článků programových, totiž z těch, které byly registrovány v našem časopise, *Burdilův* „Poplatnost Čech říši Německé“, *Fr. Klitny* o Břetislavovi I., *Fr. Fresla* „Hlas český při volbě Maximiliana I.“, *Ant. Poláka* „Církevní politika Václava IV. 1378—1400.“

¹⁾ Jsou to: Jar. Bidlo, Jos. Cvrček, Jos. Čihula, Max Dvořák, Vavř. J. Dušek, Gust. Friedrich, Jar. Fikrle, Jul. Glücklich, Fl. Horut, Frant. Hýbl, Lad. Hofman, Frant. Jaroš, Mir. Jeřábek, Lad. Klieman, Hynek Kollmann, V. Kratochvíl, Ad. Krejčík, Kamil Krofta, Tom. Kalina, Fr. Machát, Boh. Navrátil, Václ. Novotný, J. B. Novák, Jos. Pekař, Jos. Šusta. — Mohl bych přidati též Fr. Kamenička jako účastníka cvičení před založením semináře.

²⁾ Z členů filosof. fakulty, přihlížeje vždy jen k spisovatelům větších článků, nacházíme mimo výše nebo níže uvedené ještě A. Krause, Jana Krejčího, Jar. Máchala, Lubora Niederle, Jiřího Polívku, Fr. Pastrnka, Jar. Vlčka.

cense. V této rubrice (přehled a obsah sborníkův a časopisů) mínili jsme se řídit tím pravidlem, aby se zde zaznamenával z časopisů českých všecken obsah historický, z jinojazyčných všechna bohemica. Zprávy o literatuře cizí jednájící o cizích dějinách odkázány do poslední rubriky, které ostatek ponechán obsah velmi rozmanitý; zde bylo místo také pro nekrology. Tím naznačen plán, který zůstal v platnosti při všech desíti ročnících (články delší či rozpravy, články drobnější, referáty, časopisy, zprávy).

Při prvním ročníku *Českého Čas. Hist.* byl vydán program.¹⁾ Program — to jsou sliby. Dostal nás časopis tímto slibům? Odpověď dává nebo odpověď by bylo nejlépe lze dáti pomocí přehledu podávajícího obsah všech desíti ročníků. Nechceme se chválit, ba ani vyhýbat možným výtkám. Než tak skromní býti nemusíme, abychom nepoukázali vzhledem k tomu, že jsme slibovali neomezovati se jen na dějiny politické, aspoň k některým oborům nepolitickým, na příklad a obzvláště k cenným příspěvkům *M. Dvořáka*, kterými se dějiny umění českého uvádějí ve spojení s dějinami umění všeobecnými (zde lze připomenouti též pokus *Boh. Matějky*, objasnití záhadu o původu našich románských rotund); k referátům znalce tak povolného, jako je *Vrchlický*, o jednom nevyčerpatelném předmětu z oboru světové literatury, literatury o Dantovi a jeho vesmír objímající básni; z oboru dějin hospodářských, jmenovitě agrárních, mimo připomenuté již články *Pekařovy* k článkům *Peiskrovy* ve IV. (je to zároveň referát o velkém díle Meitzenově) a *Šustovu* v V. ročníku, jednájícímu o vzniku velkostatku v Čechách a při tom uvádějícímu též dějiny naše domácí ve spojení s dějinami cizími, což je také úloha práce z jiného oboru, z dějin církevních, dosud nedokončené (v IX. ročníku ČCH.) *Kam. Krofty*. Tak zv. vědy pomocné jsou zastoupeny články *Marešovýchmi, Friedrichovýchmi, Kliemanovýchmi, Novákovýchmi* (i jeho obšírný referát o knize Redlichově sem počítaje). V našem časopise uveřejněn *G. Friedrichem* (v ročníku VI.) program dlouho připravovaného a toužebně očekávaného Diplomataře, zde (v VIII. roč.) provedena diskusse mezi ním a *Ad. Krejčíkem* o listině pro dějiny české diplomatiky zvláště důležité... *Jubilaea* posledního desetiletí našla ohlas v našem časopise, z domácích Šafaříkovo v ročníku I., Palackého a Tomkovo ve IV., Čelakovského v V., z cizích Mickěvičovo v V. a VI.; zde nebeželo jen o oslavu, nýbrž zároveň a ještě více o ocenění jejich díla a také o ocenění literatury novější jim a jejich dílu věno-

¹⁾ Program sepsal A. Rezek s částečným užitím dopisu, který jsem mu poslal hned, jak se počalo jednat o založení nového časopisu; on také navrhl titul.

vané. Smíme říci, že *kritika* je význačným směrem našeho časopisu, jevícím se mimo to, co již vytčeno a co by se i mimo to ještě mohlo vytknouti, hned v 1. rubrice ve člancích referujících o celých skupinách literárních a pokroku v nich dosaženém, jako je v V. ročníku článek V. *Novotného* o nových publikacích o době husitské a *Boh. Navrátila* o nové literatuře a *Jesuitech* v ročníku IV. Snaha dostáti slibu, že náš časopis bude podávati poučení o *pokrocích studia historického v Evropě*, jeví se dále mimo rubriku referátův a zpráv, z nichž nebudeme vybírat dokladův, ač bychom jich tam našli hojně, v člancích o badání v archivu Vatikánském a literatuře k němu se pojící, *Klicmanové* v I. a *Kroftové* v VI. ročníku, v článku *Šťastného* Z Athen v ročníku II., v člancích *Bidlůvých* Z ruské university a Z Petrohradu v ročnících IV. a V., v článku *Hofmanové* Z Paříže v ročníku VIII.; sem patří též článek *Bidlův* o studiích byzantologických v ročníku VIII. Slibovali jsme též *bulletiny* pocházející od historiků zahraničních, při čemž jsme na mysl měli jako vzor obzvláště *bulletiny* v *Revue Historique*. Zde jsme ovšem slibovali více, než jsme mohli splniti. Můžeme zde však přece připomenouti *bulletiny Fridericiův* o historické literatuře dánské v II. a *Koneczného* o polské v III. ročníku. Byli bychom rádi v té formě přinášeli častěji souvislé referáty obzvláště o historických publikacích literatur slovanských. Pro literaturu jihoslovanskou rádi bychom byli získali ne sice historika zahraničního, nýbrž našeho a při tom nejpopovolanějšího; je to ovšem *Konst. Jireček*; než naše snaha, jevícím se v opětovaných prosbách, zůstala bez výsledku.¹⁾ O nejnovější literatuře maďarské přinesl souvisle referující článek *Vancúrův* hned ročník I. Přehlízejíce náš časopis celým obsahem ve všech rubrikách, můžeme opakovat, co jsme o něm již pověděli jinde, že totiž o pokrocích práce historické informoval vydatněji než kterýkoli jiný, v Rakousku vycházející.

Z epoch historických v celém obsahu našeho časopisu nejméně je zastoupen starověk. Víme to, ale nečiníme si z toho výtky. Z programu našeho starý věk vyloučen není, než očekáváme, že vydatněji může býti a bude pěstován od časopisů jiných, ve kterých klassická filologie stojí v popředí. Proti tomu třeba uznati, že by se dějinám nové a nejnovější doby mělo dostávat více místa hned v první rubrice našeho časopisu; zde dlouho bolestně budeme cítit mezeru, jež nám nastala ztrátou *Lad. Hofmana*.

¹⁾ Vim, že K. Jirečkovi při větších pracích nezbyvá mnoho času pro menší a vedlejší. Nicméně budíž to zde připomenuto, aby nám jednou redakce *Osvěty* (srovn. ČCH. X. 475) nevyčítala, že jsme o Jirečkovi nevěděli a o něho se nestarali.

Vracejice se ještě jednou k programu, musíme přiznati, že jsme nejméně úplně dostáli slibu, že budeme registrovati *všechno*, co vyjde v jazyku českém, a význačnější práce i posuzovati. Zejména co se týče druhé části dané přípovědi, víme, kolik chybí k úplnému splnění. Než i pokud jsme jí dostáli, poznali jsme nejednou, že ještě jsou při kritice produkce domácí na závadu obtíže poznané i vytčené již dávno Palackým (srovn. Č. Č. H. IV, 231). Při první části našeho slibu, že totiž registrováno bude všechno až do té podrobnosti, aby se nepřehlížely ani feuilletony časopisecké, počítáno ovšem s pomocí, kterou jsme očekávali a za kterou jsme žádali, nakladatelů, vydavatelů, redakcí a spisovatelů. Dostávalo se nám této pomoci posiláním knih, časopisů — těchto hlavně výměnou, někdy co se týče jednotlivých čísel i bez ní — nebo programů, přinášejících vědecké články, dosti hojně, ale přece ne tak vydatně, jak jsme si přáli a očekávali.¹⁾ Program náš byl hned při založení našeho časopisu vytčen tak široce, že i pokrok, dostavil-li se v druhém desetiletí (jsme dosti odvážní, že mluvíme o druhém desetiletí) bude učiněn v jeho rámci. Odhodlali jsme se budoucně registrovat českou historickou literaturu způsobem bibliografickým. Avšak i tu musíme počítati s podporou faktorů, kteří byti právě jmenováni.

Vracím se k zevnějším — mám-li tak říci — dějinám Českého Čas. Historického. Na některých místech se jevila nálada proti novému literárnímu podniku větší, nežli jsme se nadáli. Nový časopis pro pěstování dějepisu zdál se zbytečným, když i jiné časopisy dějepisu měly v rámci svého programu; zejména ozvalo se podezření, že nový časopis byl i proto založen, aby škodil našemu nejstaršímu vědeckému časopisu, Časopisu Musea — podezření tím snad vysvětlitelné, že od sporu o Rukopisy někteří dříve pilní spolupracovníci mezi jeho přispívateli již řidčeji se vyskytovali. Za příklad mohu uvést sebe sama. Byli jsme tehdy, při založení Č. Čas. Historického, onomu sporu o celé desetiletí bližší, nežli jsme nyní. A tu — nevím, proč bych neměl dnes o tom něco více povědět — vadila zvláště moje osoba jako budoucího spoluredaktora více, než bych byl očekával. Mnozí se domnívali, že nový časopis se proto zakládá, aby se v boji pokračovalo, že měl býti náhradou za zaniklé Athenaeum. Skutečně tomu tak nebylo.

¹⁾ Nemíním vyzrazovat „redakční tajemství“. Co se týče posílání programů, byla vyslovena stížnost v našem časopise již několikrát, posledně v ročn. X. 476. — Připomínám, že recensní exempláře a také časopisy, výměnou získané, bývají, pokud se svým obsahem k tomu hodí, darem dávány do knihovny Historického semináře.

Nebylo třeba pokračovati dále v boji, který již byl definitivně rozhodnut. My jsme potom také pokračování v něm nevyhledávali, ač jsme vždy přiznávali barvu, kde se k tomu samo sebou naskytovala příležitost. Něco později podnětem k nepřízni, jež vždy v mnohých místech byla patrna, více však se jevila v ignorování a umlčování než v přímém vystupování proti našemu časopisu, byl jeho kritický směr a ráz; dotkl jsem se této věci již svrchu. Konečně se ozvalo i zjevné nepřátelství, z části takové povahy, že pro ně nebylo lze najíti žádného vysvětlení... Než nemíním dále o té věci se šířiti. Jen to jsme povinni povědět, že jsme od počátku do konce desítiletí, které náš časopis trvá od nakladatelství jeho nikdy a v ničem nebyli obmezováni, že nám vždy a všude byla popřána plná volnost a neodvislost. Dnes — doufám, že se neklameme — to vše již leží za námi. Jedna obava anebo lépe řečeno jedna naděje pro budoucnost zůstává, že totiž počet odběratelů našeho časopisu v novém desítiletí vzroste nad ten, kterého bylo dosud dosaženo. Dostalo se nám hned na počátku třetího ročníku podpory od ministerstva vyučování, od VIII. ročníku také od České Akademie podobně jako jiným vědeckým časopisům. Jestliže ani to na plné zabezpečení našeho časopisu pro budoucnost nestačí, je patrné, že proti sobě máme stejné překážky, s kterými zápasí dosud z velké části naše vědecká literární produkce vůbec. Než k úvahám o té věci zde není místa. Nevzdáváme se naděje, že se nám podaří ty překážky přemoci. Počítáme s přízní zejména těch, jimž pěstování dějepisných studií je povoláním, ale i s podporou těch, kdo porozuměli, že další vývoj vědecké literatury patří k plnosti národního života — obzvláště nyní, kdy se domáháme druhé české university. Rádi bychom vedle našeho časopisu udrželi též jeho doplněk, *Historickou Bibliotheku*, při které obtíže byly ještě větší.

Zbývá, abych se na konec zmínil též o změnách v redakci Českého časopisu Historického. Rád si vzpomínám na první dvě léta společné práce s jeho spoluzakladatelem — rád právě proto, že to byla práce společná. Před koncem druhého roku byl *Ant. Rezek* povolán na místo jiné. Zůstal spoluredaktorem ještě také ročníku třetího (1897), podporuje mne i v té době platně svou radou a pomocí, kdekoli se toho potřeba ukazovala. Od čtvrtého ročníku je spoluredaktorem ten, kdo měl vstoupiti na jeho místo na fakultě a v semináři, náš nedávno před tím společný žák, již z té vrstvy mladších historiků našich, od kterých vyšel podnět k založení časopisu, při němž odtud mu připadal každým ročníkem rostoucí podíl ve spolupracovníctví i v řízení. Od *Jos. Peřáka* pochází nejobjemnější práce, kterou

náš časopis v minulém desítiletí přinesl, vlastně řada prací o řadě nejdůležitějších otázek nejstarších českých dějin a nejstarších pramenů naší historie. S námi šel značný počet stálých spolupracovníků po celé desítiletí od počátku do konce, a k nim se přidružovali ještě mladší... Na konci desítiletí mohl jsem pomýšleti na to, abych jim časopis — naše společné dílo — již odevzdal úplně k další práci a dalšímu vedení. Co by však bylo odpovídalo přání mému, neodpovídalo přání jich samých. Zůstaneme ještě nějakou dobu na stejné cestě v práci společné.

Ústav pro rakouský dějepyt.*)

V listopadu min. roku oslavil Ústav pro rakouský dějepyt (Institut für österr. Geschichtsforschung) své padesátileté trvání kromě obvyklých při takové příležitosti schůzi vydáním přednášky prof. Ottenthala, nynějšího ředitele ústavu, o dějinách jeho v letech 1854—1904.¹⁾ I zde třeba vyjít od hr. Lva Thuna a jeho reformy školství, zvláště vysokého, od zásluh jeho samého i jeho spolupracovníků, z nichž dosud žijící Helfert se k slavnosti dostavil. Jestliže se někdy praví, že teprve tehdy Rakousko dostalo pravou universitu, platí to opravdu a zvláště o filosofické fakultě a jejích seminářích. Zásluhám těm není na újmu a lze nepokrytě přiznati, že při tom vzorem byly zvláště university německé. Než i to třeba připomenouti, že Thun se neobracel jednostranně a výlučně do Německa. Vzor institutu Vídeňského najdeme v Paříži, kamž také poslal Thun našeho Tomka, když se připravoval ku povolání akademického učitele. Je to *École des chartes*. A dnes ve článku německého profesora (A. Chrousta ve Vircpurku), věnovaném jubileu rakouského institutu (v Mnichovské Allgemeine Zeitung), čteme přání, aby konečně také v Německu byl zřízen ústav, jenž by tak zv. pomocné vědy pěstoval tak vydatně a stal se právě takovou školou, jako je institut. Je však také pravda, že institut stal se tím, čím potom byl a nyní jest, teprve ve svém vývoji. A ten další vývoj se pojí zvláště ke jménu *Sicklova*. Než i tím se dostáváme nazpět ke škole pařížské, kterou poznal Sichel před svým příchodem do Vídně.

Prvním ředitelem ústavu byl *Albert Jäger*, Tyrolan a dobrý spisovatel historický v oboru dějin tyrolských, autor cenného díla o stavovské ústavě tyrolské do zač. 16. století (*Geschichte*

*) Č. Č. H. XI. (1905), str. 68—70.

¹⁾ Das k. k. Institut für österr. Geschichtsforschung 1854—1904. Festschrift v. E. v. Ottenthal. Wien 1904, str. 93.

der landständischen Verfassung Tirols). Již r. 1851 při jeho povolání z Inšpruku do Vídně měl Thun v úmyslu její postavit později v čelo ústavu, jenž měl býti zřízen jako škola pro vědeckou práci historickou. První úlohou, která Jägrovi byla uložena dříve, bylo zařizení historického semináře s úkolem vzdělávati učitele dějepisu pro střední školy. Škola pro rakouský dějepyt (tak se měl ústav podle svého pařížského vzoru nazývat) založena teprve r. 1854; měla vzdělávat dějepisce, učitele dějepisu na vysokých školách, archiváře, bibliotekáře a úředníky museí. První stanovy budoucího ústavu sepsal Jäger, přidružuje se i tu vzoru školy pařížské, kterou byl také Helfert za svého pobytu ve Francii poznal. Tyto nejstarší stanovy z r. 1854 ani nemohly býti ve všech kusech prováděny, a proto ukázala se několikrát potřeba je měniti; poslední jich revise byla provedena r. 1898. V oněch nejstarších stanovách najdeme co do počtu mnohem více předmětů, které měli členové ústavu *obligátně* studovati, než v pozdějších; k nim náležel na př. také staroslovanský jazyk (altslovenisch), jazyk vlašský a francouzský; starožitnosti keltské, germánské, slovanské i římské, tyto z doby císařské; politická a církevní geografie; dějiny právní, právo církevní a lenní. Předmětům, jejichž studium se ukládalo členům institutu, nemělo se však vesměs vyučovati v něm samém, nýbrž jen potud, pokud o ně nebylo postaráno na universitě. Rakouské dějiny počítány sice mezi obligátní předměty po tři léta, pro všeobecné dějiny měly však stačiti dva semestry před přijetím do ústavu, pro které byla žádána přijímací zkouška hlavní z tohoto předmětu, vedle toho pak ještě z latiny a němčiny „nach Massgabe des Gymnasialvorbildung“. Ve stanovách nyní platných počet předmětů redukován a při tom jsou rozděleny na obligátní a takové, jejichž studium se jen doporučuje (wünschenswert); mezi těmito jsou též slovanské jazyky; všeobecné dějiny se nenajdou ani zde ani tam; rakouské dějiny se vyskytují mezi obligátními, ale s určitým programem, jako dějiny ústavy a správy.

Počátky ústavu vypsál jeho první ředitel A. Jäger sám v článku „Graf Leo Thun und das Institut für österreichische Geschichtsforschung“ (*Österreichisch-Ungarische Revue* VIII., 1889—1890). Ústav zůstával dlouho v počátcích. Z článku poznáváme sympatickou osobnost Jägrova. Že byl knězem a členem řádu Benediktinského, to snad tehda přispívalo k tomu, že právě on byl povolán do Vídně, ač z toho vznikly též obtíže, když jej jeho opat nechtěl propustit, tak že bylo k tomu třeba intervence kurie. Než rozhodující, jak se zdá, tu byly didaktické schopnosti Jägrovi, které se jevily již

za jeho působení v Inšpruku, kde, neobmezuje se na přednášky *ex cathedra*, dovedl nabádat i navádět své žáky k samostatné práci. Avšak z onoho článku přece také je dosti patrné, že Jäger na úlohu, která na něho byla vznesena, nestačil — nestačil sám. A nebyl by stačil sám nikdo jiný při bohatém programu studijním, který byl předepsán. Zejména, co se týče tak zv. pomocných věd, byl Jäger jen dilettant, třeba v lepším slova smyslu. A to uznával dobře sám.

Institut slavil své jubileum již roku minulého (1904) z té příčiny, že r. 1854 vydáno bylo císařské rozhodnutí, nařizující jeho založení; skutečně se začalo vyučování institutní teprve v letním běhu 1855. Než i to obstarával Jäger sám. Že pro pomocné vědy by měl být přibrán odborník, to mu nešlo; měl to být palaeograf Birk, úředník dvorské knihovny. Avšak ředitelství knihovny nechťelo dovolit, aby Birk k svým povinnostem úředním přibral ještě funkce jiné, a na zřízení zvláštní stolice pro pomocné vědy se tehdy patrně ještě nepomýšlelo. Ústav zůstával ve svých počátcích až do r. 1856, kdy — šťastnou náhodou — přišel z Paříže do Vídně k studiím archivním *Theodor Sickel*.¹⁾ V letním běhu r. 1856 Sickel zařídil se členy institutu cvičení palaeografická s dovolením Jägrovým, ba v přítomnosti jeho, než bylo to jen „privatissimum“.

Bylo to přičiněním Jägrovým a podle jeho návrhu, že Sickel byl získán pro institut trvale jako docent a za nedlouho potom jako professor pomocných věd při universitě vídeňské. Odtud vypsati dějiny ústavu by vlastně znamenalo vypsati dějiny nejdůležitější vědy „pomocné“, či vlastně její osamostatnění. Tato věda je ovšem diplomatika. A to by zároveň znamenalo vypsati úlohu, jaká při tom připadá Sicklovi, a jaké při tom byly zásluhy jeho.²⁾ Co se týče organizace ústavu, dostačí připomenouti, že v nejbližších letech provedeny důležité změny, jejichž směr dobře naznačil Chroust, podotýkáje, že se ústav pro rakouský dějezpyt jimi stal (lépe stával) vlastně rakouským ústavem pro dějezpyt. Souvisí to s celou tendencí doby, kdy institut vznikal, že do popředí byly položeny dějiny rakouské, ne bez jisté jednostrannosti; pro pomocné vědy tento základ a cíl nestačil. Při zakládání ústavu dále přihlíželo se vedle archivův a museí zvláště k universitám; ústav měl vychovávat budoucí professory vysokých škol; vychovanci ústavu měli mítí jakýsi zvláštní nárok na tato místa.

¹⁾ Srovn. Sickelův článek „Das k. k. Institut für österreichische Geschichtsforschung“ v *MIÖG.* I., 1880.

²⁾ Srovn. *Richard Rosenmund*, *Die Fortschritte der Diplomatik seit Mabillon vornehmlich in Deutschland u. Österreich (Historische Bibliothek IV.)* 1897.

Než universita, zejména filosofická fakulta, spatřovala v tom obmezení svého nejceňnějšího práva, práva doplňovati se habilitacemi a návrhy na jmenování profesorů. To bylo příčinou, že se fakulta k mladému ústavu dlouho chovala nedůvěřivě a zdržlivě. Teprve během času nastal lepší poměr, než v stanovách nyní platných již nic nenajdeme, čím by se naznačovala praedestínace vychovanců ústavních pro professuru vysokoškolskou.

Jäger zůstal ředitelem ústavu do r. 1869; Sickel stál vedle něho, než dostával se čím dále tím více do popředí. Proč se Jäger řečeného roku ředitelství vzdal, vyložil sám v dotčeném článku *Österr.-Ung. Revue*. V něm žádná zárlivost na Sickla se neprozrazuje. Sickel ovšem vstoupil na jeho místo jako ředitel. Vlastním nástupcem Jägrovým stal se teprve r. 1874 *Zeissberg* pro přednášky o pramenech dějin rakouských (hlavně o pramenech pro dějiny zemí alpských), a téhož roku rozšířen program vyučování institutního přibráním historika umění *Thausinga*, ježto institut měl vzdělávat též úředníky pro musea; jeho nástupcem (od r. 1885) je *Wickhoff*; pro palaeografii přibrán téhož roku *Kürschner*, jehož nahradil po jeho smrti r. 1876 *Rieger*, r. 1881 *Mühlbacher*. — Sickel zůstal v čele ústavu Vídeňského do r. 1891, kdy odešel do Říma jako ředitel ústavu tamějšího. Nástupcem jeho stal se *Zeissberg*, skutečně stál v popředí již tehdy *Mühlbacher*; ředitelem též titulárním stal se po něm r. 1896. Na místě *Mühlbacherově* stojí nyní po smrti *Mühlbacherově* (srov. Č. Č. H. IX.) *Ottenthal*. Vedle něho i *Wickhoffa* jsou ostatní dva učitelé institutu *O. Redlich* (od r. 1892) a *Dopsch* (od r. 1898). Od r. 1880 vychází časopis institutu (*MIÖG.*). — V slavnostním spise najdeme též seznam těch, kdo byli členy institutu, podle tříletých kursův od 1855—8 začínaje; mezi účastníky prvního kursu čtou se *Krones*, *Lorenz* a *Rösler*. Dále vytkneme jen české historiky. První z nich je *Emler* (1859—1861), který, jak známo, celé své universitní studium vykonal ve Vídni.¹⁾ V kursu 1877—1879 najdeme *Mareše*, nyní ředitele archivu Třeboňského; také on po celý čas svého universitního studia náležel k universitě vídeňské. Teprv deset let později přichází řada mladších historiků našich, kteří začali v Praze, kde byli členy historického semináře při české universitě, a potom přešli do institutu vídeňského; jsou to: *Václ. Kratochvíl*, úředník dvorského a státního archivu ve Vídni, *Lad. Klicman*, ředitel místodržitelského archivu v Praze, *Jos. Teige*, adjunkt městského archivu Pražského,

¹⁾ Jäger v uvedeném článku o něm podotýká: „Emler war ein ruhiger und strebsamer junger Mann.“

Josef Šusta, docent české fil. fakulty, *Max Dvořák*, docent dějin umění ve Vídni, *Jan B. Novák*, úředník českého zemského archivu, profesor *Gustav Friedrich*, *Kamil Krofta*, adjunkt zemského archivu v Praze, *Adolf Krejčík*, úředník archivu v Třeboni, a *Eduard Šebesta*, praktikant místodržitelského archivu v Praze. — Výtah ze stanov institutu nyní platných v. v. Č. Č. H. V. 200.

Z REFERÁTŮ.

T. G. Masaryk, Otázka sociální.

Základy marxismu sociologické a filosofické. V Praze 1898. Nákladem Jana Laichtera. — Th. G. Masaryk, Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus. Studien zur socialen Frage. Wien 1899. Carl Konegen.*)

Nechci nikterak zeslabovati význam nové knihy Masarykovy připomínaje, že je to jedno z mnohých děl nejnovější literatury věnované Marxovi a marxismu; Masaryk ve své knize mnoho z této literatury uvádí sám. Psáti o Marxovi je poněkud modou, ale ještě daleko více potřebou, potřebou pro socialismus, marxovský a nemarxovský, i pro jeho protivníky, pro onen snad ještě více než pro tyto. Masarykem jsme obdrželi podíl na této světové literatuře o Marxovi a proti Marxovi, a řekněme raději hned — *zásluhou* Masarykovou. Není to u nás bez jistého nebezpečení pro toho, kdo tak činí, ale je to tím větší zásluhou — otevřítí okno, kudy k nám přichází proud světového vzduchu. Tu zásluhu nemá ovšem Masaryk teprv od této knihy, což rád připomínám a uznávám, nenáležeje ostatek k těm příliš horlivým přátelům, o nichž platí věta tak známá, že netřeba ji opakovat . . . A neběží jen o knihu pro nás; dnes je to nejdůležitější kniha o marxismu vůbec.

Kniha Masarykova má dvojitý titul, teprv druhým se omezuje a určuje blíže její obsah; je to marxismus (ne všecken socialismus) a jeho základy sociologické a filosofické, tedy výklad jeho a zároveň kritika. Neb marxismus (tak praví Masaryk v předmluvě) je pokus o celou soustavu filosofickou a není pouze otázkou (t. j. soustavou) národohospodářskou. Skutečně kniha přináší více než výklad marxismu, třeba jedná hlavně o něm. Je to kniha velmi bohatého obsahu, místy až přeplněná.

Výklad marxismu v knize Masarykově je výklad historický, t. j. kniha poučuje nás, jak filosofické základy jeho souvisely s dějinami filosofie, odkud přišly; určitěji potom jde o poměr marxismu či (lépe řečeno) filosofických jeho základů

*) ČČH. VI. (1900), str. 142—156.

k filosofii Heglově. Ale ovšem — tak jednoduchá otázka není: vedle Hegla je tu Kant, je tu Feuerbach, je tu Comte; pokud oni a jak přispěli ke vzniku marxismu po stránce jeho filosofické? To jsou otázky, kterými se obírá knihy část druhá (první přináší úvod). Historik zde snad něco pohřeší; aspoň by očekával více ze životopisu Marxova (Masaryk ovšem sám připomíná a lituje, že nemáme „náležitý“ životopisu Marxova), více o jeho osobnosti; k výkladu marxismu toho není nezbytně potřeba, ale čtenář by snáze pochopil, jak a proč marxismus vznikl, a tím by jemu také snáze porozuměl. V té příčině podává více nevelký spisek *Ottomara Lorenze* (1897),¹⁾ který — v menších rozměrech — pokouší se o něco podobného. Ostatek o době Marxově leccos pověděno později na rozličných místech.

Knihy Masarykova, jak sám připomenul v předmluvě, vznikla z přednášek universitních; tím lze při ní leccos vysvětliti. Učitel ví, co u svých posluchačů může předpokládat; vždyť jim mnoho pověděl jindy sám. Knihy Masarykova jistě je však určena pro širší obecnost, než byli jeho posluchačové. Nepředpokládá při svých čtenářích příliš mnoho? Ale mám za to, že i čtenáři, jenž dosti a snad i mnoho přináší s sebou — a právě jemu — vaditi bude něco jiného. Masaryk nevykládá toliko, zejména nevykládá toliko, jak souvisí marxismus s ostatní filosofii ve svých základech filosofických: on od počátku hned kritizuje, kritizuje totiž nejen marxismus, nýbrž také i tu filosofii, ze které marxismus vzniká. To ovšem patří k úkolu knihy, ale kniha proto, že se v ní hned od počátku genetický výklad a kritika proplétají, neposkytuje poučení snadného. Nehledě k tomu, že se tím výklad sám (a ten by měl být na počátku hlavní věci) neustále přerušuje, zdá se mi také, že by mnohý čtenář již zde rád někdy kritikovi, jenž od samého počátku kritizuje, položil otázku: na jakém stanovisku stojíš ty sám? jaké je tvoje vyznání víry? To platí zvláště o počátku knihy.²⁾

Masaryk celé druhé části své knihy (od str. 19.—25.) dal nadpis *Materialism historický*; a v ní se nadpis vrací ještě jednou při 2. oddělení této části, která sama se skládá ze 3 kusů. První kus přináší marxistické (t. j. Marxovy a marxistů) výměry materialismu historického. Již u Marxe samého — v roz-

¹⁾ Die materialistische Geschichtsauffassung zum ersten Male systematisch dargestellt und kritisch beleuchtet. Spisovatel je superintendent, a spis jeho (čítá jen 109 str.) vznikl z přednášky, kterou měl 1896 při evangelicko-sociální konferenci v Halle. Upozornil na něj teprv nedávno (1899) Paul Barth v Deutsche Lit. Zeitung.

²⁾ Co řečeno hned na str. 84 o realismu proti historismu, nestačí, t. j. zde by asi mnohý čtenář potřeboval širšího výkladu.

ličných spisech z rozličných dob — najdeme definici několik, které se ovšem mezi sebou nekryjí. Ale nerozcházejí se přece tak, abychom i v pozdějších nenašli nejstarší (v Deutsch-französische Jahrbücher, založených r. 1843), podle které právní poměry a formy státní (v pozdějších přibývá mnohem více, ona celá ideologická nadstavba) mají své kořeny (wurzeln) — tedy z nich vyrůstají — v poměrech hmotných (in den materiellen Lebensverhältnissen).¹⁾

Jsou problémy zdánlivé, které vlastně ani problémy nejsou. Kdo k historii přichází — od historie,²⁾ ten ví, že historický život vždy a všude vzniká z konkurence několika faktorů; kdo však přichází od filosofie, u toho se může dostaviti podobná jednostranná formule, jako je hned ona nejstarší Marxova (v pozdějších, jak praví Masaryk, ideologie dochází cti); každou formulu podobnou této, která by historický život vyvozovala z jednoho kořene — ať již hmotného ať „ideologického“ — vrací *skutečná historie*.³⁾ Místo jednoho problému historie dává problémů více; každá epocha historická má svůj problém, svou otázku: zdali v ní totiž některý z faktorů historického života je silnější ostatních a který?⁴⁾

Masaryk právem uznává, že v materialismu historickém jsou „prvky docela správné a oprávněné“, neb poměry hmotné byly faktorem historického života vždycky, jediným nebyly nikdy, ani vždycky hlavním a základním. Než Masaryk své uznání potom v podrobnějším rozboru přece zase zeslabuje; mám za to, že hospodářské poměry v historickém životě bývaly faktorem důležitějším, než připouští. Podobně si vede také v otázce zásadní. Úsilí (Marxovo a jiných), vyložití rozmanitost a plnost historickou principem *jedním*, uznává se za přirozené a *oprávněné* (str. 160), hned potom se však prohlašuje za přirozené

¹⁾ Místo se čte v Marxově kritice Heglovy filosofie práva.

²⁾ Srovn., co praví Masaryk sám (str. 135): „Historický vývoj je skutečně vývojem — historickým, to jest: nezávisí cele a úplně na poměrech hospodářských, ať už se poměry ty zvou výrobními neb jakkoli.“ — O mnohosti faktorů či „hybných sil“ historického života viz u Masaryka zvláště str. 162 sl.

³⁾ Na str. 141 (srovn. též str. 160) u Masaryka čteme: „v té příčině — majice totiž plnost života a vývoje sociálního skutečně vyložit z příčin hospodářských — materialisté skoro napařád chybují chybou idealistů; přijímá se svazek příčinný příliš často neoprávněně a nekriticky.“

⁴⁾ *Bax* (viz o něm u Masaryka na str. 119) ve Vídeňské *Zeit* (1896) uznává, že „v rozličných dobách převládá ten neb onen prvek kulturní — dnes obecně pozornost je obrácena k podmínkám oekonomickým“. Zde naznačeny obtíže při řešení těchto určitých problémů, pokud tkví již v tom, kdo je má řešit, nejen ve věci samé. Těchto se dotýká Masaryk později na str. 158; je to komplikovanost předmětu. Obtíže subjektivní jsou v nás t. j. v době naší.

sice, ale přece *neoprávněně* a nesprávné (str. 161), jak za to mám, právem. Zde platí: sunt multiplicanda. Ve svém kritickém rozboru je Masaryk velmi přísný; to bych mu ovšem nevytýkal, ale historik by si i tu vedl poněkud jinak, neisoloval by (hned při Marxovi samém) tou měrou definice jednotlivé. Masaryk sám tak pěkně praví (str. 168), že vykládat je — věčně hledat, ale kritiku přece často tak, jako by sám již byl všecko našel. Správná je ovšem zásada, že třeba Marxe vykládat Marxem; ale lze i korigovat.

Masaryk v Marxově materialismu historickém uznává prvky správné, uznává dále, že marxismus *vědeckému výkladu historickému* ceněním — třeba i přeceňováním — sil a poměrů hospodářských prospěl. Materialismus historický je (tak zní nadpis 2. kusu 2. oddělení) úsilím o *vědeckou historii*. Také to uznání se potom (str. 181) sice neodvolává, ale přece zeslabuje — na konci 3. kusu obsahujícího příspěvky *k dějinám materialismu historického*. Pravou míru oné zásluhy stanoviti by mohly právě jen podrobné dějiny dějepiscectví.¹⁾ Není náhodou, že tento historický výklad marxistického materialismu historického přichází v knize Masarykově na konec.

Masaryk se častěji ve své knize vyslovuje proti historismu *upřilíšenému* (viz zvl. str. 83—84). Proti historismu upřilíšenému klade realism (obvyklý význam terminu toho to ovšem není): „napřed věci a pak vývoj“. A dodává: „A mám-li se rozhodnout, co více, řeknu: věci.“ Historismu upřilíšeného hájiti nemíním, ale třeba rozeznávati a lišiti dvě věci. Historism (a tak vykládá Masaryk sám historism na str. 149), to je přece směr praktický: snaha zachovávat to, co jest, protože to jest — často i bez ohledu na to, že se to přežilo; je náklonnost vracet se k něčemu, co bylo, bez ohledu na to, lze-li a dobře-li to zase krásliti. Ovšem tak bezduchý a mechanický ani tento historismus nebývá, aby chtěl koservovati, co jest, jen protože to jest. Opakem proti tomuto konservativnímu, příliš konservativnímu historismu by bylo ono: alles, was besteht, ist wert, dass es zugrunde geht (ono Marxovo „mors immortalis“, ovšem ne jako formule theoretická, nýbrž jako heslo praktické). Něco jiného jest však historie, *historický výklad*. Historický výklad nemusí hned a vždycky býti provázen soudem: to mělo neb nemělo býti! Jest pravda: „náš názor světový je zároveň světovým soudem“, a přece neplatí hned: die Weltgeschichte ist

¹⁾ Od Marxe historik se může mnoho naučit, i když se k němu nezná. Lze u něho najíti mnoho dobrého historismu, jak svědčí na př. věta: Es ist gar zu bequem, auf Kosten des Mittelalters „liberal“ zu sein. Čteme ji v 1. sv. Kapitálu v kapitole „Expropriation des Landvolks von Grund und Boden“.

das Weltgericht. Jest pravda: „my svět netoliko poznáváme, ale i posuzujeme“, ale historický výklad chce především poznati (co bylo) a nemusí hned také posuzovati a odsuzovati. Soud se ovšem často dostaví, a to netoliko soud mravní.

Colbertovu vnitřní politiku (colbertismus) málo kdo jen vykládá, nýbrž obyčejně ji každý také posuzuje. Proč? Protože mnohé otázky (na př. otázka protekčních cel) jsou i dnes otázkami praktickými. Proti výtce „historismu“ lze, tuším, Marxe hájit,¹⁾ aniž tím je hájen jeho materialismus historický. Marx vidí v budoucnosti, v budoucnosti velmi blízké, konec historie; bude to podle něho ovšem návrat k prvotnímu stavu lidstva, který Marx nejen předvídá, nýbrž i schvaluje, ne proto, že má zase býti to, co bylo, protože to již jednou bylo, nýbrž že Marx ten stav, který byl a zase bude, schvaluje, kdežto to, co bylo mezi tím, zavrhuje a odsuzuje. To ví ovšem Masaryk sám a ví to lépe než jiní, na př. Sombart (srvn. str. 128), proti němuž Masaryk ukazuje, že se Marx „amorálním“ dělá, že se mu to však nedaří.²⁾

Cenu historického výkladu pro poznání věcí Masaryk ve své knize častěji uznává výslovně. Na téže stránce, kde se stanoví program realismu: „napřed věci a pak vývoj“, čteme o něco výše, že správná metoda může býti jen stále studovat i věc i její vývoj a že de facto jedno bez druhého ani není možné; jinde (str. 88) se praví, že zákony sociální a historické mají být stanoveny studiem lidské společnosti a *její historie*; že nesprávná je Marxova theorie pokroku, že totiž pokrok přichází v náhlých změnách, neodpovídajíc skutečnému vývoji, o čemž nás podle Masaryka (str. 237) poučuje historická analýse; a jestliže dále (str. 299) Marxovu historii hospodaření shledává nedostatečnou po stránce analýse psychologické, lze podotknouti, že ona „náležitá“ analýse, která se tu pohřešuje,

¹⁾ Masaryk slova „historism“ někdy přímo zneužívá aneb s ním si zahrává, jako když na str. 839 Marxovi vyčítá nekritický historism, protože přijal Feuerbachovu filosofii náboženskou, jako poslední soustavu filosofickou, bez kritiky. Nepravím snad, že by Marx nebyl směš kritizovat, ale z *historismu* přece Marx Feuerbachovy filosofie náboženské nepřijímal! — U Engelsa spíše než historismu najdeme — antihistorism, na př. v tom, co praví o konservativnosti tradice a proti ní, jak se jeví „v oborech ideologických“: „Die Geschichte der Wissenschaften ist die Geschichte der allmählichen Beseitigung dieses Blödsinns, resp. seiner Ersetzung durch neuen, aber immer weniger absurden Blödsinn“.

²⁾ Tím třeba obmezit, co řečeno na str. 231, že Marxovi na tom nezáleží, je-li komunism dokonalejší, že mu stačí, že se vyvíjí. Tedy přece jen — korigovat Marxe Marxem! — Později (str. 301) Masaryk praví, že Marx nehlasá pouze amoralism, nýbrž chtěj nechtěj také jeho protivu, že jeho Kapitál svou theorií vykořisťovací je stálým a horoucím appellem na etiku a právo.

by byla také historická a že nejlepší vyvrácení materialismu *historického* podává — historie sama. Nicméně Masaryk cenu historického výkladu někdy zase zeslabuje, jako když praví (na str. 303 v pozn.), že starší formy hospodářské *nejlépe* (na tom slově zde záleží) pochopíme znaleckým vniknutím do hospodaření přítomnosti. Všeobecně praví se v knize Masarykově již dříve (str. 149), že, kdo nerozumí tomu, v čem žije, kdo nechápe okolí svého a své doby, ten nerozumí době starší a nejstarší. A hned potom dokonce čteme, že *pravá* historie záleží v pozorování a pochopování všeho toho „známého“, t. j. de facto neznámého života, jenž nás obklopuje, v němž a jímž žijeme sami, a jenž právě proto naší pozornosti uniká... V tom jest kus pravdy, ale ne pravda celá. Jest pravda, že se historicky studuje mnoho věcí odlehlých, do kterých nám vlastně nic není (zvláště v literatuře německé), ale že by to nebyla pravá historie? Než běží tu přede vším o věc jinou. Jest pravda, že přítomnost může mnoho posloužiti k poznání minulosti, ale pravda jest, že také minulost nám pomáhá lépe poznávati přítomnost. Je pravda, že „kdo tak studovat bude přítomnost, nalezne v ní minulost“, ale nalezne ji, když ji již zná. Je pravda, že venkov a město nám podávají vedle sebe dobu starší a novější, ale že podávají, to pozná ten, kdo již zná onu dobu starší. A konečně Masaryk hned po uvedení tohoto příkladu praví sám, že takové srovnávací studium přítomnosti je velmi cenným *doplněním* studia minulosti, a že ovšem toto studium přítomnosti nesmí nahrazovat studium starší historie samé... Je patrné, že Masaryk svůj odpor proti historismu přenáší do jisté míry na historii, na dějiny.

Ještě více je nespokojen s historií — dějepisem. Masaryk zde odkazuje k svým pracím starším, budiž mi dovoleno tak učiniti též; míním tím článek Dějiny a dějepis v *Athenaeu* 1888. Z něho i dnes by bylo patrné, pokud se s Masarykem srovnávám, a že toho je mnoho. Co však tu řečeno na obranu historiků proti francouzskému spisovateli tehdy nové knihy o historii a proti historikům, to bych mohl opakovati dnes proti Masarykovi: ne, — tak zpozdíle (již dokonce jako ten vysloužilýc v operettě) si ti historikové přece nevedou! Ale neběží jen o vtip. Masaryk skutečně tak mluví místy (ne tak neb aspoň již ne tak v následující hlavě), jako by „historik“ ve své historii se spokojoval pouhým „konstatováním jednotlivých faktů“, jako by přestával na vnějším chronologismu, na „chronologismu kronikářském“.¹⁾ Naučení, kterých se potom

¹⁾ Na str. 148 se praví: „Historismem, stálým vykládáním historickým (vlastně chronologickým) u nás lidé ztrácejí schopnost k určitému rozhodování“. Viz, co již bylo řečeno o historismu a historismu. Možná, že

historikovi dostává (str. 158—159) o rozdílu mezi posloupností časovou a kausální, mezi příčinou vzdálenější a bližší, mezi příčinou způsobující a příležitostní jsou veskrze dobrá, ale právě historikům neznámá. Již starý Thukydidés rozeznával vlastní příčinu války peloponnésské a podnět při jejím začátku... Na konci výkladu o materialismu historickém pak čteme, že pohled na novější historii nás poučuje, jak si historikové všímají poměrů hospodářských. Za příklad se uvádí Janssen, Lamprecht a j. Než v předcházejícím přehledu na první co do času místo (1768) položen Justus Möser. A v *novější* době by se mnoho našlo již před Lamprechtem. Zde by byla „tak zvaná historická škola“ národohospodářská zasluhovala spravedlivějšího uznání, než se jí dostalo (srovn. pohrdlivou zmínku na str. 147).

Kniha Masarykova je velmi subjektivní, v tom smyslu totiž, že nejedná jen o Marxovi, nýbrž také — o Masarykovi. Vlastně ne tak o Marxovi, jako o marxismu. O marxismu se ukazuje, že jest soustavou nejen hospodářskou, nýbrž také filosofickou, že Marx vypracoval celý názor světa, založený všude přímo neb nepřímo (lze říci s Engelsem „in letzter Instanz“) na materialismu vůbec a zvláště na materialismu historickém. Tento názor světa se vykládá, jak totiž vznikl z filosofie starší a současné, a také hned kritisuje a vyvrací. Tato kritika není, abych tak řekl, anonymní, nýbrž je to kritika — Masarykova. Co čtenář na počátku knihy snad nejednou pohřeší, to se v ní potom dostavuje častěji: spisovatel někdy jen naznačuje, jinde šíře vykládá svoje mínění o otázkách, které se ozvaly v marxismu. Pozornost čtenářova a jeho interes se rozdělují, platí kritisovanému a kritisuujícímu; u mnohého čtenáře při nejedné otázce snad i převládne interes věnovaný tomuto. Tím vším vzniká veliká plnost knihy; z hojného obsahu jejího vybereme však jen některé otázky, než tak, aby tím byl dán aspoň přehled celého tohoto hojného obsahu.

Čtvrté oddělení knihy jedná o organizaci společnosti třídní, o historické zákonech a theorii vývoje. Engels — zde o něho běží více než o Marxe — našel pro moderní historii formuli, která zní, že v době té všechny boje politické jsou *boji třídními*, boji dvou tříd, buržoasie a proletariátu, tento boj třídní že jest ženoucí silou moderní historie... „Jednoduchost historie

u mnohých jeden historism vede k druhému, ale jsou to přece dvě věci. — V mathematice a přírodovědě, praví se o něco dále, tolik historismu není. Ovšem, ale — proč? — Z historismu může přijíti názor (třeba nepřijatý) o relativnosti všech pojmů, ale z „realismu“ může přijíti absolutnost, jiná chyba neb „patent“ — nás profesorů.

až zarážející,“ volá proti tomu Masaryk. „A právě tato jednoduhost byla by pěkná, kdyby — byla. A není jí. Takových tříd a takového boje, jakých Marx a Engels se domýšlejí, není a nebylo. Nadarmo by novou historii chtěli tak zjednodušit, že by v ní nešlo nežli o boj dvou velikých tříd — takové dvě veliké třídy odpovídají Hegelově negaci negace, ale tato negace negace neodpovídá skutečnosti... Engelsevo zjednodušení historie na prvý pohled je pravděpodobně — historie se vývojem komplikuje, nikoli zjednodušuje...“¹⁾ A potom následuje polemika podrobnější, při které se však úzká a jednostranná formule Engelseva doplňuje a rozšiřuje a tím též koriguje Engelsem samým. Jest to otázka podobná — a vlastně jen část její — jako otázka materialismu historického. Z jedné otázky v marxismu (to právě Masaryk všude ukazuje) vyrůstá hned druhá, třetí. A tak se dále dostáváme k otázce poměru *individua a massy*, k otázce individualismu a kolektivismu, o kterou se v posledních letech němečtí historikové octlí v diskusii a ve sporech. (Srovn. článek Pekařův v Č. Č. H. III.) Co se týče materialismu historického, praví Masaryk, lze s ním spojovat i kolektivism i individualism. Marx a Engels „potlačili individuum“, ono Engelsevo „mizerné individuum jednotlivé“. Mohli bychom se však tázati, co je v marxismu prius, filosofický základ či praktická jeho konsekvence. „Operuje se politicky s massami co možná velkými, a každý přírost voličstva se slaví — bez ohledu na kvaly.“ Masaryk i v té věci se s marxismem, abych tak řekl, klassickým, rozchází, s Kautským se však do jisté míry srovnává. Masarykovi samému žádná, ani sebe větší massa pravdy a jistoty nezaručuje. „Massa však má a chce mítí moc, a tak vzrůstá problem, jak tuto moc organicky spojití s logikou, určitěji: jak zaručiti znaleckému odborníkovi a po případě individuu geniálnímu vliv na mínění a názory massy, a to v oborech všech a speciálně také v politice...“ Právě v této části knihy Masarykovy je mnoho subjektivního; každou chvíli v ní čteme nějakou *konfessi*. „Já (praví Masaryk) pověry velikých čísel a velikých akcí, o nichž Engels mluví, nesdílím. Nikoli z aristokratismu, ale nevidím velikosti jen ve velikém. A dokonce protivní jsou ti četní demokratičtí a lidoví demagogové. Neříkám, že od lidu ven-

¹⁾ Přiznávám se, že jsem tento delší citát z knihy Masarykovy vybral také — proti Masarykovi samému, jenž jindy nebývá nepřítelem takových jednoduchých formulí. Pověděl jsem to již jinde, ve své přednášce o Palackém, Č. Č. H. IV. str. 223. Také v této knize o něco dále najdeme příklad podobné formule: „Historie církve je historií sporu o pravomoc koncilu, jakožto církevního parlamentu, s papežem.“ Co platí o sociologii, že totiž podle Masaryka samého nesmí se lekat komplikovaných formulí, to platí také o historii.

kovského, městského, dělného atd. se nemůžeme a nemáme učit: ale lid nesmí nám být modlou a — dojnou krávou. Na každý způsob poměr individua k masse neurčuje se pouze věcně, ale také a především ethicky.“ Zde patrně, jak Masarykovi každý theoretický problem se stává hned také problemem praktickým. Problem theoretický řeší však pro sebe takto: „Massy a třídy poslední ženoucí silou historickou nejsou. Massy, ať už hospodářské, národní, politické, intelektuální, náboženské a t. d., jsou vždy mocí velikou, často rozhodující, ale vedle nich (a třeba v nich) rozhodují zase individua.“ To je jedna odpověď. Druhou čteme něco dále: „Individuum závisí na svém celku a má z něho své síly.“ Než Masaryk se této odvislosti vzpírá, pokračuje: „Ale zároveň uvědomuje se individuum zvláštním bojem proti tomu svému celku. Nesnadno je jednotlivci vyniknout ze společenského ovzduší; vývoj osvěty je jediným hromadným ostrakismem a guillotina ducha kolektivního pracuje všude a neustále...“ Tyto dvě odpovědi se vlastně přece nekryjí. Ostatek je tu více otázek, příbuzných sice, ale přece ne zcela stejných, jak také z výkladu Masarykova samého vysvítá. Zůstaneme-li jen při jedné otázce, totiž kolektivismu a individualismu, a to theoretické (co je, ne co býti má, neb co bychom si přáli), mezi oběma extremy vede několik středních cest. Ve skutečnosti, t. j. v přítomnosti, v naší době, i v dobách minulých, o kterých nás poučuje přece jen historie (u Masaryka najdeme tu také skizzu historickou), najdeme příklady pro všechny; čeho však nenajdeme, je jeden extrem: individuum zcela neodvislé, jako také nenajdeme ducha kolektivního zcela neodvislého od minulosti. Duch kolektivní podle Masaryka vzniká historicky, je „sám sebou historický“. Váhu jeho proti individuu, Masaryk však, dobře-li mu rozumím, přece *podceňuje*.

Odtud dále se dostáváme k otázkám velice důležitým, ale také nemálo obtížným; podle nadpisů kapitol v knize Masarykově je to nejdříve otázka *zákonů historických a theorie vývoje*. Kritika marxismu i zde vychází od odkrývání neshod nejen mezi marxisty (Marxem a Engelsem), ale hned u zakladatele marxismu, Marxe samého; dále i zde najdeme místo, od kterého začínaje se kritik s marxismem rozchází. V jakém smyslu zákon historický je „zákonem“? Z Marxova výkladu, že zákon je „tendence železnou nutností působící a se uplatňující“, Masaryk přijímá „tendenci“. Slovo „tendence“ (čteme na str. 22 v pozn.) dobře označuje při zákoně a zejména při zákoně historickém. Myslím, že tu jde o více než o slova: je to ještě zákon? Položíme-li místo zákona tendenci, pak ovšem snadno se rozhodnem, a rozumí se „samo sebou“, že každé

období historické má svůj zvláštní „zákon“ t. j. svou tendenci. Než tu stojíme hned před otázkou jinou, vyšší (str. 223): není-li mimo tyto zákony speciální (a nad nimi) ještě zákon všeobecnější a všeobecný. Zůstaneme-li při tendenci, řekl bych: tendence tendenci? Masaryk i pro marxismus (právě proto, že jemu je marxismus celá soustava filosofická) takový všeobecný zákon postuluje a v marxismu také nachází — proti Marxovi samému, jenž zákonů všeobecných neb abstraktních nepřipouštěl (str. 223); je to zákon negace negace (zde souvisí marxismus s hegelianismem), a tento zákon je zároveň Marxova „theorie vývoje“. Cílem *všeho* vývoje je však Marxovi nová budoucí a již nastávající soustava hospodářská, soustava komunistická, jež nebude než návrat — na stupni vyšším — ke komunismu primitivnímu. Je-li tento vývoj zároveň pokrokem k lepšímu, té otázce se Marx sám (ne však všichni marxisté), jak víme, vyhýbal a přece — nevyhnul. Ale také již víme, že třeba neb aspoň lze (neb historický vývoj by — podle str. 231 — zároveň pokrokem býti nemusil) korigovati Marxe Marxem; jeho materialism historický lze doplňovati jeho filosofií dějin. Marx a Engels, praví Masaryk (str. 237), mluví o budoucím komunismu také nepositivisticky; komunism se velebí a pojímá absolutně. Masaryk však marxismu právo na takovou — podle něho nedůslednou — korekturu popírá, pokládá za neslučitelné materialism atheistický a vývoj, jenž je zároveň pokrokem. „Podle mého názoru,“ praví Masaryk, „poznání vývoje a pokroku v historii a přírodě materialím a atheism vylučuje“. Těmi slovy se již připravuje nejvážnější ze všech konfessí, co jich v této knize nacházíme, Masarykova odpověď na „otázku otázek“, jež zní: „Sám vykládám si vývoj světa a člověčenstva theisticky: theistický determinism je mně synergismem nejen sociálním, ale právě i metafysickým.“ Tuto konfessi čteme na konci následující kapitoly (str. 258). Nežli k ní však dojdeme, třeba se probrati ještě otázkami jinými,¹⁾ obzvláště otázkou determinismu. Masaryk

¹⁾ Jiná otázka je otázka *předvídaní budoucnosti*. Masaryk očekává zde od historie (ovšem lepší, než je podle něho ta nynější) velmi mnoho, že totiž tou měrou, kterou minulost a přítomnost skutečně poznáme, budeme budoucnost předvídat, to předvídaní, ba skutečné psaní dějin budoucích je mu a ještě více prý bude měřítkem pravého poznání historického... Tedy: eritis sicut deus — vy šťastní historikové budoucnosti! Od požadavku mítí program, plán pro budoucnost, ku „prorokování přesně vědeckému“ (str. 243) je přece ještě daleko! Co znamená známé „historia magistra vitae“, lépe než na str. 241 vyloženo na str. 248; zde také vyloženo, proč to často přece neplatí. — Zvláště tato kapitola se aspoň dotýká ještě mnohem více otázek, než naznačeno v jejím nadpise. Upozorňuji na př. na větu (str. 253): „Každý myslitel a praktik navazuje na své předchůdce také psychologicky, nejen logicky,“ nebo na větu (o užitečnosti „historismu“),

zde odkazuje čtenáře na svou starší práci (Der Selbstmord), o které — mimochodem řečeno — se někdy u nás opakuje vyhaná legenda, myslím však, že by právě tu čtenář rád měl širší výklad v knize samé. Synergismus je výraz vypůjčený z theologie: v jakém smyslu platí zde? A v čem se liší (liší se ovšem) determinismus od fatalismu? — Všim právem se zde Masaryk vyslovuje proti tomu, co bych nazval s malou změnou jeho vlastních slov: pověrou *pravidelných* čísel (Que-letův budžet popravíšť, roční počet vražd, sebevražd; připomínám ještě jiný oblíbený příklad: počet psaní daných na poštu bez adresy). Pravidelná čísla vlastně problemem ani nejsou; problemem jsou, podle mého mínění, *čísla nepravidelná*.

Třetí část knihy Masarykovy „Podstata a vývoj hospodářské organizace společenské“ dává nejprve výklad Marxových hlavních a základních pojmů oekonomických: *kapitálu a hodnoty i nadhodnoty*; a poučuje nás dále, jak Marx sám ve svém hlavním díle, Kapitálu, vznik nynějších poměrů, kapitalismu a rozdělení společnosti ve dvě nepřátelské třídy, si historicky vykládal a co očekával od budoucnosti. Kritika se i tu pak počíná poukazováním k neshodám v marxismu samém, zejména k neshodám mezi 1. a 3. svazkem Kapitálu: v té věci, jak známo, Masaryk nestojí sám. Kritika jeho na tom ovšem nepřestává a konec konců dospívá k tomu, že i tu chtěl Marx jednoduchou formulí vysvětlit — všecko.¹⁾ Dále tu spisovatel vykládá, proč ho Marxova historie hospodaření neuspokojuje, ale nepodává podrobné kritiky s její stránky, abych tak řekl, historické.²⁾ V jakém smyslu se Marxovi zde (str. 299) vytyká „upřilíšený historism“, není mi jasno; není to snad ono předvídaní, které Masarykovi je přece známkou a výsledkem poznávání v pravdě vědeckého? — čímž ovšem nechci říci, že Marx předvídal dobře.

že historie celého vývoje kultury krotí fantasií a přání: „nebudeme utopisty, nýbrž praktiky, budeme předvídat, co se stane, a budeme tudíž vědět, co se nestane“ — větu, která mírní a koriguje, co řečeno jinde proti „historismu“.

¹⁾ Na str. 354 čteme, že v Marxově jednostrannosti je síla. Masaryk se nejednou přiznává, že mu Marxova jednostrannost imponuje. Ale Masaryk sám velmi pěkně praví o něco dále: „To je vůbec veliké měřítko vědecké přesnosti; rozhodnout a ustálit se o principu není tak těžké jako vymezit správný stupeň, ať běží o určení času, prostoru, pohybu, intenzity nebo kvality vlivů a působení příčinného. Všecka vědecká práce tkví na konci v odměřování a odvažování.“ — Jen že nelze všude, v každé vědě, měřiti číslem.

²⁾ Na str. 348 najdeme v té příčině aforistické poznámky a dále (upozorňuji na to zvláště) mnoho z literatury dějin hospodářských (str. 350 až 353); o dějinách organizace městské je tu však uvedeno málo.

Od toho, jak si Marx představoval budoucnost,¹⁾ od jeho posthistorie, dostáváme se k jeho a ještě více k Engelsově, k Morganově (neb Morgan jest Engelsovi autoritou) praehistorii, od „utopismu budoucnosti“ k „utopismu minulosti“. Masaryk Engelsovi zde vyčítá — a to právem — že tuto praehistorii či prvotní historii lidstva uměle a násilně konstruuje; mohli bychom říci, že Engels není dosti historický — výtka, která však platí více méně též o novější literatuře uvedená na str. 393; i zde při všem pokroku lze často říci, co praví Masaryk o Engelsovi: na místě empirie — dedukce a konstrukce!²⁾ Pokrok u novějších pochodí však namnoze z toho, že jim přece hlavně běží o to, co bylo, či vlastně, jak se věci vyvinuly, kdežto Engels do minulosti vnáší svou budoucnost, totiž tu, kterou předvídá a očekává i napřed vítá; je to jakýsi obrácený historismus, jaký se také u jiných často vyskytuje. Nemohu zde vcházeti do podrobností, ani vypočítávati všechny otázky, jež přicházejí na řadu ve čtvrté části knihy. Kritiku Masarykovu pokládám z velké části za trefnou, jako i jeho pozitivní vývody (zvláště jeho obranu státu, který podle Marxe a Engelsa v budoucnosti přestane a má přestatí). Zajímá mne při tom zvláště, že v této kritice je více „historismu“, než bychom po dřívější opozici Masarykové proti němu očekávali. Masaryk totiž ukazuje, že i tu právě historie vyvrací jednostranné a příliš úzké formule Marxovy a Engelsovy. Jen že toho, co vytýká, se vždycky sám neuvaroval. Tak při výkladu o původu tak zv. práv člověčských. Nejdříve (str. 495) se váha klade na to, že tu byli vedle hospodářských také činitelové mravní (Masaryk dodává hned: hlavně mravní), potom v kapitole o národnosti a mezinárodnosti (str. 513) mluví se prostě o původu církevně náboženském oněch všeobecných práv člověčských. Zejména v této kapitole se dostáváme k otázkám současné historie, ve které žijeme. Rád bych (mám-li zde mluvit o sobě) uznal s Masarykem v socialismu s jeho mezinárodností vhodnou protivu a vítaný korrekтив toho zla, kterým trpíme, národnostního egoismu a šovinismu, ale nevidím, že by u nás, v Rakousku, kde by toho nyní nejvíce bylo třeba, socialismus tuto svou úlohu přese všechny programy a prohlášení plnil skutečně, jako také (bohužel!) nemohu se přidati k Masarykovu optimistickému mínění, že již spějeme, že spěje naše doba k onomu vyššímu internacionalismu, jenž by nás učil nejen

¹⁾ Připomíná to Chelčického, jenž měst nenáviděl, že podle Marxe v budoucnosti města přestanou.

²⁾ Jiná výtka by byla nadužívání analogie. — Čtenář se v knize Masarykové dobře může poučiti, o které otázky v této sociální praehistorii jde i dnes.

tolerovat, ale také uznávat národy jiné. Co zde dále řečeno o jiné palčivé otázce přítomnosti, o *antisemitismu*, je příliš aforistické. Daleko propracovanější je kapitola o *náboženství*: historik tu najde mnoho pozoruhodných myšlenek;¹⁾ ovšem zde v popředí stojí Masaryk, o Marxovi a Engelsovi bylo lze pojednati krátce; jen že se zde příliš mnoho redukuje na rozdíl náboženské (katolictví a protestantství),²⁾ které nepřešly sice působiti ani dnes: než v jaké míře? Jestliže, jak se opakuje na str. 555, materialismus historický (tedy marxismus) neuznává vlivu náboženství, Masaryk v novověké historii³⁾ jej přeceňuje, vliv totiž, ne náboženství; právě, že náboženství cení, připisuje mu ten vliv, který by podle něho míti mělo. U Marxe bylo naopak. V marxismu je ovšem materialismus historický prius; náboženství je mu pouhou ideologií. V Marxovi prius bylo — nenáboženství. Masaryk k těm chybám, které kárá, se mnohdy povážlivě přibližuje sám; opposice proti materialismu historickému jej někdy přivádí blízko k „ideologismu“ historickému, leda že i zde je spravedливо — korigovati Masaryka Masarykem.

Masaryk protivníka, kterého kárá, často, jak se říká, chytá za slova. Příklad najdeme též v kapitole o náboženství, kde se cituje z Engelse: „Vyšší bytosti, jež naše náboženská fantasmie vytvořila . . .“ A hned následuje výslech obžalovaného: proč fantasmie náboženská? Je také fantasmie nenáboženská . . .? Kolik podobných otázek by se mohlo ozvati také proti vyslychajícímu právě v této kapitole o náboženství! Pravda: dogma ještě není náboženství, náboženství celé. Ale je náboženství humanity ještě „náboženstvím“? V jakém smyslu náboženství? Tyto otázky se dotýkají též následující kapitoly (otázka ethická), kde je ostatek tolik pěkného. Masaryk i zde stojí uprostřed,

¹⁾ Co „učí historie“, je i zde, že průběh a vývoj byly často spleťtější, než jak Masaryk formuluje. Je pravda, že reformací se mění poměr církve k státu, ale počal se měniti již před reformací. Je pravda, že stát moderní přejímá mnohé funkce, jež dříve vykonala jen církev. Ale to platí také o státu katolickém. Stát moderní přejímá dále mnohé funkce nové, ale netoliko od církve, nýbrž také od středověkého města.

²⁾ Na str. 688 najdem dokonce, že parlamentarism anglický je plodem protestantismu. To i po výkladu předcházejícím v této kapitole je formule příliš jednoduchá. A přece hned na str. 689 se Marxovi vyčítá, že uvažoval o poměru státu a církve zcela abstraktně, „kdežto věc vyžaduje, aby poměr tento ve všech zemích a za všech okolností byl analysován a pochopován v dané historické konkretosti“.

³⁾ V poznámce čteme, že *církev* dosud mají na moderního člověka, ovládaného již ideami jinými, vliv značný a *rozhodující*. V textu se mluví o vlivu církvi a náboženství. Pravda je, že stoupá vliv katolictví u nás aspoň klerikalismu, a zdá se, že nyní, na konci století, náboženské nálady přibývá. Než Engels přece dobře dělí novou dobu na dvě části rokem 1648.

nebo lépe řečeno, spojuje individualismus s kolektivismem (egoism s altruismem). Ale právě tato kapitola zůstává jako nedokončena.

V kapitole „Socialism a umění“ pro Marxe a Engelse stačí několik řádků. Ale marxismus není všečen socialismus.

Kapitola nadepsaná „Filosofie: marxism“ přináší shrnutí všeho předcházejícího: soud nad marxismem a odsouzení jeho — někdy ještě přísnější než před tím, co se týče Marxe, příznivější však, co se týče Engelse. To vše zní jako závěrek, ale následuje ještě část pátá a šestá. Marxismus není pouhou teorií; běží též a ještě více o praxi. Část pátá jedná o hlavních problémech marxistické *politiky*. I po roce 1848 a 1849 Marx „čeká revoluci a předpovídá jí stále“. Teprve mnohem později nastala změna; i v té příčině 1. a 3. svazek Kapitálu se nekryjí. Než úplné objasnění té změny očekává Masaryk teprva od podrobné biografie Marxovy, které ještě nemáme. Ještě určitěji se tu změna ukázala u Engelse. Proč? Protože podle něho na základě všeobecného práva hlasovacího, tedy parlamentem lze dobýt toho, co mělo být dosaženo revolucí, později sice, ale tím jistěji (druhá kapitola 5. části jedná o parlamentarismu). Otázka politické taktiky je pro sociální demokracii otázkou dne.

Po výkladu marxismu i v této kapitole následuje jeho kritika a potom (a mezi tím) aforistické konfesce autorovy o revoluci a proti revoluci, namnoze to, co od něho pověděno již dříve v jiných jeho spisech. Najdeme tu zase mnoho dobrého a pěkně pověděného (ozývá se tu pathos přesvědčení), ale najdeme tu někdy i to, co se (na str. 639) vytyká Marxovi: antithese a logiku příliš zakládanou ve slovech.

Druhá kapitola 5. části nejedná pouze o parlamentarismu. „Uznáváním taktiky parlamentní a odmítáním revoluce připravuje se v marxismu změna názoru o *formě ústavní*.“ Již Marx nebyl ve svém republikanismu důsledný. Jako jinde, najdeme i tu stručné historické výklady, na př. o státě absolutistickém výklad příliš stručný a jednostranný. Zejména tu není vyloženo, jakou úlohu měl novověký absolutní stát i, co se týče moderní, nynější společnosti, jak a pokud ji připravoval. „Dnes společnost (Masaryk dodává kontinentální, ale platí to také o anglické) nejen kvantitativně, ale i kvalitativně je jiná, než byla v minulém století před revolucí.“ Rozdíl je, ale přece ne tak značný, jak tu řečeno. Tolik nového nepřinesla, tolik starého revoluce nevyvrátila. Že revoluce v dějinách vůbec tolik neznamenají, to jinde Masaryk proti marxismu vytyká důrazně. Co dále praví o „novodobém“ státu, že je spojením regimu starého a nového, to platí též o novodobé

společnosti. Co je v marxismu oprávněného, to by bylo lze vyložit zde ještě jednou, ovšem zároveň korigovat, co neoprávněného: je to onen consensus, onen parallelismus, ale ještě více (v tom obsažena ona korektura), poměr *vzájemné* působnosti společnosti a státu.¹⁾

Po závěrku prvním následuje, jako 6. část knihy, závěrek druhý: krise marxismu vědecká a filosofická. Zde se opakuje a doplňuje, čeho se již dříve často Masaryk byl dotkl, poukazuje se zejména k oněm rozdílům mezi 1. a 3. svazkem Marxova Kapitálu; marxismus se mění, mnozí marxisté „přeměňují a opouštějí učení Marxovo a Engelsovo“. Krise v marxismu jeví se ve sporech mezi marxisty samými.

Skoro stejně s německým vydáním knihy Masarykovy vyšla kniha *Ludv. Woltmanna* „Der historische Materialismus“ (v Düsseldorfu 1900, předmluva datována na jaře 1899) s podobným programem, jenž vysloven v dodatku k prvnímu titulu slovy: Darstellung und Kritik der Marxistischen Welt-

¹⁾ Engels sám mluví v svých pozdějších výkladech o *vzájemném* působení, ale vždy přece tak, že oekonomické poměry mu zůstávají onou poslední instancí. Tak čteme v dopise z r. 1890 (v. v něm. vydání knihy Masarykovy na str. 104, úplněji v knize Woltmannově, o níž v. konec tohoto referátu, na str. 240): „Es ist eine Wechselwirkung aller dieser Momente...“ sowie schliesslich durch alle die unendliche Menge von Zufälligkeiten... als Nothwendigkeit die ökonomische Bewegung sich durchsetzt.“ Masaryk vidí v takových výkladech „opuštění názorů dřívějších“. Tím je však řečeno příliš mnoho. Spíše najdeme tu vždy: ano i ne. Tak zní ono místo o státu pruském, na které Masaryk naráží, doslovně takto: „Wir machen unsere Geschichte selbst, aber erstens unter sehr bestimmten Voraussetzungen und Bedingungen. Darunter sind die ökonomischen die schliesslich entscheidenden. Aber auch die politischen u. s. w., ja selbst die in den Köpfen der Menschen spukenden Traditionen spielen eine Rolle, wenn auch nicht die entscheidende. Der preussische Staat ist auch durch historische, in letzter Instanz ökonomische Ursachen entstanden. Es wird sich aber kaum ohne Pedanterie behaupten lassen, dass unter den vielen Kleinstaaten Deutschlands gerade Brandenburg durch ökonomische Nothwendigkeit und nicht auch durch andere Momente... dazu bestimmt war, die Grossmacht zu werden, in der sich der ökonomische, sprachliche und seit der Reformation auch religiöse Unterschied des Nordens vom Süden verkörperte...“ Podobně ve výkladu z r. 1895, kde dvakrát čteme ono: in letzter Instanz: „Die Nothwendigkeit, die hier durch alle Zufälligkeit sich durchsetzt, ist wieder schliesslich die ökonomische.“ — Woltmann k tomu ke všemu podotýká (str. 247): „Wenn Engels auch verschiedenfach sich bemüht, die idealen Triebfedern in der Geschichte auf ökonomische Ursachen zurückzuführen, so hat der Marxismus aber noch nicht das psychologische Zauberstückchen fertiggebracht, aus ökonomischen Bedürfnissen und Interessen alle idealen und geistigen Zwecke der Menschheit hervorgehen zu lassen.“ Než Woltmann přece v těchto nejpozdějších výkladech Engelsových vidí „eine wichtige Selbstkritik der früherer Formulierungen des historischen Materialismus“; vidí v nich „eine Anschauungsweise, die den historischen Thatsachen auf jeden Fall viel gerechter wird, als der Standpunkt des einseitigen Klassenmaterialismus.“ Myslím, že i Woltmann vidí příliš mnoho.

anschauung.¹⁾ Srovnání obou prací by bylo velmi zajímavé. Než obmezím se na vytčení jedné věci. Woltmann z Marxova historického materialismu přijímá mnohem více, totiž, máme-li zůstat při obraze zvoleném od Marxe samého, první poschodí oné nadstavby. Právo a mrav, církev a stát jsou mu (ale přece s obmezením: *meist*) passivním reflexem poměrů (Klassenverhältnisse) hospodářských, ne však vyšší ideologie: náboženství, mravnost, filosofie a umění.²⁾

¹⁾ Předmluva se počíná taktó: Dieses Buch handelt nicht von den wirtschaftlichen und sozialistischen Lehren, sondern von dem philosophischen System des Marxismus. — A dále čtème: Dass Marx ein ebenso grosser, wenn nicht noch grösserer Philosoph als Ökonom gewesen ist, dürfte manchem hier zum erstenmal bekannt werden.

²⁾ Str. 387. O něco dále praví Woltmann: „In Politik, Recht und Sitte spiegelt sich am meisten der Zwang der ökonomischen Klassenlage wieder... Jedoch die höheren Ideologien in Philosophie, Sittlichkeit und Kunst... sind nicht ökonomisch zu entlarven. Und ich kann nicht umhin, an dieser Stelle den oft geradezu widerwärtigen und abstossenden Charakterzug des Marxismus auf das entschiedenste zu verurteilen, die „Ideale“ und „Ideologien“ zu verspotten...“ — Uvádím ještě dílo vlašské, vydané r. 1900 v Miláně, z něhož znám však jen titul: *B. Croce, Materialismo storico ed economico Marxistico.*

Paul Fredericq, L'enseignement superieur de l'histoire.*)

Gand a Paris 1899 (303 str. 8°).

Pokrok, který se stal v posledních desetiletích ve vyučování na vysokých školách, nestal se na katedrách, se kterých se přednáší, nýbrž mnohem spíše v laboratořích, institutech a seminářích, kde se pracuje. To platí také o historii, která přece ku přednášení vybízí a láká. Popud k tomu dal Ranke jednou vrstvou svých žáků (kolem r. 1830), k nimž náležel Jiří Waitz; všichni, mimo Sybla, se věnovali na rozdíl od svého mistra skoro výhradně středověku, a tak praktické vyučování v historické práci obrátilo se nejprve a nejrozsáhleji k této době; co se týče historie novověké, zde se setkáváme později se školou staršího Droysena. Pro Francii, která však již od r. 1808 měla svou *école des chartes*, důležitý je r. 1868, kdy Duruy založil *école pratique des hautes études*. Na ní praktické studium v oboru historie po způsobu německých cvičení a seminářů zahájil žák Waitzův *Gabriel Monod*. — *Pavel Fredericq*, professor university v Gentu, je nadšený přívrženec a velebitel tohoto praktického studia historie. Ve své knize odpovídá skeptickému poněkud cambridgeskému kolegovi Seeley-ovi: „Pravda, nesmíme se obracet k studium pramenů předčasně, avšak pokud jsme nepostavili studujícího před prameny sobě odporující, které má sloučiti a podrobiti kritice, dotud neví, co je vědecké studium historie. Snad některý silný duch se vzdělá sám, odešel z lavic university; ale jaká ztráta času, které by se vyhnul, postaviv se pod řízení vůdců vědy.“ A na jiném místě praví trefně a vtipně, mluvě o universitách belgických: „Na fakultách lékařských a při jiných vědách, kde od několika let jsou zavedeny praktické kursy jako v Německu, a kde předmět sám vždy nutil k vyučování praktickému, professori v Belgii mají opravdové žáky (élèves),

*) Č. Č. H. V. (1899), str. 379—381.

my však, při svém vyučování historickém, máme jen passivní posluchače, z nichž nikdo se nemůže nazvat žákem profesora, protože slyšel jeho přednášky, jako se nenazve žákem Lisztovým neb Rubinsteinovým, kdo je slyšel hrát na koncertech.“ To napsal Fredericq r. 1884, ačkoli i v Belgii již byl nastal obrat k lepšímu. Přední zásluhu při tom Fredericq připisuje ne sobě, nýbrž prof. Kurtovi, jenž navštívil napřed Berlín, Lipsko a Bonn, v semestru 1874—5 v Luttychu zahájil „cvičení historické“ po způsobu německém. Loni (1898) sešli se v Luttychu přátelé Kurtovi, aby 25leté trvání tohoto praktického vyučování historie oslavili; Fredericq měl při té příležitosti řeč, kterou se kniha jeho zavírá. Kniha sama má hlavní titul první „*L'enseignement superieur de l'histoire*“ a druhý vedlejší „*Notes et impressions de voyage*“; větší díl její byl již tištěn dříve. První článek přináší dojmy z cesty po Německu či vlastně po německých universitách z r. 1881; Fredericq si nevšiml pouze praktického vyučování historie, nýbrž vyučování historie vůbec, také ex cathedra; v jeho živém líčení někdy takřka vidíme a slyšíme přednášejícího profesora. Paříž navštívil Fredericq hned roku následujícího (1882), nejbližší cesta (1884) jej vedla do Skotska, kde na universitách vůbec skoro žádného vyučování v dějepisu nebylo, a do Anglie, do Cambridge a Oxfordu, kde jako ve všem, tak i ve vyučování dějepisném byly poměry zvláštní a kde — v Oxfordu — se praktická cvičení začínala z popudu studujících samých (v jakémsi historickém klubu); ostatek se i tu dočítáme více, totiž o celém universitním životě anglickém. Dále se dostáváme do Hollandska a Belgie — to vše jsou zajímavé, ba velmi zajímavé příspěvky ku předmětu naznačenému hlavním titulem knihy, ale přece jen příspěvky a zlomky; rádi bychom věděli, jaký byl v Německu další vývoj od r. 1881, ve Francii od r. 1882... Úplné dějiny praktického vyučování máme tu jen pro Belgii, kde ke Kurtovi přistupuje Fredericq sám, nejdříve v Luttychu, potom (od 1884) v Gentu. Ze „cvičení“ (practische leergang) gentských vyšel společnou prací učitele a žáků 2svazkový *Corpus documentorum inquisitionis Neerlandicae* (1025—1525) a flámsky psané dějiny inkvizice v Nizozemí. — Kniha Fredericquova poučuje, ale i baví a, což více, nabádá ku přemýšlení. I kdo jináče je jako on přítelem praktických cvičení a prací v seminářích, zastaví se, když se v ní setká, jak již zmíněno, se skeptickým Seeley-em, který nezavrhoval „*Quellenstudien*“, ale varoval „à se jeter à corps perdu dans l'erudition, avant d'avoir acquis de solides idées générales“. Seeley sám měl svou *conversation-class*, ve které však se svými žáky (byly mezi nimi r. 1884 také žáčky,

zejména dcera básníka Longfellowa), probíral otázky ne tak historické metody se týkající, jako státu a společnosti; připravoval své žáky více pro život veřejný než pro vědu. Ale i když zůstaneme při vědě, při vědě pro vědu, nelze upříti, že zejména v literatuře německé ony *Quellenstudien* nabyly rozměrů přílišných a že se nezřídka zapomínalo, že přece nejsou, než prostředkem k cíli. Ostatek bývá při takových pracích didaktický užitek pro pracujícího, i když pro vědu či vědění mnoho nepřinesou. A to lze říci též o námitkách (a částečně proti nim), které již r. 1881 ve Francii přednesl Seignobos a ve kterých to rozvedeno, co potom krátce pověděl Seeley. Seminář historický sám historikovi nestačí, ale cesta jeho vede přece seminářem historickým.

Die deutsche Karl-Ferdinandsuniversität in Prag unter der Regierung Seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I.

Prag. J. G. Calve (Jos. Koch) 1899. — 492 str. 4°. *)

Německá universita v Praze vydala tento spis na oslavu panovnického jubilea; vyšel však teprv uprostřed r. 1899. Zajímá nás již proto, že tu máme dějiny také naší české university od r. 1848—1882, neb obě pražské university souvisí s touto starou nerozdělenou universitou. To kniha sama nikterak nepopírá, leda že titul, který mluví o německé již od r. 1848, není správný.

První oddělení knihy obsahuje příspěvky k dějinám university, opravdu jen příspěvky, ale namnoze dosti zajímavé. První jedná o universitě roku 1848, t. j. o tom, jaké změny v jejím zřízení a složení přinesl tento rok. Jak snadno rok 1848 rozřešil otázku rovnoprávnosti národní! Petice studentská žádala za rovnoprávnost všech vyznání náboženských a za přednášky v obou jazycích zemských. Akademický senát se k ní přidal (16. března), a již dne 31. března 1848 vynesl ministerským dána odpověď, jež zněla: přednáseti se smí česky i německy — a v každé jiné řeči... R. 1882 při rozdělení university stanoveno, že se na české universitě smí přednáseti jen česky, na německé jen německy. Tomu, co leží v té příčině mezi r. 1848 a 1882, věnován zvláštní příspěvek (*Änderungen in der Unterrichtssprache der Universität*). A tu právě vidíme, že universita před r. 1882 nebyla německá, nýbrž utrakvistická. Tento přehled, hledící zpátky, připomíná, že universita byla kdysi latinská; za Marie Teresie připuštěny některé přednášky německé, za Josefa II. universita poněmčována, když místo latiny zaváděna němčina jako „*eigentliche Landes- und Muttersprache*“, jako „*Nationalidiom*“ rakouského státu. A přece také popelce popřán od

*) Č. Č. H. VI. (1900), str. 56—59.

r. 1784 kouteček, v pastorálce a babičtví. Rok 1791 přinesl katedru české řeči a literatury. Na medicínské fakultě poněmčení bylo provedeno za Josefa jen částečně, a tak se stalo, že potom až do r. 1848 (dnes si to nesnadno lze představit!) latinsky přednášeny byly pathologie, anatomie atd.

Zmíněné rozhodnutí ministerské ze dne 31. března 1848 zůstalo v platnosti i po r. 1848. Universita byla dvojjazyčná (vlastně všejazyčná); fakticky ovšem měla převahu němčina. Je však zajímavé, že, jak se tu vypočítává, mezi 1848—1866 vyskytly se české přednášky o paedagogice a katechetice, o církevních dějinách a dogmatice; o soudním řízení, přirozeném právu, občanském zákoníku, národním hospodářství, statistice, trestním právu, civilním a obchodním právu a filosofii práva; o speciální pathologii, fysiologii, psychiatrii, diaetice, medicínské fysice, porodnictví a soudní medicíně; o srovnávací gramatice jazyků slovanských, o jazycích a literaturách českých a polských, o staroslovanském jazyku a literatuře, o české archaeologii, o dějinách umění a aesthetice, o praktické filosofii a psychologii, o dějinách rakouských, o klassické filologii, zeměpisu. Převaha němčiny se jevila však nejen ve větším počtu německých přednášek, nýbrž i v tom, že zkoušky byly německé, a že, když žádáno za připuštění češtiny při rigorosech právnických, ministerstvo r. 1861 žádost zamítlo.

Jestliže se r. 1866 na sněmě začíná zápas o rovnoprávnost, je patrné, že tu neběželo o princip — leda co se týče zkoušek. Návrh hr. Lva Thuna většinou sněmu přijatý — je zajímavé tyto věci dnes polozapomenuté si zase připamatovati, — žádati vládu, aby prohlásila, že každému professoru, vyjímaje předměty, u kterých ještě se zůstávalo při latině, je volno přednáseti německy nebo česky, byl vlastně jakési „*superfluum, quod non nocebat*.“ Druhá část návrhu, aby se podle možnosti a potřeby vláda starala o české i německé přednášky, ukazuje, že upravení jazykové otázky se pokládalo za věc exekutivy. Ani minorita tomu neodporovala zásadně, žádajíc však, aby dříve slyšen byl akademický senát.

Knih, dokládajíc se Lemayerovým spisem „*Die Verwaltung der österr. Hochschulen 1868—1877*“, tvrdí, že se vláda v nejbližších letech skutečně starala o rovnoprávnost, ovšem (a to je dotčený citát) „*soweit hiefür ein wirklich berechtigtes Bedürfniss vorlag*“. My víme, že se věci měly jinak, že se vláda těch let (episoda ministeria Hohenwarthova trvala krátko, a mnoho se v ní nestalo) druhou částí Thunova návrhu neřídila, sice by bylo — snad (nechci to tvrditi na jisto) — k rozdělení university později nedošlo. Neřídila se jí ostatek ani vláda Taaffova, sice by se nebyla stala nejprve každá

nová kathedra s českou vyučovací řečí a potom universitní otázka vůbec předmětem zcela jiných kalkulací, totiž toho druhu, pro které se rakouskému parlamentu dostalo oné nepěkné prezídky vlašské „luogo di traffico“.

Podle knihy, o které referujeme, ozvala se žádost, aby byly v Praze zřízeny university dvě, hned r. 1866, a sice na straně německé: vyslovili ji na sněmě Herbst a Hasner. Na české straně se v podstatě trvalo při resoluci sněmu z r. 1866, avšak ne bezvýmínečně. R. 1872 v petici města Prahy žádá se za provedení rovnoprávnosti, třeba rozdělením; a v tom smyslu se vyslovil na říšské radě r. 1880 prof. Tilšer. Kniha to vše připomíná, ale potom rychle spěje ke konci, k zákonu z r. 1882, který, jak známo, ideální kontinuitu české university se starou zachránil, ale německé ponechal skoro celý bohatý inventář (zvláště ústavy) společné matky. Máme v paměti, proč k takovému zákonu přišlo, ale po zkušenosti dlouholeté nemůžeme než litovati, že k němu přišlo, t. j. že se zákon lépe o českou universitu nepostaral. Ve světě není university tak velké, která by, co se týče místností a ústavů, byla tak nedostatečně opatřena, jako je ještě dnes naše universita.

Jubilejní kniha na tomto místě o rozřešení jazykové otázky rozdělením university vypravuje bez kritiky. Jakousi kritiku našli bychom však již dříve v příspěvku o reformách 1848—1898. Zde se totiž připomíná, že podle návrhu většiny panské sněmovny a jejího zpravodaje Ungra mělo německé universitě zůstatí všechno, i kontinuita se starou, tak že by se byla zřídila universita česká jako úplně nová. Avšak kniha sama pokládá to, co přinesl zákon, přece za moudřejší. — Poslední příspěvek je věnován bouřlivým dnům v prosinci 1897 a tomu, co se potom na německé universitě dalo.

Druhé oddělení přináší statistiku university, co se týče frekvence, nadací a p. Ostatek knihy, od 57. str. začínaje, je věnován jednotlivým fakultám. Jsou nebo vlastně měly by to býti vnitřní dějiny university či vlastně universit, staré do r. 1882 a německé od r. 1882. Zde se spojili — vyjímaje fakultu theologickou — četní spolupracovníci (nynější držitelé příslušných kathedr), a tak vznikla práce velice nestejná, podobně jako při jubilejním spise České Akademie. Nejjednotnější práce je tam, kde byl jeden spisovatel (prof. Schindler), totiž při theologické fakultě; zde však nejvíce vystupuje panegyrický ton, jenž snadno se dostavuje při podobných spisech; nejvíce se od souvislých dějin odchyluje část jednáající o fakultě filosofické.

Jak nestejně pracováno, ukázati lze příklady. Tak o celé Dastichově činnosti literární nic více nepřipomenuto, nežli že:

napsal několik článků pro „Zeitschrift für exakte Philosophie“, kdežto při prof. Jiřím Pražákovi na právnické fakultě se připomíná i jeho literární činnost po rozdělení university. Ale také u německých profesorů a docentů plno podobných rozdílů; někde najdeme jen jméno, jinde celou biografii, někde se o literární činnosti úplně mlčí, jinde najdeme bibliografii, jinde ještě více, ocenění prací; někdy se nynější professor chválí sám (Weinek); z pravidla se uvádějí čeští professori a docenti, kteří náleželi k staré universitě, proti pravidlu tomu však tu nenajdeme ani Lad. Čelakovského, ani A. Friče (při filosofické fakultě), ani Vejdovského, ani Jana Palackého, ani M. Hattalu, ani Josefa Krále, dokonce ani Jana Gebauera; česko-slovanská filologie vůbec chybí. Proti tomu při medicínské fakultě najdeme pěkné a zasloužené ocenění významu Jana Purkyně v době jeho vřatislavské atd. Nemylím-li se, je oddělení věnované medicínské fakultě nejbohatší a nejlepší část celého díla. Již z toho patrně, že kniha nepřináší vlastně úplných dějin staré university 1848—1882, nýbrž jen příspěvky k ní, a to nestejně ceny.

Alex. Brückner, Cywilizacja i język.

Varšava 1901. 158 stran.

Friedr. Seiler, Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel der deutschen Lehnwörter.

2 sešity. Halle 1895—1900. 99 a 223 strany.*)

Roku 1898 uveřejnil prof. *Alex. Brückner* v „Bibliotece Warszawské“ řadu článků, které rozmnožené a doplněné vyšly letos jako kniha nevelkého rozsahu, ale obsahu bohatého a velmi zajímavého, s titulem *Cywilizacja i język*. Je to přehled kulturních dějin polských ve světle cizích slov, t. j. slov vypůjčených z jazyků jiných. Každý kulturní národ má ve své zásobě více nebo méně slov cizího původu, čím dále nazpět jdeme, tím více vlastnímu jazyku přizpůsobených, assimilovaných (často jsou to zajímavé příklady t. zv. lidové etymologie), z nichž časem některý počet zase zmizí, některý počet se udrží trvale. Odkud slovo, odtud přišla také věc. Co nám Brückner podává, není suchý seznam takových „vetřelců“; je to souvislé, poutavé a duchaplné, často vtípné vypravování; jsou to přehledné dějiny kulturních vlivů, jak působily na Polsko během staletí. Literatura, která ukazuje, jak platné služby kulturním dějinám prokazuje filologie (nejstkvělejší její příklad je slavné dílo Hehnovo;¹⁾ o Schradrovi²⁾ sr. Č. Č. H. VII, 363), rozmnožena o důležitý článek, pro nás tím důležitější a zajímavější, že je to zároveň příspěvek ke kulturním dějinám českým, k jejich aktivní stránce; zde prázdná často fráse o prostředkování Čech mezi západem a východem nabývá určitého a živého obsahu: západní kultura na svém postupu na východ namnoze prochází Čechami, plyne dále odtud

*) Č. Č. H. VII. (1901), str. 469—477.

¹⁾ Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland und Italien, sowie in das übrige Europa; historisch-linguistische Skizzen. Berlin 1870.

²⁾ „Realexikon der indogermanischen Altertumskunde.“ Strassburg 1901.

do Polska, často v rouchu českém, vlnou stoupající a klesající. Tento historický „zákon“ je ovšem již dávno znám; zde k němu najdeme plno dokladů.

Knihy Brücknerova je rozdělena na kapitoly; je litovati, že není přidán jejich přehledný obsah (na obsah se u vědeckých knih ku podivu často zapomíná!), a také, že index na konci přidaný je zcela nedostatečný.

První kapitola přináší vstup a úvod k celku. Zde mimo jiné (a jsou to věci daleko důležitější) Brückner odpovídá na námitku, která by se snad ozvala mohla, že tímto sbíráním toho, co vypůjčeno z ciziny, utrpí národní sebevědomí a hrdost. Odpověď je ovšem snadná . . . Nedůtklivost taková jeví se pak často i v přílišném purismu, co se týče jazyka na jeho nejnovějším stupni vývoje; tato slabost, ba směšnost (podotýká Brückner) objevuje se někdy také u velkých národů; není jí u Angličanů, není u Francouzů, vyskytuje se časem u Němců; nám Čechům, kteří se díváme polskému *dachu* a kteří pro chemii jsme si utvořili lučbu, Brückner jí připisuje ve značné míře. Proti tomu se nemusíme hájit, ale jistě jde Brückner příliš daleko, když vedle lužického, slovinského, ba kašubského jazyka i český (a chočby czeski) bezmála počítá k těm, které podléhaly jednostranně vlivu jednomu, německému, kdežto polský (a právě tím je zvláště zajímavý) přijímal vlivy odevšad, od západu, jihu i východu . . . Z obsahu první kapitoly připomeňme ještě jednu podrobnost. Německému *Baumwolle* odpovídá polské *bawelna*; zde jen druhá část slova přeložena. Čím to je (lze k tomu dodat), že máme také české *bavlna*? Je to paralelní postup anebo přešlo české slovo do polštiny? Podobná otázka by se mohla ozvat i jinde. Brückner píše beze vsí tendence, cizích vlivů nikterak nezastíraje, tedy ani českých. Než zdá se, že těchto českých vlivů (rozhodnutí budiž ponecháno kompetentnějším) bylo ještě více. Ze však Brückner českých vlivů nezastírá, ba že je vyhledává, patrně z toho, co praví na str. 21: „Kdybychom tyto přistěhovance přičtli vždy hned latině nebo němčině, ublížili bychom snadno Čechům v jejich kdysi tak značném vlivu na kulturu polskou“. Tím řečeno, že často slovo původně latinské nebo německé přišlo do Polska v přestrojení českém.

V dalších kapitolách Brückner postupuje chronologicky. V 2. jedná o nejstarší době, ještě ne tak polské jako praslovanské; zde nejdůležitější jsou vlivy gotské; o nich Brückner pojednal již dříve ve článku *Slované a Němci* (Bibl. Warsz. 1900. Sr. Č. Č. H. VI., str. 181). Nemůžeme bohatý obsah knihy vyčerpávat. Podotýkám jen, že vedle toho, co Slované přijali, ohlíží se Brückner i po tom, co jiným dali, počítaje k tomu

Bier i *Pflug* (s odvoláním na Peiskra); *chmel* podle něho Slované přijali sami od Čudův, ale dali dále jiným.

Jakým vlivům podléhala kultura polská ve třech stoletích 950 až 1250? To je hlavní otázka hlavy třetí. A zde hned na počátku setkáváme se s vážným problémem dějin česko-polských. Z kronik a jiných pramenů víme, že na počátku duchovenstvo polské, světské i řeholní, bylo bezmála výlučně původu cizího, německého i románského: odkud to, že jazyk ukazuje na Čechy, ačkoli Čechy samy si nestačily, t. j. samy svoje duchovenstvo doplňovaly z ciziny? Problem řeší Brückner hypotesou. Ve středověku (tak zní věta i jinaké pozoruhodná) všude nacházíme souvislost duševní práce, kulturní recepce (tak to lze nazvat), až i podivuhodnou, když máme na zřeteli nedostatky a nedostatečnost komunikačních prostředků atd. Dva Solunští Řekové přicházejí k Slovanům západním, přinášejíce s sebou svou vlastní jižní mluvu, své písmo. A přece — co se děje? Neboří a nebudují zcela nově, nýbrž navazují na to, co již bylo vyrostlo ze semene rozhozeného od kněží německých; jazyk Cyrilla a Metoděje vykazuje hojně výrazů již utvořených od oněch nečetných missonářů západních. A to by se podle Brücknera potom bylo opakovalo v Polsku. Ač ne skrže české missonáře, přece přenesena ona na Moravě i v Čechách utvořená zásoba jazyková na Vislu. Jestliže pak nejstarší církevní jazyk polský tak často ukazuje nazpět k jazyku Cyrilla a Metoděje, je to Brücknerovi důkazem, že se byl slovanský obřad ujal i v Polsku, aspoň v Malopolsku, ač prameny dějepisné o tom tak určitého svědectví nevydávají, onen obřad, který sám byl více římský než řecký. — Kultura té doby, které věnována kapitola druhá, přichází od Čechů, Němců, Romanů. V cizích slovech v té době přijatých zrači se změny politické a společenské: polské *szlachta* odpovídá německému *Geschlecht*. Připomeňme i tu české šlechta; při *jedwab* uvádí Brückner sám české prostředkující hedváb. Jiný příklad z oboru hmotné kultury je: helza, jilce, jelce. Čtyřlennou řadu tvoří: coquina, chuchinna, kuchyně, kuchnia. Tyto koincidence česko-polské (výslovně je Brückner vytýká jen někdy) tvoří snad problem aspoň poněkud podobný tomu, o jehož řešení se kapitola druhá pokouší na svém počátku. Brückner právem váhu klade v oboru hmotné kultury na kláštery. Z jejich sadů a zahrad rozšířily se — můžeme tu místo polských položití termíny české — broskve, třešně, višně, gdoule, angrešt, růže a lilije, kmín a ředkev atd. A přece tyto polské kláštery nebyly osazeny českými řeholníky! Anebo — čím to, že německé *Kunigel* (z lat. cuniculus) Čech i Polák si vyložil jako *králík*? Čím to (abychom opustili obor hmotný), že zde i tam zdo-

mácnělo a rozrostlo se v četných derivátech *škoda*? *Že dank* prošlo českým prostřednictvím — tomu Brückner věnuje na str. 45 delší poznámku. Ostatek Brückner tím, že českou pomoc nepřipomíná jinde výslovně, jí proto nepopírá, jak patrně z toho, co výslovně praví na jednom místě (str. 47). — Vedle toho, co poskytl západ, je to, co dal v té době východ, nepatrné. Brückner připomíná *korab* řeckého původu. Odkud (ozve se hned také otázka) přišel koráb k nám?

Na počátku 4. hlavy může nás, kteří bychom v recepci kulturní neradi zůstali passivními, potěšit věta: Do 13. věku (do té doby slovanské ještě Polabí dělilo Polsko od světa německého) nebylo bezprostředního vlivu německého; přicházeli bezmála výlučně přes Čechy, fakticky nebo ideálně; teprv od 13. století přichází přímo . . . Není tím (ovšem Brückner praví: bezmála) řečeno až příliš mnoho? Tím však se nikterak nevtvrdí, že od 13. století české vlivy přestávají. Čechy (tak vykládá Brückner) dostaly se časněji a úplněji než Polsko do historického a kulturního proudu západního, dosahují již v 13. věku vysokého stupně vzdělanosti, v 14., za Karla, stojí „na czele Evropy“. Avšak není to bez nebezpečství pro národnost . . . Než právě toto nebezpečství probouzí a sesiluje sebevědomí národní; povstává domácí literatura, třeba podle cizích vzorů; náboženské hnutí vrací Slovanstvu ponejprve zase Čechy již zněmčilé — čímž ovšem, co se týče germanisace, je pověděno příliš mnoho. Čechy jsou Polsku vzorem: to nejsou sice Brücknerova slova, ale je to jejich smysl. Kazimír (praví) hleděl na Karla, Krakov na Prahu, Polsko na Čechy. Převaha starší české vzdělanosti potrvála až do 16. století, zejména co se týče jazyka . . . Přišla moda vměšovati do polštiny české frase — jako dnes francouzské. Ale nejen českými, i jinými cizími živly naplnil se polský jazyk 14. až 16. věku. Vlivy německé té doby vycházejí hlavně z měst polských, z jejich měšťanstva převahou německého, ze života městského. Tentokrát se usadilo v polštině ono nám Čechům tak závadné *dach*. Nemůžeme ani tu knihu Brücknerovu podrobně vypisovat, než zaznamenejme i tu známé koincidence česko-polské jako *kwalt* a *gwalt*, jako *křtalt* a *ksztalt*, a poznamenejme též, že *Bundschuh* přešlo nejprve do polštiny jako *punczocha* a později teprv se úplněji zpolštilo jako *pończocha*. — Počátek následující hlavy (páté) je zvláště věnován Čechám, českým vlivům, od university začínaje. „Kouzelný musil býti vliv, kterým působily ruch a život v Čechách na Sandomiřana neb Mazura, jenž přicházel do Prahy na studie.“ Z podrobností více méně známých, ale u Brücknera všude doplněných neb zajímavě osvětlených, vytkněme aspoň import

rukopisů, co do jazyka latinských, ale i českých, do Polska. I první knihtiskaři naši počítali vždy také na odbyt v Polsku. Ještě dnes (praví Brückner) Polák snáze porozumí nábožensko-filosofickému jazyku Štítného, než filosofickému jazyku p. Durdika, snáze Dalimilovi než — Palackému. Tehdejší Polák všude jeví znalost terminologie české; i termíny jako *choragewni panowie*, znějící čistě polsky, mají své české vzory. „Tak starší v kultuře bratří působili na mladší.“ Brückner se ještě jednou na tom místě vrací k otázce, proč se Čechy neponěměly úplně a proč — částečná germanisace zabránila úplnou. Z této české vzdělanosti, kterou Čechové předstihli ostatní Slovany, měli zisk nejdříve Poláci, blízkostí geografickou, ještě větší etnografickou, svazky dynastickými, styky politickými (třeba často nepřátelskými) dávno s Čechami spojení. Nejpatrněji se to objevilo v literatuře, když se konečně i v Polsku probudila potřeba domácí literatury; ona souvislost duševní práce středověké objevila se i v té příčině. V Čechách byly vzory hotové... Počátečná závislost byla velmi značná „niemal gorszaça“. Z 14., z 15. století máme církevní písně, napohled polské, v podstatě však české anebo aspoň míchaným jazykem složené. V staré písni o sv. Dorotě čteme: bohactwa mnoho, draho velmi; tepechu, až potoci teczechu... Ještě v nejstarším polském „druku“, jakési bibli pauperum, ozývá se taková polsko-česká míchanina, ještě v druhé polovici 16. století polští theologové vědomě užívají výrazů českých. A tak se vrací zajímavý zjev: jako křesťanství polské na počátku přijalo jazykové roucho české, tak od r. 1350 až 1550 jazyk náboženské literatury (a literatura té doby je ve své hlavní části náboženská) vyvíjí se podle vzoru jazyka českého. Tak daleko jde počestování polštiny, že se i do slov prvotně polských vkrádá česká vokalizace... Uhrnem lze říci, že v době, které je věnována kapitola 5., z němčiny, z městského života, do polštiny se dostalo množství výrazův týkajících se řemesel, průmyslu i „handlu“ (i my máme handliče!). Z Čech přišly výrazy abstraktní (oderwane — zde Polák purisuje více, ač i my máme své protivné: odtaziťe), náboženské, ethické, dále technické termíny lékařské, botanické; vliv češtiny se jeví zvláště v adjektivech, na př. na -telný; tak *śmierćelny* zatlačilo starší *śmierćny*. Tehdy se dostala i spojka *ponieważ* od nás do polštiny, tehdy, v 16. století, české *nastojte!* přešlo do Polska, kde se ozývá dosud jako *niestety!*, tehdy počíná se objevovat *nadert* (nynějši *nader*) — české na drť... Než v 16. věku, v druhé jeho polovici, hlásí se také již vliv obrácený, vliv polštiny na češtinu.

Před vlivem češtiny na prvním místě, němčiny na druhém, v době 1250—1550 všecky ostatní vlivy, latiny nevyjímaje,

ustupují do pozadí. Ale již v první polovici počíná se rostoucí vliv *latiny* (hlava 6.); jestliže vliv její, jak podotýká Brückner, dosud se jeví v polském slovosledu, připomíná nám i to vliv latiny na náš jazyk 16. a 17. století. Z podrobností připomeňme aspoň jednu; vliv latiny patrný také v překládání terminů latinských; tak vzniklo polské *rzecz pospolitá*, a tak z latiny přijato zdomácnělé a dosud žijící (i zde českému uchu podivné) *kontent*, *fatyga*, *sens* i *honor*... V 17. století k latině přistupuje *vlašтина* (hlava 7.); vliv její patrný zvláště tam, kde latina tou měrou nepůsobilá, na př. v mluvě básnické. Ale v 17. století počíná se v Polsku již také znalost franciny a v druhé polovici tohoto věku již také její vliv, později — v 18. — nade všemi ostatními dominující, kterého však Brückner ve své knize dále nestopuje.

Jestliže Evropu lze rozdělit ve dvě kulturní polovice, západní i východní, nemá tím býti řečeno, že byly odděleny jakousi čínskou zdí. Vlivy východní v Polsku již při geografické jeho poloze musily býti dosti patrné, třeba vždy jen vedlejší. O nich, uherské v to počítaje (tyto bychom očekávali značnější), pojednáno v hl. 8.—10. Co v první z nich řečeno o Valaších a tedy o vlivu rumunštiny, může ovšem i nás zajímat; hlava 9. věnována Tataru i Turku. Co však svrchu povéděno o čínské zdi, která západ a východ nedělí, platí zejména a zvláště o krajinách ruských. Zde polskému jazyku se dostává billance aktivní, zde Polsku připadla úloha, podobná aspoň, jako Čechám. Vliv polský, ba částečná polonisace zvláště tak zv. vyšších vrstev, odráží se v jazyku Bílé i Červené Rusi, v jazyku Litvy a Žmudi. Než vliv západu prostředkovaný Polskem se ani před Moskvou nezastavil, až pak Petr Velký, jak praví Brückner, přes hlavu Polska navázal přímé styky se západem. Do programu knihy Brücknerovy ovšem náleží hlavně druhá stránka této věci, totiž rusismy v polštině (na př. *sojusz*, *duży*); o nich jedná předposlední hlava, počtem 10. — Nemůžeme se rozloučiti s knihou Brücknerovou bez přání, aby se nám dostalo dříve nebo později podobné práce o jazyku českém. Kdo ji podnikne, zde — v knize Brücknerově — bude mít vzor. Ovšem předběžných prací starších nenajde u nás ani tolik, kolik našel Brückner; jen že tu na prvním místě stojí jeho vlastní práce (Prace filologiczne VI.), týkající se zvláště terminologie řemesla a p. původu německého.

V úvodní hlavě své nové knihy praví Brückner: Důkladněji než historie zaznamenal na deskách věky nesetřených jazyk, zač se Němci vděčí Římanům. Živly románské v jazyku německém nedatují se totiž teprv od převahy franciny v 17. neb 18. věku; vnikly do němčiny již o tisíc let časněji. Nej-

obvyklejší výrazy, bez nichž si dnes žádný jazyk nemůžeme představovat, pošly odtud; tak co se týče činnosti duševní: *Brief, schreiben, dichten*; při stavbách od stavění silnice (Strasse) k *cíhlám* i zdi (Mauer, polsky mur); ve vinařství od *vína* k *octu* i *louru* (vinné potěrky, něm. der Lauer, pol. lura), od lisu (presse, polsky prasa) ke sklepu (Keller); všecko, co náleží do *kuchyně* a *ke kuchařství*; vše, co roste v zahradě, zeleniny (Kohl, Rettig), byliny léčivé, stromy ovocné (Pflaume, Kirsche, Birne); názvy měr, váh i mincí (Meile, Scheffel, Seidel); názvy výrobků hospodářských (Käse, Butter) — ano i pro koně, tělo, hlavu přestali Němci užívat slov vlastních (Ross, Leichnam, Haupt) a nahradili je latinskými (Pferd, Körper, Kopf). A co povědět o termínech křesťanských, o názvech měsíců a dní, názvech zvířat a rostlin... Tím ovšem nejsou vyčerpány všechny kategorie; přidejme ještě slovo takového dosahu jako *Kauf*... A bohatou vrstvu římskou předchází vrstva starší, keltická...

Slovy Brücknerovými, podanými zde zkráceně, naznačen obsah práce jiné, starší i mladší než jeho vlastní v prvotní své formě (v Bibl. W.). R. 1895 vydal *Friedrich Seiler* první, r. 1900 druhý svazek své práce *Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel der deutschen Lehnwörter*. Z obsahu nemáme vybrati ani tolik, kolik jsme vybrali z knihy polské. Obmezujeme se na některé poznámky.

První svazek sahá až do přijetí křesťanství. K nejstarší vrstvě počítá Seiler se Schradrem slova cizího sice, ale jináče neznámého původu, přejatá velmi záhy; jedno z nich nás zajímá, je to *Pflug*. Po ní přichází vrstva pochození keltického. Nepodobá se (lze tu dodat) vrstvě gotské u Slovanů? Jestliže Slovan od Gota přijal *kněz*, přijal Germán od Kelta *Amt* a *Reich* (říše). Když tedy Němec dnes volá: Kaiser und Reich, užívá slov sice starých, ale cizího původu. A význam pro dějiny státního a společenského vývoje je tu podobný, jako pro Slovanů má neslovanský původ slov *kněz* a *kníže*. Ostatek prvního svazku je pak věnován nejstarším vlivům římským; zde postačí, co pověděno podle Brücknera. Paralely k tomu, co tu pověděno, lze shledati na všech stranách. Němci měli již svůj opojný nápoj, své pivo (podle Seilera a jiných od Slovanů ho nepřijali), o němž s opovržením se zmiňuje Tacitus v Germ. 23. Seiler upozorňuje však ještě na jiné místo v Tacitových Ann., kde se vypravuje, jak Germanicus dal pobiti nemilosrdně Marsy *vínem* spité podobně, jako později Gero spité Slovanů. Víno působilo zprvu na Němce podobně jako kořalka na divochy. A mohli bychom Němce (jen kdybycho m my Slované sami měli pokojnější svědomí) pozlobit, že ani slovo

nüchtern nemají ze svého; je to (Seiler II. 11) latinské *nocturnus* a pochází z doby, kdy *nuochtorn* přicházel mnich po půlnoci k svému *officium nocturnum*. Vidíme zároveň, jak tyto kaménky — u Brücknera i Seilera — spojují se vždy v kulturně historický obrázek.

Brückner i Seiler postupují chronologicky; v jedné věci je však rozdíl mezi nima: Seiler vykládá hlavně, ač ne výlučně, takové výrazy, které dosud v němčině žijí, Brückner sbírá i ty, které přišly a odešly. Výklad Seilerův může již proto býti u jednotlivých výrazů podrobnější a všímá si ještě více také věcí, s kterými nová slova přicházela. Budovat z kamene se Němci naučili od Římanů již v nejstarší době; výklad o tom čteme hned v prvním svazku; v druhém stopuje se další postup i techniky i terminologie stavitelské; obojí přichází Němcům od jihu a od západu. I slovo zdánlivě tak německé jako *Riegel* pochází z latinského *regula*. K staré latině ovšem třeba tu často přibírat středověkou; v ní na př. najdeme *arcora*, z něhož pochází také *Erker*, slovo na první pohled tak německé. Podobně i v jiných oborech. V Schuster, *schuochsutaere*, vycítíme vždy ještě *sutor*; kdo by však v Metzger hledal hned středověké lat. *matarius*?

K středověké latině přistupuje brzy — ještě před křesťanskými výpravami — středověká francina jako pramen německé terminologie. Seiler těchto francouzských vlivů nikterak nezastírá. Ani *Papst* neodvozuje přímo z lat. *papa* (něrkuli z řeckého *πάπας*), nýbrž z franc. *papes*. Cesta, kterou mnohá slova se ubírají, nebývá však vždycky přímá od západu k východu, nýbrž jde často oklikou přes Nizozemí (zde na př. *paves*), což souvisí částečně také s flámskou kolonizací v krajinách východnějších. Leccos, co nám Brückner vypravoval o vlivu češtiny v Polsku, slyšíme zde od Seilera o francině; i slova původně německá někdy přibírají na sebe roucho francouzské. Odtud pochází na př. *koncovka* -ei, dříve *ie* (*jagerie*, *zauberie*). A také jednotlivá slova beze změny, ba celé věty vměšovati stávalo se modou; některé přežitky se udržely dosud jako *adieu* a *adie*, v některých krajinách německých též *merci*. Lze říci, že, co se týče zásoby slov cizího původu, němčina byla na výši středověku více pofrancena, než polština 14.—16. století počestěna. Románské vlivy středověkému Německu ovšem nepřicházely jen z Francie, nýbrž také z Itálie. Dějiny německých slov cizího původu jsou v podstatě dějiny romanisace němčiny středověké (na hranici novověku Seiler se totiž zastavuje), ukazující zároveň, co Němci přijali, čemu se naučili od Římanův a od Románů. I slova původu orientálního přicházela do Němec namnoze v rouchu románském,

zejména vlašském. Tak vychází *rýže* z Indie jako *vríhi*, prochází Iranem jako *brízi*, byzantinisuje se jako *βουζον*, mění se v Itálii na *riso*, z něhož pochází i franc. *riz* i něm. *rís* (Reis). Z Itálie odvozuje též Seiler proti obyčejnějšímu mínění, že se tu setkáváme s Polabským Slovanem, německé *Sklave*; řada, kterou sestavil, by byla totiž: Sklave, schiavo, *Ἐσκληβηνός* . . . Než východní vlivy si našly i jiné cesty. O nich jedná krátká poslední hlava 2. svazčku Seilerova s nadpisem *Die halb-civilisierten Völker des Ostens*. K těmto „polobarbarům“ počítají se tu přese všecku středověkou pologermanisaci i Čechové. Z češtiny Seiler odvozuje na př. *Peitsche* (bič), *holunka*, později *halunka* (holomek), *Popanz* (bubák?), *Haufnitz*, později *Haubitze*, franc. *obus* . . . Ale i cennější výpůjčky hledá Seiler v Čechách: z kanceláře Lucemburské přišlo podle něho do němčiny *Petschaft*, v starší středověké formě *petschat*. Také jména některých zpěvných ptáků vykládá ze slovanštiny, určitěji z češtiny, na př. *zise* (čížek) a *stigliz* atd. Připomeňme jen ještě, že německé *Kux* také Seiler odvozuje z českého *kus*.

Co jsme zde z práce Seilerovy vybrali, náleží skoro výhradně do oboru hmotné kultury. Než romanisace Němců ve středověku nikterak se touto hranicí neobmezuje. I to Seiler plně uznává. Slyšme jen, co praví sám v doslovu k 2. svazčku (pokusíme se o krátký a volný výtah) . . . Velmi brzy přijali Němci od Římanů počátky orby, vinařství i zahradnictví, počátky stavitelství kamenného, řemesel a průmyslu — počátky tedy hlavně hmotné kultury, ale již tím se prvotní divokost povahy německé poněkud zmírnila. Teprv křesťanství přineslo převrat, jenž šel do hloubky, a s ním přišlo nepřehledné množství nových pojmů (*Kulturbegriffe*). Nesnadná úloha vstřípiti do jazyka ještě neohebného nové názory a pojmy, prováděna překládáním a vypůjčováním . . . V hmotné civilizaci, jež se byla počala již v době pohanské, pokračovaly zvláště kláštery. Také vládní ústrojí vyvíjelo se dále pomocí toho, co pocházelo prvotně od Římanů. Při tom při všem sloužila latina, jež i ve středověku žila dále. K ní z románských jazyků od 11. století přistupuje francina, kulturně tehdy cennější než němčina, a působí rostoucí silou na mladší němčinu, jež cizí pomoci potřebuje a ji snadno přijímá . . . Tato romanisace jeví se na výši středověku zvláště v životě a jazyku rytířské společnosti. K Francii a francině přistupuje Itálie a vlastina, zvláště co se týče obchodu. Románským prostřednictvím přichází i to, co poskytuje řecký východ i kultura arabská . . . Ale i v pozdějších stoletích středověku spekulace mystiků, zakládání universit i počátky novověkého státu jsou provázeny novými výpůjčkami z latiny, z franciny.

Není ani třeba podrobněji vykládat, jakou cenu má Seilerova práce pro nás. Pomůže nám zbavovat se oné nedůtklivosti, před kterou varuje Brückner, a poskytne dosti zbraní, kdybychom se měli a chtěli bránit proti německému chauvinismu, nevyhánějíce však proto ďábla belzebubem; můžeme se hájit i pomocí Seilera, ukazující k tomu, co Němec přijal od Římana a Romána, i pomocí Brücknera, kladouce na váhu bez přílišné chlouby, ale též bez přílišné skromnosti onu prostředkující úlohu mezi západem a východem, jež připadla v kulturních dějinách Čechám — nehledě k tomu, co znamená doba Lucemburská vůbec. Kdo by však (vracíme se k tomuto přání) podnikl podobnou práci o nás a pro nás, tomu i tato práce Seilerova bude nejen vzorem, nýbrž také pomůckou na př. při jedné z hlavních otázek, zdali totiž to, co prvotně vyšlo z latiny, přišlo k nám přímo či prostřednictvím německým — podobně jako se také ptá Polák, co z němčiny přišlo přímo, co prostřednictvím českým. Před Čechem, jenž tu práci bohdá podnikne, ale i před Polákem, jenž ji vykonal, Němec (Seiler) je ve výhodě tím, že se může opírat o značný počet prací starších, někdy i podrobně monografických (na př. co se týče *rýže*, měl tu práci Oppelovu *Der Reis* z r. 1890). Co se týče slovníků, budeme ovšem jednou mít pomůcku závidění hodnou, *Gebauerův Slovník staročeský*.¹⁾

¹⁾ Viz též můj mnohem kratší referát ve Wiener Abendpost.

Karl Krumbacher, Populäre Aufsätze.

Leipzig 1909. B. G. Teubner, 388 str., 8°.*)

Neznám německého učenice, který by nám mohl býti více sympathický než Krumbacher.¹⁾ Čtenář našeho časopisu zná jeho jméno především z článků Bidlových v VIII. ročníku Č. Č. H., kde vyložen vývoj a význam studií byzantologických a jaká úloha při tom připadá Krumbachrovi; náš čtenář si vzpomene také na referát Králův o akademické řeči Krumbachrově z r. 1902 v IX. ročníku našeho časopisu, kde referent ke konci podotýká, narážaje na podobné (ovšem jen podobné) poměry a literární zápasy u nás, že modly káceti je nebezpečno *vsude*. Řeč Krumbachrova jednala o problému novořecké řeči spisovné; tato řeč, kterou se nemluví, kterou se jen píše a má psáti, tato vlastně mrtvá řeč (Krumbacher ji často nazývá mumíí), — to je modla, kterou by někteří Novořeckové, a s nimi Krumbacher, chtěli skácet ve prospěch řeči vulgární, řeči lidové, živé, schopné přirozeného vývoje dalšího. Ze zde Krumbacher stojí na této straně, na straně „pokroku“, je pochopitelné právě u moderního byzantologa. Neb to je zásluha novějších studií byzantologických, že oživily mrtvé dějiny byzantské, t. j. odstranily představu, jako by se v nich po staletí nic nebo skoro nic bylo nedělo, jako by se byly dějiny takorůzka zastavily, jako by tu byla mumie státu, mumie kultury. A Krumbacher chce, aby také nové a novověké Řecko žilo dále svým novým životem, a nejen svou minulou a dávno minulou slávou; on toto nové Řecko miluje, ale jeho filhellenství není romantické blouznění, a proto je také kritikuje a kárá. Problém novořeckého jazyka spisovného rozšiřuje se tu na problém národa velké a slavné minulosti, vracejícího se po delší stagnaci do života — i zde by leccos nám připomenulo naše poměry a zápasy.

*) Č. Č. H. XVI. 1910, 57—63.

¹⁾ Referát psán byl před čtvrt rokem, v době, kdy Krumbacher byl ještě živ.

Nebezpečností, jež hrozí tomu, kdo kácí modly, ukázalo se také u Krumbachra. Setkal jsem se ponejprv s Krumbachrem osobně v Krakově při oněch stkvělých universitních slavnostech r. 1900, potom v Římě při historickém sjezdu r. 1903 a těšil jsem se na nové setkání v Athenách za archaeologického kongressu r. 1905. Krumbacher do Athen nepřišel; má tam více nepřátel než přátel . . . Kdo zná Krumbachra osobně, ví, že jeho filhellenství a sice takové, jak zde naznačeno, odpovídá celé jeho osobnosti, a že má v ní své nejhlubší základy. Krumbacher je osobnost plná života, ne onoho tékavého, rtuťového života, jež rozptyluje sebe a často irituje jiné; Krumbacher patří k těm, u nichž vědecká práce a celý jejich život se navzájem pronikají. A tím se vysvětluje ještě něco jiného; Krumbacher je specialista-byzantolog, který však svůj předmět všude oživuje universálně-historickými hledisky. Jemu se dostalo vzácného daru jazyků; patrně bez obtíží se přiučuje cizím idiomům a neobyčejně dobře je ovládá. A ježto jsem se již dostal na pole osobních vzpomínek: bylo to na společné vyjíždce účastníků historického kongressu Římského na pokraj pontinských bařin a do hor nad nimi, kdy jsem slyšel Krumbachra plyně hovořiti anglicky i rusky a recitovat (k osobnosti takové patří také neobyčejně šťastná paměť) z Danta — ne sice nějaký kus z *Inferna*, což by méně překvapilo, ale celou *canzonu* z *Vita nuova*. Kdo to dovede, ten zná a cení Danta jako celek . . . Vzpomněl jsem si na onen pěkný den z r. 1903, když jsem nyní četl Krumbachrovu apologii Románů, Francouzův a Vlachů proti Houstonu Stewartu Chamberlainovi, autoru známé knihy o „Základech 19. století.“

Než jest čas, abych se od spisovatele obrátil ke knize. Z ní čtenář, jak doufám, pozná též osobnost autorovu, kterou jsem se pokusil několika rysy charakterisovat. Velké a těžké dílo, o kterém psal Bidlo, touto knížkou se pěkně a vítaně doplňuje. *Populäre Aufsätze* — toť sbírka menších článků, namnoze referátů o pracích jiných spisovatelů, uveřejněných většinou v přílohách mnichovských žurnálů *Allgem. Zeitung* a *Neueste Nachrichten*. Je jich celkem 24 a jsou rozděleny na 4 skupiny. Nebudu vypočítávat všechny. První tři články první skupiny (*Sprachliches*) nejsou než části polemiky, kterou vzbudila otázka mrtvé a živé řečtiny. Vlastně ona řeč, jak byla přednesena v akademii r. 1902, vyšla nejprve v *Allg. Z.* a vychází zde podruhé; spis, o kterém referoval Král, je rozšířené její zpracování, doplněné mnohými doklady a poznámkami. Králův referát hned na počátku se zmiňuje o krvavých demonstracích, které v Athenách mělo (1901) v zápětí vydání novořeckého překladu bible. Třetí článek v první skupině má nadpis

„Die Äschylos-Revolve in Athen“. Podnět zde vyšel z král. divadla, kde se (1904) provozovala Oresteia, ne sice v jazyku vulgárním, ale přece v zpracování, jež lze nazvati novořeckým. Také tentokrát studující athenští (patrně i zde pod kommandem některých žurnálů) demonstrovali proti — pokroku, a se studenty šel v tomto sporu — proti král. divadlu a překladům král. ministr vyučování, kdežto rektor se novořecké Oresteie ujímal, ovšem jen na polo, pokud se totiž lid nepřiučí staré řečtině do té míry, aby nebylo dále překladů třeba.

Z druhé skupiny vytykám jen jeden článek (netřeba říkati proč) s nadpisem „Die Lenorensage“; třetí skupina skládá se z referátu o Diehlově Justinianovi, o knihách Schlumbergrových, o díle Chamberlainově atd. Najdeme zde též referát o Gregoriových „Dějích Athen ve středověku“.

S *Gregoroviem* se setkáme ještě jednou ve čtvrté skupině (Allerlei), v jejímž čele stojí úvodní článek prvního ročníku Krumbachrova časopisu „Byzantinische Zeitschrift“. Najdeme tu též nekrolog (z r. 1891), vlastně více než nekrolog, ocenění Gregorovia, jeho díla, ale také jeho osobnosti. My známe Gregorovia hlavně a skoro výhradně jako spisovatele velkého díla „Dějiny Říma ve středověku“ a jiných spisů historických. Zde se dočteme též o jeho činnosti básnické a o jeho politické činnosti publicistické z mladších let. Gregorovius, narozený 1821, patřil k těm, kdo prožili rok 1848 i jeho krásné stránky. K těmto krásným stránkám (jsou to zároveň — opakuji, co jsem řekl jinde — namnoze illuse) náleželo sbratřování národů, přemahání starého záští. Gregorovius narodil se ve východním Prusku na polských hranicích, a přece (nebo právě proto) náležel k polonofilům, neb německé polonofilství z r. 1830 kolem r. 1848 ještě nebylo vymizelo. Již r. 1845 Gregorovius debutoval jako spisovatel románem „Wedomar und Wladislaw“, o kterém nám Krumbacher více nepověděl, než-li že jsou v něm „polnischdeutsche Verwickelungen“. Povaha jeho politického spisu z r. 1848 „über die Idee des Polentums“ patrna však z toho, že se podle Krumbachra Gregorovius v něm, jakož i ve svých „Polen- und Magyarenlieder“, vyslovuje pro rovné právo národů (Selbstbestimmungsrecht der Völker).

Krumbacher se této literární činnosti Gregoroviovy dotýká jen krátce, ale ne bez vlastních sympathií. A tím se dostáváme k *slávofilství* Krumbachra samého. Toto slávofilství Krumbachrovo měl jsem na mysli, když jsem napsal první větu svého referátu.

Slávofilství Krumbachrovo lze si vysvětliti podobně jako jeho filhellenství tím, že Krumbacher je moderní byzantolog. Moderní byzantolog staví „byzantinismus“ do proudu histo-

rického života, hledí nazpátek a ku předu, nazpátek, k tomu ke všemu (je to latina a řečtina, ale ovšem i mnoho jiného), čím jest ode dávna praedisponován onen dualismus, který dosud trvá, napřed — právě k tomuto dualismu, který nás vždy ještě dělí na dvě kulturní polovice, na kulturní západ a východ evropský. Od tohoto dualismu Krumbacher ve svých drobných článkách často vychází anebo, klada při tom právem velký důraz na rozdíl a protivu církevní, k němu se dostává. A tak se dostává k svému slávofilství. Je to vědecká konsekvence; zde, v této východní polovici, žije „byzantinismus“ dále; k tomuto východu patří Novořekové, Rumuni, část Slovanů; mezi Slovany platí interest byzantologa ovšem zvláště Slovanům jižním a východním, především Rusům, ruské říši i ruské kultuře. V tom smyslu je Krumbacher slávofil i rusofil. Než Krumbacher je všude více než byzantolog. Bylo již řečeno, že psal o Chamberlainově díle (Grundlagen des 19. Jahrhunderts), a to celkem příznivě, příznivěji, než bychom očekávali, ale i proti němu. Proti Chamberlainovi Krumbacher se ujímá netoliko Románů, Vlchův a Francouzů, které Chamberlain vlastně ze *svého* kulturního světa vyhazuje, nýbrž také Slovanů. Slovaný sice Chamberlain k svým „Germánům“, od nichž položeny základy pro přítomnost a další budoucnost, počítá, ale cení je přece jenom při jejich vstupu do dějin, pro pozdější dobu jim vyčítaje degeneraci, vzniklou tím, že svou starou rasu neudrželi čistou. Krumbacher zde právem vyčítá Chamberlainovi také neznalost světa slovanského. A tato výtka se rozšiřuje i na jiné v článku, kterým se sbírka Krumbachrova zavírá a který pro nás má interest nejvíce aktuální. Článek vydaný poprvé v „Internationale Wochenschrift“ r. 1908 má nadpis „Der Kulturwert des Slavischen und die slavische Philologie in Deutschland“, mohl by však kratčeji býti nadepsán „Der Kulturwert der Slaven“. Také nepočíná se článek hned oceňováním slovanské filologie, nýbrž otázkou, nenáleží-li po Románech a Germánech budoucnost — Slovanům, zdali jim nepřipadne první místo (Vorherrschaft), které ve středověku měl svět latinorománský a nyní má svět germánský. Krumbacher toho nepředvidá a nepředpovídá; co však předvidá, je budoucnost — Sibíře. V ní vidí budoucí Ameriku Slovanstva, především Ruska. Zní jako konfesse, když čteme dále: V přítomnosti a v další budoucnosti kultura světa křesťanského skládá se a bude se skládati z duševní práce Germánů, Románů a Slovanů. Nenajdeš žádného oboru literatury, umění, vědy a techniky, kde by nestáli vedle sebe v uslechtilém a plodonosném závodění Germáni, Románové a Slované. Z toho následuje: chceš-li obsáhnout celou dnešní kulturu křesťanskou,

musíš zrakem přehlédnout tyto tři ethnické kruhy. *Moderní člověk musí znáti aspoň jednu řeč z každé z těchto tří skupin* — nejen produktivní vědecký pracovník, ale i každý, kdo chce jen receptivně poznat, co je naše moderní kultura . . . A Krumbacher praví dále, jako by již napřed čelil možné námitce: Je tak, jak řečeno (es ist so und bleibt dabei)! Kdo zná jen jazyky germánské a románské a kulturu těmi jazyky nesenou, proti slovanským však uši zavírá, má nedostatek ve svém duševním vzdělání (Mangel in seiner geistigen Ausbildung) . . . To ovšem je požadavek, je program budoucnosti. K jeho provedení by bylo třeba uvéstí vyučování slovanských jazyků (hned na tom místě Krumbacher vytýká zvláště ruštinu) do škol¹⁾ — do škol německých, neb článek se obrací zvláště k Němcům . . . To je tedy úloha slovanské filologie (filologie je tu více než jazykověda): otevřít Germánovi tuto třetí část moderní kultury.

Co dále následuje, nejsou ovšem věci nové, ale i nás vždy může zajímat, jak je vyslovuje autor, který umí i věci známé znamenitě formulovat, anebo jak on soudí o nich. Krumbacher na př. má za to, že jsou si slovanské jazyky mezi sebou bližší, nežli jsou si mezi sebou jazyky románské. Ovšem jsou i mezi Slovany skupiny, ale zde více než rozdíl jazykové na váhu padá náboženský dualismus Slovanů — jest to právě onen dualismus, který tak záhy se připravoval a právě tím tak hluboko zasáhl, že se rozšířil na víru a církev. To, co cítíme my Slované sami, co však sami sobě zastíráme nebo před jinými zatajujeme, to zde vyslovuje Krumbacher i pro nás. Rozdílnost písma i jazyka liturgického — to pozná i povrchní pozorování — nejsou jediné následky dvojí víry. Skutečné toto rozpoltnění světa slovanského dotýká se celého života, jdouc do hloubky duše národní. Pravoslavný Slovan náleží dnes do téhož kulturního celku jako Rumun a Řek, do celku, ve kterém žije starý byzantinismus dále, do téhož celku, který stojí proti jinému celku podle víry katolicko-protestantskému, obepínajícimu i část Slovanů, do téhož kulturního celku, který i geograficky leží mezi západem a mohamedánsko-asijským východem, k němuž tvoří zároveň přechod . . . Aplikace z těch a podobných úvah platí potom

¹⁾ Zde čteme velmi pozoruhodné místo. Narázejí na to, že by tím ovšem nastalo přetížení, i kdyby se získal čas odstraněním věcí přežitých z vyučování středoškolského, Krumbacher podotýká: „Solche Ziele werden freilich meilenferne bleiben, wenn die kurzsichtige Propaganda für Verweichlichung des Geistes und Charakters, die unser Schulwesen und damit den Kulturfortschritt nachgerade ernstlich bedroht, nicht einmal verstummt.“

vždy zvláště Němcům a přechází skoro vždy ve výčitky nevědomosti o věcech slovanských — i tam, kde bychom, soudíce podle značného počtu překladů do němčiny, očekávali již výčitek méně, co se týče literatur slovanských. Než Krumbachovi toho vždy ještě není dosti, on také nechce přestatí na překladech. Jeho *ceterum censeo* je vždy: Naučte se aspoň jedné slovanské řeči, uveďte ji do škol, uveďte slovanskou filologii na německé university. Počátek k tomu byl učiněn, ale leží daleko za námi, a po něm nenásledoval vývoj, jak by byl měl. Zní jako výčitka, když Krumbacher připomíná, že zásluha prvního kroku nepatří Rakousku, slovanskými živly prostouplému, nýbrž Prusku, jež založilo slovanskou stolicí ve Vratislavi r. 1842 (Krumbacher nepřipomíná, že tento první slavista na německé universitě byl Čech Čelakovský); Rakousko následovalo teprve r. 1849, kdy povolání na universitu vídeňskou Kollár a Miklošič (podle Krumbachra „der Hauptbegründer des neuen Faches“). Pak následuje dlouhá přestávka; teprve r. 1870 přicházejí Hradec a Lipsko, r. 1872 Berlín, ale ani potom nenastal postup a vývoj, který by byl měl přijíti. V Německu sice přibýly lektoráty slovanských jazyků (zvláště ruštiny) na universitách, na technikách, na vojenské akademii v Berlíně, ale počet professor na universitách v Německu nevzrostl; jsou a trvají jen tam, kde byly již před 36 lety: v Berlíně, v Lipsku, ve Vratislavi. To je tedy postulát, který Krumbacher zase a zase prohlašuje. Má-li universita podržeti své krásné jméno (universitas litterarum) jako škola obepínající celou vzdělávací látku své doby, musí přihlížeti k oné trojici křesťanské světové kultury, jež se pojí k jménu germánskému, románskému, slovanskému. Vlady a správy vyučovací nemohou se hned poddávat každému proudu časovému, mají však povinnost v čas doplňovat svůj program ve prospěch oborů lidského vědění, kterým přísluší význam všeobecný a již trvalý. Není absurdní, ptá se Krumbacher, že na tolika německých universitách, i na nejmenších mezi nimi, studující může se vzdělati v oborech tak vzdálených, jako je sanskrť neb arabština, a že jen tři mu otvírají přístup k světu slovanskému, jenž bezprostředně s německým souvisí? . . . Připomeňme k tomu, že německá universita pražská nemá professury slavistiky, že se teprva nyní dostala k docentuře českého jazyka a české literatury, připomeňme si dále, že po odchodu Jagičově (Krumbacher Jagiče všude jmenuje s nadšeným uznáním) ve Vídni nastala krize jeho professury . . . Co se týče německých universit v říši Německé, najdeme u Krumbachra program pro další budoucnost. Především chce míti stolicí slavistiky na své universitě v Mnichově,

ve které on sám *ex privata industria* r. 1901—1904 vyučoval ruskému jazyku. Po Mnichově mají následovat Bonn, Halle, Gottinky, Štrasburk. A při jazycích živých, jako jsou jazyky slovanské, má k profesorovi přistoupiti lektor, na universitách v Německu pravidelně lektor ruštiny — lektorát sám, nebo dokonce místo professury, však nestačí . . . A pak, až bude postaráno o university, nechť se fakultativně ruština v Německu zavede též na některých školách středních.

Bylo řečeno, že slávofilství Krumbachovo vyrůstá, lze dodati, vyrůstá logicky z jeho vědeckého oboru speciálního. Ale již z toho, co zde z článků jeho vybráno (a bylo by lze vybrati mnohem více), vysvitá, že je zároveň založeno na jeho znalosti světa slovanského, na jeho oceňování slovanských jazyků, slovanských literatur, celé práce slovanské, duševní i hmotné. Krumbacher nezapomíná ani upozorňovat zase a zase na praktickou cenu slovanských jazyků, zejména ruštiny, až se ruština stane vedle angličtiny velkou řečí (Hauptverkehrsprache) severní polokoule . . . A to vše platí také a zvláště o jeho rusofilství. Upozorňuji zvláště na jeho krásnou charakteristiku lidu ruského (str. 367),¹⁾ na oceňování ruské literatury (str. 349), kde čteme, že dílo spisovatelů od Puškina do Čechova a Gorkého náleží k trvalému inventáři duševní kultury naší doby,²⁾ na místa, kde se Krumbacher zvláště vrací k Dostojevskému.³⁾

Než i tu můžeme jíti dále a dostaneme se zase k celé osobnosti, jak nám všude vystupuje vstříc z mosaiky těchto drobných článků. Proto také Krumbacher není žádný rusofil *à outrance* . . . Nevyslovuje se sice nikde určitě o otázce ruskopolské, ale má odvahu vysloviti se o pruském hakatismu a proti němu. Cituji bez překládání: „Die allerneueste Phase deutsch-slavischer Gegensätze hätte vermieden oder gemildert werden können, wenn die leitenden Männer und ihre Schildträger besser über die Geschichte und die Kraft des Slaventums unterrichtet wären. Es gehört zu meinen festesten Über-

¹⁾ Stůj zde aspoň začátek tohoto místa: „Wer Russland nicht kennt, weiss nichts von einem hochbedeutenden Ausschnitt des allgemeinen Kulturwesens unserer Zeit; er ignoriert ein Volk, das mit seiner schwermütigen, mystischen, halborientalischen Seelenverfassung, seiner starken Neigung zum religiös-philosophischen Ideenflug und seinem schwachen Tatsachensinn, seiner haarspaltenden Überfeinheit und seiner verschwommenen Breite, seiner merkwürdigen Mischung aus rücksichtsloser Härte und nachgiebiger Weichheit, aus widerspenstiger Ungebundenheit und fatalistischer Resignation der völkerpsychologischen Forschung ein Neubrucland lockender Probleme darbietet . . .“

²⁾ Z ostatních slovanských literatur jmenuje jen Sienkiewicz a Vrchlického.

³⁾ Na str. 109 a 114. Druhé místo platí též Tolstému.

zeugungen, dass die gegenwärtige preussische Politik, durch die auch vitale Interessen unseres Gesamt Vaterlandes berührt werden, nicht bloss den geschriebenen und ungeschriebenen Gesetzen der Gerechtigkeit, den Grundsätzen des Christentums und der bürgerlichen Ordnung widerstreitet — um solche Lappalien kümmert sich der normale Staatsmann nicht — sondern sich auch als zweckdienlich und in ihren Konsequenzen verhängnisvoll erweisen wird.“

Ke konci ještě něco na této nevelké, ale obsažné knize budiž vytčeno *ad imitandum*. Zde najdeme, co se tak často u podobných sbírek (také a zvláště veršů a belletrie vůbec) pohřešuje. Všude udán rok, kdy některý článek vyšel, a také časopis, kde byl vydán. Poznámky jsou dvojí, staré i nové. V nových jsou doplňky, které přinesla s sebou doba od prvního vydání článku uplynulá. Nejzajímavější jsou nové poznámky u posledního článku. Vyšel v I. W. v únoru a březnu 1908. Potom v létě byl shromážděn v Berlíně historický kongress.¹⁾ Jeho se týče jedna poznámka. Je mi známo, že slovanští účastníci (nebylo jich však mnoho) již těžce cítili, že se z kongressu slovanské jazyky vylučují indirektně tím, že se vypočítávají ty, které jsou „přípustné“. V poznámce vítá Krumbacher Willamowitze-Moellendorffa jako jednoho z malých čtyř (Bataillon) těch, kdo se v Německu zasazují o lepší oceňování slovanské kultury,²⁾ a cituje jeho řeč při banketu, ve které se vyslovil pro ruštinu při budoucích kongressech.

Zdržel jsem se při této knize déle, než jsem sám očekával. V době, kdy národní chauvinism všecko zaplavuje, je pravým dobrodiním. A mnoho, co v ní řečeno, platí i pro nás.³⁾

¹⁾ Obšírný referát Vl. Kybala vychází v N. Době, škoda jen, že hrozným způsobem rozsekán na drobné kousky.

²⁾ Na jiném místě uvádí Krumbacher řadu učenců německých, kteří znají tou měrou rusky, že mohou přibírat při svých pracích ruské publikace; na prvním místě je tu uveden Harnack.

³⁾ V. mimo jiné str. 367, kde čteme, že minula již doba, kdy leckterý německý učenec kladl klidně stranou knihu anglickou, ba i francouzskou. Pěstovat trojí jazyk: německý, francouzský, anglický, je požadavek naší internacionální doby. A tento trojspolek vzroste brzy přibráním ruštiny na čtverspolek.

O B S A H.

<i>Články:</i>	Str.
Dějiny a dějepis	1
Palackého program práce historické	28
František Palacký	39
Palackého „Würdigung“	113
Václav Vladivoj Tomek	126
Josef Emler	133
Antonín Rezek	136
Ladislav Hofman	146
Arnošt Denis	161
František hrabě Lützow	197
Po desíti letech	200
Ústav pro rakouský dějezpyt	212

Z referátů:

T. G. Masaryk „Otázka sociální“	219
Paul Fredericq, L'enseignement supérieur de l'histoire	235
Die deutsche Karlsuniversität in Prag	238
Alex. Brückner, Cywilizacja i język; Friedr. Seiler, Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel der deutschen Lehnwörter	242
K. Krumbacher, Populäre Aufsätze	252
